

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

18. (128.) évfolyam, 2. szám

Megjelent: 2023. április

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:

Pomázi Gyula

Felelős szerkesztő:

Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: szerkesztoseg@hipo.gov.hu

Telefon: 06 1 474 5767

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,

a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:
www.posta.hu, WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Egy szám ára: 2100 Ft

Egy évre: 12 600 Ft

SZTNH – 2023/2

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

*Dr. Baticz Csaba, Girmann Zsuzsanna, Gyetvainé Virág Dóra,
dr. Lábod Péter, dr. Legeza Dénes, dr. Mikló Katalin,
dr. Sulyok Ádám, dr. Tótháti Márta, dr. Zábori Zoltán*

18. (128.) ÉVFOLYAM 2. SZÁM

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

18. (128.) ÉVFOLYAM 2. SZÁM

2023. április

Dr. Holczapfel Katalin

A magyar borok eredetvédelme

Bosányi Zsófia Eszter

**Az én házam az én váram? Az építészeti alkotások szerzői joga által alkotott korlátok
– második rész**

Dr. Csősz Gergely

Áttekintés a generatív mesterséges intelligenciák szerzői jogi kérdéseiről

Dr. Tószegi Zsuzsanna

„Minden munkából nyereség lesz...” Az Újpesti Wolfner-gyár második korszaka

Dr. Palágyi Tivadar

Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről

Válogatás az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szakvéleményeiből

Könyv- és folyóiratszemle

Summaries

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jogesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeket, alcímeket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, szerkesztoseg@hipo.gov.hu, tel.: 06 1 474 5767.

TARTALOM

A magyar borok eredetvédelme	
DR. HOLCZAPFEL KATALIN	7
Az én házam az én váram? Az építészeti alkotások szerzői joga által alkotott korlátok – második rész	
BOSÁNYI ZSÓFIA ESZTER	44
Áttekintés a generatív mesterséges intelligenciák szerző jogi kérdéseiről	
DR. CSŐSZ GERGELY	64
„Minden munkából nyereség lesz...” Az Újpesti Wolfner-gyár második korszaka	
DR. TÓSZEGI ZSUZSANNA	88
Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről	
DR. PALÁGYI TIVADAR	129
Válogatás az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szakvéleményeiből	172
– ISZT-7/2020 – Szakértői vélemény szabadalmi oltalom kérdésében	
Könyv- és folyóiratszemle	181
– Tomasz Gawiczek, Piotr Godlewski: <i>There are always two sides of the same coin – a brief polemic on the unitary patent system (from a Polish perspective)</i> (Az éremnek mindig két oldala van – egy rövid vita az egységes szabadalmi rendszerről lengyel szemszögből) (Dr. Palágyi Tivadar)	181
– Yolanda Wang és Jennifer Che: <i>How Smart is a „Skilled Person in the Art”? (Mennyire okos egy „szakember”?)</i> (Dr. Palágyi Tivadar)	186
– James Bridle: <i>Az emberi intelligencián túl. Állatok, növények, gépek: a földi értelem nyomában</i> (Dr. Osman Péter)	189
– Merlin Sheldrake: <i>Az élet szövedéke. Miként építik fel világunkat és hatnak ránk a gombák?</i> (Dr. Osman Péter)	201
Summaries	213

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

CONTENTS

Origin protection of the Hungarian wines DR KATALIN HOLCZAPFEL	7
Is my house my castle? – limits established by the copyright of architectural works – Part II ZSÓFIA ESZTER BOSÁNYI	44
Overview of the copyright issues of the Generative Artificial Intelligence DR GERGELY CSŐSZ	64
”All work will deliver profit...” The second epoch of the Wolfner factory in Újpest DR ZSUZSANNA TÓSZEGI	88
News in the field of industrial property protection abroad DR TIVADAR PALÁGYI	129
Selection from the expert opinions of the Body of Experts of Industrial Property	172
Review of books and periodicals	181
Summaries	213

CONTENT

La protection de l'appellations d'origin des vins hongrois DR KATALIN HOLCZAPFEL	7
Est-ce que ma maison est ma forteresse? – les limites établies par le droit d'auteur des oeuvres architecturales – partie II ZSÓFIA ESZTER BOSÁNYI	44
Vue d'ensemble sur les questions du droit d'auteur de l'intelligence artificielle générative DR GERGELY CSŐSZ	64
„Tout travail procure l'abondance...” La deuxième époque de l'usine Wolfner en Újpest DR ZSUZSANNA TÓSZEGI	88
Nouveautés dans le domaine de la protection de propriété industrielle à l'étranger DR TIVADAR PALÁGYI	129
Sélection des avis d'expert du conseil pour la protection de la propriété industrielle	172
Revue des livres et périodiques	181
Summaries	213

INHALT

Der Schutz der Ursprungsbezeichnung der ungarischen Weine DR. KATALIN HOLCZAPFEL	7
Ist mein Haus meine Burg? – Die durch das Urheberrecht der architektonischen Werke geschaffenen Grenzen – Teil II. ZSÓFIA ESZTER BOSÁNYI	44
Überblick über die Urheberrechtsfragen der generativen künstlichen Intelligenz DR. GERGELY CSŐSZ	64
„Wo man arbeitet, da ist genug...” Das zweite Zeitalter der Fabrik Wolfner in Újpest DR. ZSUZSANNA TÓSZEGI	88
Neuheiten auf dem Gebiet des gewerblichen Rechtsschutzes im Ausland DR. PALÁGYI TIVADAR	129
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Gewerblichen Rechtsschutz	172
Übersicht von Büchern und Zeitschriften	181
Summaries	213

Dr. Holczapfel Katalin

A MAGYAR BOROK EREDETVEDELME*

„A bor lényege az ember, aki termeszt a szőlőt, félti, gondozza, mint gyermekét, majd elérkezvén a várva-várt pillanathoz, kellő tisztelettel kóstolja az új termést.”

Hamvas Béla

Mint Hamvas Béla is írta, a borászat lényege nem csak a megfelelő szőlő termesztése, hiszen ember által előidézett eljárás folytán munkálódik meg a gyümölcs olyan minőségben, amelyet óvni vagyunk hivatottak. Ebből pedig az következik, hogy a bortermelést szükséges jogszabályok által védeni, hiszen így biztosítható, hogy a kész termék megfelelő minőséggel bírjon.

A bornak ezenfelül a civilizációval egyidős hagyománya van, amely szinte szakrális tisztelettel is párosul, ez pedig, jelentőségét tekintve, kiemeli a többi alkoholos ital közül. A Biblia például Isten ajándékaként mutatja be a bort,¹ a magyar borok közül pedig a tokaji a kiemelendő érték: nemzeti himnuszunk a tokaji bort nemzeti jelképpé tette.²

A dolgozatban arra keressük a választ, hogy a földrajzi árujelzők joga, ezen belül a bor eredetvédelme a magyar borokat milyen terjedelemben szabályozza. A téma interdiszciplináris helyzete megköveteli, hogy a jogszabályokon kívül agrártudományi területeket, szőlészeti-borászati technológiákat, a borok nemzetközi kereskedelmét, a kultúrában betöltött szerepüket is röviden megvizsgáljuk.

1. A BORÁSZAT TÖRTÉNETE ÉS JELENTŐSÉGE MAGYARORSZÁGON

1.1. A magyar borászat története

„A borászat a bor készítésére, kezelésére, fejlődésére és a stabilizációja során végbemenő fizikai, kémiai, biológiai folyamatokra vonatkozó ismeretek rendszere.”³

Az első szőlőre, borra utaló régészeti leletek az ország területén az i. e. 1. századhoz vezetnek vissza: a rómaiak a Szerémségben és a Balaton-felvidéken foglalkoztak szőlőtőkék ki-

* A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadíj-pályázatán díjazott szakdolgozat szerkesztett változata.

¹ Isten áldásának egyik állandósult kifejezése, hogy megadja a gabonát, bort (tírók) és olajat (Móz 7:13; 11:14; 18:4; Jer 31:12).

² „Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtettél.”

³ Szőlészet és borászat. In: *Kollega Tarsoly István* (szerk.): Magyarország a XX. században IV. Babits Kiadó, Szekszárd, 1999: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1106.html>.

terjedt gondozásával. A bortermelés területe később a kereszténység térhódításával, a térítő bencés, majd a későbbi tanítórendek érkezésével egyre növekedett.⁴

A középkortól meghatározóvá vált a bor külkereskedelme: a Sopron környéki borok nyugati irányba, az észak-magyarországi és a szerémségi borok pedig Lengyelország számára kerültek értékesítésre. A jelentős borexportnak a 16. században az ország három részre szakadása vetett gátat, mivel a mohamedán vallás közismerten elzárkózik mindenfajta alkoholos italtól. Ebben az időben a török által meg nem hódított területről származó borok viszonylatában maradt meg a borok külkereskedelme, így Tokaj-Hegyalja, Sopron és Pozsony különösen előtérbe került.⁵ A borok eredetvédelmét szolgáló első törvények is ebben az időszakban születtek meg. Az 1655. évi XXXI. törvénycikk szabályozta elsőként írásban a borhamisítók büntetését, az 1723. évi CXVIII. törvénycikk pedig így fogalmazott: „azokat, a kik a kiváló borokat bármi módon meghamisítják, vagy azokat silányabb szőlőkből helyettesítik s ezek neve alatt elárusítják, s így a vevőket megcsalják s a közkereskedést megakadályozzák, az illető megyék hatóságai azonnal s tettleg összes boraiknak elvesztésével büntessék.”⁶

A 19. század során a szabadságharc vívmányainak egyike volt a belső vámrendszer megszüntetése, ami a borkereskedelemnek is kedvezett. Az 1867-es kiegyezést követően számos adókedvezmény, illetve kölcsön szolgált a borászat ösztönzéséül.⁷ 1894-ben létrehozták a hegyközségi rendszert.

A következő évtizedek borászatára egész Európa területén katasztrofális csapást mért a filoxéravész. A filoxéra (gyökértetű) Magyarországon először 1875-ben került észlelésre, a következő húsz év során pedig a homoktalajok ültetvényei kivételével a történelmi borvidékek mintegy 60%-át kipusztította. A hatalmas mértékű károk következtében bortermelő vidékeink jórészt elnéptelenedtek, a bortermelés pedig húsz év alatt 6 millió hl-ről 800 ezer hl-re csökkent. A filoxéra leküzdésének érdekében a kormány több intézkedést (szaporítóanyag-zárlat, fertőzött tőkék megsemmisítése, rezisztens amerikai oltóanyagok betelepítése) is bevezetett, amelyek a magyar borkultúra modernizálásához vezettek.⁸

Az első világháború és az azt követő események ismételten súlyos csapást mértek a hazai borászatra. Bár a szőlőültetvények kétharmada országhatáron belül maradt, a lakosság, tehát a borfogyasztók a határon kívülre kerültek, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása folytán pedig a külpiacok is elvesztek, így túltermelés, minőségvesztés, árcsökkenés következett, a szőlőtermesztés ráfizetőssé vált. A problémák leküzdésére, a minőség javítására, valamint a borhamisítók megtorlására jött létre 1924-ben a Nemzetközi Borhivatal (l'Office

⁴ Mészáros Gabriella: A magyar bor története: <https://bor.hu/a-magyar-bor-tortenete>.

⁵ Vécsey Bánk: A bortermelés története a kezdetektől napjainkig: <https://www.boraszportal.hu/hirszuaret/a-bortermelés-története-a-kezdetektől-napjainkig-4420>.

⁶ 1723. évi CXVIII. törvénycikk a kiváló borok meghamisításának meggátolásáról.

⁷ Vécsey: i. m. (5).

⁸ Kollega Tarsoly: i. m. (3).

international de la Vigne et du Vin – OIV, lásd később), amelynek alapítói között jelen volt Magyarország is.⁹

A második világháborút követően, 1948-tól tovább hanyatlott a bortermelés színvonala, ugyanis ekkor a minőség háttérbe húzódott, a borgazdálkodást pedig a nagyüzemi termelés kezdte jellemezni.¹⁰ 1949-ben rendeletekkel megszüntették a szőlészeti és borászati felügyelőségeket, feloszlatták a hegyközségeket. Az államosítások révén a borvidékek arculata átalakult, a hagyományos termékszerkezet pedig leegyszerűsödött. A sztahanovista mozgalom szintén nem kedvezett az ágazatnak, hiszen a munkaverseny az elvégzett munka minőségének romlásával járt. Az 1960-as évek végén bevezetésre került az új gazdasági mechanizmus, mely a nagyobb vállalati önállóság biztosításával ösztönzőleg hatott a borászatra is. Ez abból is látszik, hogy 1960 és 1970 között nagyjából 50%-kal nőtt a hazai bortermelés.¹¹

Az 1970-es évektől a KGST egyre biztosabb piacot jelentett a magyar bor számára, azonban jellemzően továbbra is sokadlagos szempontot jelentett a bor minősége. A bortermelés – mennyiségét tekintve – 1983-ban érte el a csúcspontját, ekkor a KGST tagországai számára került exportra a teljes mennyiség több mint 50%-a.¹² A kilencvenes évek elején, a rendszerváltozás következtében a keleti piacok elvesztése túlermelési válsághoz vezetett, az évtized végén az éves bortermelés csupán 15%-át, nagyjából 600 000 hl-t tett ki az export.¹³

1.2. A bor minőségét befolyásoló tényezők

„A borminőség azon analitikai és érzékszervi tulajdonságok összessége, amelyek egészségügyi és a hedonisztikus élvezetek szempontjából a fogyasztók számára elfogadhatóak.”¹⁴ Gál Lajos alapján¹⁵ a bor minőségére a *termőhely* (kitettség, tengerszintfeletti magasság stb.), az *évjárat*, a *fajta*, valamint az *emberi tényezők* (alkalmazott szőlőtermesztési és borászati eljárások összessége) bírnak befolyással. Gál szerint sorrendiség is felállítható a tényezőcsoportok között a borminőségre gyakorolt hatásukat tekintve, azonban nem egy általános, objektív módon, hanem individuálisan, boronként értelmezve.¹⁶ A következőkben az egyes befolyásoló tényezőket tekintjük át röviden.

⁹ Uo.

¹⁰ Mészáros: i. m. (4).

¹¹ Vécsey: i. m. (5).

¹² Uo.

¹³ *Kollega Társoly*: i. m. (3).

¹⁴ Gál Péter, Kiss Attila: Élelmiszerbiztonság, -ellenőrzés, eredetvédelem. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2012, p. 10.

¹⁵ Gál Lajos: Az Egri Bikavér minőségfejlesztésének lehetőségei. Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem Élelmiszertudományi Kar, 2006, p. 4.

¹⁶ Gál: i. m. (15), p. 5.

1.2.1. Termőhely

A termőhely a bor alapanyagát adó szőlőültetvény területének három jellemzőjét, az éghajlati, a domborzati és a talajviszonyokat foglalja magában.

Az *éghajlati* (klimatikus) tényezőkbe tartozik nemcsak az adott terület éghajlata, hanem fény-, hő-, valamint csapadékviszonyai is. Ezek vizsgálhatók egy-egy település, de akár egy-egy dűlő viszonylatában is.¹⁷ A klimatikus tényezők közt nem elhanyagolható a *mikroklíma* borminőségre gyakorolt hatása. A mikroklíma a kisebb légtereknek a környezettől nagymértékben eltérő éghajlata, amely kis távolságon belül is jelentősen eltérő lehet. A mikroklíma nagyfokú hatással bírhat egymáshoz közeli, de eltérő adottságú termőhelyek különböző jellegű és minőségű boraira.¹⁸

A *domborzati* (fiziografikus) tényezőkön belül – többek között – az ültetvény égtáji kitettségét és lejtési szögét értjük. Hazánk egész területén a déli fekvés a legmegfelelőbb, ezt pedig a délkeleti, a délnyugati, végül a nyugati fekvés követi. A déli féltekén ezzel szemben az északi, északnyugati fekvésű területek a legelőnyösebbek szőlőültetvények gondozása céljából. A vízfelületek és erdők közelsége szintén a szőlő, és így a bor minőségét befolyásoló tényező, mivel a vízfelület a fényvisszaverés által növeli a fénymennyiséget, míg az erdők különféle rovarok és madarak lakóhelyeként negatív hatással lehetnek. Lényeges tényező a szélességi fok is: a szőlő általában az északi és déli szélesség 28. és 50. foka között képes minden évben termést hozni. A gyümölcs érési sebességére nagy hatással van az ültetvény fekvése, illetve a meredeksége is.¹⁹

A *talajviszonyok* (edafikus tényezők) hatással vannak a szőlőnövény közvetlen működésére is. A szőlő viszonylag igénytelen a talaj iránt, jó alkalmazkodóképessége miatt egyaránt megél vulkanikus, üledékes és szélhordta kőzetű, erősen kötött agyag-, laza lösz-, illetve homoktalajon is. A talaj minősége azonban természetesen nagy hatást gyakorol a bor minőségére, borászati szempontból tehát hazánkban főleg a vulkáni tufák (Tokaj-Hegyalja, Badacsony, Balaton-felvidék), a lösztalajok (Szekszárd, Villány), a meszes talajok (Etyek), illetve a filoxérával szembeni immunitása miatt már említett homoktalajok (Kiskunság) ajánlottak.²⁰

Megemlítendő még a *biotikus viszonyok*, azaz a szőlőültetvény és környezetének flórája és faunája. Ezen értendő például a különféle kártevők, vagy az aszúsodást okozó *Botrytis cinerea* (szürkepenész).

¹⁷ Gál, Kiss: i. m. (14), p. 12.

¹⁸ Eperjesi Imre: Házi boráskodás. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2013, p. 10.

¹⁹ Szentkirályi Orsolya: A pezsgők eredetvédelme – I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 14. (124.) évf. 3. sz., 2019. június, p. 22.

²⁰ Eperjesi: i. m. (18), p. 11–12.

1.2.2. Évjárat

Az évjárat alatt az adott év időjárása értendő. Hazánkban egyes években kontinentális, máskor mediterrán, időnként pedig az óceáni klíma érvényesül. Mivel egyszer szélsőségesebb, máskor kiegyenlítettebb időjárási viszonyok a jellemzőek, az évjáratok is négy fokozatra, nevezetesen kiválóra, jóra, közepesre és gyengére oszlanak. Kiváló évjárat esetén például a vörösbort adó szőlőfajták mély színanyagokkal rendelkeznek, a kései érésű fajták is jól beérnek, míg a gyenge évjáratokban ennek az ellenkezője érvényesül. Manapság az időjárási viszonyok a műholdas technikára alapozott előrejelzéseknek köszönhetően egyre jobban prognosztizálhatóak. Ennek köszönhetően a szüreti felkészüléshez nagy segítséget jelentenek a korszerű előrejelzések által gyűjtött információk.²¹

1.2.3. Fajta

A szőlőfajták választéka rendkívül szerteágazó. A világ több mint tízezer fajtája közül mintegy százféle lelhető fel a Kárpát-medencében a hungarikumoktól a világfajtákig. Borászati szempontból a fajta legfontosabb jellemzője a termés minőségével összefüggésben a bor minősége, a fő összetevők (alkohol- és savtartalom) harmóniája, az illat- és zamatgazdagság, vörösbort esetén a szín mélysége, továbbá más fajtaértékek.²² A földrajzi jelzéssel ellátott borok mindegyike csak a termékleírásban meghatározott szőlőfajtákból készülhet, így biztosítva az elvárt minőséget és karaktert.²³

1.2.4. Emberi tényezők

A bor minőségét befolyásoló negyedik tényező a borászati technológia (például a szüretelőgépek, a fogadótartályok, a prések, a kéndioxid-adagoló stb.) megválasztása, amely teljes mértékben emberi döntések függvénye. Az előbbi három tényező közül kettőt, a fajtát és a termőhelyet az ember szabadon megválaszthatja, ez a választás azonban hosszú távú következményekkel bír.

1.2.5. Terroir

A termőhely részben a francia nyelvből eredő *terroir*-nak megfeleltethető kifejezés, amely egy igen összetett fogalom, mivel tartalmazza a földrajzi elhelyezkedés, a domborzat, a talaj,

²¹ Eperjesi: i. m. (18), p. 13.

²² Eperjesi: i. m. (18), p. 14.

²³ Szentkirályi: i. m. (19), p. 23.

a makro- és a mikroklima hatását a végső termékre.²⁴ Az OIV VITI/333/2010. számú határozata a következőképpen írja le a *terroir* fogalmát:

„Vitivinicultural *terroir* is a concept which refers to an area in which collective knowledge of the interactions between the identifiable physical and biological environment and applied vitivinicultural practices develops, providing distinctive characteristics for the products originating from this area.”

„A szőlészeti-borászati *terroir* egy olyan terület koncepciója, amelyben az azonosítható fizikai és biológiai környezet és az alkalmazott szőlészeti és borászati gyakorlat közötti kölcsönhatás közismert, és a területről származó termékeknek sajátos karaktert ad.”²⁵

A *terroir* tehát egy arra utaló terület, ahol kialakul egy jól azonosítható környezet, valamint az adott helyen alkalmazott borászati ismeretek kollektív összessége, amely megkülönböztető jelleggel látja el az onnan származó termékeket. A *terroir* ennek értelmében nem a már bemutatott termőhely szinonimája, hanem a többi borminőséget befolyásoló tényezőt egyaránt magában foglalja.²⁶

2. AZ EREDETVEDELMI RENDSZER

A szellemi alkotások joga a magánjogon belül elhelyezkedő jogterület, amely két nagyobb csoportra osztható:

- szerzői joga, azaz irodalmi, tudományos és művészeti alkotások védelmére,²⁷ valamint
- iparjogvédelemre, amely főként tudományos-műszaki jellegű alkotások védelmét szabályozza. Az iparjogvédelem mindazonáltal a szerzői jognál jóval heterogénebb csoport, hiszen a gyakorlatorientált, gazdasági-vagyoni és tulajdonjogi viszonyok védelme helyezkedik el a középpontjában.²⁸

Az iparjogvédelmen belül beszélhetünk – többek között – árujelzőkről, amelynek szintén számos kategóriája van: közülük a leglényegesebb a védjegy és a földrajzi árujelző. Ahhoz, hogy az eredetvédelem lényegét megragadjuk, először szükséges az előbb említett intézmények rövid ismertetése.

²⁴ Szentkirályi: i. m. (19), p. 19.

²⁵ Uo.

²⁶ Gál, Kiss: i. m. (14), p. 30.

²⁷ Horváth Attila: A szellemi alkotások jogának története, a szerzői jogi védelem kialakulása, a jogalkotás kezdetei Magyarországon. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 11. (121.) évf. 4. sz., 2016. augusztus, p. 93.

²⁸ Uo., p. 94.

2.1. Árujelzők

Az árujelző (sign, signe distinctif, Kennzeichen) az iparjogvédelem területén belül elhelyezkedő olyan megjelölés (szó, ábra stb.), amely arra hivatott, hogy egy előállító áruit megkülönböztesse a többi előállítóétól, ezenfelül pedig reklám- és egyéb gazdasági funkciókat is ellásson.²⁹ Az árujelző gyűjtőfogalom, amely magában foglalja a védjegyet, a kereskedelmi nevet és a földrajzi árujelzőket.

Az árujelzők története egészen az antikvitásig, az ókori Római és Egyiptomi Birodalomig nyúlik vissza: a Nílus völgyében az Újbirodalom alatt vált szélesebb körben alkalmazott gyakorlattá a különböző feliratok fogyasztási cikkek edényein történő elhelyezése.³⁰ Az ókori Egyiptomban az árujelzőket, elővédjegyeket főként az áru jellegének, származási helyének, idejének, valamint minőségének megjelölésére használták, azaz a védjegy modern értelemben vett rendeltetési közül a minőségjelző és a szűkebb értelemben vett származásjelző funkció került előtérbe. Ezzel szemben a Római Birodalomban a különböző árukön található árujelzők, elővédjegyek elsősorban az azokat készítő mesterre, műhelyre utaltak, azaz nem magáról a termékről közvetítettek információt, hanem főként annak előállítójáról.³¹

A Római Birodalom hanyatlását követően, a kora középkorban az árujelzők továbbra is használatban maradtak: főleg az itáliai kézművesek alkalmazták az általuk készített áruik megjelölésére kereskedelmi tevékenységük végzése során.³² Később, a céhrendszer kialakulásával fellendült az ábrák mindennemű használata, ugyanis minden céh saját céhjelet tüntetett fel az általa előállított alkotásokon.³³ A fentiekből látszik tehát, hogy az árujelzők rendkívül ősi intézménynek tekinthetők.

Az árujelzők minden fajtája különböző funkcióval bír:

- a védjegy árukat és szolgáltatásokat különböztet meg egymástól,
- a kereskedelmi név a gazdálkodó szervezetek megkülönböztetésére szolgál,
- a földrajzi árujelző pedig a termékeket különbözteti meg származásuk helye és azzal szervesen összefüggő minőségük alapján.³⁴

2.2. Földrajzi árujelzők

Földrajzi árujelzőknek azon jelzéseket nevezzük, amelyek egy földrajzi névből vagy pedig egy földrajzi névből és a hozzá kapcsolt valamilyen kifejezésből állnak, és amelyek olyan

²⁹ Vida Sándor, Kováts Borbála: Árujelzők az ókorban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 15. (125.) évf. 3. sz., 2020. június, p. 78.

³⁰ Uo. 79.

³¹ Uo. 80.

³² Tattay Levente: Védjegyekről vállalkozóknak. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995, p. 9.

³³ Vida Sándor: A védjegy és az ipari termékek értékesítése. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962, p. 13.

³⁴ Szentkirályi: i. m. (19), p. 25.

termék jelölésére használatosak, amelynek minőségét, hírnevét vagy egyéb jellemzőit kizárólag vagy főként földrajzi eredete befolyásolja.³⁵

A földrajzi árujelzők legalapvetőbb rendeltetése, hogy minden olyan megjelölés használatát megakadályozzák, amely megtévesztésre alkalmas az áru földrajzi származása tekintetében. Ezenfelül további céljuk annak meggátolása, hogy a védett megjelölések a kereskedelemben használt általános vagy fajtamegjelöléssé váljanak.³⁶

A földrajzi árujelzők funkcióit Tattay Levente szerint az alábbiak alapján lehetséges meghatározni:³⁷

– *Származásjelző funkció*

A földrajzi árujelzők szinte kivétel nélkül közvetve (pl. az adott helység régies német nyelvű megnevezésével, mint Agria, azaz Eger) vagy közvetlenül utalnak valamely táj, helység nevére.

– *Megkülönböztető funkció*

Általánosan elmondható, hogy a földrajzi árujelző megkülönböztetőképesége és a megjelölt termék minősége között szoros összefüggés van. A megkülönböztetőképeség annál erősebb, minél jobb az adott termék minősége.

Amennyiben közvetlen és elválaszthatatlan a kapcsolat a termék minősége és földrajzi környezete között (pl. tokaji borok), úgy eredetmegjelölésről beszélünk.

Ha a kapcsolat csupán esetleges (pl. Ceylon-gyémánt), tehát a termék minősége független az emberi tényezőktől, szintén földrajzi árujelzőkről van szó.

Ha a minőség és a földrajzi származás közötti funkcionális kapcsolat hiánya jellemzi az adott terméket (pl. lajosmizsei eper), származási jelzésekről beszélünk. Ezeket a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény³⁸ nem szabályozza, a Párizsi Unió Egyezmény és a Lisszaboni Megállapodás rendszere viszont igen.

– *Minőségjelző-garanciális funkció*

A földrajzi árujelzőkhöz, ezen belül pedig az eredetmegjelölésekhez különösen kapcsolódik a kiváló minőség képzete. A földrajzi árujelző ezenfelül garancia is a fogyasztók részére arra vonatkozóan, hogy az azzal ellátott termékből mindig azonosan magas minőséget fognak kapni.

– *Arculati funkció*

Helyhez kötöttségüknél fogva a földrajzi árujelzők alkalmasak arra, hogy egy helység, régió, táj vagy akár ország arculatát jellemezzék, vonzóvá tegyék. Így például a Balaton-

³⁵ Uo.

³⁶ Tattay Levente: Eredetvédelem Franciaországban – a Cognac, Champagne és a Bordeaux-i bor nyomában. Külgazdaság, 44. évf. 3. sz., 2000, p. 38.

³⁷ Tattay Levente: A bor és az agrártermékek eredetvédelme. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 2001, p. 22–25.

³⁸ A továbbiakban: Védjegytv.

felvidék arculatához hagyományosan hozzátartozik a szőlőtőkék ábrázolása, vagy a Dél-Alföldhöz a szegedi vagy a kalocsai paprika bemutatása.

– *Reklámfunkció*

A földrajzi árujelzők alkalmasak információ adására, meggyőzésre, figyelemfelhívásra, ezáltal pedig reklámként való alkalmazásra is. Reklámfunkciójuk főként a nyers és feldolgozott agrártermékek vonatkozásában valósul meg.

– *Presztízfunkció*

A földrajzi árujelzőkhöz státuszfogyasztási igény, illetve személyes vagy csoportos presztízserdek kötődik. Az alacsonyabb társadalmi csoportokból feltörekvő csoportok körében jellemző ezen státuszfogyasztásnak az utánzása, főként szeszes italok, pl. skót whisky-k prémiumkategóriájának fogyasztásával.

– *Védelmi funkció*

A földrajzi árujelzőket jogvédelem illeti meg, amely a földrajzi árujelzők, azon belül főként az eredetmegjelölések lajstromozása, használata, megtevesztő alkalmazásának szankcionálása körében jelenik meg. Védelmüket a magyar jogban a Védjegytv. mellett a Bortörvény, a Hegyközségi törvény, a Fogyasztóvédelmi törvény és egyéb jogszabályok is biztosítják.

Tattay a már felsorolt funkciókon felül a földrajzi árujelzők további, gazdasági aspektusú jellemzőit is ismerteti:³⁹

– *A köztudatban való rögzítettség*

A földrajzi árujelzőkkel ellátott termékek esetén lényeges előnyt jelent az, hogy az adott termék több évtizedes, olykor több évszázados reputációval bír, így a fogyasztók által széles körben ismertek. Ez különösen jellemző az eredetvédelemmel ellátott termékekre (pl. a francia Roquefort sajtra).

– *Közvetlen árfelhajtó hatás*

Az eredetmegjelölésekhez fűződő jogi garancia vonzóvá teszi az azzal ellátott terméket, mivel annak minősége állandó és vitathatatlan. Az árfelhajtó hatásra kiváló hazai példa a herendi porcelán, amelynek árai az elmúlt ötven év során harminc-negyvenszeresére, egyes termékek esetén pedig akár a százszorosára emelkedtek.

– *Stabil versenylőnyök*

A fogyasztók általi ismertség és az árfelhajtó hatás tartós versenylőnyt jelent. Ez az előny egyrészt az *ipari tulajdon kizárólagosságából* ered, tehát abból a tényből, hogy a jogosultaknak biztosított használati jog mindenki mást kizár a megjelölés használatából. A kalocsai paprika megnevezést például kizárólag a helyben engedéllyel rendelkezők alkalmazhatják. A versenylőny másrészt abból is következik, hogy a nevezett megjelölést *nem használhatják más termelők az adott földrajzi egységen kívül*. Ez a konkurencia

³⁹ Tattay: i. m. (37), p. 25–27.

szempontjából behozhatatlan előnyt jelent, még abban az esetben is, ha egy másik területen hasonló minőségű terméket állítanak elő.

– *Értékesítési monopólium*

A földrajzi árujelzőkhöz való jog jogi monopóliumot jelent, a versenykorlátozások szempontjából tehát nem releváns. Egyrészt azért, mert a földrajzi árujelzők jogosultjai nem jutnak piaci erőfölényhez, mivel az értékesítés lehetőségéből nem kerülnek kizárássra a hasonló termékek. Másrészt pedig azért sem releváns, mivel ez a jogi monopólium területhez kötött, így a termelők esetében kartellszerződés kötésének az elméleti lehetősége is kizárt.

– *Export elősegítése*

A földrajzi megjelölések agrártermékek kivitelénél különösen fontosak, mivel a termékek összekapcsolása származási helyükkel bizalmat ad az exportpiacoknak. Például a trikolorvédjegy, illetve német nyelvterületen a Gutes aus Ungarn megjelölés termékeken való feltüntetése hazánk termelésének megítélését is pozitív irányba helyezheti.

– *Nagy volumenű belföldi és külföldi értékesítés*

Különösképpen az eredetmegjelöléssel ellátott termékek értékesítése emelkedő tendenciát mutat mind a belföldi, mind a külföldi piacon. Ezek a termékek – vitathatatlan és állandó minőségük miatt – nagy árbevétellel, illetve jelentős mennyiségben értékesíthetők.

2.2.1. Különbségek a földrajzi árujelzők és a védjegyek között

A védjegyek és földrajzi árujelzők rendeltetésében a legszembevetőbb közös pont az, hogy mindkét iparjogvédelmi intézmény egy adott termék valamely jellemzőjének tanúsítására szolgál.⁴⁰ A közelségüket az is jól mutatja, hogy a magyar jogszabályi környezet őket egyaránt a Védjegytv.-ben szabályozza. A hasonlóságok mellett azonban rendkívül fontos a védjegyek és a földrajzi árujelzők közötti különbségtétel.

- Míg a védjegyek valamely áruk vagy szolgáltatások megkülönböztetésére hivatottak, addig a földrajzi jelzések javarészt agrártermékek megjelölésére, azok minőségének tanúsítására szolgálnak.
- A földrajzi árujelzők oltalma korlátlan időre szól, míg a védjegyoltalom időtartama a bejelentéstől számított tíz év, amely újabb tíz-tíz éves időtartammal meghosszabbítható.
- A földrajzi árujelzők tekintetében a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala mellett az Agrárminisztérium is fontos feladatokat lát el. A bejelentést az agrárminiszterhez kell benyújtani, aki továbbítja azt a hivatalnak. A minisztérium ezenfelül a termelők részére biztosított szakmai támogatással segíti az új bejelentések benyújtását.

⁴⁰ *Sápi Edit: Agrártermékek védelme a szellemi tulajdon eszközeivel. Agrár- és Környezetjog, 2018. 25. sz., p. 259.*

- A földrajzi árujelzők kollektív jogosultságot biztosítanak, tehát azokat mindenki használhatja, aki az előzetesen meghatározott kritériumoknak megfelel.⁴¹
- Földrajzi árujelzők bejelentésénél a termékleírás létfontosságú, mivel ez mutatja be a termelt áru minőségének közvetlen összefüggését a származással. A védjegy esetén nem követelmény a termékleírás.⁴²
- Lényeges különbség, hogy a földrajzi árujelzők nem forgalomképesek, nem átruházhatók, illetve rájuk másnak használati engedély (licencia) sem adható.
- A földrajzi árujelzők a vagyoni jogok védelmét szolgálják, a védjeggyel szemben mögöttük nem áll személyiségi jog.⁴³
- A védjegy önmagában nem bír minőségkifejező tulajdonsággal, mivel annak rendeltetése az egyes áruk megkülönböztetésében rejlik. A védjegy minőségjelző funkciója tehát csak áttételesen érvényesül.⁴⁴
- A védjegy rendkívül gazdag formában megjelenhet: ábra, multimédia-megjelölés vagy akár hang is lehet, míg a földrajzi árujelző kizárólag szavakból állhat.

2.2.2. A földrajzi árujelző és a védjegy konfliktusa: a Castel-ügy

A földrajzi származásra utaló megjelölés védjegykénti bejegyzését mind az uniós jog,⁴⁵ mind a magyar jog⁴⁶ tiltja. Ha a földrajzi származásra utaló megjelölést védjegyként mégis bejegyzik, úgy törlésre van lehetőség.⁴⁷ Ehhez kapcsolódik a Castel-ügy, amelyben az volt az eldöntendő jogi probléma, hogy a lajstromba vett közösségi védjegy utal-e földrajzi származásra vagy sem.

Az ügy tényállása szerint a Castel Frères által beadott közösségi védjegybejelentés értelmében a CASTEL kifejezést 2 678 167 lajstromszámmal, a nizzai osztályozás szerinti 33. áruosztályba tartozó alkoholtartalmú italok közül a sörök kivételével minden alkoholos italla 2004 júliusában lajstromba vették.

⁴¹ Szentkirályi: i. m. (19), p. 26.

⁴² Uo.

⁴³ Tattay Levente: A földrajzi árujelzők oltalma és a bor-eredetvédelem. Gazdaság és Jog, 2012. 1. sz.

⁴⁴ Csécsy György: A földrajzi árujelzők oltalmának új irányai. Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis, 2006. 6. sz., p. 6.

⁴⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2017/1001 rendelete (2017. június 14.) az európai uniós védjegyről (EGT-vonatkozású szöveg). HL L 154., 2017.6.16., 1–99. 7. cikk (1) c) (1): A megjelölés nem részesülhet védjegytalomban, ha kizárólag olyan jelekből vagy adatokból áll, amelyeket a forgalomban az áru vagy a szolgáltatás fajtája, minősége, mennyisége, rendeltetése, értéke, földrajzi származása, előállítási vagy teljesítési ideje, illetve egyéb jellemzője feltüntetésére használhatnak.

⁴⁶ Védjegytv. 2. § (2) bekezdés a) pont: A megjelölés nem részesülhet védjegytalomban, ha kizárólag olyan jelekből vagy elemekből áll, amelyeket az üzleti forgalomban az áru vagy a szolgáltatás fajtája, minősége, mennyisége, rendeltetése, értéke, földrajzi származása, előállítási vagy teljesítési ideje, illetve egyéb jellemzője feltüntetésére használhatnak.

⁴⁷ Vida Sándor: Földrajzi árujelző és védjegy ütközése: Castel. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 10. (120.) évf. 6. sz., 2015. december, p. 97.

A Fürstlich Castell'sches Domänenamt Albrecht Fürst zu Castell 2007 októberében ez előbbi lajstromba vett védjegy törlését kérelmezte arra hivatkozva, hogy a Castell kifejezés Németország, Olaszország, Spanyolország, Franciaország, illetve Görögország területén borok tekintetében védett földrajzi árujelző. A BPHH⁴⁸ a törlési kérelmet elutasította, majd a fellebbezés is eredménytelennek bizonyult, mivel a fellebbezési tanács szerint a szóvégi eltérések jelentésbéli eltérést is mutatnak, ebből következően a fogyasztók a CASTEL védjegyet és a Castell földrajzi árujelzőt⁴⁹ nem tévesztik össze.

A német jogosult az elutasító határozat ellen az EU Törvényszekénél keresetet nyújtott be,⁵⁰ amelynek alperese a BPHH, beavatkozója pedig a francia védjegytulajdonos lett. Kérelmét azzal támasztotta alá, hogy a „castel” szót a francia köznyelvben állandóan és szokásosan használják, mivel annak jelentése „kis kastély”, és így a 207/2009/EK rendelet⁵¹ 7. cikk (1) bekezdés d) pontja alapján alkalmatlan védjegykénti bejegyzésre.

Az EU Törvényszéke az ügy érdemében elsődlegesen azt állította, hogy a fellebbezési tanács tévedett, amikor azt állapította meg, hogy a támadott védjegy a bejegyzett áruk vonatkozásában nem leíró. A KVR 7. cikk (1) bekezdés c) pont szerint ugyanis nem részesülhet védjegyvoltalomban az olyan jelzés, amelyet – többek között – kizárólag az áru vagy szolgáltatás földrajzi származásának feltüntetésére használnak. Ezek ugyanis alkalmatlanok arra, hogy az áruk és szolgáltatások kereskedelmi eredetének azonosítójául szolgáljanak.⁵² Az EU Törvényszekének álláspontja szerint a CASTEL védjegy és a bortermelő Castell község közötti egybetűs különbség nem elegendő ahhoz, hogy ellensúlyozza a két megjelölés hasonlóságát, a minimális írásbeli különbség az érintett fogyasztói közönség szempontjából ugyanis nem jelent észrevehető különbséget.⁵³ Az ügy szempontjából releváns, azaz főként német fogyasztók tehát a „Castel” szót nem fantáziánévként, hanem mint egy frankföldi bortermelő helységet azonosítják.⁵⁴ A fentiek alapján leírónak állapította meg a vitatott védjegyet, a BPHH fellebbezési tanácsának határozatát pedig meg kellett semmisíteni.⁵⁵

Az ítélet ellen a beavatkozó (védjegyjogosult) fellebbezést nyújtott be, amelyet a másodfokon eljáró EU Bíróság 2015. április 30-án hozott végzésével⁵⁶ elutasított.

⁴⁸ 2016. március 23-tól a Belső Piaci Harmonizációs Hivatal (védjegyek és formatervezési minták) elnevezés helyébe az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala (magyar rövidítése: EUSZTH, angolul EUIPO) elnevezés, míg a „közösségi védjegy” kifejezés helyébe az „európai uniós védjegy” kifejezés lépett.

⁴⁹ Castell egy Bajorországban, Unterfranken körzetben fekvő német község, bortermelése nagy múltra tekint vissza.

⁵⁰ T-320/10. számú ügy – Fürstlich Castell'sches Domänenamt kontra OHIM – Castel Frères (CASTEL) [ECLI:EU:T:2013:424].

⁵¹ A Tanács 207/2009/EK rendelete (2009. február 26.) a közösségi védjegyről (kodifikált változat) (EGT-vonatkozású szöveg). HL L 78., 2009.3.24., 1–42. (a továbbiakban: KVR.) Már nem hatályos, érvényesség vége: 30/09/2017; hatályon kívül helyezte és felváltotta az európai uniós védjegyről szóló, 2017. június 14-i (EU) 2017/1001 európai parlamenti és tanácsi rendelet.

⁵² *Vida*: i. m. (47), p. 98.

⁵³ T-320/10. ítélet, 70. pont.

⁵⁴ T-320/10. ítélet, 76. pont.

⁵⁵ T-320/10. ítélet, 82. pont.

⁵⁶ C-622/13. számú ügy – Castel Frères kontra OHIM [ECLI:EU:C:2015:297].

2.2.3. A földrajzi árujelzők két fajtája: eredetmegjelölés, földrajzi jelzés

A Védjegytv. hetedik része a földrajzi árujelzők oltalmával, azon belül pedig fogalommeghatározással foglalkozik. Ennek alapján a földrajzi árujelző olyan gyűjtőfogalom, amely két részre bontható: földrajzi jelzésre, illetve eredetmegjelölésre. Közös a két jogintézményben, hogy mindkettő földrajzi származás megjelölésére szolgál olyan termékek esetében, amelyek a kereskedelmi forgalomban vesznek részt.⁵⁷

A földrajzi jelzés valamely táj, helység, kivételes esetben ország neve, amelyet az e helyről származó – a meghatározott földrajzi területen termelt, feldolgozott vagy előállított – olyan termék megjelölésére használnak, amelynek különleges minősége, hírneve vagy egyéb jellemzője lényegileg ennek a földrajzi származásnak tulajdonítható.⁵⁸

Az eredetmegjelölés valamely táj, helység, kivételes esetben ország neve, amelyet az e helyről származó – a meghatározott földrajzi területen termelt, feldolgozott, illetve előállított – olyan termék megjelölésére használnak, amelynek különleges minősége, hírneve vagy egyéb jellemzője kizárólag vagy lényegében az adott földrajzi környezet, az arra jellemző természeti és emberi tényezők következménye.⁵⁹

A két fogalom különbsége a minőség tanúsítására való alkalmasság szemszögéből mutatható be. Az előbbiben az áru származási helye csupán földrajzi kapcsolatot mutat, így a földrajzi jelző közvetett módon alkalmas a minőség tanúsítására, ezzel szemben az eredetmegjelölés a termék minőségére sokkal közvetlenebb utalást tesz. Ezt a jogszabály azzal a szóhasználattal ismerteti, hogy a földrajzi jelzésnél a termék különleges minősége, hírneve vagy egyéb jellemzője *lényegileg* a földrajzi származásnak köszönhető, az eredetmegjelölés esetében pedig az áru különleges minősége, hírneve vagy egyéb jellemzője *kizárólag* vagy *lényegében* az adott földrajzi környezet, az arra jellemző természeti és emberi tényezők következménye.⁶⁰ Egy másik megközelítés szerint⁶¹ az eredetmegjelölések esetében az érintett jellemző kizárólag vagy lényegében az *adott környezetre jellemző természeti és emberi tényezők következménye* kell, hogy legyen, a termék termelése, feldolgozása és előállítása pedig egyaránt az adott területen kell, hogy történjen, míg földrajzi jelzéseknél a kiemelt tulajdonság elég, ha *lényegileg a földrajzi származásnak tulajdonítható*, a termék előállítási lépései közül pedig elég, ha az egyik az érintett területen zajlik.

⁵⁷ Védjegytv. 103. § (1) bekezdés.

⁵⁸ Védjegytv. 103. § (2) bekezdés.

⁵⁹ Védjegytv. 103. (3) bekezdés.

⁶⁰ Sági: i. m. (40), p. 261.

⁶¹ Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala: Földrajziárujelző-oltalom: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/foldrajzi-arujelzo>.

2.3. Az eredetvédelem fogalma

Egyes nézetek szerint⁶² az eredetvédelem egy egyszeri aktusban kimerülő intézmény, nem pedig egy ismétlődő folyamat. Ilyen aktus lehet a termék fajta vagy termőhely után történő megnevezése. Más szerzők⁶³ azonban a földrajzi árujelzők fogalmán keresztül közelítik meg az eredetvédelem definícióját:

„Az eredetvédelmi rendszer egy olyan gazdasági-jogi szabályozó rendszer, amely előre meghatározott feltételek mellett, különböző nyilvántartási, minősítési, és ellenőrzési rendszereken keresztül garantálja a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek földrajzi és technológiai eredetét, illetve minőségét.”⁶⁴

Gál Péter és Kiss Attila szerint tehát az eredetvédelem intézményét a földrajzi árujelzők megvédésének érdekében maguk a termelők alkalmazzák, akiknek termékeit a földrajzi árujelző oltalmazza.

Botos Ernő az eredetvédelmet úgy határozta meg, mint egy „rendszer, amely valamely filozófia mentén szabályozza, ellenőrzi és így védi a földrajzi és a technológiai eredetét.”⁶⁵ Szerinte tehát a kérdés abban áll, hogy az eredetvédelem a termőhelyet vagy a terméket helyezze központba. Szilágyi János Ede ezen a gondolatmeneten továbbindulva azt állapította meg, hogy a magyar eredetvédelmi rendszer azzal, hogy beiktatta az azóta hatályon kívül helyezett bortörvénybe⁶⁶ a „védett eredetű bor” meghatározást, egyértelműen a termőhelyet helyezte központba.⁶⁷

Tattay Levente az eredetvédelem meghatározásakor különbséget tesz egy, a borászszakma által kialakított, tágabb, és egy, a szellemi tulajdon intézményébe jobban beleilleszkedő, szűkebb fogalom között. Véleménye szerint

„[a] bor-eredetvédelem tágabb értelemben a termelők olyan nemzeti és nemzetközi keretek között működő önszabályozó rendszere, amely a bornak mind származása, mind technológiája vonatkozásában garanciát ad és integrálja a borgazdaságok mind a négy (termőhely, bor, szőlő, piac) szintjét. A bor-eredetvédelem szűkebb értelemben borvidékek, bortermőhelyek nevének és más borra vonatkozó megjelölések földrajzi árujelzőként vagy véd-

⁶² Botos Ernő Péter: Az eredetvédelmi rendszer bevezetésének gazdasági szempontjai. Magyar Szőlő- és Borgazdaság, 1991. 1. sz., p.10.

⁶³ Gál, Kiss: i. m. (14), p. 8.

⁶⁴ Uo. p. 9.

⁶⁵ Botos Ernő: Tisztázandó kérdések az eredetvédelemben. Borászati Füzetek, 9. évf. 2. sz., 1998, p. 4.

⁶⁶ 1997. évi CXXI. törvény a szőlőtermesztésről és a borgazdálkodásról.

⁶⁷ Szilágyi János Ede: Borjog, különös tekintettel az eredetvédelem kérdéseire. PhD-értekezés, Deák Ferenc Doktori Iskola, Miskolc, 2008, p. 71.

jegyként megvalósuló jogi oltalmát, és valósághű használatának biztosítását, továbbá intézményes védelmét jelenti.”⁶⁸

3. A BOR-EREDETVÉDELEM NEMZETKÖZI SZABÁLYOZÁSA

A következőkben a bor-eredetvédelem szempontjából releváns nemzetközi megállapodásokat tekintjük át, elsőként a multilaterális, majd a kétoldalú megállapodásokat.

3.1. Multilaterális megállapodások

Az alábbiakban a legjelentősebb többoldalú megállapodások ismertetése következik, kezdve a Párizsi Unió Egyezményével, amelyet a származási jelzésekre fókuszáló Madridi Megállapodás és az eredetmegjelöléseket szabályozó Lisszaboni Megállapodás követ. Bemutatásra kerül végül a GATT-WTO keretében elfogadott TRIPS-megállapodás, illetve a Nemzetközi Borászati és Szőlészeti Szervezet (Organisation internationale de la vigne et du vin: OIV) is.

3.1.1. Párizsi Unió Egyezmény

Az iparjogvédelem alapjait az 1883-ban létrejött Párizsi Unió Egyezmény fektette le. Az egyezmény célja annak biztosítása, hogy a tagállamai közti iparjogvédelmet szolgáló intézményi rendszerek összehangoltan működjenek. Tárgya az ipari tulajdonra vonatkozik, ideértve a szabadalmakat, gyári védjegyeket, ipari mintákat, használati mintákat, kereskedelmi vagy szolgáltatási védjegyeket, kereskedelmi neveket, származási jelzéseket, földrajzi jelzéseket, eredetmegjelöléseket, és a tisztességtelen verseny visszaszorítását.⁶⁹ Ez a nemzetközi megállapodás volt az első jelentős lépés annak érdekében, hogy segítse az alkotókat abban, hogy szellemi alkotásaik más országokban is oltalom alatt álljanak.

Az ipari tulajdont az egyezmény tágan értelmezi, tehát nemcsak a szorosan vett iparra és kereskedelemre vonatkozik, hanem kiterjed mezőgazdasági termékekre, illetve természetes vagy előállított termékekre, például gyümölcsökre, virágokra, sörökre, borokra is.⁷⁰ Az egyezmény tiltja azt, hogy a termék származását akár közvetve, akár közvetlenül hamisan jelöljék.⁷¹ Kizárólag a hamis származási jelzést tiltja, amely kitétel szűkíti az egyezmény alkalmazhatóságát, szemben a Madridi Megállapodással, amely a szó szerint valós, de ennek ellenére félrevezető jelzések ellen is véd.⁷²

⁶⁸ Tattay: i. m. (37), p. 79.

⁶⁹ Párizsi Unió Egyezmény (a továbbiakban: PUE) 1. cikk (2) bekezdés.

⁷⁰ PUE 1. cikk (3) bekezdés.

⁷¹ PUE 10. cikk (1) bekezdés.

⁷² Marcus Höpferger: Geographical indications in the international arena the current situation. International Symposium on Geographical Indications (WIPO and SAIC). Peking (2007. június 26–28.): https://www.wipo.int/meetings/en/details.jsp?meeting_id=13243.

Az egyezményt többször is felülvizsgálták: Brüsszel (1900), Washington (1911), Hága (1925), London (1934), Lisszabon (1958), Stockholm (1967). Magyarország 1909-ben csatlakozott, a jelenleg hatályos szöveget az 1970. évi 18. tvr. hirdette ki.⁷³

Az egyezményt eredetileg 10 tagállam írta alá, mára pedig 177 tagja van.⁷⁴

3.1.2. Madridi Megállapodás

A Madridi Megállapodás 1891-ben jött létre, célja az áruk hamis és megtévesztő jelzésének megakadályozása.⁷⁵ A megállapodás nem tartalmazza expressis verbis a származási jelzés fogalmát, ugyanakkor mégis jól kiolvashatók az intézmény tartalmi jellemzői a szövegezéséből. Amint az a Párizsi Unió Egyezmény bemutatásánál már említésre került, a Madridi Megállapodás nemcsak a hamis, hanem a megtévesztő származási jelzéssel szemben is védelmet biztosít.⁷⁶ Szilágyi János Ede szerint⁷⁷ nehezen értelmezhető a megállapodás borászatra vonatkozó rendelkezése. Ennek alapján minden országban a bíróság dönt arról, hogy fajtameghatározó jellege folytán mely elnevezés nem esik a megállapodás rendelkezései alá, e fenntartás azonban a borászati termékek származási helyének egyes vidékek szerinti megjelölésére nem alkalmazható.⁷⁸

A Madridi Megállapodás tagságának létszáma korlátozott (34), részben ebből kifolyólag nem tudott megfelelő gyakorlati eredményt elérni,⁷⁹ másrészt pedig azért sem, mert a rendelkezései nem bírnak elegendő kényszerítő erővel.⁸⁰

3.1.3. Lisszaboni Megállapodás

A Lisszaboni Megállapodás 1958-ban azért jött létre, hogy a nemzeti földrajzi árujelzővel rendelkező termelők nemzetközi oltalmat szerezhessenek eredetmegjelöléseikre, célja tehát az eredetmegjelölések oltalmának biztosítása a Szellemi Tulajdon Világszervezete (World Intellectual Property Organization – WIPO) Nemzetközi Irodájánál történő lajstromozás

⁷³ 1970. évi 18. tvr. az ipari tulajdon oltalmára létesült uniós egyezmények 1967. július 14-én Stockholmban felülvizsgált, illetve létrehozott szövegének kihirdetéséről.

⁷⁴ Summary of the Paris Convention for the Protection of Industrial Property (1883). World Intellectual Property Organisation: https://www.wipo.int/treaties/en/ip/paris/summary_paris.html.

⁷⁵ Tarjányi Petra: A földrajzi árujelzők joga, különös tekintettel az Európai Bíróság gyakorlatára. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 12. (122.) évf. 2. sz., 2017. április, p. 13.

⁷⁶ 1934. évi V. törvénycikk a külföldi áruk származási helye hamis megjelölésének megakadályozása tárgyában Madridban 1891. évi április hó 14-én kelt, Washingtonban 1911. évi június hó 2-án és Hágában 1925. évi november hó 6-án felülvizsgált nemzetközi megállapodás becikkelyezéséről (a továbbiakban: Madridi Megállapodás), 1. cikk (1) bekezdés..

⁷⁷ Szilágyi: i. m. (67), p. 223.

⁷⁸ Madridi Megállapodás 4. cikk.

⁷⁹ Szilágyi János Ede: Földrajzi árujelzők szabályozása a multilaterális nemzetközi megállapodásokban, különös tekintettel a TRIPS-megállapodásra. Miskolci Jogi Szemle, 2008. 2. sz., p. 100.

⁸⁰ Például a Madridi Megállapodás 3. cikke is lehetőséget ad a rendelkezések figyelmen kívül hagyására.

által.⁸¹ 2019 júniusáig 28 állam csatlakozott a megállapodáshoz.⁸² Magyarország csatlakozására 1967-ben került sor.⁸³ Jelenleg a keretein belül 1000-nél több eredetmegjelölést regisztráltak. A magyar borokat illetően a Tokaj, Mór, Balatonmellék, Somló, Balatonfüred-Csopak, Eger, Debrő, Badacsony, Villány-Siklós, Pécs-Mecsek, Verpelét, Sopron, Szekszárd eredetmegjelölést vették nyilvántartásba.⁸⁴

A Lisszaboni Megállapodás az eredetmegjelölésre a következő definíciót adja:

„Az eredetmegjelölés: valamely ország, táj vagy helység földrajzi neve, ha azt olyan ottani származású termék megjelölésére használják, amelynek minőségét vagy jellegét – kizárólag vagy lényegében – a földrajzi környezet határozza meg, a természeti s emberi tényezőket is beleértve.”⁸⁵

A megállapodás a származási ország fogalmát is meghatározza:

„Származási országnak azt az országot kell tekinteni, amelynek neve a terméket hírnevessé tette, vagy ahol az eredetmegjelölés hírnevét adó vidék vagy helység fekszik.”⁸⁶

A nemzetközi oltalom mindazonáltal szoros kapcsolatban áll a származási ország oltalmával, ugyanis az eredetmegjelölés akkor részesülhet nemzetközi oltalomban, ha e minőségében származási országában is elismerésre kerül és oltalommal bír.⁸⁷

3.1.4. A Lisszaboni Megállapodás Genfi Szövege

Látható, hogy a Lisszaboni Megállapodásban a földrajzi jelzés és az eredetmegjelölés még nem került elhatárolásra. Többek között ennek a hiányosságnak a pótlására kezdődött meg 2009-ben a megállapodás felülvizsgálata. A revízió további célja volt a kormányközi szervezetek, így az EU csatlakozásának biztosítása, a finanszírozás kérdéseinek újratárgyalása, illetve a földrajzi jelzések védelmének megerősítése is.⁸⁸

⁸¹ Summary of the Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and their International Registration (1958). World Intellectual Property Organisation: https://www.wipo.int/treaties/en/registration/lisbon/summary_lisbon.html.

⁸² Lisszaboni Megállapodás. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala: <https://www.szttnh.gov.hu/hu/lisszaboni-megallapodas>.

⁸³ 1982. évi 1. törvényerejű rendelet az eredetmegjelölések oltalmára és nemzetközi lajstromozásra vonatkozó Lisszaboni Megállapodásnak, az 1967. évi július hó 14. napján Stockholmban felülvizsgált szövege kihirdetéséről (a továbbiakban: Lisszaboni Megállapodás).

⁸⁴ Szilágyi: i. m. (79), p. 101.

⁸⁵ Lisszaboni Megállapodás 2. cikk (1) bekezdés.

⁸⁶ Lisszaboni Megállapodás 2. cikk (2) bekezdés.

⁸⁷ Lisszaboni Megállapodás 1. cikk (2) bekezdés.

⁸⁸ Szentkirályi: i. m. (19), p. 32.

A Lisszaboni Megállapodás Genfi Szövege 2015. május 20-án került elfogadásra, amelyet tizenegy ország, köztük Magyarország is aláírt. A Genfi Szöveg megerősítéséről szóló törvény hazánkban 2021. szeptember 10-én lépett hatályba.⁸⁹

A Genfi Szöveg meghatározza az eredetmegjelölés fogalmát:

„A származás szerinti Szerződő Fél területén oltalomban részesülő, valamely földrajzi terület nevéből álló vagy azt tartalmazó elnevezés, vagy egy ilyen területre vonatkozóként ismert más elnevezés, amely a terméket az adott földrajzi területről származóként jelöli meg, ha a termék minősége vagy tulajdonságai kizárólag vagy lényegében a földrajzi környezetnek tulajdoníthatók, a természetes és emberi tényezőket is beleértve, és amelynek a termék a hírnevét köszönheti.”⁹⁰

A Lisszaboni Megállapodással szemben a Genfi Szöveg a földrajzi jelzés definícióját is megadja:

„A származás szerinti Szerződő Fél területén oltalomban részesülő, valamely földrajzi terület nevéből álló vagy azt tartalmazó jelzés, vagy egy ilyen területre vonatkozóként ismert más jelzés, amelyet az adott földrajzi területről származó olyan termék megjelölésére használnak, amelynek különleges minősége, hírneve vagy egyéb jellemzője lényegében a földrajzi származásának tulajdonítható.”⁹¹

További jelentős újítása az olyan új, rugalmas megoldások bevezetése, mint például a határon átnyúló területek földrajzi árujelzőinek kettő vagy több állam közös bejelentése alapján történő oltalmazása.⁹²

3.1.5. TRIPS-megállapodás

A TRIPS-megállapodás (Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights Sub-Agreement – a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló megállapodás) az általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény melléklete.⁹³ A TRIPS-megállapodás

⁸⁹ 2021. évi XXVIII. törvény a Lisszaboni Megállapodás Eredetmegjelölésekről és Földrajzi Jelzésekről Szóló Genfi Szövegének kihirdetéséről (a továbbiakban: Genfi Szöveg).

⁹⁰ Genfi Szöveg 2. cikk (1) bekezdés *i.* pont.

⁹¹ Genfi Szöveg 2. cikk (1) bekezdés *ii.* pont.

⁹² Genfi Szöveg 5. cikk (4) bekezdés.

⁹³ 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről, 1. C) Melléklet: Megállapodás a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól (a továbbiakban: TRIPS-megállapodás).

II. részének 3. fejezete földrajzi megjelölésekre, ezen belül pedig többek között borokra és szeszes italokra vonatkozó szabályokat tartalmaz.⁹⁴ Ezek a szabályok kimondják, hogy nem használható a borokon földrajzi megjelölés, amennyiben azok nem az adott megjelöléssel ellátott helyről származnak.

Két kivételt sorol fel a TRIPS-megállapodás: a homonim megjelölések, illetve a fajtanév-vé vált földrajzi megjelölések esetét.⁹⁵ A homonim megjelölés „olyan földrajzi megjelölés, amely betű szerint valóságosan tünteti fel az áru származási területét, vidékét vagy helységét, mégis hamisan azt a látszatot kelti, mintha az áru más területről származna”.⁹⁶ Borra vonatkozó homonim földrajzi megjelölések esetén tehát mindegyik megjelölés oltalomban részesül, a megkülönböztetésükre szolgáló kritériumokat a TRIPS-megállapodásban részes államok határozzák meg. figyelembe véve az érintett termelők méltányos elbánásban való részesítését, illetve azt, hogy a fogyasztók nem téveszthetők meg.⁹⁷

3.1.6. Nemzetközi Szőlészeti és Borászati Szervezet (*L'organisation internationale de la vigne et du vin* – OIV)

Amint az korábban említésre került, a 19. század nemzetközi szőlészeti-borászati katasztrófájára válaszként 1924-ben létrejött a Nemzetközi Borászati Hivatal Franciaország, Görögország, Luxemburg, Magyarország, Olaszország, Portugália, Spanyolország és Tunézia részvételével. A szervezet 2001-ben újraformálódott, ekkor kapta mai nevét. Az OIV célja a nemzetközi borászat harmonizálása, támogatása, tájékoztatása, tagjai együttműködésének elősegítése. Ezen célok elérésének érdekében az OIV ma már 48 tagállammal, világszerte több mint 1000 szakértőből álló hálózattal működik. A tagállamok a világ bortermelésének 86%-át, borfogyasztásának pedig 71%-át fedik le.⁹⁸

3.2. Bilaterális megállapodások

Szilágyi János Ede szerint⁹⁹ a kétoldalú nemzetközi szerződések a multilaterális megállapodások finomításaként, az általuk le nem fedett hézagok betoldásaként szolgálnak. Szerinte a bilaterális megállapodások a multilaterális megállapodások jogvédelmét hivatottak testre szabni a két szerződő fél között.

AZ EK által kötött bilaterális nemzetközi szerződések között az alapján tehető különbség, hogy az társulási szerződéssel rendelkező későbbi tagállammal, vagy más államokkal került

⁹⁴ TRIPS-megállapodás 23. cikk.

⁹⁵ Tarjányi: i. m. (75), p. 14.

⁹⁶ TRIPS-megállapodás 22. cikk 4. pont.

⁹⁷ TRIPS-megállapodás 23. cikk 3. pont.

⁹⁸ Tout savoir sur l'OIV: <https://www.oiv.int/js/lib/pdfs/web/viewer.html?file=/public/medias/8577/fr-tout-savoir-sur-loiv.pdf>.

⁹⁹ Szilágyi János Ede: A tokaji földrajzi árujelző jogi védelme. Magyar Jog, 2005, 12. sz., p. 733.

megkötésre. Előbbire példa a bemutatásra kerülő EK–Magyarország-megállapodás, míg utóbbira az Ausztráliával, illetve az Amerikai Egyesült Államokkal kötött megállapodás.

3.2.1. EK–Magyarország-megállapodás

Magyar vonatkozásra tekintettel kiemelendő a – mára már hatályát veszített – Bormegnevezések Kölcsönös Védelméről és Ellenőrzéséről Szóló Megállapodás a Magyar Köztársaság és az Európai Közösség között. A megállapodást Brüsszelben, 1993. november 29-én írták alá, itthon az 1994. évi XI. törvény hirdette ki.¹⁰⁰ A szerződés melléklete rendelkezik arról, hogy a tokaji megjelölés minden változata (Tocai, Tokay, Tokayer, Tokajské) magyar megjelölésként részesül oltalomban. A megállapodás jelentőségét mutatja, hogy a francia és az olasz állam lemondott a Tokaj név használatáról Magyarország javára: mindkét ország vállalta, hogy 2007. március 31-ig felhagy a Tokay Pinot Gris, a Tocai Friulano, illetve a Tocai Italico megjelölések használatával.¹⁰¹

3.2.2. EK–USA-megállapodás

Az első EK–USA Borkereskedelmi Megállapodás¹⁰² szintén a tokaji földrajzi árujelző oltalmával kapcsolatosan bír jelentőséggel, de kitér más magyar minőségi borok (Eger, Villány) eredetmegjelölésére is. Szintén fontos tartalmi elem, hogy a megállapodásban az Amerikai Egyesült Államok elfogadja az EU címkézési szabályainak alapelveit.¹⁰³

3.2.3. EK–Ausztrália-megállapodás

A Tokaj megjelölést Ausztráliában a fajtanévvé válás veszélye fenyegette az Australian Tokay elnevezés alkalmazásának elterjedésével. Az Európai Közösség többek között ennek megelőzése érdekében kötötte Ausztráliával az első EK–Ausztrália Borkereskedelmi és Borvédelmi Megállapodást,¹⁰⁴ amelyben az EK a Tokaj megjelölést fenntartotta Európát megillető boreredet-megjelölésként.¹⁰⁵

¹⁰⁰ 1994. évi XI. törvény a Magyar Köztársaság és az Európai Közösség között a bormegnevezések kölcsönös védelméről és ellenőrzéséről, Brüsszelben, 1993. november 29-én aláírt Megállapodás kihirdetéséről.

¹⁰¹ *Tattay Levente*: A Tokaj eredetmegjelölés és a hét nemzetközi egyezmény. *Gazdaság és Jog*, 2012, 4. sz., p. 23.

¹⁰² A Tanács 2005/798/EK határozata (2005. november 14.) az Európai Közösség és az Amerikai Egyesült Államok között levélváltás formájában létrejött, a borkereskedelemmel kapcsolatos kérdésekről szóló megállapodás megkötéséről. HL L 301., 2005.11.18., 14–15.

¹⁰³ *Szilágyi*: i. m. (67), p. 250.

¹⁰⁴ Megállapodás az Európai Közösség és Ausztrália között a borkereskedelemről. 21994A0331(01). HL L 86., 1994.3.31., 3–92.

¹⁰⁵ *Tattay*: i. m. (101), p. 23.

A második EK–Ausztrália Borkereskedelmi Megállapodást¹⁰⁶ 2008. december 1-jén írták alá. A megállapodásban az ausztrál félnek a hatálybalépést követően 12 hónapig engedélyezve lett a Burgundy, Moselle, Port, Champagne, illetve 10 évig a Tokay megjelölés alkalmazása.¹⁰⁷ A jelentős időbeli eltérés alapja az, hogy az első EK–Ausztrália Borkereskedelmi Megállapodásban a Tokaj név még nem szerepelt, így az ausztrál termelők még nem tudtak felkészülni az elnevezés kivonására.¹⁰⁸

4. A BOR-EREDETVÉDELEM SZABÁLYAI AZ EURÓPAI UNIÓ JOGÁBAN

A teljes Európai Gazdasági Térség területén érvényes, egységes közösségi oltalom kidolgozására a közös agrárpolitika 1992-es reformja mentén került sor. A 2081/92/EGK rendelet¹⁰⁹ a minőségpolitikai reform szellemében került megalkotásra, a mennyiségi termelés helyett ugyanis a minőségi, magasan feldolgozott termékek előállítását jelölte ki céljául.

A 2081/92/EGK rendeletben még nem került sor a földrajzi jelzés és az eredetmegjelölés közti különbségtételre. A két intézmény elválasztása a 2006-os reform során az 510/2006/EK tanácsi rendeletben¹¹⁰ történt meg, ennek hatálya azonban a szeszes italokra, illetve a szőlészeti-borászati termékekre szintén nem terjed ki.¹¹¹ A tanácsi rendelet által meghatározott *oltalom alatt álló eredetmegjelölés* (OEM) esetében a termék minősége vagy jellemzői alapvetően vagy kizárólag egy adott földrajzi környezetnek és az ahhoz kapcsolódó természeti és emberi tényezőknek köszönhetők, illetve termelésük, feldolgozásuk és előállításuk meghatározott földrajzi területen történik.¹¹² Az *oltalom alatt álló földrajzi jelzés* (OFJ) esetében a meghatározott földrajzi területről származó termék valamely tulajdonsága, hírneve vagy jellemzője alapvetően a földrajzi eredetnek köszönhető, illetve a termelése és/vagy feldolgozása és/vagy előállítása meghatározott földrajzi területen történik.¹¹³

Az Európai Unió oltalmi rendszere heterogén képet alkot, mivel négy, egymástól elkülönülő uniós rendeletről áll az alábbi termékekre vonatkozóan:

- mezőgazdasági termék és élelmiszer (1151/2012/EU),¹¹⁴

¹⁰⁶ Megállapodás az Európai Közösség és Ausztrália között a borkereskedelemről. 22009A0130(01). HL L 28., 2009.1.30., 3–87. (a továbbiakban: második EK–Ausztrália-megállapodás).

¹⁰⁷ Második EK–Ausztrália-megállapodás 15. cikk.

¹⁰⁸ Szilágyi János Ede: A földrajzi árujelzők hatályos magyar szabályozása a nemzetközi és európai tendenciák tükrében. Magyar Jog, 2010. 5. sz., p. 266.

¹⁰⁹ A Tanács 2081/92/EGK rendelete (1992. július 14.) a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek földrajzi jelzéseinek és eredetmegjelöléseinek oltalmáról. HL L 208., 1992.7.24., 1–8.

¹¹⁰ A Tanács 510/2006/EK rendelete (2006. március 20.) a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek földrajzi jelzéseinek és eredetmegjelöléseinek oltalmáról. HL L 93., 2006.3.31., 12–25.

¹¹¹ 510/2006/EK tanácsi rendelet, 1. cikk (1) bekezdés.

¹¹² 510/2006/EK tanácsi rendelet 2. cikk (2) bekezdés a) pont.

¹¹³ 510/2006/EK tanácsi rendelet 2. cikk (2) bekezdés b) pont.

¹¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 1151/2012/EU rendelete (2012. november 21.) a mezőgazdasági termékek és az élelmiszerek minőségrendszereiről. HL L 343., 2012.12.14., 1–29.

- borászati termékek (1308/2013/EU rendelet, 92–116. cikke),¹¹⁵
- ízesített borok (251/2014/EU rendelet),¹¹⁶
- szeszes italok (2019/787/EU).¹¹⁷

A következőkben az 1308/2013/EU rendelet borászati termékekre vonatkozó cikkei kerülnek részletesebb megvizsgálásra, majd röviden kitérünk a 251/2014/EU rendelet fogalommeghatározására is.

4.1. Az 1308/2013/EU rendelet hatálya, fogalmi rendszere

Az 1308/2013/EU rendelet 2014. január 1-jén lépett hatályba, célja a halászati és akvakultúra-termékek kivételével a mezőgazdaságtermék-piacok közös piacának megszervezése.¹¹⁸

A borágazat eredetmegjelölésére, földrajzi jelzésére, valamint a hagyományos jelzésekre vonatkozó szabályait a rendelet 92–116. cikke tartalmazza.

A rendelet 93. cikkében található annak fogalmi rendszere: megkülönbözteti az eredetmegjelölést, a földrajzi jelzést, illetve a hagyományos elnevezéseket. *Eredetmegjelölés* a rendelet értelmében azon régió, meghatározott hely, kivételesen ország neve, amelyet olyan termék jelölésére használnak, amely a következő körülményeknek maradéktalanul megfelel:

- a termék minősége és jellemzői főként vagy kizárólag egy adott földrajzi környezetnek és az ahhoz kapcsolódó természeti és emberi tényezőknek köszönhető;
- a szőlő, amelyből a termék készült, kizárólag a szóban forgó földrajzi területről származik;
- a termelés az adott földrajzi területen történik; és
- a terméket a *Vitis vinifera* fajhoz tartozó szőlőfajtából nyerik.¹¹⁹

A *földrajzi jelzés* az eredetmegjelölésnél megengedőbb képet alkot, ugyanis az egy olyan helységre, régióra, indokolt esetben országra utaló jelölés, amelyet olyan termék jelölésére használnak, amely a következő követelményeknek felel meg:

¹¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 1308/2013/EU rendelete (2013. december 17.) a mezőgazdasági termékpiacon közös szervezésének létrehozásáról, és a 922/72/EGK, a 234/79/EK, az 1037/2001/EK és az 1234/2007/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. HL L 347., 2013.12.20., 671–854.

¹¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 251/2014/EU rendelete (2014. február 26.) az ízesített borászati termékek meghatározásáról, megnevezéséről, kiszereléséről, jelöléséről és földrajzi árujelzőinek oltalmáról és az 1601/91/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. HL L 84., 2014.3.20., 14–34.

¹¹⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/787 rendelete (2019. április 17.) a szeszes italok meghatározásáról, leírásáról, megjelenítéséről, jelöléséről, a szeszes italok elnevezésének használatáról az egyéb élelmiszerek megjelenítése és jelölése során, a szeszes italok földrajzi árujelzőinek oltalmáról, a mezőgazdasági eredetű etil-alkohol és desztillátumok használatáról az alkoholtartalmú italokban, valamint a 110/2008/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. HL L 130., 2019.5.17., 1–54.

¹¹⁸ 1308/2013/EU rendelet 1. cikk (1) bekezdés.

¹¹⁹ 1308/2013/EU rendelet 93. cikk (1) bekezdés a) pont.

- olyan különleges minőséggel, hírnévvel vagy egyéb jellemzőkkel rendelkezik, amelyek e földrajzi eredethez kapcsolhatók;
- a készítéséhez használt szőlő legalább 85%-a kizárólag e földrajzi területről származik;
- előállítását az adott földrajzi területen végzik; és
- a *Vitis vinifera* fajból vagy annak és a *Vitis* nemzetséghez tartozó fajoknak a keresztezéséből létrejött szőlőfajból nyerik.¹²⁰

Az eredetmegjelölések és földrajzi jelzések, beleértve a harmadik országok földrajzi területeire vonatkozókat is, az Unióban oltalomra jogosultak.¹²¹ Földrajzi jelzés esetén a szőlő tehát legfeljebb 15%-ban származhat a körülhatárolt területen kívülről, de ebben az esetben is kizárólag abból a tagállamból vagy harmadik országból, ahol a körülhatárolt terület található.¹²²

4.2. Az 1308/2013/EU rendelet által meghatározott kizárások

Az oltalom elutasításának egyik köre a *homonimákkal*, tehát az olyan elnevezésekkel kapcsolatos, amelyek teljesen vagy részben azonos alakúak egy már bejegyzett elnevezéssel. Amennyiben tehát egy ilyen kérelmet nyújtanak be, a bejegyzéskor figyelembe kell venni a helyi és a hagyományos használatot, valamint az összetéveszthetőség veszélyét. Az olyan homonima, amely a fogyasztókat megtévesztve azt a benyomást kelti, hogy az általa jelölt termékek egy másik területről származnak, még abban az esetben sem jegyezhető be, ha az elnevezés az adott termékek származása szerinti terület, régió vagy hely vonatkozásában pontos. A bejegyzett homonima használata kizárólag abban az esetben engedélyezhető, ha a később bejegyzett azonos alakú elnevezés a gyakorlatban megfelelően elkülönül a már bejegyzettől, figyelembe véve, hogy az érintett termelők számára egyenlő bánásmódot kell biztosítani, valamint el kell kerülni a fogyasztók megtévesztését.¹²³

Az oltalom elutasításának további indoka a *köznevesült elnevezésekkel* kapcsolatos. A köznevesült elnevezés olyan bornév, amely – bár arra a helyre vagy régióra utal, ahol a terméket eredetileg előállították vagy forgalomba hozták – az Unióban egy borfajta általánosan elterjedt elnevezésévé vált. Az ilyen elnevezések nem élvezhetnek oltalmat eredetmegjelölésként vagy földrajzi jelzésként.¹²⁴

A védjegyek és a földrajzi árujelzők közti viszonyt a rendelet 102. cikke rendezi. Ennek értelmében a már oltalom alatt álló elnevezést tartalmazó védjegy lajstromozására irányuló kérelem elutasításra kerül, amennyiben azt korábban földrajzi árujelzőként oltalmazták. Ha pedig a védjegy lajstromozása iránti kérelmet a földrajzi árujelző oltalmára irányuló kére-

¹²⁰ 1308/2013/EU rendelet 93. cikk (1) bekezdés *b*) pont.

¹²¹ 1308/2013/EU rendelet 93. cikk (3) bekezdés.

¹²² 1308/2013/EU rendelet 93. cikk (5) bekezdés.

¹²³ 1308/2013/EU rendelet 100. cikk (1) bekezdés.

¹²⁴ 1308/2013/EU rendelet 101. cikk (1) bekezdés.

lem Bizottsághoz való benyújtásának időpontját követően nyújtják be, és a földrajzi árujelző ezt követően oltalomban részesül, az ezáltal szabálytalanul lajstromozott védjegyet érvényteleníteni kell.¹²⁵ A védjegyek és a földrajzi árujelzők közti ellentét esetében tehát nem a védjegyek kizárólagosságának alapelve érvényesül az EU eredetvédelmi rendszerében.¹²⁶

4.3. Az 1308/2013/EU rendelet oltalma, az oltalom tartalma

A rendelet értelmében az oltalom alatt álló eredetmegjelöléseket és az oltalom alatt álló földrajzi jelzéseket bármely forgalmazó használhatja az olyan borok esetében, amelyek a vonatkozó termékleírásnak megfelelően készültek.¹²⁷

Az oltalom alatt álló földrajzi árujelzőknek a rendelet az alábbiakkal szemben nyújt védelmet:

- az oltalom alatt álló elnevezés bármilyen közvetlen vagy közvetett kereskedelmi célú használata olyan, az oltalom alatt álló elnevezéssel ellátott termékhez hasonló termékek esetében, amelyek nem felelnek meg a termék leírásának, vagy amennyiben az ilyen használat visszaél az eredetmegjelölés vagy földrajzi jelzés hírnevével;
- az elnevezés bármilyen visszaélésszerű használata, utánzása vagy idézése, még abban az esetben is, ha a termék vagy a szolgáltatás tényleges származását feltüntetik, vagy ha az oltalom alatt álló elnevezés fordítását használják, valamint ha azt olyan kifejezések kísérik, mint a „jellegű”, „típusú”, „módszerrel készített”, „hasonlóan készített”, „utánzat”, „ízű”, „-szerű” vagy ezekhez hasonló;
- a termék származására, eredetére, jellegére vagy alapvető tulajdonságaira vonatkozó bármely egyéb, a belső vagy a külső csomagoláson, az adott borászati termékhez kapcsolódó reklámanyagon vagy dokumentumon elhelyezett hamis vagy félrevezető jelzés, valamint a termék eredetét illetően hamis benyomást keltő tárolóedénybe történő csomagolás; illetve
- bármilyen egyéb olyan gyakorlat, amely a termék tényleges származása tekintetében a fogyasztó megtévesztéséhez vezethet.¹²⁸

Lényeges az oltalommal kapcsolatban, hogy az oltalom alatt álló eredetmegjelölések és az oltalom alatt álló földrajzi jelzések nem válhatnak az Unióban „köznevesült elnevezésekké”.¹²⁹

¹²⁵ 1308/2013/EU rendelet 102. cikk (1) bekezdés a) pont.

¹²⁶ Tarjányi: i. m. (75), p. 35.

¹²⁷ 1308/2013/EU rendelet 103. cikk (1) bekezdés.

¹²⁸ 1308/2013/EU rendelet 103. cikk (2) bekezdés.

¹²⁹ 1308/2013/EU rendelet 103. cikk (3) bekezdés.

4.4. Az 1308/2013/EU rendelet eljárási szabályai

Földrajzi árujelző iránti oltalmat bármely termelő vagy termelői érdekcsoport kezdeményezhet.¹³⁰ A több országot érintő földrajzi területet jelölő elnevezések esetében közös kérelem is benyújtható.¹³¹ Ennek részletei a szlovák–magyar tokaji ügyben kerülnek ismertetésre.

A kérelem lényeges eleme a *termékleírás*, amely tartalmazza az oltalom szempontjából legfontosabb információkat, mint például az oltalomban részesítendő elnevezést, a termék leírását annak egyedi jellemzőivel együtt, az érintett földrajzi terület lehatárolását, a borászati eljárások szabályozását, az engedélyezett szőlőfajtákat stb.¹³²

A kezdeményezést követően megkezdődik a nemzeti eljárás,¹³³ amelyet a bizottsági vizsgálat követ. A földrajzi árujelző oltalmáról való döntés tehát a kérelem elfogadása, illetve közzététele, vagy a kérelem elutasítása a Bizottság hatáskörébe tartozik.¹³⁴ A Bizottság döntésével szemben a közzétételtől számított két hónap áll kifogás benyújtására az érdekelt felek rendelkezésére.¹³⁵

4.5. A 251/2014/EU RENDELETRŐL RÖVIDEN

A 251/2014/EU rendelet célja az ízesített borászati termékek ismérveinek, illetve a földrajzi árujelzőik oltalmára vonatkozó szabályoknak a meghatározása. A rendelet alapján ízesített borászati termék a borászati ágazatnak az 1308/2013/EU rendelet hatálya alá tartozó termékeiből előállított termék, amelyet ízesítenek.¹³⁶ Ezen termékeknek három kategóriáját különböztetjük meg.

- Ízesített borok: olyan italok, amelyekben a szőlőből készült termékek a termék összterefogatának legalább 75%-át teszik ki. Alkoholtartalmuk legalább 14,5, legfeljebb 22 térfogatszázalék.¹³⁷ Az ízesített borok egyik példája a vermut.
- Ízesített boralapú italok: olyan italok, amelyekben a szőlőből készült termékek a termék összterefogatának legalább 50%-át teszik ki. Alkoholtartalmuk legalább 4,5, legfeljebb 14,5 térfogatszázalék.¹³⁸ Az ízesített boralapú italok közé tartozik a sangría és a Glühwein.

¹³⁰ 1308/2013/EU rendelet 95. cikk (1) bekezdés.

¹³¹ 1308/2013/EU rendelet 95. cikk (3) bekezdés.

¹³² 1308/2013/EU rendelet 94. cikk (2) bekezdés.

¹³³ 1308/2013/EU rendelet 96. cikk.

¹³⁴ 1308/2013/EU rendelet 97. cikk (3)–(4) bekezdés.

¹³⁵ 1308/2013/EU rendelet 98. cikk.

¹³⁶ 251/2014/EU rendelet 3. cikk (1) bekezdés.

¹³⁷ 251/2014/EU rendelet 3. cikk (2) bekezdés.

¹³⁸ 251/2014/EU rendelet 3. cikk (3) bekezdés.

- Ízesített boralapú koktélok: olyan italok, amelyekben a szőlőből készült termékek a termék összterefogatának legalább 50%-át teszik ki. Alkoholtartalmuk legalább 1,2, legfeljebb 10 térfogatszázalék.¹³⁹

Az Európai Unió tagállamai az ízesített borászati termékekre kérelmezhetik földrajzi árujelzők uniós oltalmát. Az ezzel kapcsolatos nemzeti eljárás egy későbbi fejezetben kerül ismertetésre.

4.6. A hamis tokaji

A bor fogalmának meghatározása az 1308/2013/EU rendelet szerint a következő: „Kizárólag zúzott vagy nem zúzott friss szőlő vagy szőlőmust teljes vagy részleges alkoholos erjedése által nyert termék.”¹⁴⁰ Ezenfelül a rendelet azt is előírja, hogy a különféle borkészítési eljárások alkalmazása során, illetve az egyes szőlőfajtákból mekkora az az alkoholtartalom, amelyet a kész terméknek el kell érnie, illetve amelyet nem haladhat meg. Ennek értelmében egyes borok tényleges alkoholtartalma 8,5-9, másoknak 4,5 térfogatszázaléknál nem lehet kisebb, ugyanakkor az összes alkoholtartalma nem haladhatja meg a 15, kivételes esetben a 20 térfogatszázalékot.¹⁴¹

Hamisítottnak nemcsak a műbor minősül, hanem az a szőlőből készült ital is, amelyet nem megengedett eljárásokkal készítenek, illetve amelyet az adott minőségi bortípusra meghatározott előírások megszegésével állítottak elő.¹⁴² Aszúk hamisítására már az aszúbor megjelenésétől, a 16. századtól kezdve lehetett példát találni, amikor a jobbágyparasztok Tokaj-hegyalján a szőlőfürtöket a kemencébe rakták töppedni. Ezzel az eljárással csupán félsikert érhetek el, mivel a szőlőszemek összetöppedtek, a biológiai aszúsodáson nem mentek keresztül, a végeredmény így silány maradt.¹⁴³

Hamis tokaji borokat világszerte forgalmaznak. Egyesek külföldön elültetett tokaji szőlőkék borát nevezték tokajinak: ez az eset állt fenn a francia Toca Pinot Gris és a Tokay d'Alsace, illetve az Amerikai Egyesült Államok területén fellelhető Flame Tokay, valamint California Tokay borokkal.¹⁴⁴ A másik jelentős tokaji jogvita Szlovákiával szemben áll fenn. A következőkben a szlovák, valamint az olasz tokaji jogviták kerülnek bemutatásra.

¹³⁹ 251/2014/EU rendelet 3. cikk (4) bekezdés.

¹⁴⁰ 1308/2013/EU rendelet VII. melléklet 2. rész 1. pont.

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² *Kerényi Zoltán: Szőlőfajták és boraik.* In: Rohály Gábor (szerk.): Magyar borok könyve. Akó Kiadó, Budapest, 2001, p. 49.

¹⁴³ *Kiss Judit: Tokaji aszú borok eredetvizsgálata szőlők és borok amin- és sav-összetétele alapján.* Doktori Értekezés, Budapest, 2007, p. 9.

¹⁴⁴ *Kiss: i. m. (143), p. 10.*

4.6.1. A szlovák tokaji

A második világháborút lezáró Párizsi Békeszerződés következtében a Tokaji borvidék északi területének egy része Csehszlovákiához került. Míg a magyar fél ezen a területen eredetileg három településen, 180 hektáron művelt szőlőt, a csehszlovák fél már több mint 700 hektárnyi területet kívánt termelés alá vonni. A terület bővítésével együtt járt az is, hogy a csehszlovák bor csupán asztalibor jellegű minőséggel került előállításra.¹⁴⁵ Csehszlovákia a Lisszaboni Megállapodás keretében 1968-ban, Magyarországot megelőzve nemzetközi oltalom alá helyezte a Tokaj megjelölést Tokajské víno de la region Slovaque néven. Magyarország csak két évvel később, 1970-ben védte le a Tokaj, Tokay, Tokayer megjelöléseket. A párhuzamos védelem így évtizedekre stabilizálódott.¹⁴⁶

A Magyar Köztársaság és az Európai Közösség 1993-ban megállapodást írt alá arról, hogy a Tokaj eredetmegjelölés, valamint származtatott formái használatára hazánk kizárólagos joggal bír.¹⁴⁷ A Szlovák Köztársaság 1997-ben erre reflektálva kérte a szlovák tokaji elismerését. Az akkor hatályban lévő 2081/92/EGK rendelet a határon átnyúló földrajzi területet jelentő megnevezés miatt Magyarországgal történő megegyezéshez kötötte az elismerést.¹⁴⁸

2004-ben a Szlovák és a Magyar Köztársaság között kölcsönös együttműködési egyezmény jött létre, melyben a két tagállam megállapodott a Tokaj eredetmegjelölés szlovák részről való használatának feltételeiről, illetve arról, hogy a minőség szabályozása egységesen folyjon.¹⁴⁹ Egy uniós megállapodás alapján azonban határon átnyúló borvidékek esetén a teljes borvidékre azon ország szabályai érvényesek, amelyen az adott borvidék nagyobbik része elterül. A Tokaji borvidék esetében ez Magyarország, a szlovák fél pedig ellenvetéssel bír azzal szemben, hogy bortermelése ellenőrzés alatt legyen.¹⁵⁰

2006-tól kezdve a határon átnyúló földrajzi terület megnevezésére egyoldalú kérelem benyújtása is lehetőséggé vált, Szlovákia ennél fogva indítványozta a Vinohradnícka oblast Tokaj (Tokaj borászati térség) oltalmazását. Ezt a kezdeményezést Szlovákia a publikálását követően továbbította a Bizottsághoz jóváhagyásra, amely azt a 491/2009/EK rendelet alapján már oltalmazott eredetmegjelölésnek tulajdonította, így regisztrációját automatikusan helybenhagyta a 118. cikknek megfelelően. Magyarország ennek következtében korrekciót kért az Európai Bíróságtól annak tekintetében, hogy az Európai Bizottság a szlovák megjelölést mint teljesített igényt ismerte el. Ennek hatására a Bizottság az igényt törölte, így Szlovákia kizárólag az eredetmegjelölésre vonatkozó oltalom jogosultja, ez pedig szigorúbb feltételeket állít.¹⁵¹

¹⁴⁵ Tarjányi: i. m. (75), p. 37.

¹⁴⁶ Tattay: i. m. (101), p. 24.

¹⁴⁷ Lángos Petra Lea: A Törvényszék ítélete a Tokaj-ügyben. Jogesetek Magyarázata, 2013. 1. sz., p. 62.

¹⁴⁸ Tarjányi: i. m. (75), p. 38.

¹⁴⁹ Lángos: i. m. (147), p. 62.

¹⁵⁰ Tarjányi: i. m. (75), p. 38.

¹⁵¹ Tarjányi: i. m. (75), p. 39.

4.6.2. Az olasz tokaji

A már ismertetett EK–Magyarország-megállapodásban az olasz termelők is el lettek tiltva a Tocai Friulano, illetve szinonimája, a Tocai Italico szőlőfajtanevek használatától. Olaszország 2002. szeptember 26-án egy olyan miniszteri rendeletet bocsátott ki, amely a megállapodással összhangban megtiltotta az olasz termelőknek az előbb bemutatott fajtanevek alkalmazását. Az ügy felperesei e miniszteri rendelet megsemmisítése céljából indítottak pert Lazio tartomány bírósága előtt.

A bíróság az ügyet előzetes döntéshozatalra az Európai Közösségek Bírósága elé terjesztette,¹⁵² amely az eljárás során két irányban tett megállapításokat: egyrészt a TRIPS, másrészt az akkor hatályos borrendtartás tükrében.

A megállapodás melléklete a Tokaj nevet elismerte földrajzi árujelzőként, a Tocai Friulano és a Tocai Italico elnevezést azonban nem. A két olasz szőlőfajta-megnevezést a megállapodás azért sem tartalmazza, mivel azok nem földrajzi megjelölések.¹⁵³

Az olasz tagállam emellett elmulasztotta a 823/87/EGK tanácsi rendelet értelmében¹⁵⁴ a Tocai Friulano és a Tocai Italico minőségi borként való elismertetését is, illetve ugyancsak elmulasztotta a Friuli, Friulano megnevezéseket védendő földrajzi egységként szerepeltetni a Bizottság meghatározott listáján.

Az olasz felperesek a TRIPS-megállapodásra is hivatkoztak. Mindkét kivételi kört, tehát a fajtanévvé vált földrajzi árujelző, valamint a homonim megjelölések esetét is felhívták. Mivel azonban a megállapodásban a Közösség földrajzi árujelzőként ismerte el a tokaji nevet, a fajtanévvé vált földrajzi árujelző érvelés megbukott.¹⁵⁵ A homonim megjelölésekre való hivatkozás szintén nem állta meg a helyét, mivel az a TRIPS-megállapodásban földrajzi árujelzők, nem pedig fajtanevek vonatkozásában áll fenn.¹⁵⁶

5. A BOR-EREDETVÉDELME HAZAI SZABÁLYOZÁSA

A borok és borászati termékek eredetvédelme olyan jogterület, amelyben teljes az európai uniós jogharmonizáció, a magyar szabályozás tehát az uniós rendeletekkel összhangban

¹⁵² C-347/03. számú ügy – Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia és Agenzia regionale per lo sviluppo rurale (ERSA) kontra Ministero delle Politiche Agricole e Forestali. [ECLI:EU:C:2005:285].

¹⁵³ C-347/03. ítélet, 89–92. pont.

¹⁵⁴ Az 1989. június 19-i 2043/89/EGK tanácsi rendelet által módosított, meghatározott területen termesztett minőségi borra vonatkozó különleges rendelkezésekről szóló, 1987. március 16-i 823/87/EGK tanácsi rendelet. HL L 84., 1987.03.16. 59. 1. cikk (3) bekezdés.

¹⁵⁵ Szilágyi: i. m. (99), p. 736.

¹⁵⁶ C-347/03. ítélet, 104–109. pont.

történik.¹⁵⁷ A Védjegytv.-en felül annak végrehajtási rendeletének előírásai,¹⁵⁸ a szőlészettről és a borászatról szóló törvény,¹⁵⁹ illetve az eredetvédelem intézményi alapjait meghatározó, hegyközségekről szóló törvény¹⁶⁰ alkotja a jogrendszer nemzeti forrásait.¹⁶¹

Ezenfelül találkozhatunk olyan jellegzetesen magyar eredetvédelmi intézménnyel is, mint a *hungarikum* jelölés, ennek alkalmazási módját a hungarikumokról szóló törvény¹⁶² rendezi.

5.1. A hazai szabályozás 1997-től napjainkig

A sui generis földrajzi árujelzők szabályozása Magyarországon a már említett 1997. évi XI. törvénnyel vette kezdetét. A Védjegytv. lényegében a közösségi eredetmegjelölés-földrajzi jelölés dualizmuson alapul, jelentőséggel az uniós oltalom körén kívül bír.¹⁶³

A Védjegytv. kezdetben a mezőgazdasági termékek és az élelmiszerek, szeszes italok és borok földrajzi árujelzőivel kapcsolatban a közösségi szabályozással harmonizálva akkor részesítette az adott termékeket oltalomban, ha azok megfeleltek a külön jogszabályban meghatározott ellenőrzési feltételeknek is. Borok és szeszes italok esetében ezenfelül a termékleírási kötelezettség a hazai szabályozásban már ekkor is fennállt. Az oltalom iránti kérelmet a Magyar Szabadalmi Hivatalhoz¹⁶⁴ kellett benyújtani a termékleírással együtt. Az MSZH a termékleírást továbbította a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumhoz,¹⁶⁵ amely annak elfogadhatóságáról a Magyar Eredetvédelmi Tanács véleményezését követően döntött. A bejelentett földrajzi árujelző oltalmáról az MSZH az FVM állásfoglalásának figyelembevételével hozott határozatot.¹⁶⁶

A nemzeti szakaszban a közösségi oltalom iránti kérelem 2009. augusztus 1-jéig két önálló eljárásban folyt. A kétféle tagolás azonban indokolatlan nehézséget okozott a bejelentők számára, illetve lényegesen időigényessé tette az eljárást.¹⁶⁷ A Védjegytv. 2009-ben történő módosítását követően¹⁶⁸ az uniós oltalom iránti kérelmet a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek, valamint a borok eredetmegjelölései, földrajzi jelzései esetében az agrárpoliti-

¹⁵⁷ Szentkirályi Orsolya: A pezsgők eredetvédelme – II. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 14. (124.) évf. 4. sz., 2019. augusztus, p. 10.

¹⁵⁸ 16/2004. (IV. 27.) IM rendelet a védjegybejelentés és a földrajzi árujelzőre vonatkozó bejelentés részletes alaki szabályairól.

¹⁵⁹ 2020. évi CLXIII. törvény a szőlészettről és borászatról (a továbbiakban: Bortv.).

¹⁶⁰ 2012. évi CCXIX. törvény a hegyközségekről (a továbbiakban: Hktv.).

¹⁶¹ Tarjányi: i. m. (75), p. 11.

¹⁶² 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról (a továbbiakban: Hungarikum tv.).

¹⁶³ Szilágyi: i. m. (108), p. 270.

¹⁶⁴ 2011-től Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala; ebben a fejezetben a továbbiakban: MSZH.

¹⁶⁵ 2018-tól Agrárminisztérium; ebben a fejezetben a továbbiakban: FVM.

¹⁶⁶ Szentkirályi: i. m. (157), p. 11.

¹⁶⁷ Szentkirályi: i. m. (157), p. 12.

¹⁶⁸ Módosította az egyes iparjogvédelmi törvények módosításáról szóló 2009. évi XXVII. törvény.

káért felelős miniszterhez kell benyújtani, melyet a miniszter továbbít a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának. A kérelemnek helyt adó határozat jogerőre emelkedése esetén az agrárpolitikáért felelős miniszter továbbítja az Európai Bizottsághoz a határozatot.¹⁶⁹

5.2. Az SZTNH gyakorlata földrajzi árujelzők és védjegyek konfliktusa esetén

A védjegyek és földrajzi árujelzők konfliktusa esetén általában az utóbbi kerül ki győztesen lajstromozás tekintetében. Szűk kivételt képez ez alól a főszabály alól az az eset, amikor az adott termékkel kapcsolatban egy korábbi védjegy hírnevére tekintettel a földrajzi árujelző bírna megtévesztő hatással.¹⁷⁰

Ha azt lehet feltételezni, hogy a védjegyként bejelentett megjelölésben szereplő kifejezés földrajzi árujelző, az elbíráló kutatást végez a rendelkezésre álló földrajzi árujelzőket tartalmazó adatbázisokban. Borok, pezsgők földrajzi árujelzői esetén a hivatal általában az eAmbrosia,¹⁷¹ a Lisszaboni Megállapodás alapján lajstromozott eredetmegjelölések esetén pedig a Lisbon Search¹⁷² adatbázist használja.

Amennyiben a földrajzi árujelző bejelentésének napja korábbi, mint a védjegybejelentés elsőbbségének napja, a hivatal felhívást ad ki. Kizárólag földrajzi elnevezést tartalmazó földrajzi árujelzőből álló megjelölés esetében (például „Villány” szómegjelölés) a hivatal a Védjegytv. 2. § (2) bekezdés *a*) pontja, illetve a 3. § (4) bekezdése alapján adja ki a felhívást. Ha a megjelölés a földrajzi árujelzőt elemként tartalmazza, a hivatal abban az esetben ad ki felhívást a Védjegytv. 3. § (4) bekezdése alapján, amennyiben a védjegybejelentés árujegyzékében szereplő áruk azonosak vagy hasonlóak az adott földrajzi árujelző termékleírásában szereplő árukhöz. Felhívás kiadása akkor is szükséges lehet, ha a megjelölés láttán a fogyasztóknak a földrajzi árujelző, valamint annak a termékleírásában szereplő termék jut eszébe, például a bejelentett megjelölésben a földrajzi árujelző fordítása szerepel (Tokaj – Tokay).¹⁷³

A hivatal a bejelentett megjelölés árujegyzékének vizsgálatát minden esetben elvégzi, ugyanis ennek alapján dönt arról, hogy a felhívás kiadása szükséges-e. Ha a védjegybejelentés árujegyzékében

- a termékleírásban szereplő termékektől *eltérő* áruk szerepelnek, a hivatal nem ad ki felhívást;

¹⁶⁹ Védjegytv. 116/A. §

¹⁷⁰ Védjegy Módszertani Útmutató. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/vedjegyoltalom/vedjegy-modszertani-utmutato> p. 121.

¹⁷¹ Eambrosia: <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/food-safety-and-quality/certification/quality-labels/geographical-indications-register/>.

¹⁷² Lisbon Search – Appellations of origin and geographical indications: <https://www.wipo.int/ipdl-lisbon/struct-search?lang=en>.

¹⁷³ I. m. (170), p. 124.

- a termékleírásban szereplő termékekkel *azonos* áruk szerepelnek, a hivatal felhívást ad ki, amelyben javaslatot tesz az árujegyzék korlátozására is (például „Neszmély eredetmegjelölés termékleírásának megfelelő borok”);
- a termékleírásban szereplő termékekhez *hasonló* áruk szerepelnek, a hivatal felhívást ad ki. Amennyiben a hasonló termékek körén belül van olyan, amire az adott földrajziárjelző-oltalom kiterjed, az árujegyzéket ezekre a termékekre kell megfelelően korlátozni. Ilyen termék hiányában a lajstromozást gátló akadály az árujegyzék korlátozásával sem hárítható el. Borok tekintetében hasonlóknak minősül például a bor, pezsgő, borecet, szőlőmust.¹⁷⁴

A két iparjogvédelmi intézmény konfliktusának érdekes esete merül fel, amikor a szesz italok és borok vonatkozásában tett ábrás védjegybejelentés egyszerre két, borokhoz kapcsolódó eredetmegjelölést is tartalmaz. Az EUIPO Módszertani útmutatója¹⁷⁵ alapján ezeket az eseteket a következőképpen lehet feloldani:

- amennyiben a két eredetmegjelölés teljesen eltérő területekre vonatkozik, az oltalom kizárt, a védjegybejelentési kérelmet el kell utasítani;
- amennyiben a két eredetmegjelölés két, egymást átfedő területre vonatkozik, akkor az oltalom megadható, amennyiben a bejelentő a védjegy árujegyzékét a földrajzilag kisebb területhez kapcsolódó eredetmegjelölés termékleírásának megfelelően korlátozza. A borágazatban ugyanis gyakori, hogy kisebb földrajzi területeket földrajzi jelzésként védenek egy nagyobb földrajzi területen belül, amely szintén földrajzi jelzés. Ennek megfelelően pl. Zemplén és Tokaj eredetmegjelölés esetében a korlátozást a Tokaj eredetmegjelölés termékleírására szükséges szorítani.

5.3. Az ízesített borászati termékek földrajzi jelzéseinek uniós oltalmára irányuló nemzeti eljárás

Néhány gondolat erejéig fontos kitérnünk az ízesített borászati termékek földrajzi jelzéseinek uniós oltalmára irányuló eljárásra.

Az uniós oltalom iránti kérelmet, a termékleírást és az azt összefoglaló dokumentumot a 251/2014/EU rendeletben foglalt tartalmi követelményeknek megfelelően az agrárpolitikáért felelős miniszterhez kell benyújtani.¹⁷⁶ A kérelmet a 251/2014/EU rendeletben meghatáro-

¹⁷⁴ I. m. (170), p. 125.

¹⁷⁵ EUIPO Guidelines: <https://guidelines.euipo.europa.eu/1935303/1952031/trade-mark-guidelines/4-6-trade-marks-in-conflict-with-two-or-more-gis>.

¹⁷⁶ 484/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet az ízesített borászati termékek földrajzi jelzéseinek uniós oltalmára irányuló eljárásról, valamint ezen termékek ellenőrzéséről, 2. §.

zott szabályokkal összhangban¹⁷⁷ bírálja el először a miniszter, majd az megküldésre kerül a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, ezután pedig a Bor Eredetvédelmi Tanács¹⁷⁸ részére.¹⁷⁹

Amennyiben a kérelem és a termékleírás megfelel az alaki feltételeknek, a miniszter közlésezi azt az Agrárminisztérium hivatalos lapjában, illetve a kormányzati portálon.¹⁸⁰ A termékleírás módosításával és törlésével kapcsolatos kérelmet szintén a miniszternek kell benyújtani.¹⁸¹

5.4. A hegyközségi rendszer

5.4.1. A hegyközségi rendszer kialakulása, rövid története

A hegyközségek a bor-eredetvédelem szervezeti feltételeit biztosítják. Mint a szőlészet-borászat autonóm szervezetei, kialakulásukat arra a tényre lehet visszavezetni, hogy a szőlő-termesztéssel kapcsolatos rendfenntartás mindenütt nagyjából azonos feladatok ellátását kívánta meg. A hegyközségeket azonos jogállású szőlőbirtokosok alkotják, maguk határozzák meg a rendtartásukat, választják a tisztségviselőiket, illetve gazdasági, szakmai, eredetvédelmi és hatósági ügyekben hatáskörrel bírnak.¹⁸²

A hegyközségek eredete 1271-ig vezethető vissza Magyarországon, majd a 16–17. századból is fennmaradtak szőlőtermelő vidékek hegytörvényei.¹⁸³

A 19. században a már említett filoxéravész mellett a peronoszpóra is hatalmas károkat okozott. Az eredményes védekezés megtalálásáig a magyar szőlőgazdaság az addigi mélypontjára jutott. A pusztításból való kilábalás és a szervezett növényvédelem érdekében rendkívül fontossá vált a szőlőhegyek egységes elvek mentén való megszervezése. Ennek következtében lépett életbe a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. törvénycikk,¹⁸⁴ amely a magyar hagyományok alapján, de francia mintára szabályozta a hegyközségek megalakulásának feltételeit.¹⁸⁵

¹⁷⁷ Különösen: 251/2014/EU rendelet 2., 17. és 18. cikk.

¹⁷⁸ A továbbiakban: BET.

¹⁷⁹ 484/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet 4. §.

¹⁸⁰ 484/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet 5. §.

¹⁸¹ 484/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet 6–7. §.

¹⁸² Tattay: i. m. (37), p. 87.

¹⁸³ Csoma Zsigmond: A magyarországi hegyközségek 20. századi megszüntetése és újjászervezése. In: Petercsák Tivadar (szerk.): Tradicionális agrárközösségek, mezőgazdasági szövetkezetek a Kárpát-medencében (19-21 század). Acta Academiae Agriensis. Sectio Historiae. Eger, 2011, p. 195.

¹⁸⁴ 1894. évi XII. törvénycikk a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről.

¹⁸⁵ Csoma: i. m. (183), p. 196.

Az 1929. évi XVII. törvénycikk,¹⁸⁶ illetve az azt felváltó 1938. évi XXXI. törvénycikk¹⁸⁷ újabb és újabb szigorításokat vezetett be a megfelelő minőségű szőlő- és bortermelés érdekében.

Az 1948-tól történő államosítások, a magántulajdon felszámolása, a polgári értékrend ellehetetlenítése a hegyközségekre is súlyos csapást mért. A hegyközségek mint autonóm szervezetek 1949-ben megszüntetésre kerültek. Kötelezettségeik és jogaik az államkincstárra szálltak, vagyonukat, eszközeiket a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetségének helyi szervezete vette át. A hegyközségek alapító okmányát, irattárát, nyilvántartásait, a területekre vonatkozó kataszteri és egyéb adatokat az illetékes községi vagy megyei levéltáraknak kellett beadni.¹⁸⁸

A hegyközségek a szocialista típusú gazdaságban tehát egyáltalán nem működhettek, hanem megszüntetésük után 45 évvel, az 1994. évi CII. törvény¹⁸⁹ hívta őket újra életre. Az Országgyűlés célja a törvény megalkotásával egyrészt a szőlőművelés színvonalának emelése, másrészt a termékek piacképességének javítása, harmadrészt pedig a korszerű eredetvédelem meghonosítása volt. A szabályozás értelmében tehát a hegyközség lett az a szervezet, amely a borászati termékek származását, eredetét garantálja.¹⁹⁰

5.4.2. A hegyközségi rendszer felépítése

A hegyközségeket jelenleg a már említett 2012. évi CCXIX. törvény szabályozza. A Hktv. szerint hegyközség „egy borvidék egy vagy több településének szőlészeti és borászati termelői által e tevékenységükhöz fűződő közös érdekeik előmozdítására, valamint az általuk előállított termékek származás-, minőség- és eredetvédelmére létrehozott köztestület”.¹⁹¹ A törvény értelmében a hegyközségnek legalább 300 hektárnak kell lennie, és az azt alkotó ingatlanoknak legalább 10 termelő használatában kell állnia. Hegyközség csak ugyanazon borvidékek településeinek részvételével alapítható.¹⁹² Amennyiben az adott hegyközség nem felel meg a fent leírt követelményeknek, köteles dönteni valamelyik szomszédos hegyközségbe való beolvadásáról.¹⁹³

A hegyközség legfelsőbb önkormányzati testülete a közgyűlés, amely a tagok összességéből áll.¹⁹⁴ A hegyközség szervezetének és működésének rendjét az alapszabályban kell meghatározni.¹⁹⁵ Lakóhelyétől és székhelyétől függetlenül tagságra kötelezett az a szőlésze-

¹⁸⁶ 1929. évi XVII. törvénycikk a szőlőgazdálkodásról és a hegyközségekről.

¹⁸⁷ 1938. évi XXXI. törvénycikk a hegyközségekről, valamint a szőlő- és gyümölcsgazdálkodásról.

¹⁸⁸ Csoma: i. m. (183), p. 198–199.

¹⁸⁹ 1994. évi CII. törvény a hegyközségekről.

¹⁹⁰ Csoma: i. m. (183), p. 200.

¹⁹¹ Hktv. 3. § (1) bekezdés.

¹⁹² Hktv. 5. § (1) bekezdés.

¹⁹³ Hktv. 5. § (4) bekezdés.

¹⁹⁴ Hktv. 6. § (1) bekezdés.

¹⁹⁵ Hktv. 14. § (1) bekezdés.

ti-borászati termelő, aki tevékenységét a hegyközség működési területén végzi.¹⁹⁶ Amennyiben azt az alapszabály lehetővé teszi, hegyközségi tagságot vállalhat önkéntes jelleggel olyan személy is, aki arra nincs a Hktv. értelmében kötelezve.¹⁹⁷

A hegyközségi rendszer több szintből áll.

- A hegyközségek képviselik az egy vagy több településen elhelyezkedő szőlőültetvényeket, illetve összehangolják ezeken a területeken a bortermelést és a borkereskedelmet. A hegyközségek feladatai közé tartozik többek között a működési területéhez tartozó szőlők őrzése, tagjai szőlészeti-borászati szakmai tevékenységének összehangolása a minőségvédelem érdekében, illetve a célszerű telepítés és művelés rendje, a növényvédelem egységes szabályainak meghatározása.¹⁹⁸
- A hegyközségek borvidékenként *hegyközségi tanácsot* alakítanak, amelynek tagjai a hegyközségek küldöttei.¹⁹⁹ A hegyközségi tanács hatáskörébe tartozik a borvidék területén termőterülettel rendelkező, oltalom alatt álló eredetmegjelölések és földrajzi jelölések termékleírásával, a borvidéki rendtartással, a borvidéket érintő közéleti eseményekkel kapcsolatos feladatok ellátása.²⁰⁰ A hegyközségi tanács feladata a borvidéki rendtartás megalkotása, amely a borvidék borszőlőtermőhelyi kataszterbe sorolt területre és a borvidék területén működő borászati üzemekre kiterjedő hatállyal érvényes.²⁰¹
- A hegyközségi tanácsok borrégióként *borrégiós tanácsot* alakítanak, amelynek hatáskörébe tartoznak a borrégió közép- és hosszú távú stratégiájának kidolgozása, a borrégiót alkotó borvidékeken átívelő, oltalom alatt álló eredetmegjelölések és földrajzi jelzések termékleírásaival kapcsolatos feladatok ellátása, valamint azok a feladatok, amelyeket a borrégiót alkotó hegyközségi tanács, annak hiányában a hegyközség adott át.²⁰² A hegyközségek országos szervezete a *Hegyközségek Nemzeti Tanácsa*,²⁰³ amely a hegyközségi tanácsok által delegált küldöttekből áll.²⁰⁴ A HNT a tagjai közül elnökséget, ennek tagjai közül pedig elnököt, alelnököket választ meg. Az ügyvitelért felelős személy a főtitkár, akit a HNT pályázat alapján választ meg.²⁰⁵ A HNT feladata többek közt a hegyközségek adatszolgáltatásának összegzése, ezek alapján pedig agrárpiaci beavatkozásra vonatkozó javaslat kidolgozása, a szőlő- és bortermeléssel kapcsolatos feladatokat ellátó hatóságokkal való együttműködés, a hegyközségek képviselte eredetvédelmi ügyekben, kapcsolattartás nemzetközi eredetvédelmi szervezetekkel.²⁰⁶

¹⁹⁶ Hktv. 15. § (1) bekezdés.

¹⁹⁷ Hktv. 15. § (3) bekezdés.

¹⁹⁸ Hktv. 33–34. §

¹⁹⁹ Hktv. 22. § (1) bekezdés.

²⁰⁰ Hktv. 24. § (1) bekezdés a)–d) pont.

²⁰¹ Hktv. 36. § (1)–(2) bekezdés.

²⁰² Hktv. 26. § (1)–(1a) bekezdés.

²⁰³ A továbbiakban: HNT.

²⁰⁴ Hktv. 28. § (1) bekezdés.

²⁰⁵ Hktv. 28. § (3) bekezdés.

²⁰⁶ Hktv. 38. § (1) bekezdés.

A KSH elemzése szerint²⁰⁷ az árutermelő szőlőültetvények összes területe 2020-ban 62 ezer hektár volt a HNT nyilvántartása alapján, ezek 6 magyar borrégióban, ezen belül 22 borvidékbe sorolt 97 hegyközségben találhatók, illetve földrajzilag e területeken kívül is elhelyezkednek ültetvények.

5.5. A hazai szabályozásban részt vevő szervezetek

5.5.1. Agrárminisztérium

A borok eredetvédelmével kapcsolatos feladatokat az Agrárminisztérium Borászati és Kertészeti Főosztálya látja el. Az Agrárminisztérium feladata emellett a Hagyományok-Ízek-Régiók program és az ehhez a programhoz kapcsolódó védjegy használati jogának engedélyezése is.

A minisztérium célja, hogy a termelők éljenek a földrajzi árujelzők oltalma adta lehetőséggel, és minél több terméket jelentsenek be uniós eredetmegjelölés, illetve földrajzijelölés iránt, ezzel is védve hazánk mezőgazdasági érdekeit.²⁰⁸

5.5.2. Bor Eredetvédelmi Tanács (BET)

A BET működését a Bor Eredetvédelmi Tanácsról szóló 1372/2013. Korm. határozat²⁰⁹ szabályozza. A BET a borászati termékek eredetmegjelöléseinek és földrajzi jelzéseinek, valamint a hagyományos kifejezések közösségi oltalma iránti eljárásokban a Kormány részére lát el véleményező, javaslattevő feladatot, ezenfelül pedig az agrárpolitikáért felelős miniszter részére véleményező, javaslattevő és tanácsadó tevékenységet is ellát.²¹⁰ A BET 11 tagból áll.²¹¹

5.5.3. Nemzeti Borkiválósági Program

A Nemzeti Borkiválóság Program 2013-ban indult, célja a magyar borok nemzeti, illetve nemzetközi értékesítésének fellendítése, illetve a magyar borágazat versenyképességének előmozdítása. A programfelelősi feladatokat az Agrárminisztérium Borászati és Kertészeti Főosztálya látja el.

²⁰⁷ Szőlőültetvények. KSH 2020: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/szoloultetvenyek/2020/index.html>.

²⁰⁸ Szentkirályi: i. m. (157), p. 13.

²⁰⁹ 1372/2013. (VI. 27.) Korm. határozat a Bor Eredetvédelmi Tanácsról.

²¹⁰ 1372/2013. (VI. 27.) Korm. határozat 1–2. pont.

²¹¹ 1372/2013. (VI. 27.) Korm. határozat 4. pont.

A program keretein belül Országkóstoló Borverseny kerül megrendezésre, melynek eredményeként évente megjelenik a Borkiválóságok Könyve. A könyvsorozat célja szakmai alapon nyugvó, de közérthető tájékoztatást nyújtani az adott év legrangosabb borairól.²¹²

A versenyen részt vevő borászati termékek érzékszervi vizsgálatát a szőlő-bor ágazatban folytatott hatósági eljárásokról és teljesítendő adatszolgáltatási kötelezettségekről szóló 435/2021. (VII. 16.) Korm. rendelet által²¹³ szabályozott testület, az Országos Borszakértő Bizottság látja el.

5.6. Hungarikumok

A magyar eredetvédelmi rendszer különleges képződménye a hungarikum, amely nem iparjogvédelmi oltalmi forma, hanem egy sajátos, törvényi védelemben részesülő intézmény.

A hungarikumok szabályozása az elmúlt két évtizedben számos problémát vetett fel, mivel az egyik megközelítés szerint az intézményt mint védjegyet kívánták védeni. Ezzel szemben a *sui generis hungarikum* elképzelés helyezkedett el, azaz a hungarikumok törvényi védelemben való részesítése. Ezen törekvések hatására született meg a Hungarikum tv., amelyet az Országgyűlés 2012. április 2-án fogadott el. A hatálybalépést követően a Kormány elfogadta a törvény végrehajtását szolgáló részletszabályokat,²¹⁴ amelyek módosítására²¹⁵ 2020-ban került sor.

Mivel a szabályozás újszerűségéből következően számos kérdést még nem lehetett teljes körűen tisztázni, a Hungarikum tv. gyakorlati alkalmazása során világossá vált, hogy szükség van kiegészítő szabályokra. Ennek következtében 2015. július 3-án hatályba lépett a Hungarikum tv. módosítása.²¹⁶ A módosítás legjelentősebb újdonsága a külhoni értékgyűjtés hazai mintára való megteremtésének a lehetősége.²¹⁷

A Hungarikum tv. megfogalmazása szerint a hungarikum „gyűjtőfogalom, amely egy-egy osztyályozási, besorolási és nyilvántartási rendszerben olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságával, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye”.²¹⁸ A hungarikummá

²¹² Szentkirályi: i. m. (157), p. 14.

²¹³ 435/2021. (VII. 16.) Korm. rendelet a szőlő-bor ágazatban folytatott hatósági eljárásokról és teljesítendő adatszolgáltatási kötelezettségekről, 56. §.

²¹⁴ 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelet a magyar nemzeti értékek és a hungarikumok gondozásáról.

²¹⁵ 324/2020. (VII. 1.) Korm. rendelet a magyar nemzeti értékek és hungarikumok értéktárba való felvételéről és az értéktár bizottságok munkájának szabályozásáról.

²¹⁶ 2015. évi LXXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény módosításáról.

²¹⁷ Hungarikum tv. 5/A. §.

²¹⁸ Hungarikum tv. 1. § (1) bekezdés c) pont.

nyilvánítás egy többlépcsős, alulról építkező folyamat. Javaslatot bárki tehet, azonban annak három szinten kell megfelelnie.²¹⁹

A Hungarikumok Gyűjteménye jelenleg 79 hungarikumot tartalmaz, amelyek közül jelen dolgozat szempontjából a Tokaji történelmi borvidék kultúrtája, a magyarországi Tokaji borvidéken előállított Tokaji aszú, a TÖRLEY pezsgő, az Egri Bikavér és a fröccs bír relevanciával.²²⁰

6. ÖSSZEGZÉS

A bor-eredetvédelem az iparjogvédelmen belül marginális helyet foglal el terjedelmét tekintve, ennek ellenére rendkívül érdekes területnek mondható. A borok gazdasági, kulturális és történelmi hátterét tekintve a bor-eredetvédelem érdemes a kitüntetett figyelemre.

A dolgozatban ismertetésre került a magyar borok ókorig visszanyúló története, majd elemeztük a borminőséget befolyásoló tényezőket, hangsúlyozva a termőhely és a terroir jelentőségét.

Általánosan bemutattuk a földrajzi árujelzőket, különös figyelmet szentelve a földrajzi árujelzők és a védjegyek közti különbségeknek. Ezután megkíséreltük ismertetni az eredetvédelem fogalmát.

Részletesen bemutattuk a bor-eredetvédelem nemzetközi, uniós, valamint hazai szabályozását, intézményeit. Körüljártunk két olyan esetet, amelynek középpontjában a tokaji bor védelme állt: az olasz tokaji esetében olasz termelők lettek eltiltva a Tocai Friulano, illetve a Tocai Italico szőlőfajtanevek alkalmazásától, a szlovák tokaji esetében pedig Magyarország annak érdekében lépett fel, hogy Szlovákia ne alkalmazhassa a TOKAJI megjelölést a gyengébb, színvonal alatti minőségű boraira.

Az Európai Unióban a földrajzi árujelzők közül a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek, valamint a szőlészeti és borászati termékek kizárólagos uniós oltalomban részesülnek, tehát ezekben a kategóriákban nemzeti oltalom nem tartható fenn. Az EU kizárólagossága kiváló eszköz arra, hogy versenyjogi szempontból visszaszorítsa a visszaéléseket, ezzel is nagyobb lehetőséget teremtve a magyar bornak az Unió piacán való jelentősebb térnyerésére.

A hazai bor-eredetvédelem keretein belül különös figyelmet kapott a hegyközségi rendszer ismertetése. A hegyközségek autonóm szervezetének előfutárai a középkorra vezethetők vissza, majd a 19. század végén kerültek a maihoz hasonló formában kialakításra. Fejlődésüknek a szocialista gazdaság vetett gátat, újrászervezésükre pedig a rendszerváltozást követően került sor. A hegyközségi rendszer tehát egy olyan szerveződés, amely a magyar bor-eredetvédelemben jelentős szerepet játszik.

²¹⁹ Hogyan lehet valami hungarikum? <http://hungarikum.hu/hu/content/hogyan-lehet-valami-hungarikum>.

²²⁰ Hungarikumok Gyűjteménye: <http://www.hungarikum.hu/hu/content/let%C3%B6lthet%C5%91-dokumentumok>.

AZ ÉN HÁZAM AZ ÉN VÁRAM? AZ ÉPÍTÉSZETI ALKOTÁSOK SZERZŐI JOGA ÁLTAL ALKOTOTT KORLÁTOK – MÁSODIK RÉSZ^{*}

IV. AZ ÁRVA ÉS TÖBBSZERZŐS MŰVEK JOGI HELYZETE

IV.1. Árva művekre vonatkozó szabályozás

A magyar szerzői jog az 1950-es évektől biztosít arra lehetőséget, hogy „*ha a szerző örökösének kiléte gondos kutatás ellenére sem állapítható meg, az illetékes felügyeleti hatóság a már megjelent mű újabb értékesítését megengedheti.*”¹¹¹ Ilyen esetben, mikor a szerző kilétét nem volt lehetséges megállapítani, a jogdíjat, amelynek összegét miniszteri rendelet határozta meg, előbb a Szerzői Jogvédő Hivatalnak, később pedig a Magyar Népköztársaság Irodalmi Alapjának kellett megfizetni. Ezekre a jogdíjakra a szerzők örökösei az általános elévülési időn belül tarthattak igényt.¹¹²

Az Sztj. vonatkozó rendelkezése alapján „*egy mű vagy szomszédos jogi teljesítmény akkor tekinthető árva műnek, ha jogosultja ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodik és a felkutatására az adott helyzetben általában elvárható gondossággal, jóhiszeműen elvégzett jogosultkutatás nem vezetett eredményre.*”¹¹³ A fenti definíciót az Sztj. IV., „*A szabad felhasználás és a szerzői jog más korlátjai*” elnevezésű fejezete tartalmazza. Ez logikailag összefügg az-
zal, hogy az árva művekre való felhasználási engedélyt az SZTNH adja meg határozatában, közigazgatási eljárás lefolytatását követően az árva művet felhasználni kívánó kérelmező részére.¹¹⁴ Ilyen kérelmet az építészeti alkotásokra vonatkozóan az építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás terveinek bérbeadására lehet benyújtani.¹¹⁵

Kezdetekben még az árva műnek minősülő építészeti alkotásokra és azok terveire vonatkozó különös rendelkezéseket nem tartalmazott az Sztj., azonban később világossá vált ezek szükségessége. Ennek egyik oka az, hogy az ilyen alkotások hosszú időre készülnek, és az eltelt évek, évtizedek alatt bekövetkező tulajdonosváltozások eredményeként gyakran elvesznek az eredeti iratok, feledésbe merül az eredeti tervező személye. Másik, még nagyobb

^{*} A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadíj-pályázatán díjazott diplomamunka szerkesztett változata.

¹¹¹ Palágyi Róbert: A magyar szerzői jog zsebkönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959, p. 102.

¹¹² Legeza Dénes István: „Segítsük az árvákat” – útmutató az árva művek egyes felhasználásaihoz. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7. (117.) évf. 5. sz., 2012. október, p. 26–27. Elérhető: *t.ly/2St5*.

¹¹³ Sztj. 41/A. § (1) bekezdése.

¹¹⁴ Legeza: i. m. (112), p. 32.

¹¹⁵ Legeza: i. m. (112), p. 46.

jelentőséggel bíró ok, hogy a módosítást megelőzően a szabályozás nem adott lehetőséget az árva művek átdolgozására. Ez az épületek és más építészeti alkotások esetében számos gyakorlati problémát okozhat, hiszen az ilyen alkotások esetében funkciójukra tekintettel elengedhetetlen a mű valamilyen formában történő átdolgozása.¹¹⁶

Az egyes törvényeknek az építészeti alkotásokra, műszaki létesítményekre és azok terveire vonatkozó szerzői jogi szabályozással összefüggő módosításáról szóló 2018. évi CXXXIV. törvény módosította az Szjt.-t akként, hogy lehetővé tette az építészeti alkotások átdolgozását abban az esetben, ha a kérelmet az épület – és így az alkotás – tulajdonosa terjeszti elő. A fenti törvény egyidejűleg módosította az árva művek felhasználását szabályozó kormányrendeletet is, kibővítve az építészeti alkotások jogosultjainak kutatási forrásait.¹¹⁷ Ezzel a módosítással tulajdonképpen a jogalkotó bizonyos mértékben korlátozza a szerzők jogait, szükségszerűen a már korábban is példákkal bemutatott mű felhasználásához fűződő társadalmi érdekek miatt. Fontos kiemelni, hogy amennyiben a szerző a polgári jogi alapelvekkel összhangban, az adott helyzetben általában elvárhatóan jár el, és kéri szerzőségének tényét feltüntetni az adott műtípusra vonatkozó nyilvántartásban, úgy a jogosultkutatás során kiderül, hogy valójában ő az adott alkotáshoz fűződő jogok jogosultja, és lehetősége lesz a mű felhasználására vonatkozó engedélyt megadni vagy megtagadni. A bevezetett módosítás tehát a szerzői jogok minimális védelme mellett lehetőséget biztosít az építészeti alkotások felhasználására.¹¹⁸

Az árva művekre vonatkozó részletes szabályokat a jogalkotó külön rendeletben, az árva mű részletes szabályairól szóló 138/2014. (IV. 30.) Korm. rendeletben szabályozta. Ez a rendelet tartalmazza azt is, hogy a jogosultkutatás során az árva művet felhasználni kívánó személy milyen adatbázisokat és más forrásokat köteles megvizsgálni, igénybe venni a szerző felkutatása érdekében. A kormányrendelet értelmében az építészeti alkotások, azok tervei és vázlatai esetében a lehetséges felhasználó köteles a keresést lefolytatni a törvényben meghatározott, a vizuális alkotásokat nyilvántartó információforrásokban és a muzeális intézmények adatbázisaiban. Ezenfelül ellenőriznie kell az Építésügyi Dokumentációs és Információs Központot, az Országos Építésügyi Nyilvántartást, az Országos Központi Tervtárat, a Tervtárak Országos Adatbázisát üzemeltető Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság adatbázisait, valamint a Magyar Építész Kamara, továbbá a Magyar Mérnöki Kamara adatbázisait is.¹¹⁹ Annak

¹¹⁶ Barta Judit: Az építészeti alkotások és építészeti tervek nemzetközi szerzői jogvédelme, valamint annak magyar jogi reflexiói. In: Csák Csilla, Barzó Tímea, Bielov Dmytro Mykolaiovych, Buletsa Sibilla Bohdanivna (szerk.): *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union*, Collective monograph, Part 1. Miskolc, 2020, p. 9.

¹¹⁷ Az egyes törvényeknek az építészeti alkotásokra, műszaki létesítményekre és azok terveire vonatkozó szerzői jogi szabályozással összefüggő módosításáról szóló 2018. évi CXXXIV. törvény 8. §.

¹¹⁸ Petkó Mihály: Az „árva” művek szabályozásáról. Magyar Jog, 2011. 3. sz., p. 175.

¹¹⁹ Az árva mű felhasználásának részletes szabályait a 138/2014 (IV.30.) Korm rendelet 2. § (4a) bekezdés tartalmazza.

ellenére, hogy a fenti kormányrendelet tartalmaz erre vonatkozó rendelkezést, a Magyar Építész Kamara nem rendelkezik az ott megnevezett adatbázissal. Az SZTNH tájékoztatása alapján a képiügynökségek adatbázisai is ellenőrizendők a jogosultkutatás során.¹²⁰

A szerzők nyilvántartását megkönnyítik a jogosultak révén létrehozott közös jogkezelők által vezetett adatbázisok, amelyek a szerző beazonosításán túl a felhasználók általi jogkövető felhasználást is nagymértékben elősegítik.¹²¹ Azonban az építészeti alkotások szerzői jogára vonatkozóan a mai napig nem jött létre közös jogkezelői szervezet.

Az építészeti alkotások és azok terveinek többsége munkaviszonyban vagy más szolgálati jogviszonyban keletkezik. Az ilyen művek esetében ha a szerző vagy az ő vagyoni jogukat megszerző munkáltató nem megállapítható, vagy esetleg ismeretlen helyen tartózkodik,¹²² ezek felhasználására 2009. február 1. napja óta az SZTNH adhat engedélyt, amennyiben a kérdéses dokumentum nem képezi a nemzeti tervvagyon részét.

Az árva művek felhasználásának szabályozására azért van elsősorban szükség, hogy azok a művek is felhasználásra kerülhessenek, amelyek esetében az egyébként főszabály szerint szükséges jogosulti hozzájárulás beszerzése a szerző személyének vagy tartózkodásának hiánya miatt nem lehetséges. Mivel az árva művekre vonatkozó felhasználási engedélyt az SZTNH adja meg, megállapítható, hogy a hatályos szabályozás alapján a kérelmező a felhasználási engedélyt nem az eredeti jogosulttól, hanem egy, a kötelmi jogviszony jogosulti oldalán szereplő érdekképviselőti elven működő jogalanytól kaphatja meg, aki az engedélyt jogszabályi felhatalmazás alapján jogosult kiadni. Tekintettel arra, hogy az SZTNH közhatalom gyakorlására jogosult szerv, a közigazgatási eljárás végén meghozott döntés közhatalmi aktusnak minősül. Fentiekre tekintettel kijelenthető, hogy mivel az SZTNH mint hatóság az engedély megadásakor mind az eljárás menetét, mind az engedély tartalmát tekintve szigorúan kötve van a vonatkozó jogszabályi előírásokhoz, így az az eljárás során mindkét fél – a szerző és a lehetséges felhasználó – jogai is sérülhetnek, korlátozódhatnak, mivel nem érvényesülhet a kötelmi jog által biztosított szerződési szabadság, a felek nem úgy alakítják megállapodásukat, ahogy az a számukra legelőnyösebb. Összességében megállapítható tehát, hogy az árva művek felhasználására vonatkozó hatályos szabályozásban a polgári jogi alapelvekkel szemben a közjogi elemek vannak többségben.¹²³

Az SZTNH által engedélyezhető felhasználásokkal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az építészeti alkotásokat (így az épületet és annak tervdokumentációját) átdolgozni, terjeszteni, többszörözni és nyilvánossághoz közvetíteni (lehívásra hozzáférhetővé tenni) lehet a hivatal engedélyével.

¹²⁰ Az SZTNH tájékoztatója az építészeti alkotások árva művekként való felhasználásával kapcsolatban elérhető: *t.ly/aifC*.

¹²¹ *Legeza*: i. m. (112), p. 36.

¹²² *Uo.* p. 48.

¹²³ *Petkó*: i. m. (118), p. 175.

Vannak olyan esetek azonban, amikor az árva mű megnevezés nem pontos. Egyik ilyen eset a szabad felhasználás esete, amikor az egyébként szerzői jogi oltalom alatt álló mű felhasználásához nem szükséges engedélyt kérni. Az Sztj. külön szabad felhasználási esetet határoz meg arra az esetre, ha az épület helyreállítása céljából szükséges a többszörözés és a nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tétel.¹²⁴

Másik hasonló eset, amikor az adott mű nem minősülhet árva műnek, ha a jogosult helyett képviselő, így pl. közös jogkezelő szervezet jár el.¹²⁵ „A közös jogkezelés kiterjesztettségének általános elve” miatt az ekként gyakorolt művek semmilyen esetben nem válnak árva művé. Fontos, hogy az adott művel kapcsolatban lehetnek olyan szerzői jogok, amelyekre vonatkozóan a közös jogkezelő szervezet nem jogosult engedélyt adni, azonban mivel ez csupán a szerzői jogok egy része, pontosabb lenne az ilyen művek esetén az „árva jogok” kifejezést használni.¹²⁶ Az Sztj. rendelkezései értelmében nem tekinthető árva műnek az az alkotás sem, amit név nélkül vagy felvett néven hoznak nyilvánosságra, tekintettel arra, hogy ebben az esetben a szerzői jogokat a szerző fellépéséig az gyakorolja, aki a művet először hozta nyilvánosságra, tehát beazonosítható a szerzői jogok gyakorlására jogosult személy.¹²⁷

IV.2. Az Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU irányelve (2012. október 25.) az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól

Az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól az Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU irányelvének (a továbbiakban: árvamű-irányelv) a megalkotására többek között azért is volt nagy szükség, mivel az árva művekre vonatkozó részletes szabályozás az irányelv megalkotásáig az Európai Unió tagállamai közül csupán Csehországban, Franciaországban, Magyarországon, Hollandiában és a skandináv államokban volt.¹²⁸

Gyenge álláspontja szerint hazai vonatkozásban azért bír nagy jelentőséggel az irányelv, mivel az Sztj. korábbi, árva művek kérdésével foglalkozó módosításával kapcsolatos kodifikációs és gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a kitűzött, az árva művek felhasználásával kapcsolatos célok megvalósítása nem lehetséges csupán a nemzeti szabályozás eszközeivel.¹²⁹

Az árvamű-irányelv alapján „egy mű vagy egy hangfelvétel akkor minősül árva műnek, ha – ... gondos jogosulstkutatás lefolytatását és rögzítését követően – a mű vagy hangfelvétel va-

¹²⁴ Sztj. 68. § (3)–(4) bekezdés.

¹²⁵ Gyenge Anikó: Újra az árva művekről. Infokommunikáció és Jog, 2011. 4. p. 119.

¹²⁶ Petkó: i. m. (118), p. 175–176.

¹²⁷ Sztj. 8. §.

¹²⁸ Az Országgyűlés Hivatala által a szellemi tulajdonra vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló T/11776 számú törvényjavaslathoz készített információs jegyzet elérhető: t.ly/pUIT.

¹²⁹ Gyenge: i. m. (125), p. 119.

lamennyi jogosultja ismeretlen, vagy ha egy vagy több jogosult ismert ugyan, de mindegyikük ismeretlen helyen tartózkodik.”¹³⁰

Az irányelv rögzíti azt a felhasználói kört, amelynek tevékenységére az irányelvben foglaltak alkalmazandók. Az árvamű-irányelv (1) cikk 1 bekezdése rögzíti, hogy az irányelvben foglaltak a valamely európai uniós tagállamban letelepedett, „nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak, oktatási intézmények, illetve múzeumok, valamint archívumok, mozgóképörökség-védelmi vagy hangzóörökség-védelmi intézmények és közszolgálati műsorszolgáltatók” esetében alkalmazandók, de kizárólag az általuk közérdekű feladatukkal összefüggő célok megvalósításának érdekében végzett felhasználási módokra vonatkozóan.¹³¹

Fentiekén túl az árvamű-irányelv 1. cikke tartalmazza azon műtípusokat is, amelyekre hatálya kiterjed. Ezek a műtípusok alapvetően három csoportra bontva kerülnek meghatározásra, így az irányelv alkalmazandó az írott, szöveges művekre: könyvekre, folyóiratokra, hírlapokra, magazinokra vagy egyéb írásmű formájában kiadott művekre; a filmművészeti vagy audiovizuális művekre és hangfelvételekre; valamint a „közszolgálati műsorszolgáltatók által 2002. december 31-ig vagy aznap előállított és azok archívumaiban található filmművészeti vagy audiovizuális művekre és hangfelvételekre”, amennyiben azok valamelyik tagállamban kerültek publikálásra, és szerzői jogi vagy szomszédos jogi oltalomban részesülnek.¹³²

Ugyanezen cikk (4) bekezdése rögzíti, hogy „ez az irányelv a (2) és (3) bekezdésben említett művekbe vagy hangfelvételekbe ágyazott vagy foglalt, illetve azok szerves részét képező művekre és egyéb, védelem alatt álló teljesítményekre is vonatkozik.”¹³³ Ezen rendelkezés alapján még mindig nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy a mű megfogalmazásba beleértendő-e az építészeti alkotások. A kiterjesztő, építészeti alkotásokra is vonatkozó értelmezést támasztja alá az irányelvnek a gondos jogosultkutatás forrásaira vonatkozó melléklete, amely az előző jogszabályhelyekkel ellentétben tartalmaz az építészeti alkotásokra vonatkozó utalást:¹³⁴ „3. vizuális alkotások esetében, beleértve a képzőművészeti és a fotóművészeti alkotásokat, az illusztrációkat, a tervezőművészeti és az építészeti alkotásokat, valamint az utóbbi művek vázlatait és az egyéb, könyvekben, folyóiratokban, hírlapokban és magazinokban vagy egyéb kiadványokban megjelent ilyen műveket is.”¹³⁵

¹³⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU Irányelve (2012. október 25.) az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól (a továbbiakban: irányelv) 2. cikk (1) bekezdése.

¹³¹ Árvamű-irányelv 1. cikk (1) bekezdése.

¹³² Árvamű-irányelv 1. cikk (2) bekezdése, a)–c) pont.

¹³³ Árvamű-irányelv 1. cikk (4) bekezdése.

¹³⁴ Barta: i. m. (116), p. 8.

¹³⁵ Az irányelv 3. cikk (2) bekezdésében meghatározott, a gondos jogosultkutatásra vonatkozó forrásokat tartalmazó melléklete.

IV.3. Többszerzős művekre vonatkozó szabályozás

Egy alkotás nem csak egy szerző tevékenységének eredménye lehet. Az ilyen alkotások lehetnek származékos és eredeti művek is. Előbbi esetben egy létező műre épül egy másik, aminek eredményeként a már meglévő mű egyéni-eredeti tulajdonságai is módosulnak. Ezzel ellentétben a többszerzős művek esetében nem módosítják egymást az egyes részek. A többszerzős művek első kategóriáját a közös művek képezik.¹³⁶

Az Szjt. közös művekre vonatkozó rendelkezése értelmében ha a több szerző által megalkotott mű részei önállóan nem használhatók fel, úgy a szerzőtársakat a műhöz kapcsolódó szerzői jog együttesen – és kétség esetén egyenlő arányban – illeti meg. Amennyiben a szerzőtársakat megillető szerzői jogok vonatkozásában jogsértés következik be, úgy az ellen bármelyik szerzőtárs felléphet önállóan (is). Abban az esetben, ha a szerzőtársak által létrehozott mű részei önállóan felhasználhatók, úgy összekapcsolt művekről beszélhetünk. Ebben az esetben a szerzők az őket megillető szerzői jogokat a saját részük tekintetében önállóan gyakorolhatják.¹³⁷ Fontos kiemelni, hogy ilyen mű csak a szerzők közös elhatározásával, „az együttességet megalapozó jogügylet eredményeként jöhet létre.” A fenti jogszabályhely alapján a szerzői jogok gyakorlása módjának, valamint mértékének meghatározása szempontjából a művet alkotó részek önálló felhasználhatósága bír döntő jelentőséggel. A közös művek szerzőinek jogutódai jogelődeikkel azonos módon és arányban lesznek jogosultak a szerzői jogok gyakorlására.¹³⁸ Közös mű létrejöttére vonatkozó gyakorlati példa mikor két tervező készíti közösen az építészeti-műszaki terveket, illetve közös mű jöhet létre az építésztervező és a belsőépítész együttműködésének eredményeképpen is.¹³⁹ Az ilyen közös műnek minősülő építészeti alkotások közül kiemelkedő a Vágó testvérek (Vágó József és Vágó László) tervei alapján 1907-ben átépült Nemzeti Szalon.¹⁴⁰

Az SZJSZT szakértői véleményében rögzítette, hogy az Szjt. 29. §-t figyelembe véve a mű átdolgozásának eredményeként származékos közös mű jön létre – szemben a fent is ismertetett 5. §-ban meghatározott eredeti közös művekkel. A testület szakvéleményében kimondja továbbá, hogy „az eredeti szerző, és az átdolgozó között ... nem keletkezik jogközösség. A szerző és az átdolgozó nem együttesen jogosultak, mint az eredeti közös mű szerzői, hanem külön-külön, egymástól függetlenül jogosultak az átdolgozási engedély megadására.”¹⁴¹

¹³⁶ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, az Szjt. 5. §-hoz fűzött kommentár.

¹³⁷ Szjt. 5. § (1)–(2) bekezdése.

¹³⁸ Gyertyánfy: i. m. (136). L. az Szjt. 5. §-hoz fűzött kommentárt.

¹³⁹ Barta Judit: A szerzői jogok, közelebről az építészeti és műszaki alkotásokhoz, valamint terveikhez fűződő szerzői jogok megsértése a büntetőjog szemszögéből. Miskolci Jogi Szemle, 14. évf. 2. klsz., 2019, p. 51.

¹⁴⁰ A Nemzeti Szalonra vonatkozó ismertető elérhető: t.ly/cQi6.

¹⁴¹ SZJSZT-19/2012 számú szakvélemény.

Fentiektől eltérő csoportot képeznek (létrejöttük szempontjából) az együttesen létrehozott művek. Ebben az esetben az alkotás során az együttműködő szerzők munkái olyan módon egyesülnek, hogy az így létrejövő, együtt létrehozott művel kapcsolatos szerzői jogok nem elkülöníthetők.¹⁴² Fontos, hogy a mű abban az esetben minősülhet együttesen létrehozott műnek, ha a fenti jogszabályhelyen megjelölt feltételek fennállnak, ez a minőség nem a szerzők döntésétől, elhatározásától függ. Az Szjt. ezen rendelkezése kógens, a felek nem állapodhatnak meg ettől eltérően a szerzői jogállásukkal kapcsolatban.¹⁴³ Az együttes művekre vonatkozó § (1) bekezdése az együttes művek jogutódlásáról akként rendelkezik, hogy a szerzők jogutóda az a természetes vagy jogi személy, „*akinek vagy amelynek a kezdeményezésére és irányításával a művet létrehozták, és aki vagy amely azt a saját nevében nyilvánosságra hozta*”.¹⁴⁴ Az együttesen létrehozott művek esetében gyakori, hogy az alkotási folyamatot egy beruházó társaság kezdeményezi és irányítja.¹⁴⁵

Bakos és Nótári tanulmányukban rögzítik, hogy az építészeti alkotások esetében együttesen létrehozott mű jön létre abban az esetben, ha az épület vagy annak terve több szerző műszaki tevékenységének eredményeként jön létre, és az adott építészeti alkotás így tulajdonképpen az egyes tervezési szakaszok eredményének, egyesülése. Az együttesen létrehozott művekre jellemzően az egyes tervezők tervezési folyamatban nyújtott tevékenysége nem határolható el egymástól. Az így létrehozott alkotáshoz fűződő szerzői jogok – különös tekintettel a felhasználás engedélyezésének jogára – a megrendelőt mint a szerzők jogutódát illetik meg. Az építészeti alkotások esetében is jellemző – ami az együttes művekkel kapcsolatban már korábban is kihangsúlyozásra került –, hogy a megrendelő az, aki a terv megalkotását kezdeményezte, gyakorolva utasítási jogát a munkafolyamatokra hatással volt. Fontos, hogy ebben az esetben a nyilvánosságra hozatal joga is a tervek megrendelőjét illeti meg. Ahogy az korábban kihangsúlyozásra került, az együttesen létrehozott művek létrejöttének nem feltétele, hogy az egyes részek szerzői között akarat legyen a mű (közös) megalkotására. Ezen akarategység megléte azonban nem kizárt, ebben az esetben nem együttesen létrehozott művekről, hanem közös művekről beszélhetünk. Ilyen művek lehetnek például a tervezőirodák alkalmazottai által létrehozott alkotások.¹⁴⁶

A Debreceni Ítéltábla egyetértett a szakértő megállapításával, hogy az „*alperesi jogelőd megrendelő nem készített terveket, csak a tervezéshez szükséges tervezési programok kialakításában vett részt, ezért szerzői joggal nem rendelkezik, szerzőnek nem tekinthető. A terv tehát együttesen létrehozott műnek nem tekinthető, a felhasználási jogok ezért nem illetik meg a megrendelőt.*”¹⁴⁷

¹⁴² Szjt. 6. § (1)–(2) bekezdése.

¹⁴³ Gyertyánfy: i. m. (136). L. az Szjt. 6. §-hoz fűzött kommentárt.

¹⁴⁴ Szjt. 6. § (1) bekezdése.

¹⁴⁵ Gyertyánfy: i. m. (136). L. az Szjt. 6. §-hoz fűzött kommentárt.

¹⁴⁶ Bakos Kitti, Nótári Tamás: Adalékok az építészeti alkotások szerzői jogi védelméhez. Elérhető: t.ly/Vrot.

¹⁴⁷ Debreceni Ítéltábla Gf. 30.275/2015/10. számú, szerzői jogsértés tárgyában hozott ítélete.

A többszerzős művek harmadik csoportját az úgynevezett gyűjteményes művek képezik,¹⁴⁸ azonban ezek az építészeti alkotások vonatkozásában nem bírnak relevanciával, így az ezekkel kapcsolatos szabályozás ismertetése nem képezi jelen dolgozat tárgyát.

A nemzeti szabályozás ismertetése mellett fontos kihangsúlyozni, hogy a BUE csupán a szerzői jogi védelem idejének vonatkozásában tartalmaz utalást a többszerzős (közös) művekre. Az egyezmény nem tartalmaz azonban semmilyen további rendelkezést a közös művekhez kapcsolódó szerzői jogosultságok és azok gyakorlásával kapcsolatban.¹⁴⁹

V. A SZERZŐT MEGILLETŐ JOGOK

Az alkotásokhoz – és így az építészeti alkotásokhoz fűződő – szerzői jogok két csoportra oszthatók: személyhez fűződő és vagyoni jogokra. Míg előbbiek semmilyen esetben nem átruházhatók, úgy a vagyoni jogokat részben vagy egészen jogosult a szerző vagy jogutódja harmadik személyre átruházni az Szjt. által meghatározott esetekben.

V.I. A szerzőt megillető, egyes, személyhez fűződő jogok

Alapvetően megállapítható, hogy a szerzőt megillető, személyhez fűződő szerzői jogok törvényben való rögzítése és azoknak hangsúlyozása, védelme az, ami a legnagyobb mértékben tudja ösztönözni az alkotótevékenységet és ekként az értékteremtést is.¹⁵⁰ A brit kormány először 1998-ban egy kiadványában használta a „kreatív iparágak” kifejezést. Idetartozik minden olyan tevékenység, amely az egyén kreativitásán és tehetségén alapul, és valamilyen alkotás létrehozására irányul. A kiadványban összesen tizenhárom ilyen iparág került megnevezésre, többek között az építészeti és mérnöki tevékenység is.¹⁵¹ Figyelembe véve valamennyi társadalmi igényt elmondható, hogy a megfelelő szellemi tulajdon-védelem (és így szerzői jogi védelem) hozzájárulhat a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődéshez is.¹⁵²

Fentieket erősítette meg Apáthy is, amikor akként nyilatkozott, hogy „*az anyagi haszon azonban, melyet az alkotás a szerzőnek biztosít és biztosítani hivatva van, nem egyedüli rugója tevékenységének; ahhoz ideális célok is fűződnek, melyeknek megvalósítása a legtöbb esetben, sokkal fontosabb az anyagiaknál. A szellemi munkás hírre, dicsőségre törekszik; nevének a tudomány, vagy a művészet történetében maradandó helyet és alkotásaiban emléket kíván*

¹⁴⁸ Szjt. 7. § (1) bekezdés.

¹⁴⁹ BUE 7bis cikk.

¹⁵⁰ Sági Edit: A szerzői jog sokoldalúsága – a szabályozás mögött rejlő igények a szerzők és a társadalom oldalán. Multidiszciplináris Tudományok, 2021. 2. sz., p. 300.

¹⁵¹ Dushko Donchev: The functioning of the systems for protection of intellectual property rights as an important factor for the development of the creative industries. Vizione, 2021. 36. sz., p. 404.

¹⁵² Ana Pepeljugska Kostovska: Human rights and intellectual property. Iustinianus Primus Law Review, 11. évf. 1. sz., 2021, p. 1.

biztosítani, mely nevét századokon át hirdeti és részére a késő utókor csodálatát és háláját fenntartja.”¹⁵³

1. A mű nyilvánosságra hozatalához való jog. Az Szt. elsőként a mű nyilvánosságra hozatalához való jogot rögzíti, melynek értelmében a szerző jogosult arról dönteni, hogy az általa megalkotott mű nyilvánosságra hozható-e. Fontos rögzíteni, hogy a szerző ezen joga „kimerülő jog”, mivel ez a mű első alkalommal történő nyilvánosságra hozatalához kapcsolódik, ezt követően ez a jog elenyészik.

Azt, hogy pontosan mi minősül nyilvánosságra hozatalnak, a hatályos szabályozás nem határozza meg, azonban iránymutatásul szolgálhat a Benárd által használt következő fogalom meghatározás, amely a jogalkalmazói gyakorlatban is általánosan elfogadott és alkalmazott:¹⁵⁴ „bármilyen cselekmény vagy magatartás lehet, amelynek révén a mű elhagyja az alkotó rendelkezési körét és meg nem határozott más személyek számára hozzáférhetővé válik.”¹⁵⁵ Fontos, hogy az itt meghatározott nyilvánosságra hozatal nem azonos az Szt. 24. § (3) bekezdésében említett nyilvános előadáshoz való joggal.¹⁵⁶

Tekintettel arra, hogy a hatályos szabályozás értelmében a szerzői jogi védelemnek nem feltétele a nyilvánosságra hozás, ezért annak legfőbb gyakorlati jelentősége abban áll, hogy a mű a szerzőn kívüli személyek számára megismerhetővé válása lehetőséget nyit a különböző felhasználásokra..¹⁵⁷

Ehhez a joghoz kapcsolódik még a műről való előzetes tájékoztatáshoz fűződő jog, amely minden esetben a szerző előzetes írásbeli hozzájárulásától függ.¹⁵⁸ A hatályos szabályozás értelmében a szerzőnek joga van – de csak kizárólag alapos okból – a mű nyilvánosságra hozatalára adott engedély visszavonására. További garanciális szabály ezzel kapcsolatban, hogy ez semmilyen esetben nem érinti a munkaviszonyban alkotott műre vonatkozó, munkáltatót megillető felhasználási jog gyakorlását. Ezen rendelkezés az építészeti alkotások esetében különösen nagy jelentőséggel bír, mert ahogy az már a dolgozat korábbi fejezetében ismertetésre került, az ilyen alkotások nagy részét munkaviszony keretében hozzák létre.¹⁵⁹

Az építészeti alkotások vonatkozásában a magyarországi gyakorlat értelmében nyilvánosságra hozatal a megrendelőnek felhasználás céljából való átadással vagy folyóiratban

¹⁵³ Apáthy István: A szerzői jogról szóló törvény (1884. XVI. t.cz.) méltatása jogi és gazdasági szempontból (székfoglaló értekezés). Budapest, 1885, p. 5.

¹⁵⁴ Gyertyánfy: i. m. (136). L. az Szt. 10. §-hoz fűzött kommentárt.

¹⁵⁵ Benárd Aurél, Timár István (szerk.): A szerzői jog kézikönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, p. 100.

¹⁵⁶ Szt. 24. § (3) bekezdése.

¹⁵⁷ Gyertyánfy: i. m. (136). L. az Szt. 10. §-hoz fűzött kommentárt.

¹⁵⁸ Szt. 10. § (2) bekezdés.

¹⁵⁹ Szt. 11. §.

történő publikáció, illetve valamilyen (terv-) pályázatra való benyújtással valósul meg.¹⁶⁰ Azt követően, hogy a mű a munkáltató részére átadásra került, őt illeti meg a nyilvánosságra hozatal joga is.

Ezzel ellentétben a külföldi joggyakorlat, ahol nyilvánosságra hozatalnak az elkészült tervrajzoknak az építési engedélyezés céljából, a megfelelő hatósághoz való benyújtását tekintik.¹⁶¹

2. A szerző név feltüntetéséhez való joga. Az Szjt. következőként a szerző névfeltüntetéshez való jogát rögzíti, mely alapján a „szerzőt megilleti a jog, hogy művén és a művére vonatkozó közleményen ... szerzőként feltüntessék. A szerzőt a mű részletének átvétele, idézése vagy ismertetése esetén is meg kell jelölni.”¹⁶²

A művön történő névfeltüntetés joga azért bír kiemelkedő jelentőséggel a személyhez fűződő szerzői jogok közül, mert az alkotás és az alkotó közötti kapcsolatot leglátványosabban ez a jog fejezi ki, figyelembe véve azt, hogy a szerző nevét fel kell tüntetni az eredeti művön, valamint át- és feldolgozás esetén az így létrejött alkotáson is, függetlenül attól, hogy a védelmi idő még tart-e.¹⁶³

A szerzői minőség fenti, vizsgált rendelkezés alapján történő elismerése elsősorban a mű jogtalan átvételével és másolásával (plágium) szemben biztosít védelmet. Fentiek alapján megállapítható, hogy a névfeltüntetéshez való jog nem csupán „védekezési jog”, annak elsődleges funkciója a szerző és a műve közötti kapcsolat nyilvánossá tétele. Annak ellenére, hogy a törvény alapján magáról a szerzői minőségről érvényesen lemondani semmilyen módon nem lehet, a felek felhasználási szerződésükben megállapodhatnak akként, hogy az adott mű felhasználása során a névfeltüntetés nem kötelező. Az Szjt. ekként lehetőséget biztosít az anonimitásra, az alkotástól való elhatárolódásra.

Az Szjt. a névfeltüntetéshez való jogot – néhány kivételtől eltekintve – nem korlátozza a többi szerzői vagyoni joggal szemben, továbbá a munkaviszonyban alkotott és a felhasználási engedéllyel érintett művek esetében is korlátlanul gyakorolható a szerző által. Fontos, hogy névfeltüntetés szabad felhasználás esetén is kötelező.¹⁶⁴

Az Szjt. rögzíti, hogy a szerző a „neve feltüntetéséhez való jogot a felhasználás jellegétől függően, ahhoz igazodó módon gyakorolhatja.” Az Szjt. 67. § (2) bekezdése akként egészíti ki ezt az általános rendelkezést, hogy „[a] tervezőnek joga van meghatározni, hogy az épületen ... a nevét és a tervezés idejét hol és hogyan tüntessék fel. E jogát azonban csak a tulajdonos, illetve a használó vagy az üzemeltető jogainak és törvényes érdekeinek indokolatlan vagy aránytalan

¹⁶⁰ Bodó Gergely: A mű integritásának sérelme építészeti aspektusban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 109. évf. 4. sz., 2004. augusztus.

¹⁶¹ Uo.

¹⁶² Szjt. 12. § (1) bekezdése.

¹⁶³ Sági: i. m. (150), p. 300.

¹⁶⁴ Gyertyánfy: i. m. (136). L. az Szjt. 12. §-hoz fűzött kommentárt.

sérelme nélkül gyakorolhatja.” További, speciálisan építészeti alkotásokra vonatkozó rendelkezés, hogy ilyen alkotás tervének változatlan újabb felhasználása esetén csak az eredeti terv szerzőjét kell feltüntetni, valamint hogy a „*mű használója köteles tűrni, hogy a művet az arra jogosultak bemutassák és arról felvételeket készítsenek, ha ez méltányos érdekeit nem sérti.*”¹⁶⁵ Ezeknek a rendelkezéseknek a gyakorlatban különösen nagy jelentősége van, mivel a szerzőknek (jogalkotó által is felismert igényük), hogy a nevük és a tervezés időpontja a létrejött alkotáson jól látható módon feltüntetésre kerüljön. Ezen információk feltüntetésének az építészeti alkotások esetében azoknak méretére tekintettel nincs gyakorlati akadálya.¹⁶⁶ Az SZJSZT építészeti látványtervekkel kapcsolatos szakvéleményében rögzítésre került, hogy a fenti jogszabályhely által meghatározottak szerinti névfeltüntetési mód az építészeti alkotások esetében nem feltétlenül jelenti az épületen történő névfeltüntetést.¹⁶⁷

Eltérően alakulhat e jog gyakorlása a belsőépítészeti alkotások esetében, amit megerősít az a tény, hogy az Szjt. is tartalmaz speciális rendelkezéseket az alkotások ezen körére a vizuális művekre vonatkozó rendelkezéseiben. Figyelembe véve, hogy a belsőépítészeti alkotások esetében kiemelkedő jelentőséggel bír a használhatóság, valamint a célszerűség, ezért elfogadható a szerző névfeltüntetési jogának eltérő módon történő szabályozása.¹⁶⁸

Kérdéses, hogy miként érvényesíthető a névfeltüntetés joga a szerző halálát követően. A Barta tanulmányában bemutatott jogesetben a tervező nevét annak ellenére nem tüntették fel a művön, hogy munkájáért még külön elismerésben is részesült. Halálát követően a területi építész kamara indítványozta egy márványtábla kihelyezését, amelyen a szerző neve és a tervezés időpontja állt volna. Az önkormányzat a kezdeményezést nem szerzői jogi igény érvényesítéseként, hanem emléktábla kihelyezése iránti kérelemként értékelte. Az Szjt. nem biztosít egyértelműen arra lehetőséget, hogy a szakmai érdekképviselőt gyakorló építész kamara akár a szerző életében, akár halálát követően kérelmezze a tervező nevének feltüntetését.¹⁶⁹ Tekintettel arra, hogy az Szjt. nem tartalmaz speciális rendelkezést a fent ismertetett kérdésre, így a személyhez fűződő jogok gyakorlására vonatkozó általános rendelkezések az irányadók. Ennek értelmében a névfeltüntetéshez való jog a szerző halálát követően történő megsértése esetén – amennyiben az még a védelmi időn belül történt – az léphet fel, akit a szerző irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott. Amennyiben a védelmi idő már letelt, úgy az „*érintett közös jogkezelő szervezet vagy szerzői érdek-képviselői szervezet is felléphet olyan magatartás miatt, amely a védelmi*

¹⁶⁵ Szjt. 67. § (2),(4) és (6) bekezdés.

¹⁶⁶ Kiss Zoltán Károly: A belsőépítészet és a tájépítészet szerzői jogi vetületei. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 15. (125.) évf. 5. sz., 2020. október, p. 42.

¹⁶⁷ SZJSZT-26/2004.

¹⁶⁸ Kiss: i. m. (166), p. 51.

¹⁶⁹ Barta Judit: Az építészeti és műszaki alkotások és terveiket érintő egyes szerzői jogi kérdések a 21. sz. z. Magyarországon. Acta Univ. Sapientiae, Legal Studies, 2017. 2. sz., p. 245.

időn belül sértené a szerző jogát arra, hogy a művén vagy a művére vonatkozó közleményen szerzőként feltüntessék.”¹⁷⁰

Az Szjt. fenti rendelkezései értelmében tehát a jogosultak az első esetben a személyhez fűző jogok megsértése miatt léphetnek fel, míg a második esetben a szerző emlékének megsértése miatt. Összességében megállapítható, hogy a hatályos Szjt. alapján nem dönthető el egyértelműen, hogy a szerző halálát követően a törvényben meghatározott személyek jogosultak-e kérni a szerző nevének feltüntetését az alkotáson.¹⁷¹

3. A szerző a mű integritásához fűződő joga. Az Szjt. által nevesített utolsó, személyhez fűződő jog a mű egységének védelméhez való jog, amely alapján „a szerző személyhez fűződő jogát sérti művének a becsületére vagy jóhírnevére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés.”¹⁷² A mű egységének védelméhez való jog vagy a mű integritásához fűződő jog a szerző és a mű közötti erkölcsi kapcsolatot fejezi ki. Ezen jog morális és egyben gyakorlati hátterében az áll, hogy a szerzőn kívül álló személyek, a társadalom a szerzőről alkotott véleményét a szerző által nyilvánosságra hozott alkotások alapján alakítja ki, melyre tekintettel a szerző alapvető érdeke, hogy művét az emberek úgy ismerhessék meg, ahogy ő azt megalkotta.¹⁷³ Az RSzt. vonatkozó rendelkezése értelmében a szerző integritáshoz fűződő joga megsértésének minősült az alkotás minden jogosulatlan megváltoztatása vagy felhasználása.¹⁷⁴ Ettől eltérően szabályozza az Szjt. a jogsértés feltételeit, mikor akként rendelkezik, hogy annak bekövetkezése csak abban az esetben állapítható meg, ha a változtatás a szerző becsületére vagy jó hírnevére sérelmes.¹⁷⁵

Az Szjt. ezen rendelkezésének korábbi szövegezése a következő volt: „A szerző személyhez fűződő jogát sérti művének mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, vagy a mű más olyan megváltoztatása vagy a művel kapcsolatos más olyan visszaélés, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes.”¹⁷⁶

A jogszabályhely fenti megfogalmazásának pontos értelmezése sokáig kérdéses volt, mivel a miniszteri indoklás és a jogirodalom, valamint a bírói gyakorlat eltérő álláspontokra helyezkedett azzal kapcsolatban, hogy a rendelkezést alkotó két mondatrészt hogyan, egymáshoz képest miként kell értelmezni. Míg a szakma a két mondatrészt egymás mellé rendeltként értelmezte, ezzel is erősítve a személyiségi jogok védelmét, addig a miniszteri indoklás a két részt egységként értelmezte. Utóbbi szerint a mű eltorzítása, megcsonkítása, megváltoztatása csak abban az esetben minősült jogsértőnek, ha az a szerző becsületére

¹⁷⁰ Szjt. 14. § (1)–(2) bekezdés.

¹⁷¹ Barta: i. m. (169), p. 247.

¹⁷² Szjt. 13. §.

¹⁷³ Sági: i. m. (150), p. 301.

¹⁷⁴ RSzt. 10. §.

¹⁷⁵ Szjt. 13. §.

¹⁷⁶ Szjt. 13. § 2013. IV. 1. napja előtti törvényszövege.

vagy jó hírnevére sérelmes volt. Ez a védelmet szűkítő értelmezési mód azonban ellentétben áll az emberi méltóságra és a személyiség kiteljesítésére vonatkozó magyar jogalkotási és alkotmánybírói gyakorlattal.¹⁷⁷ Ezt az értelmezési módot erősíti meg Faludi is tanulmányában, mikor akként foglal állást, hogy bármely felhasználás és felhasználásnak nem minősülő magatartás is minősülhet a mű integritását sértő magatartásnak.¹⁷⁸

Az első, a védelmet kiszélesítő álláspontot támasztja alá a BUE 6bis cikkének módosulása is, melynek szövege a módosítást követően kimondja, hogy a szerző jogosult fellépni „a mű mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy más olyan megváltoztatása, illetve csorbítása ellen, amely a becsületére vagy hírnevére sérelmes.”¹⁷⁹ Ezt támasztja alá a Pécsi Ítélőtábla ítélete is, amelyben rögzítésre került, hogy „a szerzői jogvédelem alatt álló műnek bármilyen torzító, csonkító vagy annak lényegi vonásait érintő megváltoztatása – egyéb törvényi feltétel hiányában is – önmagában megvalósítja a személyhez fűződő jog megsértését, és pedig akkor is, ha az egyébként a szerző becsületére és hírnevére nem sérelmes.”¹⁸⁰

Fontos kihangsúlyozni, hogy az alkotás sérelme nem állapítható meg kizárólag objektív alapon, hiszen minden esetben figyelembe kell venni a szerzőt mint szubjektív tényezőt, mivel az ő hírnevét és becsületét érint(het)i az adott jogsértés. A szerző szubjektív mércéjén túl az esetleges jogsértéssel érintett mű típusa is befolyással bír annak megítélésakor, hogy sérültek-e a szerző személyhez fűződő jogai.¹⁸¹

V.2. A szerzőt megillető vagyoni jogok

Míg a személyhez fűződő jogok elsődleges szerepe a szerzőt megillető elismerés alapjainak megteremtése, addig a vagyoni jogok a szerzőnek lehetőséget biztosítanak művének más általi – ellenérték fejében vagy ingyenesen történő – felhasználásának engedélyezésére.¹⁸²

Fontos kiemelni, hogy a vagyoni jogok védelmére vonatkozó szabályozás alapját az Alaptörvény a tulajdon védelmére vonatkozó rendelkezései alapozzák meg. A szerzői vagyoni jogok védelme azon az alapelven nyugszik, hogy a mű felhasználási joga a szerzőt illeti meg. A vonatkozó rendelkezéseket áttekintve megállapítható, hogy a hatályos törvényi rendelkezések alapján a szerzőt megillető felhasználási jog egy, a polgári jogi tulajdonjoghoz hasonló – de nem azonos – abszolút, kizárólagos jog. E hasonlóság alapjául az is szolgálhat, hogy a szerzői jogi védelem alapjai a 18. századi Európában a tulajdonjog védelmére vonatkozó rendelkezéseket alapul véve fejlődtek ki. Ezek a kezdetleges szabályok ugyan a kész, fizikai formát öltött alkotások szerzői jogi védelmére alkalmasak voltak, de az alapvetően tulajdon-

¹⁷⁷ Gyertyánfy: i. m. (136). L. az Szjt. 13. §-hoz fűzött kommentárt.

¹⁷⁸ Faludi Gábor: A szerzői mű egysége védelmének egyes kérdései. Infokommunikáció és Jog, 2011. 46. sz., október, p. 166.

¹⁷⁹ BUE 6bis cikk.

¹⁸⁰ Pécsi Ítélőtábla ÍH2004. 27. sz. ítélete.

¹⁸¹ Gyertyánfy: i. m. (136). L. az Szjt. 13. §-hoz fűzött kommentárt.

¹⁸² Szjt. 16. § (1) bekezdés.

jogi szemlélet miatt nem voltak képesek választ adni és védelmet biztosítani a gyakorlatban felmerült problémákra.¹⁸³

Az Szjt. által nevesített – az építészeti alkotások kapcsán releváns – vagyoni jogok a többszörözés joga, a terjesztés joga, a nyilvános előadás joga, a mű nyilvánosságához való közvetítésének joga, valamint az átdolgozás joga.

1. A többszörözés joga. Az Szjt. a vagyoni jogok közül elsőként a többszörözéshez való jogot szabályozza. Ezen rendelkezés rögzíti, hogy „a szerző kizárólagos joga, hogy a művét többszörözze, és hogy erre másnak engedélyt adjon.” A törvénytöveg maga két többszörözési módot rögzít: a mű anyagi hordozón való rögzítését (digitális másolás), valamint másolat készítését a rögzítésről.¹⁸⁴

Az építészeti alkotások esetében a többszörözés a gyakorlatban számos módon megvalósulhat. Ekként többszörözésnek minősül pl. a tervek másolása, a terv kivitelezése, építmény másolása, de a képfelvétel készítése az építményről is.¹⁸⁵ A többszörözés vonatkozásában azonban a törvény két kivételt nevesít a szabad felhasználás körében. A képfelvétel-készítés esetében akként rendelkezik, hogy „a szabadban, nyilvános helyen álló, állandó jelleggel felállított képzőművészeti, építészeti és iparművészeti alkotás látképe a szerző hozzájárulása és díjazás nélkül elkészíthető és felhasználható.”¹⁸⁶ Fontos megjegyezni, hogy az adott felhasználási mód csak akkor eshet a fent szabályozott esetkörbe, ha valamennyi törvényben meghatározott feltétel teljesül. Így pl. az ideiglenes kiállításokon kiállított alkotásokról kizárólag a szerző hozzájárulásával készíthető felvétel, továbbá szükséges ennek ellenértéket a szerzőnek megfizetni.¹⁸⁷ Egy másik, a gyakorlati igényeket kielégítő rendelkezés a 68. § (3) bekezdése, amely kimondja, hogy „épület helyreállítása céljából építészeti alkotás vagy annak terve, továbbá az építészeti alkotás rajza és az azt tartalmazó mű a szerző hozzájárulása és díjazás nélkül többszörözhető ...”.¹⁸⁸ A törvény alapján ilyen helyreállítási tevékenységnek minősül az újjáépítés, az épület rendeltetésszerű és biztonságos használatának biztosítása céljából végzett tevékenység. A jogszabályhely további feltételként határozza meg, hogy a fenti helyreállítási munkákat az épület eredeti építészeti kialakításának megtartása mellett kell elvégezni.¹⁸⁹

¹⁸³ Nótári Tamás: Protection of intellectual property Hungarian jurisprudence of the 19th century. Novi Sad Faculty of Law – Collected Papers, 46. évf. 1. sz., p. 541.

¹⁸⁴ Szjt. 18. § (1) bekezdés a)–b) pont.

¹⁸⁵ Barta: i. m. (169), p. 234.

¹⁸⁶ Szjt. 68. § (1) bekezdés.

¹⁸⁷ Gyertyánfy: i. m. (136). L. az Szjt. 68. §-hoz fűzött kommentárt.

¹⁸⁸ Szjt. 68. § (3) bekezdés.

¹⁸⁹ Szjt. 68. § (4) bekezdés.

Bár az Szjt. lehetőséget biztosít a természetes személyek számára, hogy magáncélra a műről másolatot készítsenek, azonban maga a törvény zárja ki ezen körből az építészeti műveket és a műszaki létesítményeket.¹⁹⁰

A bíróság egy konkrét ügy kapcsán kimondta, hogy egy, a házról készített és később közétett fotó a mű közvetett felhasználásának minősül. Abban az esetben ha az adott épület nem minősül a szabadban, nyilvános helyen felállított építészeti alkotásnak, az épület tetőszerkezetét bemutató felvétel nem minősül az Szjt. 68. §-ában meghatározott olyan látképnek, amely szerzői hozzájárulás és díjfizetés nélkül szabadon felhasználható.¹⁹¹

Az SZJSZT engedélyezési és kivitelezési terv egymáshoz való viszonyának vizsgálata tárgyában adott szakvéleményében rögzítette, hogy az engedélyezési tervek kivitelezési tervek elkészítésének céljából való lemásolásához szükséges az engedélyezési tervek készítőjének írásbeli hozzájárulását kérni, tekintettel arra, hogy a többszörözés joga, mint szerzőt, őt illeti meg.¹⁹²

2. *A terjesztése joga.* A művet létrehozó szerzőt illeti meg azon jogosultság, hogy művét terjessze, vagy annak terjesztésére másnak engedélyt adjon. A törvény alapján „[t]erjesztésnek minősül a mű eredeti példányának vagy többszörözött példányainak a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétele forgalomba hozattal vagy forgalomba hozatalra való felkínálással.” A terjesztés megvalósulhat a műpéldány tulajdonjogának átruházásával és annak bérbeadásával is.¹⁹³ Ehhez kapcsolódóan azonban fontos kihangsúlyozni, hogy ebben az esetben a tulajdonjog megszerzése nem jelenti a szerzői jogok egyidejű megszerzését. Ettől eltérően a felek között létrejött felhasználási szerződésben lehet rendelkezni, azonban kifejezett rendelkezés hiányában a szerzői jogok gyakorlására továbbra is a mű alkotója lesz jogosult.¹⁹⁴

Bár a törvény alapján a terjesztés joga gyakorolható bérbeadás útján is, később úgy rendelkezik, hogy többek között az építészeti alkotások esetében ez csak azok terveire vonatkozik.¹⁹⁵

3. *A nyilvános előadás joga.* Bár elsőre úgy tűnhet, hogy az építészeti alkotások vonatkozásában nem értelmezhető a nyilvános előadáshoz fűződő jog, azonban a törvény által meghatározott „előadás” fogalom ezt mégis lehetővé teszi. Az Szjt. úgy rendelkezik, hogy „előadás a mű érzékelhetővé tétele jelenlévők számára”.¹⁹⁶ Későbbi pontjában kiegészítésként rögzíti,

¹⁹⁰ Szjt. 35. § (1) bekezdése.

¹⁹¹ BH.2005/143.

¹⁹² SZJSZT-2/2001.

¹⁹³ Szjt. 23. § (1)–(2) bekezdése.

¹⁹⁴ Bakos Kitti: Az építészeti alkotások szerzői jogi felhasználása. Acta Universitatis Szegediensis. Forum: Publicationes Doctorandorum Juridicorum. 1 évf., 2011, p. 41.

¹⁹⁵ Szjt. 23. § (4) bekezdés.

¹⁹⁶ Szjt. 24. § (1) bekezdés.

hogy ilyen módon előadásnak minősül a mű érzékelhetővé tétele bármilyen eszközzel vagy módszerrel, pl. vetítéssel.¹⁹⁷ Ezek alapján nyilvános előadásnak minősül az épületekről készült fotók, felvételek kivetítése, vagy akár az épület terveinek kivetítéssel járó bemutatása is.¹⁹⁸

4. *A mű nyilvánosságához való közvetítésének joga.* Az Szjt. által következésként nevesített jog a mű nyilvánosságához való közvetítésének joga. Ez alapján a szerző jogosult művét sugárzással a nyilvánosságához közvetíteni. A közvetítés történhet a képek, hangok vagy technikai megjelenítésük vezeték vagy más hasonló eszköz nélkül megvalósuló átvitelével.¹⁹⁹ Ezen vagyoni jog nem bír kiemelkedő jelentőséggel az építészeti alkotások vonatkozásában.

5. *Az átdolgozás joga.* A törvényben utolsóként nevesített – jelen dolgozat szempontjából releváns – vagyoni jog az átdolgozás joga. E jog alapján a szerző jogosult művét átdolgozni, illetve erre másnak engedélyt adni. A törvény értelmében átdolgozásnak minősül „a mű minden olyan megváltoztatása is, amelynek eredményeképpen az eredeti műből származó más mű jön létre”.²⁰⁰

Az átdolgozáshoz való jog több másik, az Szjt.-ben nevesített jogosultsággal is összefüggésben áll. Kapcsolódik így az Szjt. 4. §-ához, mely rögzíti, hogy a más művét átdolgozó személy is szerzőnek minősül, amennyiben az átdolgozás rendelkezik egyéni, eredeti jelleggel; az Szjt. 9. §-ában nevesített integritáshoz való joghoz; az Szjt. 16. §-ához, az itt rögzített általános felhasználási joghoz; továbbá az Szjt. 47. §-ához is, amely rögzíti, hogy a felhasználási engedély csak kifejezetten erre vonatkozó kikötés esetén terjed ki az átdolgozásra; valamint az Szjt. 50. §-ához, mely jogszabályhely rögzíti, hogy a szerző a mű lényegét nem érintő változtatásokat köteles végrehajtani. Ennek hiányában a változtatásokat a felhasználó jogosul elvégezni.²⁰¹

Az Szjt. fenti rendelkezéseinek elemzését követően megállapítható, hogy az átdolgozás kérdésének vizsgálata során az első és legfontosabb az, hogy a szerző hozzájárult-e az áttervezéshez, míg a második az, hogy a változás, módosítás befolyásolja-e az épület külső megjelenését vagy rendeltetésszerű használatát.

A megváltoztatás jogszerűségének megállapítása azért is bír kiemelkedő jelentőséggel, mert az építészeti alkotások megváltoztatása esetében a szerzői jogok és a tulajdonosi érdekek kollíziója gyakori.²⁰²

¹⁹⁷ Szjt. 24. § (2) bekezdés b) pontja.

¹⁹⁸ Bakos: i. m. (194), p. 41.

¹⁹⁹ Szjt. 26. § (1) bekezdés.

²⁰⁰ Szjt. 29. §.

²⁰¹ Gyertyánfy: i. m. (136). L. az Szjt. 29. §-hoz fűzött kommentárt.

²⁰² Bakos: i. m. (194), p. 42.

Az első vizsgálandó kérdés, hogy milyen jellegű és mértékű módosítás befolyásolja az épület külső megjelenését, mely kérdés nehezen megválaszolható. Az SZJSZT egyik szakvéleményében akként foglalt állást, hogy a homlokzaton végrehajtott változtatások az épület külső megjelenését jelentősen befolyásolják.²⁰³ Egy másik esetben egy forgalmas helyen álló épületen tulajdonosi engedély birtokában egy nagyméretű elektromos, éjjel világító reklámtábla került elhelyezésre. A reklám méretére és összetettségére tekintettel a szerkezet külön megtervezésére volt szükség, amire nem az épület eredeti tervezőjét kérte fel a reklámcég. Az eredeti tervező úgy vélte, hogy a reklám elhelyezésével sérültek szerzői jogai. Azt állította, hogy reklám szerkezete, mérete és elhelyezése „megbontotta az épület egyensúlyát, eltorzította arányait, hátrányosan befolyásolta annak külső megjelenését, összetörte annak stílusjegyeit”. Tárgyi ügyben azonban megállapításra került, hogy nem az épület mint művészi alkotás került felhasználásra, hanem csupán a reklámhordozó eszköz szerepét töltötte be, a reklámügynökség magát a földrajzi elhelyezkedést használta ki, így a reklámelhelyezésről való döntés a tulajdonost illette meg. Továbbá a megváltoztatás mértéke sem érte el az átdolgozás szintjét, tehát nem történnhetett szerzői jogi jogsértés.²⁰⁴

A Magyar Építész Kamara etikai-fegyelmi szabályzata rögzíti, hogy kizárólag a tervező jogosult tervének felhasználására engedélyt adni.²⁰⁵ A szabályzat kimondja, hogy terv felhasználásának minősül az „átdolgozás, amely a terv, illetve a terv felhasználásával megvalósult építmény áttervezését, átépítését jelenti”.²⁰⁶ Fentiek alapján tehát ha az épület átépítése meghaladja a tulajdonosi jogosítványból fakadó átépítés lehetőségének mértékét, úgy az eredeti tervezőtől engedélyt kell kérni, mivel az átépítés során az ő tervei felhasználásra kerülnek. Ha ennek a kötelezettségnek az átépítés tervezésével megbízott tervező nem tesz eleget, minősített fegyelmi vétséget követ el.²⁰⁷ Fontos kikötése a szabályzatnak, hogy a tervező az ő tervein alapuló építészeti alkotás átalakítására, bővítésére, korszerűsítésére, bontására vonatkozó jogos társadalmi-, tulajdonosi kérelmet indokolatlanul nem utasíthatja el.²⁰⁸ Ha az eredeti tervező a fenti előírást megszegve indokolatlanul megtagadja a felhasználási engedélyt, vagy a részére megküldött megkeresésre annak kézhezvételétől számított 15 napon belül nem válaszol, úgy etikai vétséget valósít meg.²⁰⁹

6. A szerzői jog és a tulajdonjog kollíziója. Ahogy az SZJSZT egyik építészeti mű átépítése kapcsán adott szakvéleményében kifejtette, ha az épület mint tulajdonjog tárgya nem a

²⁰³ SZJSZT-38/2001.

²⁰⁴ Barta Judit: Építészeti alkotások szerzői jogi védelme és a gazdasági reklámozás némely összefüggései megtörtént esetek kapcsán. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. (116.) évf. 6. sz., 2011. december, p. 107, elérhető: t.ly/HqDW.

²⁰⁵ Magyar Építész Kamara Etikai Fegyelmi szabályzat, 16. § (1) bekezdés.

²⁰⁶ I. m. (205), 16. § (2) bekezdés b) pont.

²⁰⁷ I. m. (205), 16. § (3) bekezdés.

²⁰⁸ I. m. (205), 16. § (5) bekezdés.

²⁰⁹ I. m. (205), 16. § (7) bekezdés.

szerző mint szerzői jogi jogosult tulajdonát képezi, úgy gyakori a két abszolút jog ütközése.²¹⁰

A Ptk. vonatkozó rendelkezése alapján a dolog tulajdonosát a tulajdonát képző tárgyon teljes és kizárólagos jogi hatalom illeti meg. Ez alapján a tulajdonos joga többek között a dolog használata, hasznosítása és az azzal való rendelkezés is.²¹¹

A szerzőt megillető személyhez fűződő és vagyoni jogok már korábban ismertetésre kerültek.

Jelen kérdés vizsgálata során elsősorban az Szjt. mű jogosulatlan megváltoztatására vonatkozó 67. §-át, valamint a felhasználásra vonatkozó 50. §-át kell figyelembe venni.

Adott esetben tehát a jogalkalmazónak azt kell eldönteni, hogy a tulajdonosi jogosultságok szerzői jogok által való korlátozása szükséges az adott helyzetben, vagy éppen fordítva, a szerzői jogokat háttérbe szorítva a tulajdonjog által biztosított jogosultságok érvényesülnek. Ezt a döntést a jogalkalmazó az ügyben jelentőséggel bíró tulajdonosi és szerzői érdekek, valamint az e jogok mögött álló általános és társadalmi érdekek mérlegelésével tudja meghozni.²¹²

A Legfelsőbb Bíróság döntésében rögzítette, hogy a dolog célszerű és zavartalan használatából fakadó megváltozása okot adhat a szerzői jog korlátozására. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint „a tulajdonosi jogok rendeltetésszerű gyakorlása nem eredményezheti a tervezőnek az építményhez fűződő szerzői joga megsértését”.²¹³

A tulajdonjog és a szerzői jog kollíziója esetén fontos említést tenni az egri Gárdonyi Géza Színház átépítéséről. A színházat az 1960-as években a kor stílusának megfelelően újítták fel. Ezt követően a '90-es években a Heves Megyei Önkormányzat mint tulajdonos funkcionális okok miatt és az épület eredeti formájának helyreállítása céljából kezdeményezte az épület átépítését. Bár felkérték az első átépítés tervezőjét az új tervek elkészítésére, végül egy új tervezőt bíztak meg az újabb felújítás alapját képező tervek elkészítésével. Ahogy azt már korábban láttuk, ebben az esetben szükséges az eredeti tervező engedélyének beszerzése, amely a vizsgált esetben meg is történt, az engedélyt a tervező megadta. Később azonban pert indított terveinek jogosulatlan felhasználása és megváltoztatása miatt az önkormányzat ellen.²¹⁴ A Legfelsőbb Bíróság az ügy kapcsán megállapította, hogy a tulajdonos jogosult az épület átalakítása, bővítésére, funkciójának és rendeltetésének megváltoztatására, ha erre reális igény felmerül. Fontos, hogy nem alapoz meg reális igényt, ha a tulajdonos csupán saját ízlése miatt akarja az épületet megváltoztatni. Egyébként a fenti tulajdonosi jogok gyakorlása közvetlenül nem sért szerzői jogokat.²¹⁵

²¹⁰ SZJSZT-1/2006.

²¹¹ Ptk. 5:13 (1)–(2) bekezdés.

²¹² I. m. (210).

²¹³ BH 427.2005. (Legfelsőbb Bíróság Pfv. 20.303/2005. számú határozata).

²¹⁴ Bakos: i. m. (194), p. 44.

²¹⁵ Legfelsőbb Bíróság Pf IV. 24 712/2001/6. sz. ítélete.

A tulajdonos a törvény által biztosított tulajdonosi jogosítványait a jogszabályok keretei között, ezen belül a Ptk. 1:2–5. §-ában foglaltak figyelembevételével gyakorolhatja. Megilleti tehát fentiek alapján a jog, hogy a tulajdonában álló építészeti alkotást, ha annak reális igénye felmerül, megváltoztassa, bővítse, funkcióját, illetve rendeltetését módosítsa, vagy ha adott esetben az indokolt, az épületet lebontsa, vagy azt teljesen átépítse. Ezek a rendelkezések önmagunkban nem sértik a tervezőt megillető szerzői jogokat.²¹⁶ A konkrét esetben a Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy az 1960-as években átépített középület *„az 1990-es években már nem elégítette ki a vele szemben támasztott követelményeket és társadalmi igényeket”*.²¹⁷

A hatályos szabályozás alapján a tulajdonos úgy köteles jogait gyakorolni, hogy a szerző ezen jogai ne sérüljenek.²¹⁸ A bíróság határozatában kimondta, hogy *„a tulajdonos használati jogának rendeltetésszerű gyakorlásához kapcsolódó átépítés nem eredményezheti a tervező szerzői jogainak sérelmét”*.²¹⁹

Összességében megállapítható, hogy tekintettel arra, hogy a tulajdonjog és szerzői jog ütközésének esetén a jogvita eldöntése nagymértékben szubjektív tényezőkön alapul, nem lehetséges tételes jogi szabályok alapján eldönteni, hogy mely jogosultságot kell korlátozni adott esetben a másik javára.

VI. KONKLÚZIÓ

Ahogy arra a jelen dolgozat bevezetése is utalt, az építészeti alkotások szerzői joga egy rendkívül összetett, szubjektív elemektől függő jogterület. Ezek a szubjektív elemek megjelennek már az egyéni-eredeti jelleg vizsgálatánál, de figyelembe kell az egyes szerzői jogi jogsértések kapcsán, valamint a tulajdonosi és szerzői érdekek összeütközése esetében is.

Azon kérdésre, hogy pontosan mi minősülhet szerzői jogi védelemre jogosult alkotásnak, nem lehetséges pontos választ adni, hiszen az, hogy egy jellemző az adott mű vonatkozásában bír-e egyéni-eredeti jelleggel, minden esetben az egyéni körülményektől függ. A szerzői jogi védelemre való jogosultság megítélésekor a legtöbb vitás kérdést az okozza, hogy az Sztj. nem sorolja fel taxatíván azokat az alkotásokat, amelyek jogosultak szerzői jogi oltalomra, így a jogalkalmazó jogértelmezési feladata kiemelkedő jelentőséggel bír. Felmerül a kérdés azonban, hogy ha az Sztj. pontosan felsorolná, hogy milyen művek jogosultak szerzői jogi védelemre, mennyiben korlátozná az erre jogosult alkotások körét. Az építészeti alkotásokkal kapcsolatos szabályozás és vonatkozó jogalkalmazói gyakorlat elemzése rámutat arra, hogy egy ilyen, mindenre kiterjedő definíció megalkotása nem lehetséges,

²¹⁶ Uo.

²¹⁷ Legfelsőbb Bíróság Pf IV. 24 712/2001/6. sz. ítélete.

²¹⁸ Harkai István: Az átdolgozás problematikája építészeti alkotások esetén a szerzői jogban. Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies, 2017. 6. sz., p. 264.

²¹⁹ BDT2010. 2329.

nem elvárható a jogalkotótól, tekintettel arra, hogy a lehetséges szerzői jogi oltalom tárgyát képező alkotások köre rendkívül széles. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a szempontot sem, hogy ezen védelemre jogosult tárgyak köre folyamatosan bővíülhet a technológiai változások és a gazdasági-társadalmi igények figyelembevételével. Napjainkban a legtöbb ilyen kérdés a belső- és tájépítészeti alkotások kapcsán merül fel.

Nem minden esetben vezet egyértelmű válaszhoz az Szjt. vonatkozó rendelkezése. Különösen jellemző ez az építészeti alkotások esetében, melyek megalkotására többségében munkaviszony keretében kerül sor. Speciális rendelkezések vonatkoznak az egykori állami tervezőirodákban létrehozott művekre, melyek esetében az időmúlás, a jogutódlás és a digitalizáció hiánya nagymértékben megnehezíti az eredeti szerző azonosítását. A szerző ismeretének hiánya legtöbb esetben a mű felhasználása kapcsán jelent problémát, mivel a művet felhasználni kívánó személy nem tudja a szerző engedélyét kérni. Ezt a problémát a jogalkotó az árva művek szabályozásának kialakításával kezelte. A hatályos szabályozás alapján lehetőség nyílik az ilyen művek felhasználására vonatkozó kérelem benyújtására, mely kérelmet az SZTNH bírálja el közigazgatási eljárás keretében.

Végezetül a dolgozat V. fejezetének célja a szerzőt megillető, személyhez fűződő és vagyoni jogok törvényi szabályozásának és azok tartalmának bemutatása volt. A szerzői jog és a tulajdonjog mint két abszolút jog ütközése számtalan esetben eredményez olyan helyzetet, mikor a (jog)vita eldöntése érdekében valamelyik jogot korlátozni kell a másik érvényesülése érdekében. Az Szjt. ezt a problémát a mű jogosulatlan megváltoztatására és a felhasználásra vonatkozó rendelkezések keretében kezeli. Akárcsak az egyéni-eredeti jelleg vizsgálatakor, ebben az esetben is a jogalkalmazó feladata annak mérlegelése, hogy az adott esetben a szerzői jogból vagy a tulajdonjogból eredő jogosultságok korlátozása szükséges. Nem lehetséges tehát annak általános érvényű eldöntése, hogy a tulajdonjogból vagy a szerzői jogból fakadó jogosultságok élveznek-e elsőbbséget. Fontos, hogy az egyéni (szerzői és tulajdonosi) érdekeken túl figyelembe kell venni a fenti jogok alapját képező társadalmi érdeket is.

ÁTTEKINTÉS A GENERATÍV MESTERSÉGES INTELLIGENCIÁK SZERZŐ JOGI KÉRDÉSEIRŐL

A robbanásszerű tempóban bővülő generatív MI-szolgáltatások piaca az újabb és újabb esetekkel szinte törvényszerűen hozta magával a jogi, különösen szerzői jogi kérdéseket és a jogvitákat. A jelen írás célja, hogy a változó piaci körülmények között felmerülő jogkérdéseket a pillanatnyi körülményekre tekintettel megkísérelje leltárba venni és összefoglalni. Az írásnak nem célja a válaszok feltárása, sokkal inkább a figyelem felkeltése a téma fontosságára és komplexitására.

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az úgynevezett „szűk” mesterséges intelligenciák, a konkrétan egy-egy probléma megoldására, feladat ellátására létrehozott MI-k már jó ideje velünk élnek. A technológia különböző formákban már beszívárgott hétköznapijainkba, például keresőmotorok, híraggregátorok, közösségi oldalak tartalomajánlói vagy ügyfélszolgálatok chat-botjai révén. Az olyan „kreatív” MI-k, mint az AIVA¹ zeneszerző mesterséges intelligencia vagy a „The Next Rembrandt”² képalakító MI már 2016-ban debütáltak, vagyis a tartalom-előállító MI-k sem igazán újak. Ezek a tartalom generálására kifejlesztett, „generatív” mesterséges intelligenciák alapvetően adatgenerálásra szakosított szűk MI-k. Az általuk generált adat bármilyen formát ölthet digitális környezetben: megjelenhetnek programkódként, szöveggént, képként, hangként vagy videóként is. A szerzői jog pedig – mint a szellemi tulajdon-jog egyik ága – pont az ilyen művek, műtípusok alkotóinak hivatott jogi védelmet biztosítani alkotásaik felett.

Ugyanakkor azt az elsőre izgalmasnak tűnő kérdést, hogy lehet-e szerző egy MI, a jogtudomány szokatlan határozottsággal képes megválaszolni: szerzőnek – és így a szerzői jog közvetlen jogosultjának – csak azt a természetes személyt tekinthetjük, aki a művet megalkotta.³ Ennek okai sokrétűek, hátterét a jogirodalom és a bírósági joggyakorlat⁴ is alaposan körüljárta már, de legnyersebb formájában talán a jogképesség értékelésével is megfogható: mivel gép nem lehet jogalany, így szerzői jogok alanya sem lehet. Hatályos jogértelmezésünk és iparági gondolkodásunk alapján az MI-t pedig „gépként”, szoftverként értékeljük.

¹ <https://www.aiva.ai/>.

² <https://www.nextrembrandt.com/>.

³ Szjt. 4. § (1) bekezdés.

⁴ L. pl.: Narutó v. Slater, vagyis a „Majom-szelfi” eset.

Vagyis ha egy olyan alkotást, amit klasszikusan a szerzői jog védhetne, egy mesterséges intelligencia hoz létre, akkor az nem áll szerzői jogi védelem alatt.

Ez mind világos és érthető.

A probléma azonban ennél sokkal összetettebb, és a megválaszolandó kérdések száma is ennek megfelelően számos.

2. MÉRFÖLDKÖVEK A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜL

2022. augusztus 26-án Jason Allan „Space Opera Theater” című alkotása a Colorado State Fairen első helyezést ért el a digitális művészeti kategóriában egy olyan képpel, amit a Midjourney⁵ nevű alkalmazással készített.⁶ Az akkor még csak szűkebb felhasználói kör számára ismert, de növekvő népszerűségű szoftver egy úgynevezett text-to-image szolgáltatás. Ez egy képek generálására szakosított mesterséges intelligencia, ami a nagy nyilvánosság számára is elérhető, és könnyen kezelhető. Nem ez az első vagy az egyetlen ilyen „nyilvános”, generatív MI. Az olyan modellek, mint az OpenAI DALL-E⁷-je vagy a Stability AI Stabel Diffusion⁸ modellje már ekkor is elérhető volt a felhasználók számára limitált körülmények között. Mégis, talán Jason Allan sikere tekinthető az első nagyobb mérföldkőnek abban a folyamatban, hogy egy generatív MI – aminek a felhasználói közössége eddig inkább csak a lelkes tech-rajongókból és fejlesztőkből állt – a szélesebb nyilvánosság figyelmét is felkeltette. Ugyanakkor ez a díj tekinthető talán az MI által generált tartalom első olyan nyilvános szakmai elismerésének is, amely jelentős ellenszenvet váltott ki az alkotói, szerzői közösségből.

Az elmúlt időszakban történtek összegzésének teljességhez hozzátartozik, hogy a Colorado State Fair vitatott díjkiosztása előtt és után is bőségesen akadt megemlékezésre méltó esemény az MI-k körül: fejlesztői cikkek, interjúk, bejelentések, tesztüzemek, verziófrissítések, új megjelenések sora. Jelen írásnak nem célja áttekinteni valamennyi történést, ami bármilyen kapcsolatban is állhat a generatív MI-k fejlődésével. Ez önmagában is jelentős vállalkozás lenne, de a témánkat sem szolgálja igazán, ezért itt most csak azokra a meghatározó mérföldkövekre koncentrálunk, amelyek a terület fejlődésében meghatározók voltak, az adott esetben kiemelkedő jelentőségű történésekre pedig majd az elemzés releváns részénél kitérünk.

⁵ <https://www.midjourney.com/>.

⁶ <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/09/02/midjourney-artificial-intelligence-state-fair-colorado/>.

⁷ <https://openai.com/product/dall-e-2>.

⁸ <https://stablediffusionweb.com/>.

<https://www.washingtonpost.com/technology/2022/09/02/midjourney-artificial-intelligence-state-fair-colorado/>

Az OpenAI 2022 november 30-án indította prototípusként a ChatGPT-t, egy text-to-text generatív MI-t, amivel egy chatfelületen keresztül léphetnek kapcsolatban a felhasználók. Az internetet valós időben még keresni nem tudó, a kérésekre saját „ismeretanyaga” alapján válaszoló MI minden tudás- és kapacitásbeli hiányossága ellenére példátlan népszerűsége tette szert, az alkalmazás minden korábbi rekordot megdöntve, alig 2 hónap alatt ért el 100 000 000 felhasználót világszerte.⁹ Többen már olyan jelentőségűnek értékelik a ChatGPT megjelenését a társadalomra, mint amilyen az Iphone, az első okostelefon megjelenése volt.

Mintha csak a párhuzamot igazolná, a társadalmi elismerést gyorsan követte az üzleti lehetőség is, a Microsoft ugyanis egy 10 milliárd dolláros támogatási megállapodást kötött az OpenAI-jal 2023 január 23-i bejelentésük alapján.¹⁰ Ezt követően a Microsoft 2023. február 7-i sajtótájékoztatóján bejelentette, hogy tesztüzemben elérhetővé teszi a felhasználók egy része számára az új Bing keresőszolgáltatását, amelyben megkezdte a ChatGPT modell integrálását. Szinte ezzel egy időben, a Microsoft eseménye előtt egy nappal, február 6-án a Google tartott sajtótájékoztatót, amelyen bejelentette a saját fejlesztésű keresőmotorjával együttműködni képes text-to-text MI-jét, a BARD-ot. A két techóriás hozzájárulása az MI-szolgáltatások piacához azóta is hasonló szellemiségben telik. Legutóbb például a Google

⁹ <https://www.theguardian.com/technology/2023/feb/02/chatgpt-100-million-users-open-ai-fastest-growing-app>. Csak viszonyításképpen: a korábbi rekordtartó a Tiktok volt, ami az indulást követő 13. hónapban érte el a 100 millió felhasználót.

¹⁰ <https://www.forbes.com/sites/qai/2023/01/27/microsoft-confirms-its-10-billion-investment-into-chatgpt-changing-how-microsoft-competes-with-google-apple-and-other-tech-giants/?sh=6b8e3f763624>.

március 14-én jelentette be,¹¹ hogy MI-alapú technológiával fogja jelentősen megtámogatni az irodai alkalmazásokat átfogó Workspace szolgáltatáscsomagját. A Microsoft Office 365 szolgáltatáscsomaghoz fejlesztés alatt álló „Copilot” MI pedig március 16-án került bejelentésre.¹² Mindeközben a techvilág többi szereplője sem maradt tétlen, a piacvezető grafikus szoftvereket és szolgáltatásokat nyújtó vállalat, az Adobe március 23-án jelentette be,¹³ hogy tesztüzemben már elérhető Firefly nevű, generatív MI ökoszisztémája, amely több MI-al alkalmazási felületet is biztosít a felhasználói számára: az MI-vel támogatott képszerkesztési funkcióktól és eszközöktől kezdve egészen egy teljes kép elkészítésére is használható text-to-image generálószolgáltatásig.

De nemcsak a generatív MI-technológia alkalmazásában rejlő lehetőségek kiaknázására csaptak le az a nagy vállalkozások, hanem a növekvő MI-szolgáltatói piac igényeinek kielégítésére is készülnek már egyes szereplők. Az NVIDIA Corp. saját szervezésű GTC online konferenciájának keretében, 2023 március 21-én mutatta be egyebek mellett NVIDIA AI Foundation¹⁴ nevű, felhőalapú szolgáltatáscsomagját, amellyel meg akarja könnyíteni a generatív MI-technológia kiaknázását a vállalkozói szektor számára azzal, hogy az MI-szolgáltatáshoz biztosít infrastruktúrát – elsősorban az MI-tanításhoz és -üzemeltetéshez szükséges tárhelyet és számítási kapacitást, de igény szerint akár az NVIDIA saját fejlesztésű MI-modelljeit is, amit az ügyfél saját adatkészletével, saját céljai szerint alakíthat, specializálhat.

Ha a dátumok alapján gyorsnak tűnik a generatív MI-k szolgáltatói piacának kibontakozása, az nem érzéki csalódás. Az emberből kikiváncozik a „robbanásszerű” jelző, de ez egyben túl szerénynek is tűnik.

3. GENERATÍV MI A BONCASZTALON

Itt meg kell állnunk egy pillanatra. Mielőtt megpróbáljuk ennek az új piaci jelenségnek a szerzői jogi hatásait vizsgálni, fontos legalább absztrakciók szintjén felmérnünk, hogy tulajdonképpen mi is a generatív MI, és hogyan is működnek ezek a tartalom-előállító szolgáltatók.

A következőkben a mesterséges intelligenciák körüli fogalmak olyan leegyszerűsített magyarázatát próbáljuk áttekinteni, amelyek csupán a szerző megértését tükrözik egy-egy téma kapcsán, és kizárólag azt a célt szolgálják, hogy a szerzői jogi szempontból releváns folyamatokat és lépéseket azonosítva eljuthatunk a szerzői jogi kérdések megfogalmazá-

¹¹ <https://workspace.google.com/blog/product-announcements/generative-ai>.

¹² <https://blogs.microsoft.com/blog/2023/03/16/introducing-microsoft-365-copilot-your-copilot-for-work/>.

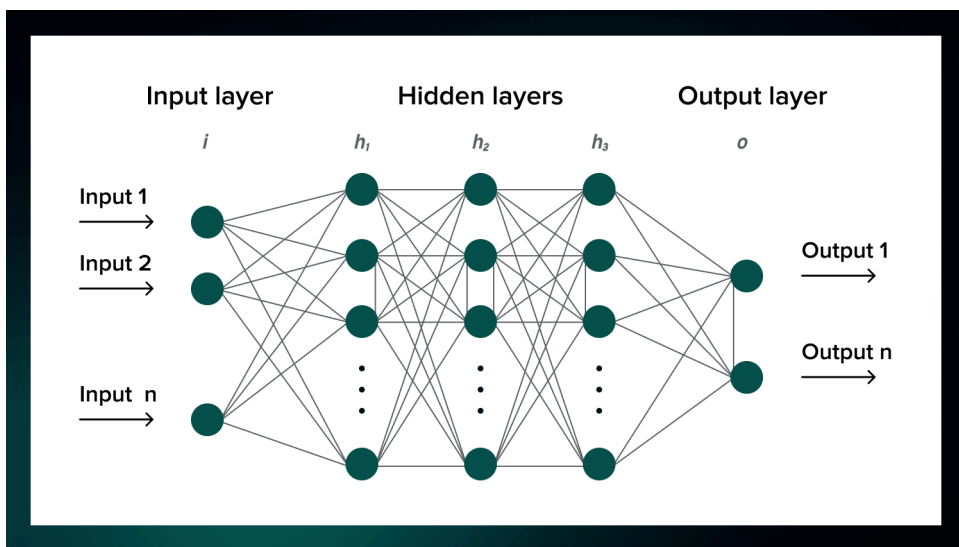
¹³ <https://news.adobe.com/news/news-details/2023/Adobe-Unveils-Firefly-a-Family-of-new-Creative-Generative-AI/default.aspx>.

¹⁴ <https://nvidianews.nvidia.com/news/nvidia-brings-generative-ai-to-worlds-enterprises-with-cloud-services-for-creating-large-language-and-visual-models>.

ság. Valószínűleg tartalmaznak túlzottan leegyszerűsített koncepciókat, félreértéseket és akár tárgyi tévedéseket is, de remélhetőleg a téma elemzéséhez, kibontásához ezek még a hibahatáron belül lesznek.

3.1. A „Hello World!” az MI-fejlesztésben

A jelenleg piacon levő szűk mesterséges intelligenciák alapját végső soron azok a mesterséges neurális hálózatok alkotják, amelyek a „Deep Learning” összefoglalónéven illetett technikák alkalmazásával valósítanak meg „gépi tanulást”.¹⁵ A mesterséges neurális hálózattal a biológiai mintát próbálják a fejlesztők leképezni úgy felépítésben, mint működésben is. A folyamat során a bemeneti információk egyes aspektusait mesterséges neuronok mint programelemek próbálják értékelni és súlyozni, és ezek kombinációjából születik meg a kimeneti információ.¹⁶ A „Deep Learning” az egyes neuronok mély rétegződésére utal, vagyis arra, hogy a neuronok több rétegben értékelnek és súlyoznak részeredményeket és paramétereket (l. az alábbi illusztrációt).

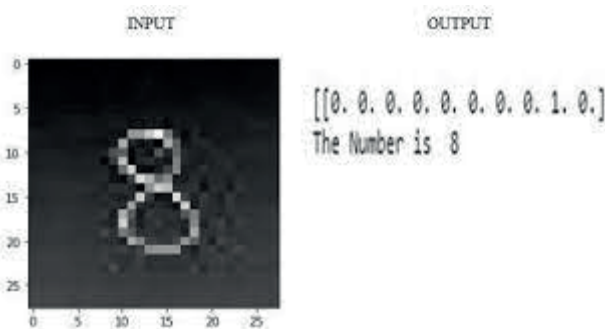

<https://serokell.io/blog/introduction-to-convolutional-neural-networks>

¹⁵ <https://www.ibm.com/cloud/blog/ai-vs-machine-learning-vs-deep-learning-vs-neural-networks>.

¹⁶ <https://playground.tensorflow.org/>.

A leggyakrabban használt példa erre a folyamatra egy egyszerű képfelismerő MI, amit kézzel írt számok felismerésére tanítanak be.¹⁷ A neurális hálózat bemeneti információja ilyenkor egy szabvány pixelszámú (méretű és felbontású), szürkeárnyaltos kép, amelyben a sötétebb és a fekete vonalakból álló, eredetileg kézírásos számokat kell felismernie a hálózatnak. Maga a bemeneti információk halmaza ebben a példában a kép alkotta egyes pixelek összessége (pl. egy 28×28 pixel méretű kép esetén ez 784 pixel), a halmaz elemeinek értékei pedig az egyes pixelek szürkeárnyaltos értéke (0 és 1, a teljesen fehér és teljesen fekete között). Ez a 784 elemből álló halmaz alkotja a hálózat bemeneti rétegét (input layer). A mesterséges neuronok rejtett rétege (hidden layer) a bemeneti halmazt alkotó pixelek kombinációjának értékeit vizsgálva formákat, a kézzel írt számok vonalait, hajlatait, sarkait „keres”, és próbálja „felismerni” – vagyis a vizsgált pixelek adatainak átlagát kiszámítva próbálja értékelni –, hogy a keresett forma mennyire tekinthető jelen lévőnek a vizsgált halmazban. A neuronok közötti kapcsolat súlyozásával pedig ezeknek az egyes keresett formáknak a valószínűségét, relevanciáját próbálja értékelni a hálózat. A neuronok rejtett rétegei több részfeladatra bontva tehát a pixelek különböző halmazait (pl.: a bemeneti kép különböző szeleteit) vizsgálva próbálnak formakombinációkat „felismerni”, hogy egy valószínűségi értéket tudjanak rendelni ahhoz az utolsó, kimeneti réteget alkotó – esetünkben –10 neuronhoz (output layer), hogy a képen vajon 1 és 9 között melyik számra jellemző formák „ismerhetők fel” leginkább. A legvalószínűbb értéket képviselő neuron száma adja meg a kimeneti információt, vagyis a képről felismert szám digitális értékét.

Implementation of Handwritten Digit Recognizer using CNN, by B M Vinjit, Mohit Kumar Bhojak, Sujit Kumar and Gitanjali Nikam; <https://CEUR-WS.org/Vol-2823/Paper3.pdf>

Fontos azonban kiemelni, hogy ez a neurális hálózat nem előre, kézzel programozott rendszer szerint teljesíti funkcióját. Megalkotói nem rögzítették előre az egyes neuronok feladatait, nem jelölték ki, hogy melyik neuron a kép melyik szegmensében milyen formát

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=aircAruvnKk>.

keres, és milyen formakombinációk kombinációja jelenti azt, hogy a képen valószínűleg egy 8-as szám látható. A neuronok által vizsgált halmazrészlet (képszelet) és a neuronok közötti kapcsolatok súlyozása változó paraméter. Ezek a paraméterek pedig az MI tanulási folyamata során kerülnek megadásra.

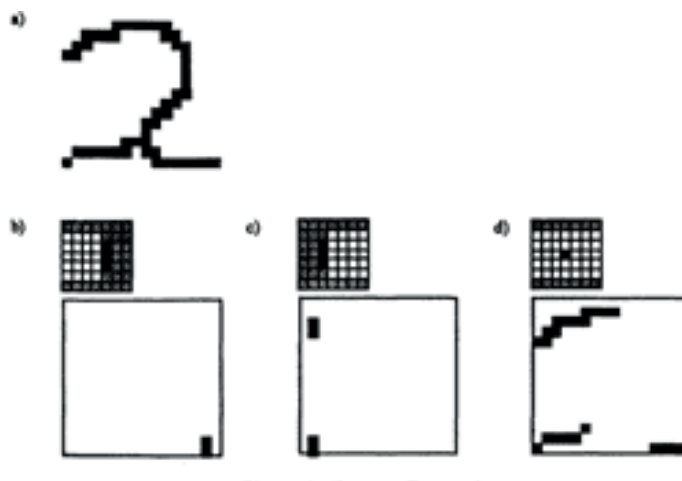
Maga a tanulási folyamat – ahogy a hálózat felépítése is – biológiai mintát követ, evolúciós technikával történik, generációkon keresztül. Első fázisban a neurális hálózat paraméterei teljesen véletlenszerűen kerülnek megállapításra, de nem egy ízben – a hálózat több tucatnyi, esetleg több száz változatát generáljuk le egyszerre ilyen véletlenszerű értékekkel. Ezt követően a tanítási adatkészletként szolgáló, kézzel írott, 28*28 pixeles szürkeárnyaltos számokat ábrázoló képeket betápláljuk a hálózatokba, és megnézzük, hogy az aktuális beállítások mellett egy-egy képet milyen értéként olvasott az adott neurális hálózat. Ennek ellenőrzéséhez szükséges, hogy a tanítási adatkészletünk már egy feldolgozott képadatbázis legyen, ahol minden képhez valamilyen formában rögzítésre került, hogy milyen számot tartalmaz. Ezt a már előzetesen – ember által rögzített – értéket vetjük össze azzal az értékkel, amit a neurális hálózat adott verziója rendelt egy-egy képhez a teljes tanítási adatkészlet vonatkozásában, a hálózat valamennyi paraméterezési variánsán, és kiértékeljük az egyes variánsok pontosságát.

Mivel teljesen véletlenszerű beállításokkal dolgoztak, ezek az elsőgenerációs hálózatok még rettenetesen sikertelenek lesznek, de lesz néhány „kiemelkedően” jól teljesítő változat, legalábbis a saját generációjában. Mondjuk a legjobb 10 variánsot alapul véve, ezek paramétereinek „mutációjával” létrehozzuk a hálózatunk újabb generációját, és végigteszteljük őket újra a teljes tanítási adatkészlettel. Ebben a generációban már valószínűleg stabilan el fogjuk tudni érni az előző generáció teljesítményét, de lesznek kirívó esetek is, amely variánsok jobban teljesítettek a többinél. Velük indulunk tovább a következő generációval. Folytatjuk mindezt addig, amíg bírjuk türelemmel, számítási kapacitással, vagy amíg a tanítási adatkészletünk és a hálózatunk felépítésében rejlő korlátok adta keretek között a legnagyobb pontosságot el nem érjük.

Innen három irányba haladhatunk tovább a neurális hálózat fejlesztésében. Ha nem vagyunk kellően megelégedve a hálózat teljesítményével, újrakezdhetjük annak felépítését – pl.: neuronok újabb rétegét ágyazhatjuk a hálózatba, és megnézzük, hogy pontosabb eredményekre jut-e ugyanazzal az adatkészlettel, mint a korábbi változat. Esetleg megpróbálhatjuk kicserélni, kibővíteni az adatkészletünket, és azzal folytatjuk a pontosság növelését. De megtehetjük azt is, hogy valódi felhasználók, emberek tömege számára elérhetővé tesszük az MI-t, teret engedve a felhasználói visszajelzéseknek, és e visszajelzéseket használjuk az ellenőrzési és értékelési folyamat részeként.

Fontos megjegyezni az MI „tanulásával” kapcsolatban, hogy a folyamat során nagyon valószínű, hogy a gép az ember számára teljesen értelmezhetetlen adatkombinációk értékelésével ér el eredményeket. A példaként szolgáló képfelismerő neurális hálózatnál maradva ez abban jelenhet meg, hogy a kép egy összefüggő szelete helyett – ahogy egy ember közelítené

meg a problémát – a képen szétszórta elhelyezkedő, véletlenszerű pixelek halmazainak értékét vizsgálja egy-egy neuron annak függvényében, hogy az MI milyen megoldásokat talál a leghatékonyabbnak a visszajelzések alapján. Viszont sajátos jellemzője ennek a megoldásnak, hogy így az MI munkafolyamata utóbb nem is fejthető vissza, ember számára érthetetlen és értelmezhetetlen, hogy mit miért tesz, konkrét részletes metodikája szinte megismerhetetlen. Az értékelőneuronok ezen köztes, rejtett rétegére és annak megismerhetetlen paraméterezésére, munkafolyamataira hivatkozik az MI-tudomány feketedoboz-hatásként.¹⁸

<https://www.semanticscholar.org/paper/Neural-Network-Recognizer-for-Hand-Written-Zip-Code-Denker-Gardner/30a7fcd836837d87a8e4702ed015cd66e6ad03>

Megjegyzendő az is, hogy a képfelismerő MI betanítása, legalábbis elvi szinten, nem különbözik nagyban a képrajzoló MI betanításától sem. Ha a fenti példánál maradunk, a kézzel írott számokat felismerő neurális hálózatunknak a tanítást követően már egészen diverz, mégis pontos „elképzelése” lehet arról, hogy hogyan lehet lerajzolni pl. a „2” számot. Látszólag más dolgunk sincs, mint megfordítani a folyamatot.¹⁹ Itt azonban könnyen csapdába eshet az immár generatív feladat elvégzésére programozott MI, mert bár több tucat vagy több száz kézzel írott 2-est tud felismerni, a felismerés folyamata során értékek átlagával, középértékekkel próbált valószínűségi alapon célba érni. Ha ugyanezt a folyamatot

¹⁸ <https://www.techtarget.com/whatis/definition/black-box-AI>.

¹⁹ Valójában persze a generatív MI-t a kezdetektől erre a funkcióra szükséges tervezni és fejleszteni, de a betanítási folyamat érdemben ugyanazon az elven működik, mint az adatfelismerő MI betanítása.

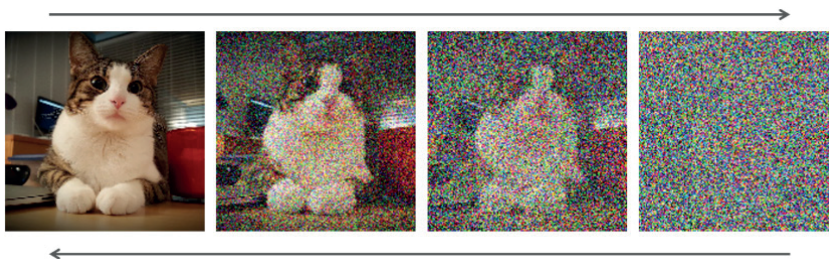
használjuk a generálás során, az MI mindig, minden esetben ugyanazt a 2-est fogja nekünk lerajzolni – azt a 2-est, ami a tanítási adatkészlet összes 2-esének egyfajta átlaga. Éppen ezért fontos, hogy a generatív MI-t „motiváljuk a pontatlanságra”, vagyis teret adjunk arra, hogy a generálási folyamat során a tanult átlagtól eltérjen. Lényegileg ez a mozgástér – a generatív folyamatba beiktatott véletlenérték-generációs lépés – biztosítja az egyedi tartalmak generálását az MI számára, ez az eltérési paraméter adja meg az MI számára a „kreatív” mozgásteret.

3.2. Modellek és szolgáltatások

A fentebb nagy vonalakban leírt neurális hálózat csupán alapkőve annak a gondolkodási közegnek, amiből a ma jelen lévő MI-szolgáltatások kinőttek. Kicsit olyan a ChatGPT-hez képest, mint a „Hello Világ!”, az első program, amit egy kezdő programozó megtanul egy modern üzleti, ügyviteli szoftverhez képest. A fent vázolt felépítés egyáltalán nem alkalmas olyan általános célokra, mint a nyelvi kommunikáció, vagy olyan változatos készségeket igénylő, komplex feladatokra, mint általában képek generálása, a bemutatott hálózatot kizárólag kézzel írt számokat tartalmazó, szabványméretű, szürkeárnyalatos képek olvasására fejlesztették. Komplexebb célok ennél lényegesen komplexebb felépítésű és funkciójú neuronokat, valamint hálózati modelleket igényelnek.

Az olyan nagy nyelvi modellek (Large Language Models, úgy is mint „LLM”), mint amelyek például a ChatGPT magvaként is működik, azzal a céllal jöttek létre, hogy emberi nyelveket értsenek meg, és képesek legyenek nyelvi tartalmat generálni. Hatalmas szöveges adatkészlettel tanítják ezeket az MI-modelleket annak érdekében, hogy minél szélesebb körű nyelvi szerkezeteket és mintázatokat el tudjanak sajátítani. Ezzel változatos szövegfelismerési és generálási feladatok elvégzésére válik alkalmassá a modell, amit specializált adatkészlettel és egyéb paraméterezéssel tovább is lehet fejleszteni konkrét, specializált feladat ellátására is. Alapelvei szinten relatíve egyszerű a működésük: a legvalószínűbb kapcsolatok mentén helyeznek egymás után szavakat. Lényegileg ezeknek a kapcsolatoknak a megfelelő becslése, az azok alapjául szolgáló kontextus felismerésének és alkalmazásának képessége teszi különlegessé ezeket a modelleket.

Grafikai képfelismerés és generálás terén az úgynevezett diffúziós modellek váltak élenjáróvá. Az ilyen modelleket úgy tanítják, hogy a tanítási adatkészletet alkotó egyes képekbe lépésről lépésre egyre több és több „zajt”, torzítást vetítenek, és a modellnek a folyamat megfordításával képessé kell válnia a zaj csökkentésére és így az eredeti adat helyreállítására. A cél az, hogy így tanított MI-modell végső soron képes legyen zajból teljesen új adatok generálására is.

<https://developer.nvidia.com/blog/improving-diffusion-models-as-an-alternative-to-gans-part-1/>

Az egyes MI-modellek fejlesztése persze túlmutat egy neurális hálózat összeállításán és egy jól szerkesztett tanítási adatkészlet betáplálásán. A gyakorlati alkalmazás során valamennyi generatív MI szembe találja magát olyan kihívásokkal, amikre a modell alapjainak lefektetése során a fejlesztő nem gondolt, és amiket különféle kontrollmechanizmusokkal vagy a modell újragondolásával lehet csak kezelni, hiszen még a fejlettebb képgenerálóknak is nehézséget tudnak okozni például kezek és ujjak – egész pontosan a kézen lévő ujjak számának – rajzolása. A nyelvi modellek pedig, ha tényadatra vagy pontos információra vonatkozó feladatra használják, gyakran „hallucinálnak”: valótlan tényről állítanak össze nyelvtanilag helyes, meggyőző, az általa tanult szabályoknak mindenben megfelelő szöveget. Az ilyen és ehhez hasonló problémák kezeléséhez folyamatos tesztelés és fejlesztés szükséges.

Magukat a generatív MI-szolgáltatásokat többféleképpen igénybe lehet venni, többféle csatornán és kezelőfelületen keresztül kapcsolatba lehet lépni ezekkel a szoftverekkel, azonban az utóbbi időben látványosan elterjedt és meglepően nagy sikert ért el egy új módszer. A szövegesen utasítható, „promptolható”, vagy text-to-X (úgy mint: text-to-text, text-to-image, text-to-voice stb., annak függvényében, hogy az adott MI milyen tartalom generálására szakosodott) névvel hivatkozott generatív modelleket a felhasználók által megadott, leírt szöveggel lehet utasítani egy generálási folyamat kapcsán. Ezt a szöveget az MI értelmezi, és megpróbálja olyan utasításcsomagokra és kulcsszavakra bontani, ami alapján a legnagyobb valószínűséggel meg tudja állapítani, hogy milyen tartalmú generatív tevékenységet is várunk el tőle. Például ha a Stable Diffusion-t megkérjük, hogy generáljon egy képet, amin egy szkafanderbe öltözött asztronauta lovagol, ezt a szöveget képes értelmezni, és lehetőségei szerint megpróbálja azt teljesíteni.²⁰

²⁰ https://www.reddit.com/r/StableDiffusion/comments/xg8nbm/astronaut_riding_a_horse/.

Stable Diffusion,

A generatív MI-k felhasználási folyamatáról még fontos megemlíteni, hogy nagyon sok MI (hasonlóan ahhoz a folyamathoz, ahogy tanult) tömeges és generációs alkotási folyamatra is használható. Ez elsősorban a text-to-image MI-kre jellemző,²¹ és a gyakorlatban úgy jelenik meg, hogy egy promptra több különböző képet is kapunk, ugyanazon prompt ismételt megadására pedig jó eséllyel újabb, a korábbiaktól teljesen eltérő képeket kaphatunk. Adott esetben egyes generált képekre azonban variációkat is kérhetünk. Ilyenkor az MI a szöveges prompt mellett a kiválasztott képet is a prompt részeként kezeli, az alapján készít újabb változatokat, amelyekre újra és újra további párhuzamos vagy leágazó variációkat kérhetünk. Ahhoz, hogy ezt az MI végre tudja hajtani, a kiválasztott képet a prompt részeként kezelve képesnek kell lennie felismerni, elemezni (lényegileg tanulmányozni), és az alapján a saját alkotási folyamatán keresztül (pl. a „diffusion” módszer alkalmazásával) új képeket generálni.

4. A GENERATÍV MI ÉS A SZERZŐI JOG

A fenti áttekintésből talán kitűnik, hogy a generatív MI-k és az ezeken alapuló szolgáltatások elterjedésével az MI-k körüli szerzői jogi kérdések köre tágulni kezdett, és immár túlmutat azon a problémán, hogy maga az MI lehet-e szerző. A felmerülő jogviták és jogkérdések közül párat emelnénk csak ki most szemléltetési céllal, aszerint csoportosítva, hogy

²¹ Pl.: Midjourney, Stable Diffusion.

az MI-szolgáltatás mely fejlesztési, használati szakaszában merülnek fel, és megkíséreljük azokon keresztül megfogalmazni a mögöttes jogelvi kérdéseket.

Az alábbiakban elsősorban a text-to-image generatív MI-k példáin keresztül kerülnek ezek a kérdések bemutatásra, ennek oka azonban prózai: a legelső jogkérdések eddig főként az ilyen szolgáltatások körül merültek fel. Ugyanakkor a megfogalmazódó elvi kérdések általánosságban rávetíthetők valamennyi generatív MI-szolgáltatásra.

4.1. A tanítási adatkészlet és a tanítás – tömeges jogsértő műfelhasználás?

A DeviantArt művészeti közösségi weboldal 2000 óta működik, és sok alkotó számára már művészeti portfóliófelületként is szolgál. A DeviantArt 2022 november 11-én bejelentette, hogy saját text-to-image MI-szolgáltatást indít,²² ami azonban komoly aggodalmat váltott ki a weboldal művészközösségéből, akik attól féltek, hogy azzal, hogy műveiket az MI tanítására használhatják, és egyedi stílusukban alkothat az MI,²³ műveik felhasználásával tesz szert bevételre a szolgáltató. Talán ez tekinthető az utolsó cseppnek a képgeneráló MI-k fejlődését aggodva figyelő művészeti közösség számára, amely érzelmek végül jogvitává fajultak: 2023 január 13-án három művész, Sarah Andersen, Kelly McKernan és Karla Ortiz csoportos pert (class action) indított a Stable Diffusion fejlesztő Stability AI Inc., a Midjourney Inc., valamint a DeviantArt Inc. ellen az Egyesült Államokban.²⁴ A felperesek érvelése²⁵ komplex és sokrétű, azonban van pár érv, amit mindenképpen érdemes a többi közül kiemelni. Ezek között szerepel például, hogy a szerzők állítása szerint jogellenesen kerültek műveik a tanítási adatkészletbe. Közel ugyanebben az időben hasonló tárgyban indított keresetet a Getty Images a Stability AI-al szemben Nagy-Britanniában azon az alapon, hogy az alperes a felperes közvetlen vagy képviselő útján fennálló szerzői jogait sérti azzal, hogy „milliónyi szerzői jogi védelem alatt álló képet és azok metaadatát másolta és dolgozta fel engedély nélkül saját üzleti céljára és a szerzők kárára”.²⁶

4.1.1. Az adatkészlet összeállítása

A generatív MI-k tanítására felhasznált művekkel kapcsolatos szerzői jogi jogvitákban a sajtónyilatkozatok és elérhető iratanyagok alapján több jogkérdés is felmerül. Az első, általános probléma a tanítási adatkészletbe rendezés kérdése, vagyis hogy a műveket és a rájuk vonatkozó metaadatokat egy olyan adatbázisba szerkesztik, ami aztán az MI tanításával egy üzleti célú szolgáltatás alapját fogja képezni. Ehhez az adatbázisba rendezés legalább a

²² <https://www.deviantart.com/team/journal/Create-AI-Generated-Art-Fairly-with-DreamUp-933537821>.

²³ <https://www.engadget.com/deviant-art-is-launching-its-own-ai-art-generator-140006449.html>.

²⁴ <https://news.bloomberglaw.com/ip-law/ai-art-generators-hit-with-copyright-suit-over-artists-images>.

²⁵ <https://stablediffusionlitigation.com/pdf/00201/1-1-stable-diffusion-complaint.pdf>.

²⁶ <https://newsroom.gettyimages.com/en/getty-images/getty-images-statement>.

többszörözés²⁷ megvalósításával lehetséges, ami főszabály szerint engedély- és díjköteles felhasználás, tehát már itt felmerül egy jogos igény a szerzők részéről a jogsértés megállapítására.

Adott azonban néhány körülmény, amely némileg megkérdőjelezi már ezt a levezetést is. A legtöbb MI-fejlesztő szolgáltató nem igazán transzparens a tanítási adatkészletét illetően, és valamennyire talán érthető is, hogy miért: a vetélytárs szolgáltatókkal szemben az MI alapjául szolgáló modell felépítésén túl talán a második leginkább meghatározó tényező az adatkészlet. De ezzel nincs mindenki így. A Stability AI például nyilvánosságra hozta, hogy saját tanítási adatkészletét a LAION nonprofit, úgynevezett „net scraping”, lényegében online adatbányászati szolgáltató három különböző képadatbázisával állította össze.²⁸ Ami azért teremt igazán különleges helyzetet ebben a kérdésben, mert a LAION – pontosan a szerzői jogok tiszteletben tartása érdekében – az adatbányászat során a képek URL-címét indexeli, vagyis linkel.²⁹ Márpedig az Európai Unió Bíróságának gyakorlata szerint a linkelés – amennyiben a forrás jogszerű és a linkeléssel nem új nyilvánosság éri el a tartalmat – nem minősül nyilvánossághoz közvetítési felhasználásnak,³⁰ ahogy a felszíni linkek az Egyesült Államokban sem.³¹ Persze nem minden MI támaszkodik a LAION vagy más olyan szolgáltató adatkészletére, amely linkeléssel él. Viszont ha a tartalom gyűjtése hasonló, automatizált adatbányászattal történik, ami a tanításhoz szükséges adatmennyiséget tekintve szinte garantálható, akkor felmerül – legalábbis az Európai Unióban – a nemrégiben bevezetésre került szöveg- és adatbányászati kivétel³² alkalmazása is. Vélhetően ez sem oldja meg egy csapásra a tanítási adatkészletek összeállítása körüli szerzői jogi kérdéseket egyfajta csodaszerként, de az adott eset körülményei között legalábbis leegyszerűsítheti a jogkérdés körüli viták egyes aspektusait.

Persze a legtisztább megoldás minden fél számára az lenne, ha a jogosult akár közvetlen, akár közvetett engedélyt adna az ilyen jellegű felhasználásokra. Éppen ezért az újabb generatív MI-k fejlesztői már kifejezetten Open Source és Creative Commons licencekkel publikált művek felhasználására törekсенek. Az Adobe a Firefly generatív MI-projekt kapcsán például bejelentette, hogy az így licencelt művek mellett az Adobe Stockban szereplő alkotásokra is támaszkodna, de úgy, hogy a Stock programban részt vevő alkotók számára egy kompenzációs modellt is ki kíván fejleszteni.³³

²⁷ Szjt. 18. §.

²⁸ <https://waxy.org/2022/08/exploring-12-million-of-the-images-used-to-train-stable-diffusions-image-generator/>.

²⁹ <https://laion.ai/faq/>.

³⁰ L. különösen: C-348/13. BestWater- és C-160/15. GS Media-döntést.

³¹ <https://www.dmlp.org/legal-guide/linking-copyrighted-materials>.

³² Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2019/790 Irányelvének 3. és 4. Cikke, a magyar jogba átültette az Szjt. 35/A. §.

³³ <https://news.adobe.com/news/news-details/2023/Adobe-Unveils-Firefly-a-Family-of-new-Creative-Generative-AI/default.aspx>.

4.1.2. A „tanítási felhasználás”

Ha már a tanítási adatkészlet kapcsán felmerül az MI-szolgáltatók transzparenciájának hiánya, akkor gondoljunk bele, hogy mennyire lehetnek nyitottak az MI tanítási metódusának és modelljének megismertetésében a fejlesztők. Még ha meg is lenne a hajlandóság, a neurális hálózatokra jellemző feketedoboz-hatás miatt a konkrét munkafolyamat megismerhetetlen marad. Így legfeljebb általánosságban, magasabb absztrakciós szinten tudjuk csak elvégezni a tanítási, tanulási folyamat elemzését.

A neurális hálózatok általános működési elve alapján első látásra nehéz azonosítani, hogy mely szerzői jogot is sértheti az MI tanítása. A példaként elemzett, kézzel írt számokat felismerő MI tanítását végigkövetve legalábbis elsőre nehéz belátni, hogy a folyamat mely szakaszában történik a szerző kizárólagos jogát sértő felhasználás: A számokat ábrázoló képet az MI aktuális változata tanulmányozza, majd a legvalószínűbbnek ítélt értéket (hogy 0 és 9 között melyik számról is van szó) összeveti a képhez fűzött metainformációval, ami hozzájárul az MI aktuális változatának értékeléséhez, ez pedig az újabb verziók (akár generációk) tökéletesítéséhez. Minél pontosabban tudja megbecsülni a képeken ábrázolt számokat, annál valószínűbb, hogy az adott verziót tekintik a fejlesztők a „betanított” MI-nek.

A már idézett Andersen v. Stability AI-ügyben a felperesek szerint a szerzői jogok sérelme abban valósul meg, hogy az alperesek az MI-ket a szerzők műveinek felhasználásával kollázsok és stílusutánzó művek létrehozására tanítják. A neurális hálózatok felépítésének ismeretében azonban kérdéses, hogy a kollázskészítési „vád” helytálló lenne, különösen arra tekintettel, hogy a legtöbb modell a tanításra használt képeket nem őrzi, és az MI által a művekről „megjegyzett” absztrakt paraméterezések lényegesen elvontabbak annál, semhogy konkrét műrészletek összekeveréséről beszélhetnénk. (Szükséges megjegyezni, hogy ez a modell felépítésén is nagyban múlik, így nem teljesen kizárható, hogy kollázs generálásával alkotó modellek létezzenek, de nem ez tűnik a fő fejlesztési iránynak jelen pillanatban a piacvezető generatív MI-szolgáltatók esetében.) A stílusutánzatra mint eljárás vagy módszer reprodukálására pedig a szerzői jog jellemzően nem nyújthat védelmet.³⁴ Ennél azonban némileg tovább is mennek a felperesek azzal, hogy érvelésük szerint a szerzők felhasznált műveiből eredeztethető, származékos művek létrehozására tanítják az MI-ket. Első ránézésre ez a megfogalmazás hasonló módon vitatható, mint a kollázs esete, azonban némileg mégis más fényt vetít a kérdésre. Szerzői jogi értelemben származékos művekről jellemzően az átdolgozás jellegű felhasználások kontextusában értekezünk. Az átdolgozás legszélesebb körű törvényi definíciója szerint „...a mű minden ... olyan megváltoztatása ..., amelynek eredményeképpen az eredeti műből származó új mű jön létre”.³⁵ Az átdolgozó tehát részben vagy egészben azonosíthatóan egy korábban létrejött műből származó egyéni, eredeti kife-

³⁴ Szjt. 1. § (6) bekezdés.

³⁵ Szjt. 29. §.

jezőmódra, expresszióra építve azt saját, új, egyéni, eredeti gondolatallal kiegészítve hozza létre a származékos művet. Ahhoz, hogy a generatív MI ezeknek a feltételeknek megfeleljen, egyrészt arra lenne szükség, hogy megőrizze a tanításra használt művek egyéni, eredeti jellegét, és azt alapul tudja venni referenciaként, másrészt pedig arra, hogy maga is szerzői tevékenységet fejtsen ki, vagyis új, egyéni, eredeti jellegű gondolatot juttasson kifejezésre – az ez utóbbival kapcsolatos jogi aggályokról azonban a bevezetőben már megemlékeztünk. Így bár a szerzőség feltételeinek hiányában átdolgozást a korábbi művön elvileg az MI nem valósíthat meg, a korábban létrejött mű egyéni, eredeti jellegzetességeinek részben vagy egészben történő felhasználása – többszörözéssel, online elérhetővé tétellel,³⁶ adott esetben az integritás sérelmével³⁷ – a felhasználó részéről szerzői alkotótevékenység hiányában is megvalósítható. Tehát ebben az esetben a generatív MI tevékenysége kapcsán elvileg felmerülhet a tanítási adatkészletbe foglalt művekről az MI „fekete dobozában” „tárolt”, a gép számára olvasható és értékelhető egyéni, eredeti jellegzetességek felhasználása, ha és amennyiben a saját generálási folyamatában támaszkodik a korábbi művek konkrét egyéni, eredeti jellegzetességeire.

Ezen a ponton a kérdés az lesz, hogy a neurális hálózat tanítása során a generatív MI képessé válik-e egy-egy mű kapcsán olyan jellegzetességek reprodukálására, amelyek felismerhetően magukon hordozzák a tanítás során használt művek egyéni, eredeti jegyeit, vagyis az MI által tanult információk őrzik-e a konkrét mű jegyeit. A neurális hálózatokra jellemző feketedoboz-hatás miatt ez a kérdés egyáltalán megválaszolható-e?

A fentiek folyományaként kérdésként merül fel továbbá, hogy elégséges-e a tanítási célú felhasználást csak eredményoldalról, a teljes MI-modul által generált tartalmakon keresztül vizsgálni. Elképzelhető, hogy a neurális hálózat rejtett rétegeinek paraméterei között elvileg megtalálhatók mindazok az adatok, amely a gép olvasatában megfelleltethetők a konkrét mű egyéni, eredeti jellegének, azonban ténylegesen jogsértő-e ez az állapot, ha a generálási folyamatra alkalmazott, tudatos és szándékos torzítás, az így beprogramozott „kreatív mozgáster” miatt a konkrét, alapul vett mű megismétlése, érdemi felhasználása valójában soha nem valósulhat meg? Illetve mennyiben függ ez a konkrét modell felépítésétől vagy a tanítási adatkészlet tartalmától és metaadataitól?

Ha egy generatív MI-től egy konkrét szerző stílusában kérünk egy képet, és az MI a tanítás során csak csekély számú, hasonló vagy egységes jellegzetességek mentén alkotott képpel „találkozott” a szerző nevével összefüggésben, elképzelhető, hogy a szerző stílusán túl, konkrét műveinek egyéni jellegzetességeit felhasználva alkot.³⁸ Milyen felelősség terheli ilyenkor az MI előállítóját? Komplexebb módon kellene a kreatív mozgásteret biztosítani

³⁶ Szjt. 26. § (8) bekezdés második mondata.

³⁷ Szjt. 13. §.

³⁸ Habár a hatályos jogértelmezések alapján nem tűnik igazán helytállónak a felhozott példája, lényegileg ezzel vádolja a generatív MI-t Sarah Andersen is: <https://www.nytimes.com/2022/12/31/opinion/sarah-andersen-how-algorithm-took-my-work.html>.

az MI számára, esetleg a prompton túlmutató módon? A tanítási adatkészletet a generált tartalom „plágiumszűrésére” is használnia kellene a felelős MI-szolgáltatónak? Az ilyen technikai műveletek elégségesek a szerzői jogi felelősség elkerülésére?

<https://neural.love/ai-art-generator/1ed47f46-596c-64a0-a291-7be3d2d4f379/beautiful-woman-art-hight-quality-alphonse-mucha>

Mennyiben változna a fenti kérdések értékelése, ha elvonatkoztatunk a text-to-image MI-k felhasználási közegetől, és megpróbáljuk azokat megfelelően rávetíteni például a text-to-text MI-kre, például a ChatGPT-re?

Mielőtt azonban elvesznénk egy fiktív alkotás egyéni, eredeti jellegzetességeinek elemekre bontásában, egy szemléletes párhuzamra azért felhívjuk az olvasó figyelmét. Hogyan is tanul egy ember rajzolni, grafikai alkotásokat létrehozni? Jellemzően korábbi szerzők művein keresztül, technikák és megvalósítási módok tanulmányozásával, és – különösen eleinte – másolással. Mennyiben különbözik ez attól, ahogy – az amúgy biológiai mintára felépített – neurális hálózat tanul? A fekete doboz paramétereit között bujkáló adatok tényleg konkrét művek egyéni, eredeti jellegét hordozzák? És ha igen, de új tartalom előállítására

során közvetlenül soha nem használja, akkor ez valóban probléma? Vagy az MI által tanult, digitális absztrakciók inkább inspirációk csupán?

Ha egy emberi alkotótól kérünk egy konkrét szerző stílusában egy új művet, és az alkotónk a kívánt szerző stílusjegyeit, megvalósítási technikáit, akár egyes műrészeit felhasználva hoz létre új alkotást, az mikor valósít meg esetleg jogsértő felhasználást?³⁹ Használhatjuk ugyanezt a mércét a géppel szemben?

Megfelelő-e ezeknek a jogkérdéseknek az általános kezelésére, ha a már jól bevált „attól függ” megjegyzés kíséretében, az eset valamennyi körülményének vizsgálata érdekében polgári peres útra terelődik a konkrét kérdés? Vagy egy jogi fikció felállítása lenne a preferált megoldás? Ha ez utóbbi, akkor mégis milyen tartalommal és mélységgel?

4.2. Az MI előállítója mint jogosult

A fentiekben az MI fejlesztőjének mint a tanítási adatkészletben szerepeltetett művek felhasználójának esetleges felelősségét vetettük fel, de felmerülhetnek a generatív MI körüli jogosultsági igények is. Persze, az MI mint szoftver,⁴⁰ esetleg a tanítási adatkészlet mint adatbázisjogok⁴¹ szerzői jogi vagy sui generis jogosultja értelemszerűen lehet az azt előállító, de ahogy már az előzményekből sejthetjük, ennél komplexebb szituációk kezdenek kialakulni a piacon.

Az egyik komolyan felmerülő kérdés, hogy mi lesz azoknak a kialakulóban lévő MI-szolgáltatóknak a megítélése, akik létező MI-modellt használva, azt paraméterezve, és saját tanítási adatkészletükre betanítva nyújtanak szolgáltatást.⁴² Az talán világos, hogy más szoftverét felhasználva hozzák létre a saját MI-jüket, abban programalkotói változtatásokat nem eszközölnek, azonban sajátos paramétereik és betáplált tanítási adatkészletük révén egy teljesen egyedi MI-szolgáltatás jöhet létre. Tevékenységük fejlesztői szemszögből látószólag szerzői jogot nem keletkeztet, szűk értelemben vett programalkotói munkát ugyanis nem végeznek az ilyen szolgáltatók, hiszen a tanulás folyamata során az MI saját maga határozza meg rejtett rétegei azon paramétereit, amik egyedivé teszik. Mégis kétségtelen, hogy az ilyen szolgáltatók összesített tevékenységén alapul a konkrét MI és az MI által létrehozott tartalom is.

Érinti, érintheti-e csak a tanítás folyamata (adatkészlet összeállítása és paraméterezése) a végtermékké előállt MI mint szoftver feletti szerzői jogokat? Szerzői jogi értelemben ugyanarról a szoftverről mint műről beszélhetünk a tanítási folyamatot megelőző, „üres” neurális

³⁹ Pl.: a „Selyem után vágyakozó nő koncepciója” körüli jogesetet – Fővárosi Ítéltábla P.XIV. 4760/1930. sz. ítélete.

⁴⁰ Szjt. 1. § (2) bekezdés c) pont; 58–60. §.

⁴¹ Szjt. 60/A. §, 61. §, illetve 84/A. §.

⁴² Például az Nvidia AI Foundation szolgáltatásra támaszkodva, az Nvidia által fejlesztett MI-modellek, pl. a NeMo használatával alakítanak ki új, önálló szolgáltatást. L.: <https://www.nvidia.com/en-us/gpu-cloud/nemo-llm-service/>.

hálózat és a már betanított MI esetén? Ha nem, akkor új, származékos műnek minősül a betanított MI? Ha igen, akkor a tanítási adatkészlet összeállítója vagy a tanítás paraméterezője és lefolytatója mennyiben járul hozzá a végső MI mint mű létrejöttéhez? Hogyan értékeljük a felhasználói visszajelzések alapján, a szolgáltatásként már működő MI saját maga által eszközölt változásokat?

Mindez azért fontos, mert az MI feletti jogosultság kérdése mellett komolyan felmerül az igény egyes MI-szolgáltatók részéről, hogy generált tartalmaik tekintetében a szerzői jogok jogosultjainak is tekintsék őket. Egy ilyen kezdeményezés volt az is, hogy a francia közös jogkezelő szervezet, a SACEM szerzői repertoárjába került az AIVA.⁴³ Egy másik, hasonlóan kirívó eset a Midjourney Inc. is amely a jelen cikk írásának időpontjában a szolgáltatási feltételek között, a Szerzői jogok cím alatt időben és térben korlátlan, ingyenes, nem kizárólagos de átruházható jogot szerez a felhasználók által alkalmazott promptokra és az így generált alkotásokra. A generált tartalmak a szolgáltatást igénybe vevő végfelhasználóé, kivéve, ha nem fizetős, hanem ingyenes szolgáltatás keretében generál tartalmat az ügyfél, ez utóbbi esetben „csupán” felhasználási engedélyt kap a Creative Commons „cc by-nc 4.0” licenc alapján.⁴⁴ Csak a fentiek kibontása megérne egy külön írást, de a szédítő tempó itt is szolgált további, új csavarokkal: a PromptHero nevű, MI által generált képeket és a hozzájuk tartozó promptokat gyűjtő szolgáltató 60 000 Midjourney által generált képpel betanított egy Stable Diffusion modellt, és így hozta létre Openjourney nevű MI-szolgáltatását.⁴⁵ A hatályos jogi környezetben az ismertetett keretek között jogalkotói beavatkozás nélkül a Midjourney Inc. által vindikált szolgáltatói jogosultságok a generált tartalmak felett némileg kétségesnek tűnnek, miközben a generált tartalom szerzői jogi védelme is legalább kérdéses. Ugyanakkor ezzel a megközelítéssel már szembesült egyszer a francia, illetve a luxemburgi kulturális minisztérium a SACEM-mel az AIVA mint MI szerzői mivoltának elismerése kapcsán, amit a SACEM lényegileg azzal az értelmezéssel védett meg, hogy nem az MI a jogkezelő tagja, hanem az azt fejlesztő start-up hús-vér képviselője, aki az AIVA álnéven szerepel a nyilvántartásban.⁴⁶ Ez utóbbi megközelítés lehet szerzői jogi értelemben helytálló abban az esetben, ha az AIVA névhez kötődő zenei alkotásokat ember szerezte, vagyis azok egyéni, eredeti jellegéhez legalább részben hozzájárult az „álnév” mögött szerzőként azonosított természetes személy. Viszont a generatív mesterséges intelligenciák felépítésének ismeretében ez legalábbis kétségesnek látszik.

Gondoljunk bele abba, hogy amennyiben az MI felépítésével és működésével kapcsolatos ismertetés helytálló, és nem tartalmaz radikális félreértést vagy hiányosságot, akkor egy text-to-image generatív MI a fejlesztők által kialakított, és a tanítási adatkészlettel feldolgozott művek tömegével paraméterezett neurális hálózatként, a számára biztosított (előírt)

⁴³ <https://aibusiness.com/verticals/aiva-is-the-first-ai-to-officially-be-recognised-as-a-composer>.

⁴⁴ <https://docs.midjourney.com/docs/terms-of-service>.

⁴⁵ <https://the-decoder.com/openjourney-is-stable-diffusion-trained-with-midjourney-images/>.

⁴⁶ <https://paperjam.lu/article/news-encore-un-couac-dans-la-musique-daiva>.

mozgástér keretei között hozza létre az alkotást a végfelhasználó promptja alapján. Ebben a folyamatban ki hozta meg azokat a végső művet keletkeztető kreatív döntéseket, amelyek az alkotást egyéni, eredeti jegyekkel ruházzák fel? Ha rangsorolni kellene a lehetséges hozzájárulókat, valószínűleg az MI szolgáltatója sehogy sem kerül túl előkelő helyre.

Az MI-szolgáltatók, -előállítók igénye egy jogosulti státuszra viszont nem tűnik teljesen reménytelennek a kapcsolódó jogi jogosultak jelenlegi listáját áttekintve,⁴⁷ ám ezt az igényt csak a jogalkotó elégítheti ki. De ha el is jut idáig a jogalkotó, mégis kit tekintethetünk majd jogosultnak (figyelemmel az MI mint szoftver feletti jogosultsági kérdésekre is)? Milyen jogok lennének méltányosak a szolgáltatás igénybevételével generált művek felett? A Microsoft Bing képgenerálási MI-szolgáltatása már eleve vízzel ellátva generálja a kért képeket.⁴⁸ Egy névfeltüntetési jog valóban méltányosnak tűnik, de mi lenne a helyzet a vagyoni értékű jogokkal az MI által generált tartalmakkal kapcsolatban?

4.3. Mi is a prompt? A végfelhasználó mint az MI „társszerzője”

A generatív MI-szolgáltatók gyakori marketingszlogenje, hogy legyünk az MI társszerzői. A ChatGPT mint kutatási segédeszköz használatával megvalósított szakmai írások kapcsán azonban már a végfelhasználók részéről is komolyan felmerült igényként az MI társszerzőségének feltüntetése.⁴⁹ Mindeközben egy GYES-en lévő magyar anyuka a ChatGPT és a Midjourney használatával 12 darab egyperces mesét alkotott, illusztrációkkal, kb. 8 óra alatt.⁵⁰ De ezt megelőzően még 2022 szeptemberében az Egyesült Államok Szerzői Jogi Hivatala, a US Copyright Office bejegyezte a „Zarya of the Dawn” című képregény feletti szerzői jogokat, amit a „szerző” a Midjourney segítségével rajzolt meg. Ezt a bejegyzést egyébként utóbb a hivatal részben visszavonta.⁵¹ Ezekkel a példákkal meg is érkezünk a generatív MI-szolgáltatásokat igénybe vevő végfelhasználó és a generált tartalom viszonyának kérdéséhez. Fentebb már említésre került ez a folyamat, de érdemes talán kicsit jobban elmélyedni benne, hogy értékelni tudjuk szerzői jogi szempontból is. Emlékeztetőül: a legújabb generatív MI-kkel jellemzően szöveges üzenetek formájában tudunk kvázi utasítási paramétereket megadni az MI-nek, hogy milyen tartalom előállítását is várjuk tőle. Sajátosan ennek a bemeneti információnak nem a „parancs”, command nevet adta az MI-fejlesztői közösség, hanem a „sugallat”, prompt elnevezést. Tekintettel arra, hogy a promptot milyen

⁴⁷ Gondoljunk akár a hangfelvételek vagy filmek előállítóira, a sajtótermékek kiadójára vagy az adatbázis-előállítók sui generis jogosultságaira!

⁴⁸ <https://www.pcworld.com/article/1666493/hands-on-with-bing-image-creator-bing-chats-ai-art-tool.html>.

⁴⁹ https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4349524.

⁵⁰ <https://www.hwsz.hu/hirek/65632/chatgpt-mesekonyv-bereczkinora-mestersegesintelligencia-szovegiras-midjourney.html>.

⁵¹ <https://www.wsj.com/articles/ai-generated-comic-book-zarya-of-the-dawn-keeps-copyright-but-key-images-excluded-c8094509>.

pontossággal tudja olvasni, értelmezni az MI, és annak a generálási folyamat során mennyiben tud (tanítási adatkészlete és neurális hálózata viszonyának függvényében) és „akar” („kreatív mozgásterének” paraméterezése függvényében) eleget tenni, szerencsésebbnek is érződik ez a kifejezés.

A bemeneti prompt tehát nem egy közvetlenül, az MI által teljes mértékben és mereven követett utasítás. Inkább csak egy kérés. Például ha a Microsoft Bing MI-t⁵² megkérjük, hogy rajzoljon egy asztronautasisakot viselő corgit, erre a promptra az MI legenerálja például az alábbi képet.

Microsoft Bing Image Creator

Egy ilyen relációban a szöveges promptra képet generáló MI esetében nehéz azzal érvelni, hogy a promptot megfogalmazó félként az MI társszerzőinek minősülne, hiszen a téma rövid kifejtését, kvázi csak ötletet⁵³ adtunk meg, míg a konkrét megvalósítási folyamatban az egyes alkotói, ha úgy tetszik kreatív döntéseket az MI hozta és valósította meg. Nem igazán nevezhető ez a mű egyéni, eredeti jellegéhez alkotó módon történő hozzájárulásnak az MI-t használó személy részéről. Persze, innen még lehet bonyolítani a dolgot, tudunk részletesebb vagy pontosabb promptot megadni (amit elképzelhető, hogy a saját korlátai okán részben vagy egészben nem tud teljesíteni, vagy félreért az MI). Illetve a legtöbb text-to-image generátor eleve több kimeneti variánst készít a promptunkra, amelyek között válogatni is tudunk. Ha az elsőre generált variánsok között nem találjuk a nekünk tetsző

⁵² A Microsoft 2023 március 21-én bejelentette, hogy implementálta a Bing MI rendszerébe a OpenAI text-to-image generatív MI-jét, a Dall-E-t is „Bing Image Creator” néven: <https://blogs.microsoft.com/blog/2023/03/21/create-images-with-your-words-bing-image-creator-comes-to-the-new-bing/>.

⁵³ Sztj. 1. § (6) bekezdés.

képet, az eredeti promptot ismét lefuttathatjuk az MI-n, és jó eséllyel teljesen új képeket fogunk kapni. Mindeközben változtathatunk a promptunk tartalmán, ha úgy érezzük, hogy egy másik jellemző vagy máshogy szerkesztett kérdés jobban a kívánt cél felé tereli az MI generálási folyamatát. Sőt, egyes MI-szolgáltatók, mint a Midjourney, azt is lehetővé teszik, hogy a generált képekre kérjünk újabb variációkat. Ilyenkor a már bevitt szöveges prompt mellett, a prompt részeként kezeli az MI a kiválasztott képet is, és arra próbál nekünk újabb változatokat készíteni. Ez egyfajta evolúciós alkotási folyamat, ahol a prompt folyamatos szerkesztésével és a generált képek újabb és újabb párhuzamos és leágazó változatának készítésével juthatunk el a vágyott színvonalú és tartalmú végső alkotásig vagy az MI generatív képességeinek határáig.

A text-to-X generatív MI-k sajátos értelmezési képességei alapján kifejezetten komoly hobbivá vált a különböző prompttechnikákkal történő kísérletezés és elemzés, valamint az egyes eredményekre, pl. adott képekhez vezető promptok tanulmányozásának igénye. Ez odáig fejlődött, hogy egyfajta párhuzamos szolgáltatók is megjelentek, mintegy az MI-végfelhasználói igények kielégítésére.⁵⁴ A ChatGPT is pontosan a promptolás folyamatában hozott reformja miatt tett szert kiemelkedő népszerűsége azzal, hogy gyakorlatilag egy organikus beszélgetés formájában tudunk ugyanazon kontextus tartásával promptot adni az MI-nek a várt információkról, témáról. A generált tartalmat ezzel a promptolási folyamattal így sokkal pontosabban és kiterjedtebben saját igényeihez tudja alakítani a felhasználó, és nincs akkora szükség a promptokkal történő kísérletezésre, bár ez a folyamat itt is vezethet érdekesebb eredményekre.⁵⁵ Ezekkel a variánsokkal együtt első ránézésre ez a promptolási folyamat a végfelhasználó részéről nem tűnik többnek, mint amikor a megrendelő egy kérréssel fordul az alkotóhoz, például a grafikushoz. Maga a folyamat is hasonló. De ahogy fejlődik a tartalom a különböző kérések és kreatív megvalósítás között, adott esetben, ha elég sokáig folytatódik ez a folyamat, és elég mély alkotói lépésekre is kiterjed a párbeszéd, esetleg felmerülhet a kérdés, hogy a promptoló felhasználó, ha nem is közvetlenül, de közvetve közreműködik a mű egyéni, eredeti jellegének kialakításában?

Említésre került, hogy egyes text-to-image MI-k esetében a generált képekre is kérhetünk újabb variációkat, amely esetben a kiválasztott kép a prompt részét képezi. De ugyanezen az elven az MI képes akár külső forrásból származó, a felhasználó által feltöltött kép használatára is a prompt részeként. Ez lehet egy fotó vagy rajzolt vázlat is a felhasználó részéről, de akár harmadik fél szerzői jogi védelem alatt álló műve is. Hogy aztán az MI hogyan veszi alapul a prompt részeként betáplált képet és azzal mihez kezd, az nagyban függ az MI-modell felépítésétől, és ez alapján sokféle kimenet elképzelhető. Lehet, hogy Deepfake⁵⁶ módjára átdolgozás valósul meg, de az is lehet, hogy a betáplált képet a tanítás során hasz-

⁵⁴ Pl.: <https://prompthero.com/>.

⁵⁵ <https://prompthero.com/chatgpt-prompts>.

⁵⁶ <https://deepfakesweb.com/>.

nált diffúziós folyamaton keresztül tanulmányozza az MI, és a belőle nyert paramétereket „bekeveri” az MI a prompt szöveges részéből értelmezett kreatív paraméterek közé.

De mi van akkor, ha a szöveges prompt maga is szerzői mű? Ez nem zárható ki akkor sem, ha a rendes körülmények közötti felhasználás során egyre kifinomultabban és érdekesebben, szavakkal és szerkezettel játszva kísérletezünk az MI generálási folyamattal. De a technika lehetővé teszi, hogy ne csak utasítsuk a generatív MI-t, hanem a „sugallatunk” egy már létrehozott szerzői mű vagy annak részlete is lehet. Hogy reagál az MI arra, ha minden további információ és támpont nélkül egy verset adunk meg beviteli promptként? Például, ha Tolkien Gyűrűk Ura regényéből az Egy Gyűrű versét adjuk meg promptként a Bing MI-nek, akkor többek között az alábbi alkotást is kaphatjuk.

Microsoft Bing Image Creator

Mikor mondhatjuk azt egy promptra, hogy közvetlen hatással volt az alkotói folyamatban az egyéni, eredeti jelleg kialakítására? Lehet ilyenkor ténylegesen „társszerző” a promptot adó felhasználó?

Hogyan értékeljük azt az esetet, ha a prompt maga szerzői jogi védelmet élvezhet? Az MI vagy a promptot betápláló megvalósít egy átdolgozási felhasználást?⁵⁷ Ha nem minősül átdolgozásnak a mű promptként történő használata, akkor felmerülhet az eredeti mű egyéb felhasználása? Ha igen, azért ki tekinthető felelősnek, kinek és milyen felhasználásra kellene

⁵⁷ Szjt. 29. §.

ehhez engedélyt kérnie? Mi történik a promptként szolgáló mű integritásához kapcsolódó jogosultsággal, és a mű egységének sérelméért ki vonható felelősségre?⁵⁸

5. AZ MI-GENERÁLTA ALKOTÁS VÉGSŐ SORSA

A bevezetőben azzal az alapgondolattal vágtunk neki a generatív MI-k körüli szerzői jogi kérdések összegyűjtésének, hogy azt legalább kellő magabiztossággal lehet állítani, hogy maga az MI nem lehet szerző a jelenlegi szerzőijog-értelmezési környezetben. Ez azonban nem zárja ki teljesen, hogy a generált tartalom ne részesülhetne szerzői jogi védelemben a már felvetett kérdések mentén. Mik is a generált művek? A tanítás során betáplált alkotások kollázsai vagy legalábbis abból származó alkotások? Hordozhatják-e a tanítás során betáplált művek egyéni, eredeti jellegét, és ezzel megvalósíthatja-e az MI e műveken a szerzői jogok sérelmét? Ha igen, akkor azért ki vonható felelősségre, a túl precíz vagy akár jogvédelem alatt álló promptot adó végfelhasználó, a tanítási adatkészlet felületes összeállítója, az MI egyszerűsége törekvő programozója vagy szolgáltatója? Mennyiben jogos az MI-szolgáltató igénye a generált művek feletti jogok megszerzése iránt? Lehet társszerző, vagy más művének promptként történő betáplálásával jogsértő a promptot adó végfelhasználó?

És csak hogy az eddigiek szellemiségében még ezeken a kérdéseken is csavarjunk egyet, érdemes megjegyezni, hogy egyes országok, így például az Egyesült Királyság már most is szerzői jogi védelmet biztosít a számítógép generálta művekre 50 éves védelmi idővel.⁵⁹ Bár a generatív MI-k fejlődésével a közelmúltban komolyan felmerült ennek a szabályozásnak a módosítása,⁶⁰ ezt a jogalkotó további vizsgálatok lefolytatása érdekében inkább elhalasztotta.⁶¹ Talán ebből is látszik, hogy a gyorsuló szolgáltatásfejlesztések és felhasználási módok eredményeként a szerteágazó jogi kérdések még a jogalkotót is elbizonytalanítják. Az kétségtelennek látszik, hogy (ahogy Bill Gates is fogalmazott nemrég a blogján⁶²) beköszöntött az MI kora, legalábbis a szellemi tulajdon- és szerzőijog-intenzív ágazatokban biztosan. Azt a káoszt, ami pedig a jelenlegi szabályozás és jogértelmezés alapján kibontakozni látszik az MI-k körül, előbb vagy utóbb rendezni szükséges.

Ezen a ponton érdemes azért arra is kitérni, hogy a szerzők félelme attól, hogy a generatív MI az eredményorientált versenypiacról kiszoríthatja őket – lássuk be – nem teljesen alaptalan. Az MI gyorsabban, hatékonyabban, nagyobb mennyiségben és kisebb költségen tud hasonló műveket előállítani szolgáltatási keretei között – amely keretek folyamatosan fejlődnek. Ilyen körülmények között legalábbis kétségesnek tűnik, hogy a piaci egyensúlyt

⁵⁸ Szjt. 13. §.

⁵⁹ Copyright, Designs and Patents Act 1988, section 9(3), 12(7), 178.

⁶⁰ <https://www.pinsentmasons.com/out-law/analysis/uk-to-decide-copyright-protection-creative-works-generated-ai>.

⁶¹ <https://www.infolaw.co.uk/newsletter/2022/09/the-copyright-status-of-ai-generated-works/>.

⁶² <https://www.gatesnotes.com/The-Age-of-AI-Has-Begun>.

az a jogalkotói megközelítés szolgálná, ha – szemben egyébként a szellemi tulajdon-jogok szellemiségével is – a természetes személy szerzővel teljesen azonos jogokat biztosítana az MI-szolgáltatónak. Még az sem tekinthető kizártnak, hogy önmagában azzal is kialakulhat – legalábbis egy átmeneti – gazdasági egyensúly a technológia fejlődésének korlátozása nélkül, ha a szerzői jog csak a természetes személy alkotót illeti, és az MI-generálta tartalom védelmét a jogrendszer nem biztosítja. De azt is látni kell, hogy a szűk generatív MI-szolgáltatások egy része kifejezetten alkotói segédeszközként történő felhasználási esetek felé fejlődik (l.: Adobe Firefly vagy Microsoft Office Copilot⁶³), amely idővel a teljes emberi alkotási folyamat újraértékelését is magával hozhatja.

Látva a szolgáltatások rohamos fejlődési ütemét kijelenthetjük, hogy nem egy átmeneti fellángolással van dolgunk. Csak a jelenlegi elterjedt szolgáltatásformák, a text-to-image és a text-to-text generatív MI-k olyan speciális és általános jogkérdéseket, jogvitákat generáltak, amelyekre nem nagyon látszik egyszerű, varázsütésszerű megoldás. Mindeközben pedig már a kapukat döngetik a text-to-code,⁶⁴ text-to-video⁶⁵ és a text-to-music szolgáltatások⁶⁶ is, amelyekkel minden bizonnyal újabb kihívások elé áll majd a jogértelmezés.

Egyelőre azonban nem sok esély látszik arra, hogy a megfelelő jogalkotói fórumok valamennyi releváns körülményt fel tudják tárni, értékelni, és a megfelelő jogi intézkedéseket a szolgáltatások fejlődési üteméhez igazodva meg tudják hozni. Addig is látszólag a piaci szereplők és érdekképviseltek saját érdeke, hogy agilitásukat kihasználva együttműködjenek azoknak a best practice-eknek és sztenderdeknek a kialakításában, amik átmenetileg legalábbis keretek közé rendezhetik a generatív MI-szolgáltatások körüli kérdéseket, és akár alapjaiként is szolgálhatnak a későbbi jogalkotási folyamatoknak. A szerzői jogi kérdések kapcsán ez akkor is igaz marad, ha a felmerülő morális, etikai, és biztonsági aggályok szabályozása érdekében új nagy MI-modellek fejlesztése kapcsán moratóriumot hirdetnek a piaci szereplők,⁶⁷ hisz a már most meglevő modellek is jelentős munkaterhet háríthatnak a szabályozókra.

⁶³ <https://blogs.microsoft.com/blog/2023/03/16/introducing-microsoft-365-copilot-your-copilot-for-work/>.

⁶⁴ <https://github.com/features/preview/copilot-x>.

⁶⁵ Pl.: <https://research.runwayml.com/gen2>.

⁶⁶ Pl.: <https://google-research.github.io/seanet/musiclm/examples/>.

⁶⁷ <https://futureoflife.org/open-letter/pause-giant-ai-experiments/>.

Dr. Tószegi Zsuzsanna*

„MINDEN MUNKÁBÓL NYERESÉG LESZ...”¹ AZ ÚJPESTI WOLFNER-GYÁR MÁSODIK KORSZAKA

„A Wolfner-név olyan jó csengésű, olyan népszerű s tisztelt, hogy a család minden egyes tagjának nyert ügye van a közvélemény előtt. Az újpesti Wolfnerek neve nemcsak egy tisztos céget jelent, amely a bőrgyártás terén a legnagyobb, a legelőkelőbb, hanem jelenti az alkotó munkát, a koncepciót, a vállalkozó szellemet, a fejlődést, a munkaalkalmat, jelenti a rajongást minden szépért és jóért.

A Wolfner-család gyáros dinasztia. De ennek a dinasztianak a tagjai nem parancsolni akarnak, nem despoták, előljárnak a munkában, a kötelességtudásban, az emberiségben.”²

A Wolfner dinasztia feje: Wolfner Lajos

A Magyarországra települt négy fivér közül a legfiatalabb az 1824-ben született Lajos volt. Wolfner Lajosról az első hiteles adatunk az Országos Levéltárban eredetiben meglévő szabadulólével, amelyet 1845-ben Várpalotán állítottak ki. A jóval később összeállított cégtörténet szerint ez az adat nem sokat mond a műhelyalapítás időpontjáról, hiszen a fivérek ezen időpont előtt is üzhették a bőripart egy másik tímármesterrel. „Tény, hogy 1845-ben az akkori urakban a bőripar iránti érdeklődés már megvolt, hiszen az akkor már meglehetősen jómódú Wolfner család junior tagjával [Lajossal] kitanították a szakma technikai részét.”³

Tóth Béla szerint „Wolfner Lajos már Magyarországon tanulta a tímármesterséget a Dunaharaszton működő Brenner Lebl tímárnál, majd Óbudán folytatta szakmai továbbtanulását.” Ő is említi a várpalotai irhatímár- és szűcscéh által kiállított szabadulólévelet, melynek alapján a Rheinische Weiss- und Sämischgerber Bruderschaft fölvette Lajost a tagjai sorába.⁴ Az erről szóló okmány szövegét később legépelték: „Mi, rajnai fehér- és sämisch-cserzőinasok ezennel igazoljuk, hogy a csehországi Netraschitzból származó Ludwig Wolfnert felvették és elfogadták rajnai fehér- és irha-cserzőinasnak.”⁵

* Egyetemi docens, tudományos újságíró.

¹ Példabeszédek 14:23. A teljes idézet: Minden munkából nyereség lesz, de az ajkaknak beszédéből csak szűkölködés.

² Vécsey Miklós: Wolfner József. Száz értékes magyar. Hungária ny., Budapest, 1931, p. 304–306.

³ HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt. Cégtörténeti okmánytár.

⁴ Tóth Béla: A Wolfner Gyula és Társa Bőr-, Cipő- és Gépszíjgyár Rt. kialakulása és működése. A Budapesti Bőripari Vállalat és gyárainak története. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1984, p. 147–182.

⁵ HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt. Cégtörténeti okmánytár. Gesellenschein, 23. März, 1845. [a szerző fordítása].

Az 1848-as forradalom kitörésekor Újpesten Lajos annak a tíz honvédnak az egyike volt, akik önként álltak a magyar szabadságharc zászlaja alá. Erről a tényről Újpesten számos alkalommal megemlékeztek. Az Országos Levéltárban őriznek egy ceruzával készült kézírásos listát, amelyen *Wolfner Lajos*, illetve egyik fia, Tivadar életének néhány fontos eseményét jegyezték föl. Az első két sorban ez olvasható: 1848. szeptember 24.: sorozás, 1849: a katonaság részére „100 frt, 1 pisztoly, 1 kard, fecskendőre 10 frt”⁶ – tehát a család nemcsak a fiatal Lajos személyes részvételével, de jelentős anyagiakkal is támogatta a magyar szabadságharcot.

A magyar szabadságharc önkéntes zsidó honvédei

Sokakat meglepett, hogy a magyar szabadságharc ügye milyen sok zsidó fiataalt érintett meg. Annak ellenére, hogy korábban a zsidóság elzárkózott a fegyverviseléstől, 1848-ban a honvédség toborzóhivatalainál tömegesen jelentek meg az izraelita vallású fiatalok. *Fejtő Ferenc* magyarázata szerint az elődeikhez képest a fiatalabb nemzedék már sokkal inkább beolvadt a magyarságba, „vonzotta őket Petőfi radikális és egyenlőséghevítő humanizmusa, Bajza és Vörösmarty égő hazafisága.”

A magyarok nagy lelkesedéssel vetették magukat a szabadságharcba. Elfeledkeztek korábbi zsidóellenes érzéseikről, és a nemzetőrök immár nem utasították vissza „a soraik erősítésére nagy számban érkező zsidókat.”

A besorozott fiatalok háborús szereplése megváltoztatta a korábbi negatív képet arról a népről, amelynek fiai évszázadokon át nem viselhettek fegyvert. Bátorságukat számos parancsnok, különösen *Görgey Artúr* dicsérte. A szabadságharc leverése után a Habsburg-uralom részéről viszont nem maradt el a megtorlás, tekintet nélkül a honvédek felekezeti hovatartozására.

Hosszabb távon az izraelita vallású katonák bátorsága fontos érv volt az emancipációhoz vezető úton. *Szemere Bertalan* az általa beterjesztett törvényjavaslatban erőteljesen érvelt amellett, hogy lehetetlen nem megadni a jogegyenlőséget annak a zsidó népnek, amely vérét ontja egy olyan hazáért, amely „cserébe” nem tekinti őt polgárának. Szemere véleménye szerint eljött az idő annak elismerésére, hogy a zsidók is a magyar haza polgárai, akik egyenlők a többiekkel – jogban és kötelességben egyaránt.⁷

⁶ HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt. Cégtörténeti okmánytár. 1. csomó 1. dosszié.

⁷ *Fejtő Ferenc: Magyarság, zsidóság.* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2000. (História könyvtár. Monográfiák, 14.), p. 72–76.

Wolfner Lajos hosszú évtizedeken át töltött be fontos szakmai pozíciókat: például az Országos Iparegyesületnek az egyik legrégebbi tagja volt, majd később igazgatósági tagja lett, de igazán kiemelkedő szerepet Újpest közéletében játszott. 1851-től 13 éven át esküdtként működött, majd 1854-től 1870-ig törvénybíró volt, és „ezen hivatását a legteljesebb odaadással és az összlakosság legnagyobb megelégedésével” látta el.⁸

Az ország közigazgatási életében jelentős változást hozott a települések (akkori szóhasználat szerint községek) helyzetét rendező, többek között a helyhatósági választásokat is új alapokra fektető 1871. évi XVIII. törvénycikk, amely előírta, hogy a képviselőtestület fele a legtöbb adót fizetők – az ún. virilisták – közül kerüljön ki.⁹ 1872-ben készült el az első lista: akkor Újpest virilistáinak élén *gróf Károlyi István* állt, abban az évben Wolfner Lajos a hetedik helyet foglalta el. A gyár prosperálásából származó jövedelem növekedését tükrözi, hogy Lajos 1891-ben az ötödik, 1897-ben pedig már a második volt a „ranglistán”, megelőzve az ország egyik leggazdagabb arisztokrata családjának akkori fejét, *gróf Károlyi Sándort*.¹⁰

1. ábra: Az állami címer a gyár védjegyében¹¹

Wolfner Lajos egész életében követte a zsidóság számára oly fontos elvet: a tulajdonjognak az emberiség jogai alá rendelését. Jótékonyágát, emberbaráti szeretetét gyermekei, unokái örökölték tőle, valamennyien buzgón folytatták a karitatív tevékenységet. A jótékonyág olyan nagy szerepet játszott a család életében, hogy erre még visszatérünk – itt Lajos életéből csak egy, Újpesten mindmáig számontartott, a maga idején nagy visszhangot kiváltó adományát emeljük ki.

⁸ *Ugró Gyula: Magyar városok monográfiája 11. Újpest 1831-1930 (Budapest, 1932), p. 35.*

⁹ 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről.

¹⁰ *Ugró: i. m (8), p. 45., 62., 68.,*

¹¹ *Bőripar, 1905. 3. sz., – Ezt a védjegyet – más börgyárakéval együtt – sokszor közölte a Bőripar c. szaklap.*

Az 1874-ben megalakult helyi református gyülekezetnek eleinte még imahelye sem volt. A hívek az akkor már jómódú gyárostól kaptak egy harangot, és aköré gyűlve, a szabad ég alatt tartották meg az istentiszteleteket. „Wolfner Lajos földbirtokos, ki már több ízben tanusítá más felekezetűek iránti jóakarátát, a napokban az Újpesten keletkezőben levő református hitközségnek egy mázsányi súlylyal bíró toronyharangot adományozott.”¹² A Wolfner-féle harang 1926-ig szolgált az 1878-ban felépült templomban, majd átkerült „a kegyelettel őrzött drága relikviák, régi dicsőségünkéről regélő muzeális értékeink közé.”¹³

Az 1891-es év örömet, bánatot egyaránt hozott az Újpesten élő családnak. „Az 1891-ik évben az újpesti Wolfner család 50 éves helybeni letelepülését ünnepelte, mely alkalomból Ulbrich Gyula a képviselőtestületi ülésen sürgősségi indítványt terjesztett elő azzal, hogy eme 50 éves ünnepélyen a képviselőtestület vegyen részt és tegye tiszteletét a Wolfner családnál. [...] Az] ünnepélyen való képviselőtestületi hozzájárulás egyhangúlag elfogadott és a tiszteletben részt venni óhajtok a községházán leendő megjelenésre felkértek, a honnét a tisztelegő menet a bíró vezetése mellett indult a Wolfner családhoz.”¹⁴

A nagyszabású jubileumi ünnepség évében, 1891-ben meghalt Lajos 56 éves felesége, *Beimel Karolina*, aki tizenegy év alatt hét gyermeket hozott a világra. A levéltárban megtalálható egy, az özvegy férj által 1894-ben írt folyamodvány, melyben a Pesti Chevra Kadisa egylettől megrendelte egyrészt saját felesége, másrészt testvérbátyja, Gyula és az ő neje, Karolin kettős sírjának első osztályú ápolását és virágokkal való ellátását. Az egylet a 400 forint egyösszegű befizetés ellenében elvállalta a sírok gondozását.¹⁵

Wolfner Lajos nemesi rangra emelése és díszpolgárrá választása

Az asszimiláció aranykorának is nevezett időszakban a nemesítések fontos szerepet tölthettek be az izraelita családok életében. A nemesi cím továbbra is az első helyen állt a társadalmi ranglétrán, és bár a bécsi udvar fenntartotta magának a nemesség adományozásának monopóliumát, a kiegyezés után a rangemelések már a magyar kormány javaslatára történtek.

Két adat ismeretes arról, hány zsidó család kapott öröklődő nemesi címet. Fejtő Ferenc szerint a Zsidó lexikon 280-ra, *William O. McCagg* viszont 350-re teszi a nemesi címet elnyerő magyar zsidó családok számát. Az arisztokráciához tartozást jelentő bárói rangot azonban mindössze 26 család nyerte el.¹⁶

¹² Különfélék. A Hon, 12. évf. 114. sz., melléklet, 1874.

¹³ *Bartha Pál*: A református harangok története. Palota-Ujpest, 6. évf. 15. sz., 1926, p. 4.

¹⁴ *Ugró*: i. m (8), p. 61.

¹⁵ HU-MNL-OL-Z 1174 10. cs. 36. tétel Wolfner Lajos vagyoni jogi rendelkezései, levelezése 1849–1912. Pesti Chevra Kadisa izraelita szent egylet, 330/1894. Kivonat az 1894. május 3-án tartott ülés jegyzőkönyvéből. Wolfner Lajos folyamodása.

¹⁶ *Fejtő*: i. m, (7), p. 126–127. A bárói rangemelésekre vonatkozó adat Wolfner Tivadar és családja miatt bír különös jelentőséggel.

Wolfner Lajos a 80. születésnapja alkalmából részesült a királyi kegyben: az uralkodótól ő és leszármazottai „ujpesti” előnévvel nemesi rangot kaptak.

Az alábbiakban felidézünk néhány érdekes részletet a *Hieronymi Károly* kereskedelemügyi miniszter által a gróf *Khuen-Héderváry Károlynak*, a király személye körüli miniszternek küldött átiratból, amelyben Wolfner Lajos és utódai részére „a magyar nemességnek az 'ujpesti' előnévvel való díjmentes adományozását óhajtáná kieszközölni.”

Wolfner Lajos a fivérével együtt alapította a Wolfner Gyula és Társa bőripari céget Újpesten. A 8–10 munkással működő, kézi erőre berendezett kis műhelyt a „kitartó szorgalom, üzleti szoliditás és kellő szakértelem” jellemezte. A fivérek fokozatosan fejlesztették a vállalatot, amely azóta az ország egyik legszámottevőbb ipartelepe, legnagyobb bőrgyára lett.

„Ez a gyár azonban nemcsak terjedelménél fogva érdemel kiváló figyelmet, hanem gyártmányainak minőségénél és üzletkörénél fogva is, mely utóbbi nagyjelentőségű a magyar kivitel szempontjából. Ugyanis sikerült ennek a gyárnak – nagy anyagi kockázat árán – teljesen meghódítani a keleti piacot a magyar bőriparnak, hogy Bulgária, Románia, Törökország, Tripolisz és Egyiptom ma már biztosítva van a magyar bőriparnak. Ezenkívül tekintélyes kivitt tudott biztosítani a gyár nyugatra, nevezetesen Német- és Angolországba, amit még nehezebb volt elérni, mint a keleti piacot meghódítani, sőt meghódította a gyár legújabbban a tengerentúli piacok közül Brazíliát, Kínát és Japánt is, hova tekintélyes állandó kivitele van.”

A gyár nagy gyapjúmosó üzletága különösen Oroszországban szerzett tekintélyes piacot, miáltal a magyar juhtenyésztésnek tesz kitűnő szolgálatot. A harmadik üzletág a hadfelszerelési osztály, mely a magyar királyi honvédség részére lábbeliket és szíjzatokat szállít „a legnagyobb megelégedésre”.

A Wolfner-gyárban a munkaadók és a munkások között fennálló viszonyra jellemző, hogy a 30–40 év óta helyben dolgozó munkásai mellett már a harmadik generáció is megjelent. „A gyárnak külön betegsegélyző pénztára van, munkásait saját költségén biztosította baleset ellen, van külön gyári munkás-segély alapja, a szegényebb munkásokat télen ingyen látja el fűtőanyaggal, ezenkívül ebéd kiszolgáltatásával.”¹⁷ A rangemelés ténye annak rendje-módja szerint bekerült a Királyi Könyvekbe.¹⁸

A Wolfner címer pontos leírását *Gudenus János József* közli a magyarországi főnemesség genealógiájáról írt sorozatában. „Arany pályával vágott kék pajzs felső mezejében talapzaton álló és három méhkel körülrepdesett arany méhkas, ettől jobbra és balra arany gyűrűbe tűzött három arany tölgyfalevél; az alsó mezőben zöld alapon két ormozott toronnyal, egy fő- és két mellékkapu nyílással ellátott ezüst várfal, a két torony között aranymarkolatú gör-

¹⁷ Az átirat Budapesten, 1904. július 19-én kelt. A király személye körüli miniszter 1904. július 29-én terjesztette az uralkodó elé, aki a rangemelést augusztus 9-én hagyta jóvá. Forrás: *Sipos András* (szerk.): *Dokumentumok Újpest történetéhez 1840–1949*. BFL, Budapest, 2001, (Budapest történetének forrásai. Kerületek, városrészek: Újpest) p. 129–133.

¹⁸ *Liber Regius LXXI.* kötet 283. és 346. p.

be kardot tartó könyöklő páncélos kar. Sisakdísz: növekvő ezüst farkas. Takarók: arany-kék, ezüst-kék.”¹⁹

2. ábra A Wolfner család nemesi címere²⁰

Újpest díszpolgára: Wolfner Lajos

A hálás Újpest ugyancsak a 80. születésnapja tiszteletére választotta 1904-ben díszpolgárává a községért hosszú évtizedeken át buzgón tevékenykedő és rengeteg anyagi áldozatot hozó gyártulajdonost.

Köszönet illeti azt, aki a levéltárnak átadta megőrzésre a Wolfner Lajos díszpolgárságáról kiállított oklevelet, a részben tartalma, részben díszes külleme miatt valódi értéket képviselő kordokumentumot. A kétrét hajtott, nagyalakú oklevél előlapján a korszak jellemző ízlés-világát tükröző, színes szecessziós rajz látható, a belső oldalán az újpesti közgyűlés által a Wolfner Lajos érdemeit méltató szöveg olvasható.²¹

¹⁹ Gudenus János József: Wolfnerek. A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. IV. kötet. Heraldika, Budapest, 1998, p. 308–309.

²⁰ Sipos: i. m (17), p. 130.

²¹ HU-MNL-OL-Z 1174 9. köt. 35. tétel Díszpolgári oklevél Wolfner Lajos részére Újpest község elöljáróságától.

**Díszpolgári oklevél
Wolfner Lajos számára**

„Mi alulírottak ezennel mindeneknek adjuk tudtára, akiket illet, hogy

Nagyságos újpesti Wolfner Lajos gyáros Urat,

a kit, mint a község legrégibb polgára, a község felvirágoztatásában mindig tevékeny részt vett, és jótékonyásával szenvedő polgártársai százainak enyhítette nyomorát, – munkás és áldásdús életének 80-ik évfordulója alkalmából az iránta táplált szeretet és bizalom tanujelül

UJPEST KÖZSÉG DISZPOLGÁRÁVÁ

választottuk.

Minek bizonyására ezt a díszpolgári oklevelet ezennel kiadjuk.

Kelt Újpesten, a község képviselőtestületének 1904. évi július hó 25. napján tartott rendkívüli közgyűlésében.”

Figyelemre méltó a két dokumentum dátuma: a nemesi cím viseléséről szóló kereskedelemügyi miniszteri felterjesztés öt nappal a díszpolgári címet adományozó közgyűlés megtartása előtt íródott. A király személye körüli miniszter 1904. július 29-én terjesztette az uralkodó elé a kérvényt, aki a címadományozást augusztus 9-én hagyta jóvá.²² Ezek szerint Újpesten tudtak az előterjesztésről, és nem voltak kétségeik arról, a Wolfner család megkapja a kitüntető nemesi címet.

A levéltár két érdekes albumot is őriz 1904-ből. Wolfner Lajos a 80. születésnapja körüli hetekben Bad Gasteinben tartózkodott, így tisztelői, barátai részben oda, részben újpesti címére küldtek számtalan táviratot. Megható látni, hogy gondos kezek külön e célra készítettek két kemény fedelű, kartonlapokból álló albumot, amelyekre ráragasztották a táviratblankettákat. Az albumokat lapozgatva látható, hogy részben magánszemélyek, részben jótékonyági szervezetek gratuláltak a nagy tiszteletben álló, idős gyártulajdonosnak. Újpest község szintén táviratilag értesítette Wolfner Lajost díszpolgárrá választásáról.²³

Wolfner Lajosnak, a szegény tímárlegényből saját erejének, tudásának, szorgalmának köszönhetően a társadalmi ranglétra magas fokaira jutó, tiszteletreméltó gyárosnak meg-

²² Sipos: i. m. (17), p. 133.

²³ HU-MNL-OL-Z 1174-J-36. Wolfner Lajos vagyoni jogi rendelkezései, levelezése 1849-1912

adatott, hogy láthatta a négy fia kezébe átadott vállalat folyamatos fejlődését. A fiúk feltő szeretettel vették körül édesapjukat, aki gyerekkoruktól kezdve, fokozatosan vezette be őket az iparos mesterségbe, átadva nekik szakmai tudását, erkölcsi hitvallását. A kortársak meghatottan emelték ki, hogy a fiatalok mennyire óvták a gyár területén megőrzött kicsiny kunyhót, amelyben apjuk és nagybátyjuk indította el a közös vállalkozást. Az évtizedek során eköré az apró faépület köré épült föl a monarchia egyik legnagyobb gyártelepe.²⁴

3. ábra: Wolfner Lajos portréja²⁵

Mivel is zárhatnánk méltóbban ezt a fejezetet, mint *Ugró Gyula* polgármester újpesti monográfiájának egy mondatával? „Wolfner Lajos pedig emberbaráti szeretettől áthatott lelkének újabb fényes tanúbizonyságát szolgáltatva azzal, hogy díszpolgárrá történt megválasztása alkalmából, a községhez intézett köszönő levelén kívül a szegények között leendő szétosztás céljából 1000 koronát a község pénztárába befizetett.”²⁶

Az Országos Iparegyesület aranyérme

Wolfner Lajos 88 éves korában, 1912. március 23-án hunyt el. Már nem élhette meg az Országos Iparegyesület legnagyobb kitüntetésének számító aranyérem átadását, amelyre a társaság hetvenéves jubileuma alkalmából tartott díszközgyűlésen került sor. A Nemzeti Múzeumban tartott, fényes külsőségek közepette lezajlott ünnepségen az egyesület védnöki

²⁴ Újpesti Wolfner Lajos. Magyar Ipar, 33. évf. 13. sz., 1912, p. 325.

²⁵ *Ugró*: i. m (8), számozatlan fényképmelléletek.

²⁶ *Ugró*: i. m (8), p. 73.

tisztét betöltő *József főherceg* személyesen vett részt, és kezét szorította az aranyérmét átvevő *Wolfner Józseffel*.²⁷

A *Magyar Ipar* 1912. évi 20. számában olvasható a díszünnepélyről szóló részletes beszámoló, és ugyanebben a számban tették közzé az aranyérem nyerteséről készített, technika-történeti visszatekintésnek beillő ismertetőt, amelyből az alábbiakban kiemelünk néhány fontosabb adalékot.

A kortársak véleménye szerint a 19. század derekán nem kis feladat volt a régi rendszerű tímárságról áttérni a technika modern vívmányait felhasználó, gépekkel dolgozó nagyiparra. Ezt az utat tette meg a Wolfner Gyula és Társa cég, amely „nagy érdemeket szerzett hazánk ipara körül.” Az alapító fivérek eleinte a „magyar eredetű tabakos bőrgyártást” folytatták, majd a mai gyár gerincét képező verestímárságot kitanulva, elsajátították a növényi eredetű cserzőanyagok felhasználásával készülő bőrök gyártási módszereit.

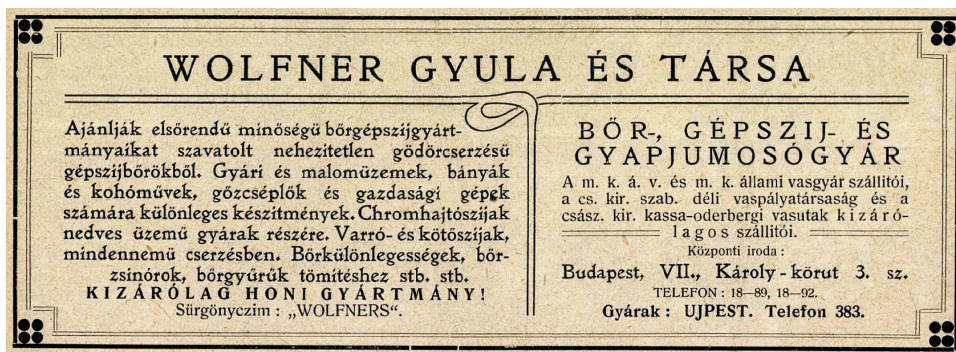
A gyárban a nyersanyag először a meszesműhelybe kerül, ahol a bőröket megtisztítják és megmunkálják a külön erre a célra szolgáló gépekkel. A bőrök innen a cserzőgödörökbe kerülnek, ahol az előírt időtartam alatt végbemegy a cserzés. A cserzett bőröket ezután megszáritják, és elkezdődhet a feldolgozás.

A hazai tímáripart az 1880-as évek derekáig „elkerülte a modern időknek más iparokban jelentkező szele”. A változás mintegy 25 évvel ezelőtt [1887 táján] következett be, amikor a cserzőlevelek koncentrációja „és ezzel együtt a cserzőleveleknek mechanikai úton siettetett behatolása hatalmas lökést adott a bőrgyártás módszerének”. A cserzés korábbi, 9–12 hónapot igénylő időtartamát 1–2 hónapra szorították le.

A gyártelepen külön épületeket emeltek hadfelszerelési gyár céljaira. Itt készülnek a különböző bőrcikkek (lábbelik, szíjazatok stb.) a magyar királyi honvédség, a közös hadsereg, valamint külföldi államok részére. A hadfelszerelési gyárban hatalmas készletet halmoztak fel a nyersanyagokból, hogy szükség esetén aránylag rövid idő alatt tudjanak nagy mennyiséget előállítani.

A cég különös gondot fordít a különálló épületcsoportban elhelyezett gépszíjgyárnak „a technikai haladás legmagasabb fokán való” folyamatos szinten tartására. Látható itt egy nagy, külön e célra konstruált rotációs nyújtógép, amelyen a szíjakat a szállítás előtt futva nyújtják annak érdekében, hogy használatba vételkor azok már ne nyúljanak meg, és ezáltal zavartalan üzemet biztosítsanak. A gyár költséget és fáradságot nem kímélve rendezkedett be a különféle szíjazatok előállítására, hogy a hazai gyáripart és mezőgazdaságot elsőrangú cikkekkel láthassa el. E kitűnő minőségű gyártmányok külföldön is mind nagyobb piacot hódítanak meg.

²⁷ Az Országos Iparegyesület hetven éves jubileuma. Jubiláris diszközgyűlés. *Magyar Ipar*, 33. évf. 20. sz., 1912, p. 493–500.

4. ábra: A gépszíjak reklámja 1907-ből²⁸

A gyapjúmosó gyárban egy gép automatikusan viszi tovább a gyapjút egyik tartályból a másikba, végül pedig hengerek préselik ki a vizet a gyapjúból. A gyapjúmosó gyár a hazai gyapjútermelőket abba a helyzetbe juttatja, hogy külföldön gyárilag mosott állapotban értékesíthetik a gyapjúikat.

„Az evolúció az idő folyásához képest szinte fürgetegszerű volt”, de a Wolfner cég – annak ellenére, hogy a gyárban a modern technika köréből eredő valamennyi újítást meghonosította – „sohasem tért le arról az úttjáról, a melyet áruja szoliditásának elismertetése érdekében maga elé kitűzött”. Mindennek köszönhető, hogy termékei nemcsak az ország határain belül, de a legtávolabbi földrészekben is elismerést és megbecsülést szereztek. A TEHÉN (5. ábra) és az ANGAL²⁹ védjegyű talpgyártmányokat az összes világrész lábbelikészítői előszeretettel dolgozzák fel.

A cég azzal is gyarapította a tisztas magyar ipar dicsőségét, hírnevét, hogy ahol elindult, az összes nemzetközi versengésen első díjat nyert, a legutóbbi turini kiállításon a grand prix-vel tüntették ki.³⁰

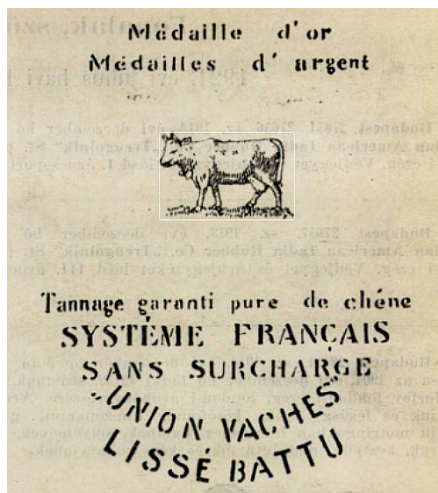
„Ezeknek az adatoknak egyszerű felsorolása is eléggé igazolja, hogy a Wolfner Gyula és Társa cég, a melynek több, mint ezer munkást foglalkoztató telepe szakmájában a legnagyobbak és legtekélyesebbek egyike, terjedelmével, mintaszerű berendezésével, közgaz-

²⁸ Magyar Ipar, 28. évf., 21. sz., 1907.

²⁹ A laudációban említett ANGAL védjegyet az elérhető forrásokra kiterjedő kutatás során nem sikerült megtalálni. A kutatásban a szerző segítségére volt Tóth Gábor, a Freckay János Szakkönyvtár munkatársa, akinek a szerző ezúton mond köszönetet. A Központi Védjegy-Értesítőben a Wolfner céghez kötődő első „angyalos” ábrázolást a cikksorozat előző részében mutattuk be, ez az 1914. évben a 27776. számon lajstromozott, orosz felirattal ellátott védjegy. L. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 18. (128.) évf. 1. sz., 2023. február, p. 61.

³⁰ A 145. lábjegyzetben szerepelnek az 1911. évi torinói nemzetközi kiállítás katalógusának adatai.

dasági jelentőségével, tisztos múltjával és imponáló jelenével egyaránt méltó az Országos Iparegyesület legnagyobb kitüntetésére, az aranyéremre.”³¹

5. ábra: Az 1901. évi, többször megújított védjegy³²

A gyár működése 1912 és 1930 között

A vállalat termelésére, működésére vonatkozó, fentiekben közölt rövid áttekintés 1912-ig, az Országos Iparegyesület aranyérmének átadásáig tartott; ebben a fejezetben 1930-ig ismertettük dióhéjban az újpesti cég valódi nagyüzemmé válásának, fejlődésének legfontosabb állomásait.³³

A jelentősen bővülő vállalkozási tevékenység során egyre növekvő mennyiségű marhabőrt dolgoztak fel. Az eltérő felhasználási célra készülő termékeket különböző eljárásokkal állították elő. Legismertebb gyártmányuk a gyorsított cserzéssel készített talpbőr volt, egy idő után pedig az egész világot meghódította az ültetési eljárással gyártott, jó minőségű Wolfner-féle gépszij. Tóth Béla adatai szerint egy új módszer, a talpimpregnálás bevezetése az 1920-as évek elejére tehető.

³¹ Az ideai aranyérem nyertese. Magyar Ipar, 33. évf. 20. sz., 1912, p. 516–518.

³² 41675. sz., Központi Védjegy-Értesítő, 1921. 7. sz., p. 289. – pro forma ez a 29086. sz. védjegy megújítása.

³³ Az áttekintéshez főként a következő két forrásra támaszkodtunk. A Budapesti Bőripari Vállalat és gyárainak története. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1984, p. 147–182.; HU-MNL-OL-Z 1174 10. csomó 37. tétel Wolfner László vagyoni jogi rendelkezései, adóügyei, levelezése 1848–1948. A további források adatait külön lábjegyzetben közöljük.

Bár a Wolfner-gyárban már 1891-től kezdve készültek lábbelik, ez az áru fajta két évtizeden át a katonai bakancsokra korlátozódott. 1912-től azonban új igények merültek fel: megrendelőként már nemcsak a hadsereg, de egyes állami szervek is hozzájuk fordultak. A rendőrség, a pénzügyőrség és a posta polgári cipőket rendelt a cégtől, miáltal megkezdődött a polgári cipők gyártása, amelyből az első években naponta 300–500 pár készült el. A későbbiek során a faszöges cipők mellett már elkezdték gyártani a ragasztott talpú, illetve a hajlékonyabb, női és gyerekcipőknek is alkalmas, ún. flexicipőket is.

A Wolfner bőrgyár tisztviselőinek és munkásainak eskütétele 1914-ben. a gyár udvarán.

6. ábra: Eskütétel a gyár udvarán 1914-ben³⁴

A gyár termelésére a háborús évek mélyreható befolyást gyakoroltak; az előző időszakhoz képest a gyártási volumen sokkal erőteljesebben bővült. Amíg korábban a hadfelszerelési gyár csak az egyik üzem volt a többi között, 1914-től az egész gyár szinte kizárólag a honvédség számára gyártotta a katonai bakancsokat, szíjzatokat, málhazsákokat és más felszerelési cikkeket. Az Országos Levéltár őriz egy (dátum nélküli) gépelt iratot, amely szerint

³⁴ Ugró: i. m. (8), számozatlan fényképmelléletek.

„a legnagyobb munkáslétszámot a háború alatt érték el: 8–10.000 munkás, éjjel-nappali állandó üzem”.³⁵

A háború alatt is bevezettek új gyártási módszereket, amelyekhez új üzemszerek létesítésére volt szükség. 1915-ben kezdték meg a krómbőrgyártást, egy évvel később pedig jobban megmunkálható, ún. zsíros felsőbőrök előállítását. Ez utóbbi alapanyagot korábban a Felvidékről szereztek be, csak a konfekcionálást végezték itthon.

Új építkezésekbe is belefoglaltak: a háború ideje alatt emeltek például egy új betonépületet, amelyben a legmodernebb elvek szerint alakították ki a meszezt. Ekkortól kezdve már nem a bőrt mozgatták, hanem szivattyúkkal a keverőmeszes levet. 1917-ben külön épület készült a cserzőanyagokat előállító új tanningyár részére. 1918-ban egy addig külföldről behozott, a későbbi években egyre fontosabbá váló új bőrfajta, a lakkbőr gyártásához kezdtek hozzá.

A lakkbőrgyártás bevezetése jó döntésnek bizonyult. Az új termék iránti igény olyan gyorsan nőtt, hogy 1920-ban már 600 ezer kvadrát³⁶ lakkbőrt gyártottak egy év alatt, 1922-ben pedig ki kellett bővíteni a négy évvel korábban kialakított lakkbőrgyártó üzemet.

Az I. világháború harcai elkerülték Budapestet, így abban az időszakban nem érte komoly fizikai kár a gyárat. A háborús évek megfeszített ütemű, folyamatos termelése miatt azonban a berendezések erősen leromlottak, ezért szükségessé vált azok rendbehozatala és a gyártás további technikai korszerűsítése.

Az 1919-es év azonban óriási megrázkódtatásokat, újabb hatalmas veszteségeket hozott az egész ország számára. Az ismert történelmi események közül itt csak a magyar–román háborút említjük, mert a Budapestre betörő román csapatok a Wolfner-gyárat sem kímélték. A bőrgyárat ért, 28,9 millió koronára rúgó károk „nemcsak összegüknél fogva, hanem azért is fontosak, mert velük egyik, a *közellátás szempontjainál fogva különös figyelmet igénylő iparágunkban támadt zökkenő*. 50.000 kg-ra becsülhetjük azt a bőrmennyiséget ..., melyet a románok a gyárból elvittek”, emellett közel 60 000 pár bakancsot és gyártásban lévő cipőt, továbbá rengeteg cipőalkatrészt is elraboltak a gyárból. Az „úgynevezett tanácsköztársaság szervei által pedig a kelenföldi gyárba átszállított gyári berendezési tárgyak közül 6.8 millió korona értékű ingóság szintén veszendőbe ment” – írja könyvében a közgazdasági károkat egységes statisztikai módszertan alapján felmérő *Laky Dezső* akadémikus.³⁷

1918 után főként a megrendelések erőteljes csökkenése, de részben a gépesítés miatt a gyár dolgozóinak létszáma kb. egyharmadára csökkent, ekkor 1000 embernél kevesebbet foglalkoztattak. Legjobban a szíjgyártó üzem termelése és a vixosbőrgyártás³⁸ szorult visz-

³⁵ HU-MNL-OL-Z 704-B-2. Ismertetések a bőripar történetéről, a vállalatról, 1933–1945.

³⁶ A kvadrát a bőrgyártás mennyiségi mérőszáma. Egy kvadrát = 1 angol négyzetláb, vagyis 9,29 dm².

³⁷ *Laky Dezső*: Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1923, p. 336.

³⁸ Marha vixosbőr: a húsoldalról növényi cserzőanyagokkal kikészített felsőbőr. Forrás: Bőr- és cipőipari minilexikon. (Szerk.) *Vermes Lászlóné*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1978: <https://mek.oszk.hu/01200/01207/#>.

sza, ez utóbbi ellensúlyozására korszerűsítették a boxkikészítő műhelyt, és megnövelték a boxbőrből készült termékek gyártási volumenét.

Figyelemre méltó, konkrét adatokat tartalmaz a Magyar Iparban megjelent beszámoló az Országos Iparegyesület küldöttségének 1927 májusában tett látogatásáról. A hatalmas kiterjedésű újpesti gyártelepen akkor mintegy száz épületben folyt a munka. A vendégeket Wolfner András és László, valamint *Vágó Miksa* vezérigazgató tájékoztatta arról, hogy az „ország megcsonkítása következtében a termelés lényegesen redukálódott” – a gyárlátogatás idején hetenként körülbelül ötezer marha- és borjúbőrt készítettek ki. A bőrgyár talpbőröket, gépszij- és lószerszám-bőröket, zsíros felsőbőrt és már termékeket állított elő. Külön részleg foglalkozott a cipőfelsőrészek és szíjgyártási cikkek számára készítendő lakkbőrökkel.

A hadfelszerelési gyár a honvédség lábbeli- és egyéb bőrszükségleteinek egy részét állította elő. A cég saját gyártmányú bőreiből a mechanikai cipőgyárban a legtokéletesebb gépek igénybevételével készítettek sokféle férfi, női és gyermekcipőt, továbbá szandálokat. A gépszíjgyár szintén a saját gyártmányú bőroket dolgozta fel különböző hajtószíjakká.

Az 1927-ben mintegy ezer főt foglalkoztató üzem egyik értékes osztálya volt a jól felszerelt laboratórium és műszaki iroda, ahol nyolc vegyész, illetve mérnök látta el a technikai teendőket. Külön figyelmet érdemelt a központi áramfejlesztő telep, amelynek érdekessége, hogy itt hasznosították azt a faanyagot, amelyből korábban kinyerték a cserzés céljaira a cserzőanyagot. A kilúgozás után kiszárított faanyag két kazán teljes fűtőanyag-szükségletére volt elegendő.³⁹

Elégedetlen munkások, újabb tüzesetek

Megbocsáthatatlanul egyoldalú lenne a Wolfner-gyárról szóló beszámolóink, ha nem említenénk meg a termelésben dolgozó munkások sanyarú helyzetét, amely miatt sokszor, és többnyire hatástalanul küzdöttek a munkaadóikkal – csak néha sikerült kisebb eredményeket kiharcolniuk. Nem célunk teljes leltárt készíteni az összes munkabeszüntetésről, de itt néhány jellemző esetet megemlítünk.

Már a 19. század végéről is vannak adatok: 1895-ben öt hétig tartó sztrájk volt három nagy bőrgyárban: a Machlup-gyárban kezdődött sztrájkhoz a Wolfner és a Mauthner-gyár munkásai is csatlakoztak. A munkabeszüntetés azonban nem járt eredménnyel, mert külföldről behozott munkásokkal a gyárak tovább dolgoztak.⁴⁰

1905 májusában először ismét a Machlup-bőrgyár munkásai léptek sztrájkba, egy nappal később a Wolfner- és a Mauthner-bőrgyár munkásai is csatlakoztak a munkabeszüntetéshez. A munkások szervezettsége miatt mind a három gyárban leállt a termelés. A munkások

³⁹ Gyárlátogatások. Magyar Ipar, 48. évf. 9. sz., 1927, p. 2–3.

⁴⁰ Sándor Vilmos: Nagypari fejlődés Magyarországon. Szikra, Budapest, 1954, p. 611.

az élelmiszerek drágulása miatt 20%-os béremelést követeltek.⁴¹ A megerőltető fizikai munkát végző gyári dolgozók 1908 tavaszán ismét béremelésért, továbbá a munkaidő csökkentéséért léptek sztrájkba.⁴² Lényegi eredményt ekkor sem értek el.

1911. március elején a hadfelszerelést készítő szíjgyártómunkások kezdtek sztrájkolni. A *Népszava*nak két héttel később elküldött nyilatkozatukban közölték: felháborította őket a képviselőházban a pénzügyminisztertől elhangzott kijelentés, miszerint a hadseregbe szánt milliókból a munkásokhoz is kerül. Egy képviselő meg is cáfolta ezt az állítást, rámutatva arra, hogy az a bizonyos összeg nem a munkások, hanem a részvényesek zsebébe vándorol. A Wolfner-gyárban 7 fillérért kénytelenek harcba menni egy többszörös milliomos ellen. Elpanaszolták azt is, hogy ugyanazért a munkáért ők még a Machlup cég munkásainál is jóval kevesebbet kapnak, miközben a nyomorúságos fizetésükből nekik még a munkájukhoz szükséges cérnát és viaszt is a gyárban kell megvenniük.⁴³ A gyártulajdonos először nyájasan fogadta a munkásokat, de aztán a követeléseiket brutálisan, gögösen visszautasította.⁴⁴

A szíjgyártók 1912 októberében újra sztrájkba léptek, miután a gyártulajdonos akkor már tárgyalásba sem bocsátkozott velük. „Wolfnerék kizsákmányoló telepe ismeretes a bőripari munkások előtt; lelkiismeretlenebb, gazabb kizsákmányolás, brutálisabb munkás-elnyomás széles ez országban alig található. A hadfölszerelést készítő szíjgyártómunkások csak filléres javításokat kérnek és ez is elutasításra talál. Wolfnerék, a mindenkori hadseregszállítók pedig a háborús alkalmakat most fölhasználva, újabb milliókra tesznek szert.”⁴⁵

A következő évben egy tíznapos, részleges eredménnyel járó sztrájk zajlott le, ebben a cipész és szíjgyártó munkások vettek részt. Azt követelték, hogy a 10 órás munkaidő legyen fél órával rövidebb, a munkabérük pedig 10,5%-kal magasabb. A gyár a munkaidő rövidítésébe belement, de a béremelést csak a konfekcióüzem munkásai részére adta meg.⁴⁶

Az igen éles kritika mellett konkrét adatok is helyet kaptak a *Népszava* 1917 júliusában megjelent egyik cikkében, amely Újpest „munkáselnyomatásról egyik leghírhedtebb” gyáráként aposztrofálja a Wolfner-féle vállalatot, ahol az elviselhetetlenül nehéz sorsú munkások éhbérért dolgoznak. Az átlagos hetibér a 30%-os drágasági pótlékkal együtt heti 38-40 korona. A remélt megegyezés helyett újabb csalódás érte a munkásokat, amire a *Népszava* így reagált: „a Wolfner-gyárnál kiuzsorázóbb, kizsákmányolóbb gyár nincs Újpesten, de talán a földszínen sem. De meggyőződhetek arról is a munkások, hogy a gyár profitvákságában a közönséges becsapástól sem riad vissza”. A napilap szerint ugyanis az igazgatóság a

⁴¹ A fővárosi bőrmunkások sztrájkja. *Bőripar*, 12. évf. 14. sz., 1905.

⁴² Sztrájk a Wolfner-gyárban. *Magyarország*, 15. évf. 117. sz., 1908, reggeli kiadás, p. 10.

⁴³ Szíjgyártók sztrájkja az újpesti Wolfner-féle gyárban. *Népszava*, 39. évf. 73. sz., 1911, p. 12.

⁴⁴ Sztrájk az újpesti Wolfner-gyárban. *Népszava*, 39. évf. 65. sz., 1911, p. 10.

⁴⁵ Az újpesti Wolfner-gyár. *Népszava*, 40. évf. 246. sz., 1912, p. 14. A cikk itt a Balkán-háborúra utal, amely a Wolfner-gyár számára jelentős megrendeléseket és bevételt hozott.

⁴⁶ Sztrájk. A Társadalmi Múzeum Szemléje, 5. évf. 3–4. sz., 1913, p. 432.

tárgyalások során 50%-os bérjavítást ígért, amely a munkások szerint azonban csak 25,5%-ot tett ki.⁴⁷

Egy későbbi fejezetben látni fogjuk, hogy a család második generációjának szinte párját ritkító meggazdagodása erős visszatetszést, sokakban egyenesen gyűlöletet keltett a gyárosfamília ellen.

Nemcsak a munkabeszüntetések miatt akadozott azonban időnként a termelés; a sajtó-hírek a 20. század elején bekövetkezett két hatalmas tüzesetről is beszámoltak. Az 1894. évi tragikus tűzvész után egy évtizeddel később, 1905 július végén újabb tűz pusztított a gyárban; ezúttal a 24 méter magas, 150 méter hosszú és 50 méter széles, favázás szárító égett le. A tűzvész keletkezésének okát nem tudták megállapítani. Az ingatlanban keletkezett kárt 500 000, az ingóságban keletkezettet 600 000 koronára becsülték, amelynek nagy részét a biztosítók megtérítették. A szárító épülete a tűztől és a sok víztől annyira megrongálódott, hogy a hatóság elrendelte annak lebontását. Ennek a tüzesetnek szerencsére nem voltak emberáldozatai.⁴⁸

A Wolfner-féle bőrgyárban az 1921. október 18-ára virradó éjszaka ismét hatalmas tűz támadt. Előbb az egyik, óriási mennyiségű bőrholmit tároló raktárépület borult lángba, majd a tűz az irodaépületre is áterjedt.⁴⁹ Az újpesti tűzvész nagy feltűnést keltett, ugyanis néhány nap alatt, gyors egymásutánban három jelentős tüzeset is történt a fővárosban. Külön-külön is milliós károkat szenvedett a Franklin Társulat, a Wolfner-gyár és a Lujza malom. Az esetet súlyosbította, hogy a Lujza malomban két tűzoltó lelte halálát. A találgatások azonnal elkezdődtek: a közvélemény tudni vélte, hogy a három jelentős üzemben nem véletlenül csaptak fel a lángok.

Pár nappal később az újságok beszámoltak a rendőrségi nyomozás eredményéről. A Wolfner-gyárban előállítottak egy munkást, aki a letartóztatásakor azt vallotta, hogy ő gyújtotta fel a raktárépületet. Nem sokkal később a rendőrség bebizonyította, hogy a Lujza gőzmalom szintén gyújtogatás martaléka lett. Nem zárták ki, hogy a három tüzeset mögött külföldről irányított, összehangolt akció állt.⁵⁰

Bakancsszállítás a hadseregnek – jövedelmező, de buktatókkal terhes üzlet

Nem véletlenül foglalkozunk hosszabban a hadiszállítások kérdésével. Mint látni fogjuk, a Wolfner család jelentős részben a 19. század végétől a 20. század közepéig tartó hadiszállítási szerződéseknak, azon belül is a katonai bakancsok gyártásának köszönhetette, hogy az ország leggazdagabb famíliáinak első vonalába került. Egyik oldalról az elképesztő jövedelem, másik oldalról az atavisztikus gyűlölet – mindkettőből kijutott a Wolfnereknek.

⁴⁷ Az újpesti Wolfner-gyári szíjgyártómunkások mozgalma. Népszava, 45. évf. 165. sz., 1917, p. 11.

⁴⁸ Az újpesti bőrgyár pusztulásához. Pesti Hirlap, 27. évf. 209. sz., 1905, p. 13.

⁴⁹ Éjszakai tűz a Wolfner-gyárban. Pesti Hirlap, 43. évf. 232. sz., 1921, p. 5.

⁵⁰ Gyújtogatás okozta a budapesti három tűzvészt. Magyar Jövő, 3. évf. 238. sz., 1921, p. 2.

Az előzmények 1890-ig, a honvédelmi minisztérium által a „honvédség bőrnemű szükségleteinek szállítására” kiírt, 1891. január 1-től kezdődő pályázatig nyúlnak vissza. A beérkezett hat ajánlat között szerepelt az iparosok szövetkezete, egy cipőgyári részvénytársaság, valamint a Wolfner Gyula és Társa cég a vele szövetkezett lipótszentmiklósi bőrgyárosokkal.⁵¹

A döntés 1891 januárjában született meg. *Báró Fejérváry Géza*⁵² honvédelmi miniszter a honvédség részére szükséges bőrneműek szállítását a Wolfner cégre és a lipótszentmiklósi bőrnagyiparosokra bízta, miután e konzorcium tagjai elfogadták azt a feltételt, hogy a bakancsgyártás 50%-át átengedik a kisiparnak. E döntésével a miniszter úgy tett eleget az ipari érdekeknek, hogy sikerült megóvnia a legfontosabbat: a honvédség harcképességét. A Wolfner-gyár képes volt nagy bőrkészletekről gondoskodni, hogy egy esetleges mozgósításkor a bőrkészítményekhez szükséges nyersanyag rendelkezésre álljon. Az érintettek kötelezték magukat a lipótszentmiklósi és az újpesti gyár megnagyobbítására, illetve arra, hogy amennyiben a miniszter a bakancsok 50%-át a kisipartól nem tudná beszerezni, a hiányzó szükségletet ők fedezik. Mindezekért cserébe a miniszter elfogadta a konzorcium által kért, a legolcsóbb ajánlatnál 2%-kal magasabb árat, a szerződést viszont egy évvel meghosszabbítva, hat évre kötötte meg.⁵³

A hatalmas üzlet híre nagy port vert fel, néhány hét múlva már az országgyűlés is foglalkozott a kérdéssel. *Báró Kaas Ivor* képviselő saját magának tudta be a helyzet kedvező alakulását, merthogy ő a sajtóban és a képviselőházban már korábban is támadta a régi, monopolisztikus szállítási rendszert. Mint kifejtette: örömeire szolgál, hogy a minisztérium szakított a régi megoldással, és ezt a nagy volumenű szállítást részben a Wolfner bőrgyáros cégre, részben a Hupka, Zsufa, Rodola, Palka és Laczko cégekre, vagyis a „szentmiklósi derék” iparosokra bízta. Kiemelte azt is, hogy a konzorcium köteles jól állni azért, hogy „a kisiparosoknak direkt kiadott 50%-nyi bakancsszállítás” rendesen beérkezzen.⁵⁴

A közszállítások egyik jelentős tételét érintő szerződés élénken foglalkoztatta a kisiparosok pártján álló közvéleményt. A *Nemzet* című lap azt emelte ki, hogy „a m. kir. honvédség bőrnemű szükségletének fedezése” tárgyában kötött szerződés szerint a vállalkozók belegyezése alapján a szükségleteket minden év tavaszán újra megállapítják, és a „kiadandó megrendelésből a gyalogsági lábbeliek (bakancs) 80%-a tőlük elvonható és a honvédelmi miniszter rendelkezése szerint a kisiparnak engedendő át”.⁵⁵

Közel másfél évtizeden át különösebb hírverés nem volt akörül, hogy a Wolfner cég hivatalosan is hadiszállítóvá lépett elő. Egy 1904-ben megjelent újságcikk azonban kisebb

⁵¹ Közlemények. *Nemzet*, 9. évf. 350. sz., 1890, esti kiadás, p. 2.

⁵² Fejérváry Géza (1833–1914), 1884-től 1903-ig hadügyminiszter, 1905–1906-ban Magyarország miniszterelnöke

⁵³ Szállítás a honvédség részére. *Pesti Hírlap*, 13. évf. 21. sz., 1891, p. 3.

⁵⁴ Országgyűlés: a képviselőház ülése febr. 13-án. *Pesti Napló*, 42. évf. 43. sz., 1891, esti kiadás, p. 1.

⁵⁵ A közszállítások ügye 1890-ben. *Nemzet*, 10. évf. 304. sz., 1891, melléklet.

skandalumot keltett: a cikkíró azzal vádolta meg az akkor a második képviselői mandátumát betöltő Wolfner Tivadart, hogy részesül a családi gyár hadiszállítói jövedelmeiből. Az összeférhetetlenség vádja miatt az országgyűlés mentelmi bizottsága vizsgálatot indított, melynek során megállapították, hogy a feljelentő, aki a sajtóban korábban is rendszeresen támadta Wolfner képviselőt, a vádat illetően semmilyen bizonyítékkal nem rendelkezik. A bizottság előtt Tivadar esküt tett arra, hogy megválasztásakor, 1896-ban kilépett a cégből, azóta abból semmilyen jövedelme nincs, saját vagyonából él. A vizsgálati szakaszban a botránykeltő cikk szerzője már azt is tagadta, hogy ő írta volna a feljelentéseket. Bizonyítékok híján a mentelmi bizottság felmentette a képviselőt az összeférhetetlenség vádja alól.⁵⁶

A papírtalpú bakancsok ügye

Erre a témára több okból kell kitérnünk – egyrészt, mert ez az ügy mind a mai napig élénken él a köztudatban, másrészt, mert számos közleményben a Wolfner céget is az aljas, csaló bakancsszállítók között említik, holott erre semmilyen okot nem szolgáltatnak. Az sem közömbös, hogy a papírtalpú bakancsok esete messze túlmutat a Wolfner családon: e látleletnek beillő ügy jól érzékelteti, miként változott meg rövid idő alatt a közgondolkodás, a magyar társadalomban hogyan nyert teret mind nagyobb mértékben az antiszemitizmus.

Bizonyított tény, hogy a Wolfner-féle gyár termékei ellen minőségi kifogás soha nem merült fel – olyannyira, hogy a háborúban az ország érdekeiért küzdő Wolfner Tivadar 1917-ben magas kitüntetésben részesült, 1918-ban pedig bárói rangot kapott. A Wolfnereket a meggazdagodásuk miatt ostromozó kritikusok sem illették őket a szélhámosság vádjával; a támadások kereszttüzébe a hadiszállítások révén elért extra jövedelmük miatt kerültek.

1915 tavaszán hatalmas botrány tört ki a fronton harcoló katonáknak szállított, hitvány minőségű bakancsok és ruhaneműk miatt. A sajtóhírek szerint először a máramarosszigeti katonai parancsnokságnál észlelték, hogy az új bakancsok rendkívül gyorsan tönkremennek. A következő szállítmányt megvizsgálva kiderült a csalás: a szélhámos gyártók a lábbelik talpát papírból készítették, ezért azok néhány nap alatt szétmállottak.

A közvéleményt már nem nyugtatta meg, hogy hamar őrizetbe vettek egy felsőmagyarországi menekülőkből álló társaságot, a lavina elindult. A hírekbe bekerült cipőgyárosok, suszterlegények, kereskedők mind-mind zsidók voltak,⁵⁷ és ez elengedő volt ahhoz, hogy az akkor már létező antiszemita hullám az összes zsidó bőrgyárost gyanúba keverje. Az ellen-

⁵⁶ Tágasabb magánérdek. Közérdek, 1904. március 17, p. 1. Az országgyűlési vizsgálatról részletesen beszámolt a Független Magyarország a 3. évf. 1904. március 11-ei számában megjelent, „Wolfner Tivadar összeférhetetlensége” című tudósításában.

⁵⁷ Néhány jellemző cikk a témáról: A papiros bakancsok szállítóit letartóztatták. Magyarország, 22. évf. 73. sz., 1915, p. 17; Bakancstalp – papírból. Pesti Hírlap, 37. évf. 72. sz., 1915, p. 14; Szélhámos cipészlegények. Magyarország, 22. évf. 107. sz., 1915, p. 16.

üzelmektől, amelyek folytán tetemes anyagi hátrány háramlott a kincstárra, ezenfelül pedig közvetlen veszélybe kerültek a fegyveres erő érdekei is.”⁶¹

A hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló törvény⁶² indoklásából egy mondatot idézünk, amely bizonyítja, hogy addigra már nemcsak a közvélemény fordult a zsidóság ellen. „A most folyó nagy háborúban sajnálatos példák igazolták eddig is, hogy különösen az ellenséggel fajrokonosságban álló néhány egyén faji érzéseit vagy önző egyéni érdekeit a hazának tartozó hűség és állampolgári kötelesség fölé helyezvén, az ellenséghez pártolt...”⁶³

A hadimilliomosok, akik „a vértengerről csak a tejfelt szedik le”

Hadigazdagoknak, hadimilliomosoknak a hadsereg szállítóiként látványosan gyarapodókat nevezték. Tény, hogy egyes nagytőkéseknek az I. világháború alatti hadiszállítások jelentős, olykor kivételesen magas profitot hoztak. Új beállítottságú, túlnyomórészt zsidó vállalkozók léptek színre, és a közvélemény hamar egybemosta őket a tisztességtelen spekulánsokkal.⁶⁴

Az 1918-ban újonnan indult *Virradat* című lap 36 részben közölte *Kozma Nándor*⁶⁵ „Hadimilliomosok arcképcsarnoka” című cikksorozatát, amelynek egyik fejezete a „Wolfner és Társa” cégről szólt.⁶⁶ A cikkek egy részét a szerző még ugyanabban az évben publikálta két kiadásban is megjelent, „Hadimilliomosok” című könyvében. A kötetbe huszonhat pelengérré állított nagyvállalkozó meggazdagodásának története került be, első helyen Weisz Manfrédal, a harmadikon pedig Wolfner Tivadarral.

A kötet előszavát jegyző *Huszár Károly*⁶⁷ sárvári országgyűlési képviselő következő mondatai jól tükrözik a könyv fő üzenetét: „A háború olyan eltolódásokat okozott a vagyon terén, mint a földrengés a talajrétegekben. Az államnak legsürgősebben feladata igazságot

⁶¹ Melléklet a 1148. számú irományhoz. Indokolás a hadi szállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról szóló törvényjavaslathoz. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XLVI. kötet. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1915, p. 95. Az első idézet: Részletes indokolás a 2. §-hoz, p. 103., a második idézet: Általános indokolás I, p. 95.

⁶² A törvényt később kiegészítették a vagyoni felelősséggel tartozó személyek vagyonára vonatkozó feltételekkel. L.: „1921. évi XLIII. törvény a hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló 1915:XVIII. törvény-cikk kiegészítéséről”.

⁶³ Melléklet a 1149. számú irományhoz. Indokolás a hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló törvényjavaslathoz. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XLVI. kötet. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1915, p. 113.

⁶⁴ In: *Bihari Péter*: Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, p. 154.

⁶⁵ Kozma Nándor (1886–1919) izraelita vallású hírlapíró, jogász, 1916-tól a *Virradat* c. lap belső munkatársa. Forrás: *Gulyás Pál*: Magyar írók élete és munkái, XVII. köt. MTA Könyvtára, Argumentum, Budapest, 1995, p. 446.

⁶⁶ *Kozma Nándor*: Hadimilliomosok arcképcsarnoka. XIV. A bakancsszállító: Wolfner Gyula és társa. *Virradat*, 1. évf. 25. sz., 1918, p. 3. – A cikk 1918. április 18-án jelent meg.

⁶⁷ Huszár Károly (1882–1941) országgyűlési képviselő a második és harmadik Friedrich-kormányban választás- és közoktatásügyi miniszter volt, 1919. november 24-től 1920. március 15-ig pedig a miniszterelnöki tisztséget töltötte be.

és kiegyenlítést teremteni a háboru haszonélvezői és a háboru kárvallottjai között. Senkinek sincs joga mások véréből, halálából, verejtékéből, gyászából vagyont szerezni.”

Kozma – akitől ennek a fejezetnek a címében lévő idézet származik – nem palástolja a Wolfner család iránti ellenszenvét. Könyvének „A Bakancsszállító (Wolfner Gyula és Társa)” című fejezetében ezt írja: „A hadseregfejlesztés évtizedes munkáján megmilliomosodott kapitálisták világszerte legismeretesebb magyar típusai a börgyártó ujbpesti Wolfnerek. Híres pénzcsalád, valóságos plutokrata dinasztia.” Régi hadseregszállítók, a békeidőben is ők szerelték fel a magyar honvédséget és a balkán államok hadseregeit katonai bőrárúval. Már ezzel is milliókat kerestek...

Kozma az országos politikától akkor már több mint egy évtizede visszavonult Tivadarról így írt: „Ujbpest ura: Wolfner Tivadar volt szabadelvű képviselő, méltóságos úr, a gyár társ tulajdonosa, ’helyesebben spiritus rektora’. Tisza jóbarátja, erőszakos természete annak hú mása. Tisza az országos politikában, Wolfner Tivadar az iparban: elmaradott, konzervatív, a munkásságot semmibe vevő.”

Kozma szerint a háború előtt Wolfneréknél a bőr-, cipő- és szíjgyártásban összesen 4-450 munkás dolgozott. A háború alatt a munka szaporodott, ezért 3-3500 munkás ült a kaptafa mellett, továbbá 1500 szíjgyártó és 1000 börgyártó dolgozott a gyárban, összesen 6-7000 fő gyarapította a bakancsgyáros sok száz milliós vagyonát. A háború elején éjjel-nappali munkával napi 10 000 pár bakancsot gyártottak, később naponta 6000 pár készült. Kozma darabra vetítve számolta ki, szerint hány koronát kerestek egy-egy pár bakancson: a végösszeg szerint százmillió korona. Ez a vagyon nemcsak a hadügyminisztériummal kötött zsíros üzletből, de abból is keletkezett, hogy az iparágban Wolfnerék fizették a legalacsonyabb munkabért, a hatalmas infláció idején pedig a gyár munkásai hiába kértek drágasági pótlékot. A tízoldalas fejezet végén a szerző megemlíti, hogy hatalmas nyereségükből a Wolfnerek azért áldoznak jótékony célokra – például húszezer szegény gyereknek adtak cipőt, és a hadbavonultak családjait is segítik. „A jótékonyáságnak ez a gyakorlása nagyon szép és dicséretes, de távolról sem mentesíti a Bakancsszállítót(sic!) hadinyereségének revíziója alól.”⁶⁸

A Kozma Nándor által említett húszezer pár gyermekcipőről a Népszava is közölt 1917-ben egy vitriolba mártott tollal írt cikket. A napilap sok adattal alátámasztott, éles kritikákat idéz a cipészek szaklapjából: „Szakkörökben régen úgy beszélnek már Wolfner ur szállítási szerződéséről, mint panamaszerződésről, amely az összes többi állami szerződésektől elüt és csak neki juttat különös előnyöket, privilégiumokat.” A többi szállítóval szemben a Wolfner-gyár drágábban számlázza a katonai bakancsokat, külön szociális pótlékot is kap minden egyes bakancs után, de ennek ellenére az újpesti gyárban „sok tekintetben rosszabbak a munkaviszonyok, mint más hasonló üzemben”. Ami pedig a húszezer pár ajándék

⁶⁸ A Bakancsszállító. (Wolfner Gyula és Társa.) Kozma Nándor: Hadimilliomosok. Karrierek a háboru aranyhegyén. Táltos, Budapest, 1918, p. 5; 31-40.

gyermekcipőt illeti: a Népszava szerint a nagy dobra vert egymillió korona értékű adomány a gyárnak nem kerülhetett többé kétszázezer koronánál, ugyanis ezek a cipők a bakancskészítés közben keletkezett hulladékból készültek.⁶⁹

A fentiekhez egy több napilapban megjelent rövid hírt teszünk hozzá 1914 novemberéből: „A Wolfner Gyula és társa czég a Vilmos császár ut 37. szám alatti házban hatvan sebesült katona részére kisegítő hadikórházat rendezett be, a melyet a czég saját költségén tart fenn.”⁷⁰

Gondterhes évek

A Népszava 1919 januárjában hangzatos című cikkben kürtölte világgá: lemondása napján *Bartha Albert*⁷¹ hadügyminiszter 13 milliót ajándékozott a Wolfner-cégnek úgy, hogy nem is hallgatta meg az illetékes ügyosztályvezetőket. „Felelősségre kell vonni!” – harsogta a lap, majd közölte: 1916-ban kezdődött a honvédelmi minisztérium és a hadiszállító Wolfner cég között az állandósult nézeteltérés a szerződés egyik pontjának értelmezése körül. Wolfnerék szerint a katonai kincstárnak minden pár bakancs után közel 3 koronával többet kellett volna kifizetnie, a minisztérium ezt tagadta. A Népszava idézi a két fél közötti megállapodásokat rögzítő, 1918. december 9-ai jegyzőkönyvet, amelynek alapján a hadügyminiszter intézkedett a cég által vitatott különbözet kifizetéséről. Bartha történetesen a „bukása napján” adta ki az erre vonatkozó utasítást, megtoldva azzal, hogy a gyárat az „eddiggi teljesítményeiért igen meleg elismerésben részesítsék.”⁷²

Az újonnan kinevezett miniszter, „Böhm elvtárs”⁷³ azonban vizsgálatot indított. Megfoglalmazódtak ugyan pro és kontra érvek, de a Népszava sietett levonni a következtetést: „Bartha miniszternek felelni kell azért, hogy könnyelműen, az illetékes emberek meghallgatása nélkül, tizenhárommillió állampénzt odadobott Wolfner báróéknak!”

Az *Est* című lap gyorsan reagált a botránykeltő cikkekre. Megkérdezte a hivatalban lévő *Böhm Vilmos* hadügyminisztert. Ő a jegyzőkönyvben rögzített megállapodásokra vonatkozó információkat helybenhagyta, de a folyamatban lévő vizsgálatról nem kívánt nyilatkozni. A lap tudósítója a volt minisztert, Barthát is megkérdezte, aki közölte, hogy a Wolfner cég követelésének jogosságát az általa megkérdezett kereskedelmi minisztérium jóváhagyta. Miután a Wolfner-gyár ennek ellenére sem kapta meg a követelését, a cég közölte, hogy pert indít a minisztérium ellen. A Bartha által felkért szakértő véleménye szerint a gyár meg-

⁶⁹ Wolfner hadiszállító ur cipőadománya. Néhány szerény megjegyzés. Népszava, 45. évf. 301. sz., 1917, p. 6.

⁷⁰ Az Ujság, 12. évf. 287. sz., 1914, p. 7.

⁷¹ Bartha Albert (1877–1960) katonatiszt, két ízben honvédelmi miniszter.

⁷² Bartha hadügyminiszter 13 milliót ajándékozott a Wolfner-cégnek. Népszava, 47. évf. 19. sz., 1919. január 22., p. 4. – A Népszava még három további számában is tárgyalta ezt a témát.

⁷³ Böhm Vilmos (1880–1949) szociáldemokrata politikus, hadügyi államtitkár, hadügyminiszter, majd hadügyi népbiztos.

nyerte volna a pert; a miniszter ennek tudatában szólította fel egyezsége a céget – amint ez meg is történt.

Az Est Wolfner Tivadart is megkérdezte (a Népszava nem volt rá kíváncsi), aki elmondta, hogy a szóban forgó szerződést még békeidőben kötötték meg. A minisztérium két éven át az utóbb vitatott pont alapján számította ki a cégnek járó költségeket, de később „más számítási alapra” helyezkedett. A korábban „jogérvényesen elsámolt, elintézett és kifizetett”, egyáltalán nem kifogásolt számlákkal kapcsolatban azonban a hatóság később új követelésekkel állt elő, majd azokat – jogtalanul – le is vonta a később kiállított számlák összegéből. A Wolfner cég tiltakozott ez ellen az eljárás ellen, de hiába. Kénytelen volt pert indítani, amelyet azonban a minisztériummal megkötött egyezség alapján visszavont.⁷⁴

Az előzményeknek utánanézve az is kiderült, hogy a minisztertanács 1918 decemberében már tárgyalta a bakancsszállítások ügyét. Ezen az ülésen Böhm Vilmos hadügyi államtitkárként képviselte a hadügyminisztériumot. Előterjesztésében Böhm erőteljesen kifogásolta a Wolfner cég által betervezett fizetési igényt. Saját véleményét adatokkal, érvekkel alátámasztva kijelentette, hogy szerinte egyetlen fillérrel több nem jár Wolfneréknek, mint amennyit a minisztérium addig kifizetett, majd kinyilatkoztatta: a Bartha miniszter és Wolfner Tivadar által megkötött „egyezség az ügyosztály akarata és véleménye ellen történt, megkárosítva 13 millió koronával az államot”. Végül azt javasolta, a minisztertanács vizsgálta ki az ügyet, és amíg nincs végleges döntés, a számvevőszéknél tiltsák le a Wolfner cég részére történő kifizetéseket.⁷⁵

A hadügyminisztérium és a Wolfner-gyár közötti konfliktus ugyan lezárult, de a cipőgyártásban érdekeltek továbbra sem nyugodtak bele abba, hogy a kormány újra és újra megújítja a hadsereg ellátására vonatkozó, 1891-ben kötött szerződést. Az országházban többször hangzott el interpelláció az állam és a Wolfner-gyár bakancsszállítási szerződésének feltételei miatt. Nem célunk valamennyi felszólalást ismertetni, de az 1921 és 1938 közötti időszakból alább idézettek jól érzékeltetik a közhangulatot.

Ugron Gábor⁷⁶ a nemzetgyűlés 1921. augusztus 10-én tartott 246. ülésén⁷⁷ tette szavá, hogy a 15 évre megkötött, automatikusan meghosszabbodó szerződés alapján az állam köteles az egész éves szükséglet 60%-át, illetve az évközbeni esetleges többletet a Wolfner-gyártól megrendelni. A képviselő kiemelte, hogy „a Wolfner-cég a háború alatt, igaz, hogy jó pénzért, de nagy szolgáltatásokat tett az országnak, mindig jó árut szállított”, ez viszont nem indok arra, „hogy 70.000 kisiparost és a többi cipőgyárat kizárják a munkából”. A képviselő

⁷⁴ A Wolfner-cég 13 milliósi differenciája a hadügyminisztériummal. Az Est, 10. évf. 20. sz., 1919, p. 6.

⁷⁵ HU_MNL_OL_K27_19181217 Minisztertanács. Nyilvános (68. ülés) 1918. december 17. Wolfner Tivadar bakancsszállítási ügye (HM).

⁷⁶ Ugron Gábor (1880-1960) országgyűlési képviselő, majd belügyminiszter az Esterházy-, valamint a harmadik Wekerle kormányban.

⁷⁷ Az ülésen elhangzottakról készült jegyzőkönyv olvasható a Nemzetgyűlési napló, 1920. XII. kötetében (1921. július 16. – 1921. augusztus 23.). Ülésnapok, 1920/246, p. 388–390.

kérdőre vonta a kormányt, hajlandó-e a jövőben a közszállítási szabályzat szerint eljárni, és a Wolfner-gyár szerződését sztoornírozni?⁷⁸

Öt évvel később, a nemzetgyűlés 1926. június hó 23-án tartott 576. ülése keretében szólt fel *Sándor Pál*⁷⁹ képviselő. Hosszú interpellációja a háború alatt bevezetett „kötött gazdaság” megszüntetéséhez kapcsolódott, de a nyersbőr kivitel terén kialakult anomáliákat is érintette. A képviselő szerint a kisüzemek amúgy is jelentős hátrányban vannak a nagy gyárakkal szemben, emellett a kartellek kedvezőbb feltételek között működhetnek, mint a kisiparosok. Állításának igazát számos adattal bizonyította, majd áttért fő mondandójára, a Wolfner-gyárral kötött szerződésre (amely miatt már 1921-ben is interpellált). Kiderült, hogy a megállapodás már nemcsak a hadsereg, de „a magyar állam más, természetbeni ruhaellátásban részesülő alkalmazottai lábbeli szükségleteinek” szállítására is kiterjed, ez ügyben a kormány képviselőjében a pénzügyminisztérium szerződött a céggel. Az állam ebben a szerződésben is vállalta, hogy az éves szükséglet 60%-át a Wolfner-gyártól rendeli meg, emellett azonban a „központilag beszerezendő bőrányagok szállításával” is a céget bízta meg. Az 1921 júliusában hatályba lépett szerződést 1935. december végéig kötötték, de ha egyik fél sem mondja fel, 1939. június végéig érvényben marad – mondta *Sándor Pál*.

Az interpellációra válaszoló *Bud János*⁸⁰ pénzügyminiszter a nyersbőrkereskedelem terén kialakult európai helyzetre hivatkozott, véleménye szerint „igen nagy gazdaságpolitikai érdekek teszik szükségessé”, hogy ezt a helyzetet fenntartsák. Az interpelláló képviselő azt mondta, a kormány csak ideiglenesen fogadhatja el a pénzügyminiszter válaszát, ugyanis az ő kérdésére nem adott választ: „megszüntetik-e a Wolfner Gyula és Társa céggel való szerződést, igen vagy nem?” Ezt követően a vita kissé elfajult, emiatt az elnök kénytelen volt feltenni a kérdést: megszavazzák-e a miniszter válaszát? A képviselők többsége igent mondott.⁸¹

A parlamentben egy bő évtizeddel később újra elhangzott – és ismét negatív kontextusban – a Wolfner cég neve.

*Meizler Károly*⁸² képviselő az országgyűlés képviselőházának 324. ülésén, 1938. június 7-én tartott, hosszúra nyúlt interpellációjában a nehéz helyzetben lévő kisipar, de különösen a vidéki kisiparosok érdekei mellett állt ki. Véleménye szerint a kisiparnak a közszállításokból lényegesen nagyobb arányban kellene részesednie. A képviselő egy figyelemre méltó adatot említett. „Éppen nemrégiben láttunk egy érdekes statisztikai kimutatást arról, hogy egy félpár cipő jut egy évben egy-egy magyar emberre.” A képviselő hozzátette: kérdés, hogy ez igaz-e, bár ez a megállapítás erősen tartja magát. Az viszont tény, „hogyan az árelemző

⁷⁸ Vagyonsváltás, interpellációk. Világ, 12. évf. 177. sz., 1921, p. 2.

⁷⁹ *Sándor Pál* (1860–1936) parlamenti képviselő (kisebbségi megfigyeléssel 35 évig).
⁸⁰ *Bud János* (1880–1950) statisztikus, egyetemi tanár, 1924–1928 között pénzügyminiszter.

⁸¹ Nemzetgyűlési napló, 1922. XLV. kötet. 1926. június 05. – 1926. október 26. Ülésnapok, p. 211–216.

⁸² *Meizler [Maróthy] Károly* (1897–1964) ügyvéd, újságíró, szélsőjobboldali elveket valló parlamenti képviselő.

bizottság 1448/1937-es jelentésében megállapítja, hogy a Wolfner Gyula és Társa újpesti cégnél a tiszta haszon átlaga nagyobb annál, ami közgazdaságilag indokolt és elismerhető” – szúrta oda Keszthely országgyűlési képviselője a kisipar fő ellenségének tekintett nagyipar egyik prominens képviselőjének.⁸³

A levéltári kutatás során kiderült, hogy a Wolfner-gyár még 1943-ban is szállított óriási mennyiségű különféle lábbelit, katonai táskákat és más termékeket, részben a hadügy-, részben a belügyminisztérium számára.⁸⁴

A Child Welfare Mission to Hungary esete a Wolfner urakkal

Az I. világháborút követő, az ország lakosságának sok szenvedést okozó évekre visszatérve megemlítünk egy apró epizódnak látszó eseményt, amelyről az Országos Levéltárban őrzött fényképekkel illusztrált, nyomtatott kiadvány⁸⁵ tanúskodik. A kutatás során a dokumentumra nem sikerült magyar közgyűjteményekben rátalálni, ellenben arra igen, hogy a szóban forgó közleményre több 21. századi, angol nyelvű szakkönyv hivatkozik.

Mint ismeretes, a szövetséges hatalmak a vesztes Osztrák–Magyar Monarchia országait a háborús károkat tetéző gazdasági blokáddal büntették, amelynek következtében a lakosság egyre nagyobb hányada éhezett. A nélkülözőkön az amerikaiak eleinte kormányzati forrásokkal, később egyre inkább magánadományokkal próbáltak segíteni. Miután Magyarországon ellen a tanácsköztársaság ideje alatt is fenntartották a blokádot, ez nagyban hozzájárult a súlyos éhínség kialakulásához. Nálunk a gyermekek élelmezésére irányuló amerikai segélyakció csak a tanácskormány bukása után, 1919 végén vehette kezdetét.

Az American Relief Administration European Children's Fund által 1920 és 1923 között megszervezett segélyakciónak a gyermekétkeztetésre irányuló, egyik fő programjáról számos sajtóorgánumban jelentek meg hírek. A korabeli fényképfelvételek láttán tudatosodik bennünk, hogy a szívhez szóló tudósítások nem költői túlzással íródtak: a helyzet valóban tragikus volt. A *Világ* tudósítója például ezekkel a mondatokkal vezette be hosszú cikkét: „a 'child welfare mission to Hungary' magyarra fordítva annyit jelent, hogy jut végre meleg falat, tápláló étel, jut ebéd, meleg, jóízű ebéd a sok lesóványodott, kiszáradt, fejlődésben visszamaradt, rosszul táplált magyar gyerekeknek... A legszörnyűbb és leghatásosabb háborús fegyver a blokádnak, a kiéheztetés fojtogatott bennünket. Ennek a harcnak legsúlyosabb sebesültjei az ártatlan kisdedek, akiknek vézna karjuk csontig soványodott, beesett arcukat ölmos sápadtság ülte meg.” Amíg valahol Európában még tanácskozik valamilyen bizottság,

⁸³ Képviselőházi napló, 1935. XIX. kötet. 1938. május 18. – 1938. június 17. Ülésnapok, p. 430–434.

⁸⁴ HU MNL–Z–704. 30. tétel. Wolfner Gyula és Társa Rt., Bel- és külforgalmi statisztikai kimutatások (1930–1947).

⁸⁵ HU-MNL-OL-Z 1174 1. cs. 1. tétel Magániratok, kérelmek, félhivatalos levelezés 1800–1944.

addig Amerika segítő kezét nyújt: az élelmiszerszállítmány már útnak indult a csillagos-sávós lobogó alatt.⁸⁶

A levéltárban található, fent említett dokumentum nem véletlenül került a Wolfner család hagyatékába. Az amerikai gyermekvédelmi misszió 1920-ban kiadott, 27 oldalas beszámoló jelentése három oldalt szentel Wolfnerék hathatós segítségének – keretes írásunkban ebből idézünk néhány mondatot. A segélyprogramról szóló új szakkönyvek egyike nemcsak a misszió nyomtatott beszámolóját ismerteti, hanem a meleg ebédért sorban álló újpesti gyerekekről készült egyik fényképet is közli (7. ábra).

Részlet az American Child Welfare Mission jelentéséből⁸⁷

A misszió küldöttei drámai szavakkal érzékeltették Újpest állapotát. A korábban élettel teli, nyüzsgő utcák üresek, kihaltak a gyárak körül, mert azok az alapanyagok és a fűtőeszközök hiánya miatt nem üzemelnek. A szülőknek nincs munkájuk, a városban hétezer gyermek éhezik.

Most azonban van egy része Újpestnek, mégpedig a Wolfner-gyár, ahol 10-14 óra között ismét zajlik az élet. Bár ez a gyár sem működik, a konyhában mégis pezseg az élet. A Wolfner urak, akik azonnal megértették a misszió fő célját, habozás nélkül följánlották segítségüket, miáltal lehetővé vált, hogy a misszió itt adjon minden nap meleg ételt a gyermekeknek. A Wolfner urak először rendbe hozatták, majd a misszió rendelkezésére bocsátották a gyár rossz állapotban lévő, nagykapacitású konyhájának berendezéseit és az ebédlőjét.

Az amerikai küldöttek azt is leírták, hogy a gyerekek fizikailag és mentálisan is tönkrementek a háború alatt. Apáik és idősebb fivéreik, ha ugyan éltek még, nem jutottak haza. Ők maguk éhesen, lerongyolódva nem ismerték, emiatt eleinte nehezen tűrték a szabályokat, de lassan sikerült úrrá lenni a káoszon.

Az ebédlőben egyszerre ezer gyereknek tudtak helyet adni. Naponta hét turnust kellett megszervezni, hogy mind a hétezer éhes gyermek legalább naponta egyszer jóllakhasson.

⁸⁶ American Relief Administration European Children's Fund. Világ, 10. évf. 128. sz., 1919, p. 5.

⁸⁷ American Relief Administration European Children's Fund. Final report of the work in Hungary written by the members of the American Child Welfare Mission. Budapest, [s. n.] 1920, p. 27.

7. ábra: Ételosztás Újpesten, 1920 júniusában⁸⁸

1919-ben először a proletárdiktatúra alatt szedtek a gazdag burzsoázia köréből túsokat, majd a tanácskormány bukása után újabb tisztogatási hullám indult, melynek célkeresztjébe a zsidóság került. Ez ellen lépett fel a hitközségek elnökségeiből alakult Magyar Zsidók Általános Segítő Bizottsága az egész magyar nemzethez, de főként a keresztényekhez intézett kiáltványával, melynek neves aláírói között Wolfner Tivadar is szerepelt.

⁸⁸ Heike Karge, Friederike Kind-Kovács, Sara Bernasconi: *From the Midwife's Bag to the Patient's File: Public Health in Eastern and Southeastern Europe*. Central European University Press, Budapest, 2017, p. 159.

A Magyar Zsidók Általános Segítő Bizottságának kiáltványa

A napilapokban közzétett deklaráció azokra a gyűlölködő vádakra apellált, amelyek a bolsevista uralom bűneiért az egész magyar zsidóságot akarták felelőssé tenni. A bizottság a magyar zsidó emberek nevében keményen elhatárolódott a „kommunizmus bűntől fertőzött tanaitól.”

Kijelentették, hogy a bolsevistákat nem ismerik el zsidóknak, velük semmilyen közösséget nem vállalnak, és kétszeresen is elítélik őket, amiért oly nagy bűnt követtek el a magyar nemzet és a zsidóság ellen, hiszen ez utóbbiak ellen valóságos rablőhadjárat indult. Állást foglaltak amellett, hogy a bűnösöket el kell ítélni, az ártatlanokat azonban meg kell védeni.

Nyomatékosan kihangsúlyozták, hogy a magyar zsidók a nemzet hűséges fiai, akik dolgozni, tenni akarnak a hazájukért és a – bármilyen hitvallást követő – eljövendő nemzedékekért.⁸⁹

A második generáció vezető egyéniségei

A Wolfner család szinte valamennyi férfitagja bekapcsolódott a vállalat irányításába: a két alapító után Lajos öt fia közül négyen, a négy fiúunoka közül pedig hárman vitték tovább a céget. A második generáció tagjai közül Sándor, az unokák közül pedig János volt a kivétel, ők ketten a családjuk által megteremtett javakból éltek.

A dinasztia második generációjához tartozó fivérek közül az 1923-ban elhunyt Nándor élete utolsó évtizedében mozgásképtelenné vált, a nyilvánosságot is kerülte. Tivadar 1929-ben halt meg, de az egészsége a háború után megroppant, emiatt a munkából fokozatosan vissza kellett vonulnia. József, aki túlélte két öccsét, 1932. évi haláláig aláírási jogosultsággal bírt, hetvenéves kora után azonban már nem folyt bele a napi ügyekbe. A lassacskán kiöregedő testvérek fiai az 1920-as évektől kezdve fokról fokra betársultak a vezetésbe, míg végül a hatalmasra nőtt vállalkozás teljesen az ő irányításuk alá került. József fia, György, 1921-ben, András (Tivadar fia) és László (Gyula fia) pedig 1930-ban lépett be társtagként a cégbe.⁹⁰

A leghosszabb életkort megért Gyula 1897-től egészen addig a gyár társtagja maradt, ameddig 1944-ben őt – a fiával és András báróval együtt – hatóságilag el nem tiltották összes jogosultságától. Erre a korszakra sorozatunk következő részében térünk vissza.

⁸⁹ A zsidóság a nemzethez. Pesti Napló, 70. évf. 126. sz., 1919, p. 4.

⁹⁰ Központi Értesítő, 55. évf. 43. sz., 1930, p. 810–811.

A családtagok néhány további gazdasági érdekeltsége

Koroknai Ákos roppant érdekes adatokat közöl abban a tanulmányában, amely Magyarországon két jegybankjának hitelinformációs tevékenységét ismerteti. A Monarchia korának központi jegybankja az Osztrák–Magyar Bank volt, 1924-től kezdve ezt a funkciót a Magyar Nemzeti Bank töltötte be. Az egymást követő két történelmi korszakban mindkét központi bank alapvető szerepet játszott hazánk gazdasági életében.

Szerencsés eset, hogy az említett bankintézetek iratai között az Országos Levéltárban 1922-től kezdve rendelkezésre állnak a Wolfner Gyula és Társa cégről szolgáltatott hitelinformációk, mert ezek alapján nyomon követhető a vállalat gazdasági életének, illetve a tulajdonosok vagyoni helyzetének alakulása. Mint *Koroknai* írja, a céget 1926-ban tulajdonló Wolfner József, Tivadar, Gyula és György „25 millió pengőn felüli vagyonnal rendelkeztek. ... A cégtársak, amint az a hitelinformációból tételesen kitűnik, számos vállalat nagyrésztvényesei, igazgatósági tagjai voltak (Bakonyvidéki Kőszénbánya Rt., Royal Nagyszálloda Rt., Gácsai Gyapjúsövet és Posztógyár Rt. stb.)”⁹¹

A korabeli sajtóhírek, a levéltári és egyéb források tanulmányozása során a Wolfner cégről, illetve a tulajdonosokról sok információra sikerült rátalálni – többek közt arra, hogy a vállalkozás a börgyártás és a tímárság mellett 1925-től kezdve bankárként és pénzváltóként is működött. „Wolfner József, báró Wolfner Tivadar, Wolfner Gyula és Wolfner György társtagoknak bank- és pénzváltó üzlettulajdonosi minőségük bejegyeztetett” – olvashatjuk a Közponi Értesítőben.⁹²

Számos adat áll rendelkezésünkre a Bakonyban létesített bányákkal összefüggésben létrehozott részvénytársaságokról, továbbá a Royal Nagyszálloda Rt.-ről, amely társaságok igazgatóságának névsorában hosszú éveken át szerepeltek a Wolfner családtagok. Nem így a Gácsai Gyapjúsövet- és Posztógyár Rt.-ben: ahogy *Koroknai* írja, abban a társaságban részvényesek voltak, ezért a nyilvános adatok között a nevük nem jelenik meg.

Érdekes összefüggést mutat egy másik forrás. Wolfner József a családi gyárban betöltött vezető szerepén túl – több rangos pozíciója mellett – a Magyar Országos Központi Takarékpénztár (MOKTÁR) elnöke is volt. Egy 1914-es közleményben olvashatók a következők: „a takarékpénztár szűkebb érdekkörébe tartozó iparvállalatok” az „Első Magyar Részvény Serfőződe, a Gácsai Gyapjúsövet és Finomposztógyár Részvénytársaság...”⁹³ Érthető, hogy a MOKTÁR elnökeként Wolfner József szívesen kamatoztatta közgazdasági tudását, kitűnő kapcsolatrendszerét és vagyonát más megbízható vállalkozásokban – vélhetően erre bízva családtagjait is. Az ő fia, a Wolfner-gyár érdekében rendkívül intenzív munkát végző György például fontos pozíciót töltött be a Royal Nagyszálloda Rt.-ben: a társaságnak közel

⁹¹ *Koroknai Ákos*: Az Osztrák–Magyar Bank és a Magyar Nemzeti Bank hitelinformációs tevékenysége (1878–1948). Levéltári Szemle, 27. évf. 2. sz., 1977, p. 289–299.

⁹² Közponi Értesítő, 50. évf. 41. sz., 1925, p. 884.

⁹³ Magyar Országos Központi Takarékpénztár. Budapesti Hírlap, 34. évf. 22. sz., 1914, p. 40.

hús évig igazgatósági tagja, majd alelnöke volt.⁹⁴ György korai, váratlan halála miatt az igazgatóságban megüresedett helyére unokatestvére, András báró került.⁹⁵

A családi gyáron kívül nemcsak Józsefnek, de Tivadarnak is voltak további gazdasági érdekeltségei. Ő két bányászattal foglalkozó részvénytársaságot alapított. 1922-ben a Bakony Vidéki Kőszénbánya Rt., egy évvel később a Kisgyóni Kőszénbánya Rt. alakult meg, 1934-ben a két társaság egybeolvadt.⁹⁶

A Bakony északi peremén fekvő Kisgyón környékére a trianoni területvesztés irányította a figyelmet, a térségben 1921–1922-ben kezdtek bányászati kutatásokba. A terület bérlője, *Freund Béla* 1923-ban állapodott meg Wolfner Tivadarral. A báró először a kutatófúrások költségeit fedezte, majd azok eredményének ismeretében kiépíttette az 1924 júniusában üzembe helyezett, Bodajk és Kisgyón közötti vasútvonalat. A nagyarányú fejlődést mutatja, hogy 1924-ben 230 990 mázsa, 1935-ben pedig már 1 452 820 mázsa szenet termeltek ki.⁹⁷ A Bakonyban feltárt szén felszínre hozatalára alakult két részvénytársaság igazgatóságában Tivadar gyermekei is helyet kaptak. A bárói ághoz tartozó fiatalok főúri módon éltek a bányák jövedelméből.

Gyula igazgatósági tagja és főrészvényese volt az 1920-ban alapított Nemzetközi Bőripari és Kereskedelmi Rt.-nek,⁹⁸ amely a Wolfner, a Mauthner és a Machlup bőrgyár érdekeit képviselte. Egyes újsághírek szerint Magyarország teljes nyersbőr forgalmát ez a kíméletlen árdiktatúrát érvényesítő társaság tartotta a kezében. A *Magyarság* c. lap szerint a 750 000 részvényből 345 000 volt Wolfner Gyula és 45 000 Wolfner György tulajdonában.⁹⁹

Gyula egy másik bányatársaságban, a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulatban is igazgatósági tag lett 1937-ben, de két évvel később ez a tisztsége megszűnt.¹⁰⁰ A kutatás során nem találtunk adatot arról, hogy Nándornak lett volna a családi gyáron kívüli gazdasági társaságban érdekeltsége.

A négy gyártulajdonos fivér vagyonának egy részét jól jövedelmező budapesti ingatlanokba fektette, melyek tulajdonosai vagy saját maguk, vagy gyermekeik voltak. Berlin belvárosában szintén több bérházuk volt, amelyek négyük közös tulajdonát képezték. Levéltári iratokban olvasható, hogy a berlini ingatlanokat 1922 októberében egy újonnan alakított részvénytársaságra írták. Mivel a családi céget nem akarták részvényjegyzőként szerepeltetni, részvényesként Wolfner György, János és András nevét tüntették fel, azonban egy belső használatra készült iratban rögzítették, hogy a tényleges tulajdonos József, Nándor,

⁹⁴ Royal Nagyszálloda Rt. Nemzeti Ujság, 22. évf. 107. sz., 1940, p. 18.

⁹⁵ Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz, 17. évf. 1941–1942/3–4. köt., p. 599.

⁹⁶ Nagy Magyar Compass, 65. évf. 2. rész, 1941–1942. Iparvállalatok, p. 83.

⁹⁷ Horváth László, Bodry László (szerk): A bánya. Székely és Társa, Sopron, 1937, p. 239–240.

⁹⁸ Magyar Pénzügyi Compass 1. kötet, 1923–1924, p. 247.

⁹⁹ A bőrkartell árdiktatúrája kifosztja a gazdákat. Magyarság, 6. évf. 97. sz., 1925, p. 16.

¹⁰⁰ Központi Értesítő, 62. évf. 28. sz., 1937, p. 604. és 64. évf. 33. sz., 1939, p. 798.

Tivadar és Gyula. A részvénytársaságot a későbbi hatósági rendelkezések miatt fel kellett oszlatni.¹⁰¹

Wolfner József

Wolfner Lajos és Beimel Karolina első gyermeke, az 1857-ben született József a Pesti Főreáltanodában érettségizett, majd a Pesti Kereskedelmi Akadémián szerzett diplomát.¹⁰² A testvérek közül ő volt a legfiatalabb, amikor vezető pozíciót kapott a családi vállalkozásban: 23 évesen lett a Wolfner-gyár cégvezetője, 25 évesen pedig társtagja.

Hozzáértése, elmélyült szakmai tudása alapján József rövid időn belül komoly tekintélyt vívott ki magának, hiszen „nemcsak a börgyártáshoz értett kiválóan, de kitűnő pénzügyi és ipari szakértő is volt”.¹⁰³ 1907-ben az „előkelően ismert börgyárost” Kossuth Ferenc¹⁰⁴ kereskedelemügyi miniszter kinevezte az áruforgalmi statisztikai állandó értékmegállapító bizottságba, egyúttal a „kereskedelmi tanácsosi” címet adományozva számára.¹⁰⁵

József 1909-ben került be az Első Magyar Részvény Serfőződe vezetőségébe, ahol később igazgatósági tag, majd alelnök lett – ez utóbbi feladatkörét egészen haláláig betöltötte. A gazdasági élet elismert szaktekintélyeként 1895-ben választották meg a Magyar Országos Központi Takarékpénztár (MOKTÁR) igazgatósági tagjává. E tisztségében a ciklusok lejártakor újra és újra bizalmat kapott, majd végül 1927. február 12-én elnökké választották.¹⁰⁶

Kortársai rendre kiemelték József szeretetreméltó, szerény egyéniségét, aki közéleti tevékenysége során éppúgy, mint a jótékonyosság terén került minden feltűnést. Vécsey Miklós érzékletesen rajzolta meg „a magyar társadalmi, gyáripari és közgazdasági világnak egyik legszimpatikusabb, legkedveltebb” alakját „Száz értékes magyar” című könyvében, „Dolgos ember, aki nemcsak a hatalmas Wolfner-gyár minden fontosabb üzleti akcióját és tevékenységét ismeri minuciózus pontossággal, de figyelemmel kíséri a gazdasági élet valamennyi ágazatát, pontosan informálva van a dolgokról, tájékozódottsága egyenesen meglepő.” Titokban tartotta, mégis tudták róla, hogy jólelkű mecénásként milyen bőkezűen pártolja a művészeteket. Sok tehetséges fiatal művész továbbképzését finanszírozta bel- és külföldön.¹⁰⁷

A dúsgazdag családból származó *Heidlberger Jozefinnel* kötött házasságából három gyermek született: Erzsébet, Emília és György. Mindkét leány kétszer is férjhez ment, házasságaikból gyermekek is születtek. A Wolfner-gyárban jelentős szerepet vállaló György megnősült, de gyermektelenül hunyt el.

¹⁰¹ HU-MNL-OL-Z 1174 2. cs. 12. tétel Vagyonjogi megállapodások, végzések, adófizetési ügyek 1913–1944. A berlini bérházak későbbi tulajdonviszonyairól a kutatás során nem került elő újabb információ.

¹⁰² HU-MNL-OL-Z 1174 1. cs. 1. tétel Magániratok, kérelmek, félhivatalos levelezés 1800–1944.

¹⁰³ *Kempelen Béla*: Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok 2. Szerző, Budapest, 1938, p. 19–21.

¹⁰⁴ Kossuth Ferenc (1840–1914) politikus, országgyűlési képviselő, 1906–1910 között kereskedelemügyi miniszter (Kossuth Lajos fia).

¹⁰⁵ Újpesti Wolfner József kereskedelmi tanácsos. Bőripari Szemle, 6. évf. 7. sz., 1907, p. 5.

¹⁰⁶ Magyar Országos Központi Takarékpénztár. Pesti Hírlap, 49. évf. 59. sz., 1927, p. 43.

¹⁰⁷ Vécsey: i. m. (2).

Wolfner Nándor

Az 1858-ban született Nándor névvel a Pesti Városi Nyilvános Főreáltanoda értesítőjében találkozhatunk.¹⁰⁸ Az 1921-ben a Bolyai nevet felvett iskola félévszázados jubileumi kötetében a kiváló régi tanítványok között Wolfner Nándor nevét is megemlítik.¹⁰⁹

Az érettségi után a tímármesterség alapos elsajátítása érdekében nagy külföldi börgyárakba ment dolgozni egyszerű munkásként, a családjától semmilyen támogatást el nem fogadva. A Wolfner-gyárban a külföldön szerzett tapasztalatai alapján vezette be 1880-ban a növényi talpbőrcserzést, majd később számos további korszerű eljárást. A nemzetközi szakirodalmat folyamatosan figyelemmel kísérve behatóan foglalkozott az iparág elméleti és gyakorlati kérdéseivel.

Nándor egész életét a magyar ipar fellendítésének szentelte. Nagy érdemei voltak abban, hogy a magyar börgyártás elérte az európai nagyipari színvonalat. A millenniumi kiállítás előkészületei során komoly feladattal bízták meg, de szakértelme a háború alatt kamatozott igazán; azokban az években az országházban is osztatlan elismerésben részesítették Wolfner Nándor érdemeit. „A háború alatt oly kiváló eredményt tudott elérni a hadsereg-ellátás körül, hogy e tekintetben a legilletékesebb tényezők joggal a megbízhatóság és a versenyképesség mintaképeül állították oda.”¹¹⁰ Sok éven keresztül újra és újra megválasztották az Országos Iparegyesület számvizsgáló bizottságának tagjává.

Nándor 38 éves volt, amikor 26 éves felesége, a Lengyelországból ide származott Lévi Lewy Margitta váratlanul elhunyt 1896-ban.¹¹¹ A hat évvel korábbi, fényes esküvőt Varsóban tartották, rövidre szabott közös életüket azonban Budapesten éltek le. A fiatalasszony hamar közkedvelt személyiséggé vált Budapesten, mert igen rövid idő alatt elsajátította új hazája nyelvét, és a magyar irodalom nagy rajongójává vált. Az özvegy férj nem nősült újra, egyedül nevelte fel Karolint, hároméves korában elárvult kislányukat.

Pontos adatunk nincs arról, miért kényszerült élete utolsó évtizedében „betegszékbe”, milyen okból volt hosszú ideig mozdulatlanságra kárhoztatva. Nem kizárt azonban, hogy az 1915-ben elszenvedett súlyos autóbaleset következtében bénult le. A sajtó hírt adott arról, hogy sofőrje a Váci úton nekiütközött egy oszlopnak, minek következtében Nándor kizuhant az autóból.¹¹² Erős lelkű ember lévén azonban nem fordult magába, hanem „a névtelenség szürke köntösében segített, ahol csak nyomort sejtett, és a legnagyobb áldo-

¹⁰⁸ A Pest-városi Nyilvános Főreáltanoda ... az 1871/72-iki tanév végén. Rudnyánszky, Pest, 1872, p. XXV.

¹⁰⁹ Az iskolának 1922-ig mintegy kétezer tanulója volt, közülük emeltek ki közel nyolcvan neves személyiséget, akik „tudományos, irodalmi és művészeti munkásságukkal és a közélet terén különösen kitűntek.” In: Vargha Zoltán: A budapesti V. kerületi magyar királyi állami Bolyai-főreáliskola első fél százada. [S.n.], Budapest, 1922, p. 31–32.

¹¹⁰ Wolfner Nándor. Budapesti Hírlap, 43. évf. 275. sz., 1923, p. 4. és Pesti Hírlap, 45. évf. 275. sz., 1923, p. 8.

¹¹¹ HU-MNL-OL-Z 1174 1. cs. 1. tétel Magániratok, kérelmek, félévitalos levelezés 1800–1944.

¹¹² Vegyes hírek. Bőripar, 22. évf. 14. sz., 1915, p. 10.

zatkészséggel igyekezett ő, aki annyit szenvedett, mások szenvedésein könnyíteni.”¹¹³ Az egyéniségéről szóló vélemények alapján nem csodálkozunk azon, hogy dúsgazdag ember letére Újpesten, egy szerény kis villában lakott élete végéig.

Végrendeletében tekintélyes összeget hagyott leányára, aki akkor már dr. Hantos Elemér államtitkár felesége volt. Végakarataiban 10 millió koronáról rendelkezett a felesége halála után létesített „Wolfner Nándor és neje Margit” nevet viselő, karitatív szervezeteket támogató alapítvány javára.¹¹⁴

Wolfner Tivadar

Az 1864-ben, a család ötödik gyermekeként született Izidor Tivadar az 1873/74 és az 1880/81 közötti nyolc tanévben az ágostai evangélikus gimnáziumban tanult,¹¹⁵ ott érettségizett, majd a Királyi József Műegyetemre iratkozott be.¹¹⁶ A gimnáziumi tanulók és az egyetemi hallgatók névsorában, valamint az 1883. évi huszárhadnagyi kinevezésében¹¹⁷ még a Wolfner Izidor név szerepel, később azonban már csak második keresztnévét használta.

Tivadar apja gyárában tanulta ki a tímármesterséget, utána tanulmányutakra indult Németországba, Egyiptomba, Palesztinába, Törökországba és a balkáni országokba. Hazatérve hamar bekapcsolódott a közéletbe: tagja lett Újpest képviselőtestületének, Pest vármegye bizottságának, majd a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának. Később a Bőrgyárosok Országos Egyesületének elnökévé választották, a kereskedelmi miniszter pedig kinevezte az Országos Ipartanács tagjává, illetve a technológiai iparmúzeum felügyelőbizottságába.¹¹⁸

Többek véleménye szerint életének csúcspontját 1896-ban érte el. A millenniumi kiállítás szakosztályi elnökeként a bőripari kiállításon ő fogadta az uralkodót, *Ferenc Józsefet*. Ugyanabban az évben országgyűlési képviselőnek választották, majd huszárkapitánynak nevezték ki.

A 19. század végén Újpest ahhoz az országgyűlési körzethez tartozott, amelynek Gödöllő volt a központja. 1896-ban a szabadelvűpárti programmal induló Tivadart a nála jóval esélyesebbnek számító előző képviselő helyett választották meg, 1901-ben pedig már esélyesként nyerte el az újabb öt évre szóló mandátumot.¹¹⁹

¹¹³ Wolfner Nándor. Budapesti Hírlap, 43. évf. 275. sz., 1923. december, p. 4.

¹¹⁴ HU-MNL-OL-Z 1174-L-38. Wolfner Nándor vagyoni jogi rendelkezései, levelezése 1913–1924. Hagyatéki tárgyalási jegyzőkönyv 28/1924.

¹¹⁵ A Pesti Ág. Hitv. Evang. Főgymnasium értesítője. 1873/74-től 1880/81-ig.

¹¹⁶ A Kir. József-Műegyetem tanárai és hallgatói 1851/52-től 1881/82-ig. Budapest, Atheneum, 1883, p. 98.

¹¹⁷ Hivatalos rész. Budapesti Közlöny, 17. évf. 292. sz., 1883, p. 1.

¹¹⁸ Források: Országgyűlési almanach 1901–1906. Budapest, 1901. Képviselőház, Magyarországiak, p. 397 és Vasuti és Közlekedési Közlöny, 35. évf. 12. sz., p. 130. és 48. sz., 1904, p. 435.

¹¹⁹ *Farkas József* (szerk.): Gödöllő története II. 1867–1945. Első kötet. Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő, 2013, p. 175.

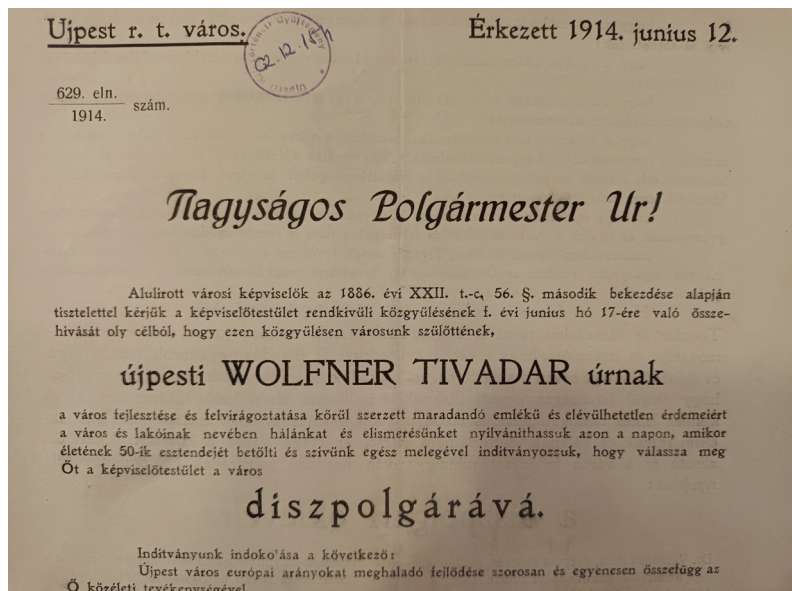
Kitűnő parlamenti kapcsolatokat épített ki, amelyeket maximálisan kiaknázott Újpest, illetve a családi vállalat érdekében. Tartalékos tisztként a véderőbizottság tagja lett, az országgyűlési munkában intenzíven részt vett. Hatásos felszólalásait komoly felkészültség, nagy szakértelem jellemezte. Arról pedig a fél ország értesült, hogy a fiatal, délceg kapitány gyakran részesült abban a megtiszteltetésben, hogy az uralkodó meghívta a vadászataira.

A két mandátum után a harmadikra szóló felkérést már elhárította. 1905-ben visszatért a gyár kötelékébe, amelynek erőteljes gyarapodásához az előzőekben már sokszor említett hosszú távú hadiszállítási szerződések nagyban hozzájárultak.

1893-ban kötött házasságot a jó módú családból származó Herzfelder Mária Gittával. Négy gyermekük született: János, Vera (később báró Dirsztay Andorné), Lili (később halmi Halmy Józsefné) és András.

Conditor urbis – Újpest díszpolgára

A képviselők Tivadarnak az ötvenedik születésnapjára szándékoztak díszpolgári címet adományozni, de az időközben kitört háború miatt csak tíz évvel később, 1924-ben avattak ismét egy Wolfnert Újpest díszpolgárává.

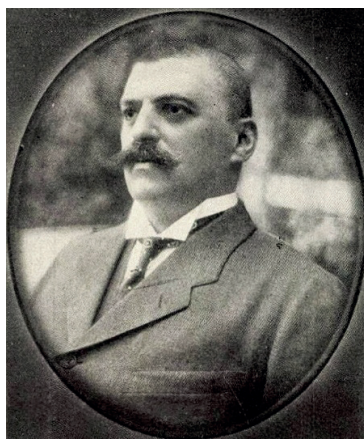
8. ábra: Az újpesti képviselők javaslata Wolfner Tivadar díszpolgárrá választásához (részlet)¹²⁰

¹²⁰ Részlet az 1914. június 12-én érkezett 629/el. 1914 sz., előterjesztésből. Forrás: Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény.

A terjedelmes előterjesztés néhány fontos megállapítása:

- Wolfner Tivadar képviselőségének közel három évtizede alatt Újpest az európai léptéket jócskán meghaladó mértékben fejlődött.
- Az addig rendezetlen, poros falu az ország legdinamikusabban fejlődő, rendezett tanácsú városává vált, amelyben több modern iskola, főgimnázium és korszerű városháza épült.
- A helyi üzemek családok tízezreinek biztosítanak megélhetést.
- A városban létesített iskolák révén az idegenajkúak hajdani falujából számottevő kulturális élettel bíró magyar város lett.
- Az egész várost csatornázták, az utcákat rendezték, a Budapestre vezető fő közlekedési útvonalat, a Váci utat teljes hosszában kikövezték.
- A magyar államvasutak Istvántelki főműhelytelepe és a kapcsolódó közművek Újpesten létesültek.

Mindezek következtében a város közjövödelmei minden várakozást meghaladó módon gyarapodtak, miáltal Újpest nem remélt módon felvirágzott.

9. ábra: Wolfner Tivadar portréja¹²¹

A miniszterelnökség 1917. október 10-ei ülésén hangzott el a javaslat,¹²² melynek alapján a király a közügyek terén és a hadviselés érdekében kifejtett tevékenysége elismeréséül az egyik legmagasabb kitüntetést, a Ferencz József-rend középkeresztjét a csillaggal adományozta Wolfner Tivadarnak.¹²³

¹²¹ Ugró: i. m. (8), számozatlan fényképmellékletek.

¹²² HU_MNL_OL_K27_1917.10.10. Javaslat a Ferenc József Rend csillagos középkeresztjének adományozására Wolfner Tivadar nagyiparos részére.

¹²³ Kitüntetés. Rákos Vidéke, 17. évf. 48. sz., 1917, p. 3.

Egy évvel később a legnagyobb elismerésben részesült, amely egy polgárembert érhetett Magyarországon: Károly király bárói rangra emelte.¹²⁴

Az *Ujság* így tudósított a rangemelésről: „A király csepeli Weisz Manfrédot és utóda-it, valamint újpesti Wolfner Tivadart és utódait a bárói méltósággal tüntette ki. A magyar nagyiparnak két jóformán világszerte ismert és elismert kitűnőségét érte a mindenképpen megérdemelt királyi kegy. Weisz Manfréd csepeli municiógyára, Wolfner Tivadar újpesti bőrgyára a maguk nemében páratlan vállalatok, amelyek békeidőben ... dicsőségére váltak a magyar iparnak, a háborúban pedig ... a legnagyobb mértékben és páratlan sikerrel szolgálták hadviselésünk érdekeit. A két legújabb magyar bárót rangemelése napján tisztelettel köszönti a polgárság.”¹²⁵

Az őszirozás forradalmat követő tavaszon hatalomra jutott kommunisták hihetetlen gyűlölettel fordultak a gazdag úri osztályok felé. Az 1919 áprilisában elindult letartóztatási hullám az alig hat hónappal azelőtt bárói rangot kapott Wolfner Tivadart sem kerülte el.¹²⁶ *Habsburg József* főherceggel és más főrangú személyiségekkel együtt őt is a gyűjtőfogházban tartották fogva a 268 bebörtönözött mágnás egyikeként.¹²⁷

A gyűjtőfogház II. emeleten lévő, egész télen üresen, fűtetlenül álló 69-es cellában töltött első éjszakájára később így emlékezett vissza *Erődy-Harrach Tihamér*¹²⁸ ügyvéd: „Ha túsztársam, báró Wolfner Tivadar meg nem szán és egyik pokrócát át nem adja, reggelre talán megdermedtem volna.” A túszoak hiteles névjegyzéke alapján Wolfner Tivadar április 26-tól május 25-ig volt letartóztatásban.¹²⁹ A hírek szerint először az életét, majd a kiszabadulását saját gyára munkásainak köszönhetette, akik összefogtak annak érdekében, hogy megmentésük a lincseléstől és kiszabadítsák a börtönből.¹³⁰

A *Kenéz-Kurländer Ede* kiadásában és szerkesztésében megjelent Szombat című sajtóorgánium megemlékezésével zárjuk a Wolfner Tivadar életéről szóló alfejezetet. Öntudatos, átgondolt életelvét követve Tivadar mindhalálig hű maradt felekezetéhez. Nem hódolt be az akkori irányzatnak, sem a kommun idején, sem máskor nem tért át a kereszténységre, pedig ha kitér, főrendiházi tag lehetett volna.

Jellemszilárdságát egy fontos epizóddal lehet jól érzékeltetni – írja Kenéz-Kurländer. Közvetlenül a kommun előtt *gróf Bethlen István* lakásán egy szűkebb baráti kör gyűlt össze, és elhatározták, hogy megalapítják a Keresztény Polgári Pártot. Amikor a jelenlévő Tiva-

¹²⁴ Akkor még senki sem tudta, hogy az ország történelmében ez lesz az utolsó rangemelés.

¹²⁵ Két rangemelés. Az *Ujság*, 16. évf. 238. sz., 1918, p. 7. A bárói cím adományozásának tényét a Királyi Könyvekben is följegyezték. Forrás: HU_MNL_OL_W 10 Polgári kori kormányhatósági levéltárak – Ófelsége Személye Körüli M. Kir. Minisztérium – Királyi Könyvek (1867–1918) 73. köt, p. 421.

¹²⁶ Fogolytörzskönyv. HU BFL - XVI.3 – fogoly – 1919–1179.

¹²⁷ A kik együtt raboskodtak Habsburg József 'elvtárssal'. – Mágnások a gyűjtőfogházban. Keleti Ujság, 2. évf. 118. sz., 1919, p. 5.

¹²⁸ Erődy-Harrach Tihamér (1885–1947) jogász, 1925-től több cikluson át parlamenti képviselő.

¹²⁹ *Molnár Félix* (szerk.): Rabságom története. Emlékalbum. A 133 napos kommun túszaiknak arcképcsarnoka és élményei. Mindel, Budapest, 1921, p. 48 és p. 165.

¹³⁰ Báró Wolfner Tivadar. 8 Órai Ujság, 15. évf. 111. sz., 1929, p. 3.

dart felkérték a belépésre, azt felelte: ha a párt nevében a „keresztény” jelző szerepel, zsidó létére nem teheti, mert ő a felekezetéhez minden körülmények között hű marad. „Látom tisztán, hogy a zsidóságra rossz idők következnek. ... Tudom jól, hogy zsidónak maradni egyszersmind szenvedést is jelent. Én vállalom a szenvedéseket és a jövő viszontagságai közepette is ... példaadással fogom hirdetni, hogy a hitéhez hű zsidóság megbízható támasza az államnak.”¹³¹

Wolfner Gyula

A család legfiatalabb gyermeke 1868-ban jött a világra. Budapesten ő is az ágostai hitvallású evangélikus főgimnáziumba járt, majd 1889-ben beiratkozott a kétéves képzést nyújtó „Magyar-Óvári m. k. gazdasági akadémiára”. 1890 és 1910 között katonai szolgálatot teljesített. A honvédség kötelékéből miniszteri engedéllyel, a tiszti rendfokozat megtartása nélkül léphetett ki.¹³²

Ahogy fentebb már említettük, Gyula közel ötven éven át volt cégjegyzéssel felruházott társtulajdonos a családi cégben, de a gyár ügyeivel főként a három bátyja, később pedig a fia és a két unokaöccse foglalkozott intenzíven, őt egyre inkább saját műgyűjteménye kötötte le. Vagyónának nagy részét a művészetek iránti szenvedélyére fordította, de a *Brüll Hedvig*-gel kötött házasságából származó gyermekei anyagi biztonságáról is messzemenően gondoskodott. Leánya, Anna súlyos idegrendszeri betegsége miatt egész életében felügyeletre szorult. Gyula Innsbruckban és Budapesten több házingatlant vásárolt a lányának, emellett bankbetétet is lekötött a számára.¹³³

Kevéssé ismeretes, de Wolfner Gyula műgyűjteménye a legkiválóbbak közé tartozott. *Horváth Hilda* figyelemreméltó tanulmányában¹³⁴ jó minőségű fényképfelvételeket közöl Wolfner Gyula műtárgyakkal teli lakásáról. A felbecsülhetetlen értéket képviselő eredeti fotókat Gyula unokája, *Wolfner Kati* ajándékozta az Országos Levéltárnak.¹³⁵

Horváth Hilda hívja fel a figyelmet a műgyűjtő egyik legfőbb erényére: Wolfner mindent megtett azért, hogy a külföldre került magyar alkotásokat megszerezze és hazahozza. Minden tiszteletet megérdemel, amiért „a magyar értékeket megmenekítette, és visszaszármaztatta őket külföldről, mint például Paál László műveit ... angol gyűjtőjének halála után.” A gyűjtemény képeit összekötő fő szempont: „nemcsak alkotóik magyarok, hanem témáik is. A magyar élet, a magyar táj elevenedik meg rajtuk, emberi léptékekben, a halandók szem-

¹³¹ *Wolfner Tivadar* báró: Zsidó vagyok, zsidó maradok! Szombat, 2. évf. 8. sz., 1929, p. 3–4.

¹³² HU-MNL-OL-Z 1174 1. cs. 1. tétel Magániratok, kérelmek, félhivatalos levelezés 1800–1944.

¹³³ HU-MNL-OL-Z 1174 4. cs. 17. tétel Wolfner Anna gondokság alá helyezése, vagyonkimutatások 1932–1943.

¹³⁴ *Horváth Hilda*: A Wolfner-gyűjtemény. Múlt és Jövő, 24. évf. 3. sz., 2013, p. 55–68.

¹³⁵ HU-MNL-OL-Z 1174 12. cs. 46. tétel Wolfner Gyula otthona. Fotóalbum. é. n.

szögéből.” Hosszan lehetne sorolni a gyűjteménybe került művek alkotóinak nevét, közülük a legfontosabbak *Székel Bertalan*, *Szinyei Merse Pál*, *Mednyánszky László* voltak.¹³⁶

Az Angliában és más országokban bevett szokás, miszerint a közönség megtekinthette a magángyűjteményeket, nálunk szinte ismeretlen volt. Gyula előbb *Lázár Bélával*, az ismert művészeti íróval megíratta a gyűjteményt bemutató kötetet,¹³⁷ majd 1922-ben megnyitotta Eskü téri lakásának ajtaját az érdeklődők előtt. E döntés a legmagasabb szintről is elismerésben részesült. *Vass József* vallás- és közoktatásügyi miniszter levélben gratulált a lakásmúzeum tulajdonosának, majd megköszönte neki, hogy gyűjteménye több jeles darabját átengedte a XIII. velencei művészeti kiállítás magyar tárlata számára.¹³⁸

A páratlan értékű műgyűjtemény sorsára a következő részben térünk vissza.

A Wolfner-gyár iparjogvédelmi tevékenysége 1901-től 1930-ig

Cikksorozatunk második részét a hatalmasra nőtt iparvállalat szabadalmainak és védjegyeinek áttekintésével zárjuk.

A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának (SZTNH) retrospektív adatbázisa a Wolfner Gyula és Társa cég neve alatt tizennégy, 1907 és 1942 között megadott szabadalmat tart nyilván. Az online hozzáférhető *Központi Értesítő*ben, illetve a *Központi Védjegy-Értesítő*ben pedig mintegy hatvan olyan védjegy található, amelyet a Wolfner-gyár lajstromoztatott.

Az SZTNH adatbázisában szereplő legkorábbi Wolfner-féle találmány bejelentési napja 1907. június 3-a, a legkésőbbi 1942. szeptember 4-e. A vállalat első szabadalma, amelyhez 1908-ban egy pótszabadalmat is bejelentettek, egy „polgári és katonai célokra egyaránt alkalmas és a málhának és élelmiszereknek fölvételére szolgáló” teherszállító nyeregről szól.¹³⁹

Öt évvel később jelentették be a praktikus turistaborjúról szóló találmányt. A szabadalmi leírásban a következőket olvashatjuk: „Az eddig ismeretes túristaborjuk(sic!) tulajdonképpen közönséges tarisznyák, amelyekbe a holmikat minden rendszer nélkül gyömöszölik bele. Nem lehet tehát elkülöníteni bennük az egyáltalában össze nem tartozó dolgokat, pl. enni-valók, ruházkodási cikkek, testápoló szerek, orvosságok stb. Jelen találmánynak az a célja, hogy ezen hátrányt megszüntesse.” A cég által kifejlesztett turistaborröndöt hátán is lehetett szállítani, rekeszei a célszerűség jegyében voltak kialakítva.¹⁴⁰

A háborús évek alatt négy Wolfner-szabadalmat lajstromoztak, mindegyik a hegymászó-cipőtalp-szögek előállítására, illetve a beverésüket megkönnyítő gépberendezésre vonatkozott. Ezt követően 1926-ban kapott szabadalmi oltalmat egy újabb találmány, a kézibőröndként is hordozható hátbőrönd. A leírásban kiemelték, hogy az ötletes használati tárgynak a

¹³⁶ *Horváth*: i. m. (134).

¹³⁷ *Lázár Béla*: Egy magyar gyűjtemény. Légrády ny., Budapest, 1922, p. 117, 158 t.

¹³⁸ *Lázár*: i. m. (137), p. 117.

¹³⁹ Bejelentő: Wolfner Gyula és Társa bőrgyár, lajstromszám: 41883 és 46129.

¹⁴⁰ Bejelentő: Wolfner Gyula és Társa bőrgyár, lajstromszám: 60183.

háton való hordozásra szolgáló kiegészítő szíjzatát könnyen le lehet venni, a harmonika-szerűen összehajtható oldalfalak pedig a csomagolást segítik.¹⁴¹

A szaksajtóban néhány más szabadalmi ügyben is szerepel a Wolfner cég neve. A *Szabadalmi Közlöny*ben először egy szabadalom átruházása kapcsán találkozunk a cég nevével: „38479. lajstromszám, Faith Felix wieni kereskedőről, Wolfner Gyula és Társa budapesti cégre. A szabadalom tárgya: Eljárás mindenféle bőr hajlékonyságát, tartósságát és vízhatlanságát fokozó anyag előállítására.”¹⁴² Vélhetően ez a találmány nem kapott oltalmat, mert nem található meg az adatbázisban: „W. 3329. alapszám. Wolfner Gyula és Társa bőrgyáros budapesti cégnek. – Hordozható fényvető készülékekhez való bőröndcsoport.”¹⁴³

A védjegyekre áttérve: a lajstromozott bejelentések nagy számából arra következtethetünk, hogy a vállalatvezetők tudatosan építették a Wolfner-márkát, kihasználva a védjegyo ltalomban rejlő potenciált. A Központi Védjegy-Értesítőből kiderül, hogy a cég többször is megújította a legelső, majd később jó néhány további védjegy o ltalmát.

A rendelkezésre álló adatok alapján a gyár 1901. január 30-én regisztráltatta első védjegyét. A 7442. kamarai sorszám és 15917. lajstromszám alatt bejegyzett, szarvasmarhát ábrázoló védjegyet az árura sablonozva, talpbőrre alkalmazták. A francia felirat egyik része arra utal, hogy ezzel a termékkel már egy arany-, illetve több ezüstérmét nyertek, a másik pedig arra, hogy a talpbőrt a túlszáritás nélküli francia rendszer szerint, tölgyfával cserzették.¹⁴⁴ Azokra a díjakra pedig, amelyekre a védjegy szövege utal, méltán lehetett büszke a cégvezetés: a két ezüstérmek özül az elsőt az 1867. évi párizsi, a másodikat az 1873. évi bécsi világkiállításon nyerték el, az aranyérmet pedig a budapesti 1896. évi millenniumi kiállításon érdemelték ki.¹⁴⁵ Ezt az ábrás védjegyet 1911-ben, 1921-ben és 1931-ben is megújították¹⁴⁶ (5. ábra).

A budapesti kereskedelmi és iparkamaránál 1911-ben lajstromoztatták be a bőrgyár részére a turulmadarat ábrázoló, francia felirattal ellátott, 22949. számú, bőrök jelölésére szolgáló ábrás védjegyet, amelyen alul a TURUL felirat is látható.¹⁴⁷ Ezt a védjegyet 1921-ben, majd 1931-ben megújították, 1941-ben pedig átírták az akkor már a cég jogutódjaként

¹⁴¹ Bejelentő: Wolfner Gyula és Társa bőrgyár, lajstromszám: 91914.

¹⁴² Szabadalmi Közlöny, 12. évf. 41. sz., 1907, p. 587.

¹⁴³ Szabadalmi Közlöny, 17. évf. 24. sz., 1912, p. 1091.

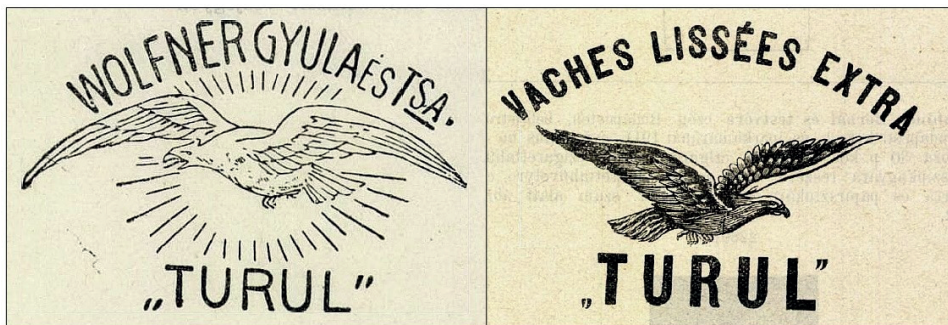
¹⁴⁴ Központi Értesítő, 26. évf. 22. sz., 1901, p. 460.

¹⁴⁵ Exposition internationale de Turin 1911. Catalogue de l'exposition de l'industrie et de l'agriculture des pays de la couronne hongroise [S. l.], [S. n.], 1911, p. 87: <https://www.museotorino.it/resources/pdf/books/354/files/assets/common/downloads/publication.pdf>. Azon a torinói kiállításon, amelyre a katalógus készült, a gyár termékei nagydíjat (grand-prix) nyertek.

¹⁴⁶ A 22153. sz., alatt ábrázolt védjegy „megújítása az 1901. évi január hó 31-iki 7442. számnak.” Központi Védjegy-Értesítő, 1911. 9. sz., p. 956. Érdekes, hogy ugyanezt a védjegyet megtaláljuk a Központi Védjegy-Értesítő 1915. 1. számának 21. oldalán a 29086. lajstromszám alatt, ahol nincs utalás az előzményekre, holott ez a védjegy is talpbőr jelölésére szolgált.

¹⁴⁷ Központi Védjegy-Értesítő, 1911. 12. sz., p. 1444.

megalapított részvénytársaságra.¹⁴⁸ Az 1912-ben 25352. szám alatt bejegyzett, az előzőre hasonló, de a cég nevét magyarul tartalmazó védjegyet „mindennemű bőrökre és hadfelszerelési cikkekre” alkalmazták, mégpedig az áruba préselve¹⁴⁹ (10. ábra).

10. ábra: TURUL védjegyek, francia, illetve magyar felirattal¹⁵⁰

A korábbi adatok alapján felfigyelhetünk arra, hogy ezeken a védjegyeken nem szerepel a koronás címer, holott azt a jogszabályok már 1884 óta lehetővé tették a Wolfner cég számára. Cikksorozatunk első részében közöltük azt az orosz felirattal ellátott, 1914-ben a 27776. szám alatt bejegyzett ábrás védjegyet, amelyen aprólékosan kidolgozták a címer és az angyalok alakját, mintázatát.

1922-ben két védjegen újra megjelentek a magyar címet tartó angyalok, bár az új címert és a „fiatalabb” angyalokat ekkor éppen csak jelzésszerűen ábrázolták. A védjegypárost – a cégnév az egyikén magyar, a másikon angol nyelvű – 1921 nyarán jelentették be. A vállalat budapesti bőrgyára részére kért két új védjegy alkalmazási területeként általánosságban a bőröket adták meg.¹⁵¹

Ebből az időszakból még kettő, a későbbi időkben gyakran használt ábrás védjegyet mutatunk be, amelyeken már jól érzékelhető egyfajta stílusváltás. A W betűvel egy egységbe komponált két stilizált farkasfej grafikai megoldása a korábbiakhoz képest jóval modernebb, az „üzenete” pedig sokkal átütőbb. A két ábra ügyesen ötvözi a családi név jelentését a W betű fizikai adottságaival, egyúttal finoman utalva a család nemesi címerében ábrázolt farkasra.

Az 1930-ban a 54279. számon bejegyzett védjegyet a cég budapesti bőrgyára számára kérték, az árucsoporton belül ez a felsorolás van megadva: „cipőárúk, mindennemű férfi,

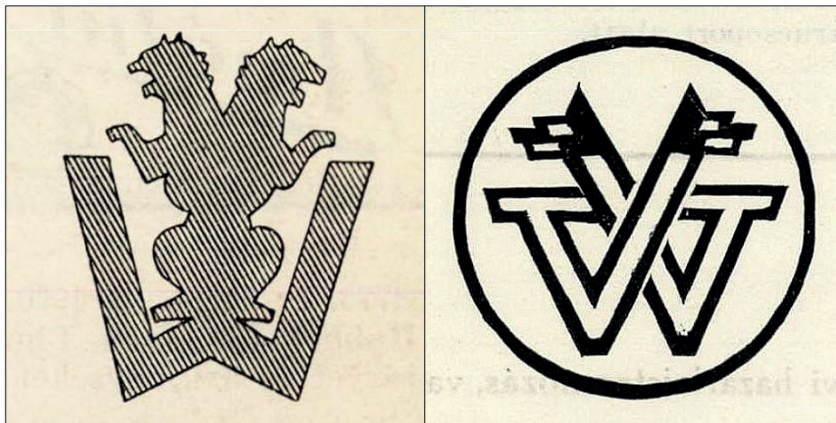
¹⁴⁸ Központi Védjegy-Értesítő, 1941. 12. sz., p. 251. és p. 258.

¹⁴⁹ Központi Védjegy-Értesítő, 1913. 3. sz., p. 630. Ezt a védjegyet nem újították meg, ezért 1924-ben törölték. Központi Védjegy-Értesítő, 1924. 1. sz., p. 14.

¹⁵⁰ Központi Védjegy-Értesítő, 1913. 3. sz., p. 630.

¹⁵¹ Központi Védjegy-Értesítő, 1922. 1. sz., p. 7. 41677 és 41678. lajstromszám.

női és gyermekcipők.”¹⁵² Ugyanebben az évben a Wolfner cég „mindennemű bőripari cik-
keket, lábbeliket és azok tartozékait előállító újpesti vállalata és budapesti központi irodája
részére” kérte az 54807. számon lajstromozott védjegyet. A leírásban a III. és IV. árucso-
portból mintegy ötvenféle terméket neveznek meg a bagariától a nyerges árukon keresztül
a bőrből, műanyagból, kaucsukból készült talpakig.¹⁵³

11. ábra: Stilizált farkasok két 1930-ban lajstromozott védjegy¹⁵⁴

¹⁵² Központi Védjegy-Értesítő, 1930. 2. sz., p. 18.

¹⁵³ Központi Védjegy-Értesítő, 1930. 7. sz., p. 83.

¹⁵⁴ Központi Védjegy-Értesítő, 1930. 2. sz., p. 18 és 7. sz, p. 83.

*Dr. Palágyi Tivadar**

KÜLFÖLDI HÍREK AZ IPARJOGVÉDELEM TERÜLETÉRŐL

Egyesült Királyság

A) Az Egyesült Királyság Szellemi Tulajdoni Hivatala (United Kingdom Intellectual Property Office, UKIPO) elutasította a MASTER'S LONDON DRY GIN ábrás ginpalackvédjegy törlése iránti keresetet, mert a védjegy különböző elfogadható változatainak kielégítő (bár minimális) tényleges használatát állapította meg.

Az ügy háttere

2014. július 8-án a *Destileras MG SL* és az *Importaciones y Exportaciones Varma SA* (Destileras) spanyol gingyártók és -importőrök a 33. áruosztályba tartozó „gin, nevezetesen London Dry Gin” tekintetében az 1. ábrán látható uniós ábrás védjegyet lajstromoztatták.

1. ábra

* DANUBIA Szabadalmi és Jogi Iroda.

A MASTER'S BOTTLE védjegy brit klón lajstromozása a brexit után önműködően létrejött ebből az uniós lajstromozásból. 2021 márciusában a Destileras egyik versenytársa, az *Inver House Distillers Limited* (Inver) az alábbi indokok alapján törlési keresetet nyújtott be a védjeggyel szemben:

- a védjegyet nem használták a lajstromozást követő öt éves időszakban, nevezetesen 2014. július 9. és 2019. július 8. között, és ezért az 1994. évi védjegy törvény 46. szakasza (1) bekezdésének a) pontja alapján törölni kell; és
- a védjegyet nem használták további öt éven keresztül megszakítás nélkül, azaz 2016. március 17. és 2021. március 16. között, és ezért a törvény 46. szakasza (1) bekezdésének b) pontja alapján törölni kell.

A Destileras ellenkérelmet, bizonyítékokat (védjegyjogásának egyetlen tanúvallomása és hat kísérő bizonyíték formájában), valamint beadványokat nyújtott be, amelyekben védekezett a kereset ellen, és azt állította, hogy a védjegyet a szóban forgó időszakokban a lajstromozott áruk vonatkozásában használták.

Az UKIPO határozatában két előzetes kérdést, majd két fő kérdést vizsgált.

A MASTER'S BOTTLE védjegyet inkább ábrás védjegyként, mint alaki védjegyként kell-e kezelni?

Az UKIPO helyt adott az Inver azon érvelésének, hogy a védjegyet inkább 3D-s palackokat ábrázoló 2D-s ábrás védjegyként, mintsem alaki védjegyként kell kezelni. A védjegyet eredetileg ábrás védjegyként jelentették be, és így is lajstromozták a WIPO-nál (World Intellectual Property Organization, a Szellemi Tulajdon Világszervezete), és ha másként kezelnék, ez az eredetileg tervezettnél jobban kiszélesítené a védjegy hatályát.

Elegendő volt-e a benyújtott bizonyíték?

Az Inver aggályokat fogalmazott meg a benyújtott bizonyítékok elégséges voltával kapcsolatban, mert a tanúvallomást és a bizonyítékokat a Destileras ügyvédje, nem pedig egy igazgató vagy alkalmazott készítette, így azok lényegében szóbeli bizonyítékoknak minősültek. Az UKIPO meggyőződött arról, hogy a Destileras ügyvédje rendelkezett a bizonyítékok benyújtásához szükséges felhatalmazással és ismeretekkel, és hogy döntését az összes lényeges tényező (beleértve a benyújtott bizonyítékok súlyát is) mérlegelése alapján hozta meg.

Az eltérő felhasználási formák a MASTER'S BOTTLE védjegy tényleges felhasználását jelentették-e?

A Destileras többféle használatra vonatkozó bizonyítékot nyújtott be (2. ábra).

A felperes azzal érvelt, hogy ezek nem minősülnek a lajstromozott védjegy tényleges használatának. A védjegy törvény 46. szakaszának (2) bekezdése szerint: „a védjegyhasználat magában foglalja a védjegy olyan formában történő használatát, amely olyan elemekben különbözik, amelyek nem változtatják meg a védjegy megkülönböztetőképességét abban a formában, amelyben azt lajstromozták”. Az UKIPO a megkülönböztetőképességgel kapcsolatban a *Nirvana Trademark*- (BL O/262/06) ügyben kifejtett megközelítést követte, megjegyezve, hogy a fenti törvényhely alkalmazásával kapcsolatban két kérdést kell feltenni.

- Milyen megjelölés szerepelt védjegyként az árukon és a marketinganyagokban az érintett időszakban?
- Eltért-e ez a megjelölés a lajstromozott védjegytől olyan elemekben, amelyek megváltoztatták annak megkülönböztetőképességét?

Az UKIPO megállapította, hogy a védjegy megkülönböztetőképesége a „master’s” szó, az oroszlános ábra és a palackok élesen levágott oldalai, a palackokon függőlegesen végigfutó, kiemelt „hajtás” és a horpadásos oldal alapján állt fenn. A „London dry gin”, a „tridistilled gin” és a „selection” szavakat e jellemzőkhöz képest elhanyagolhatónak ítélték. Mivel a védjegy megkülönböztető elemei mindhárom használati példában jelen voltak, ezek elfogadható változatoknak és így az ábrás védjegy tényleges használatának minősültek.

A bizonyítékok alapján valós használatról van-e szó?

A tényleges használattal kapcsolatban az UKIPO elismerte, hogy:

- a Destileras által benyújtott bizonyítékok jelentős hiányosságokat tártak fel (csak 17 számlát tartalmaztak, amelyek két brit kiskereskedőnek történő értékesítést, honlap- és közösségi médiakivonatokat, valamint sajtóközleményeket mutattak); és
- bár nem közöltek értékesítési számadatokat, a benyújtott bizonyítékok 28 563 EUR összértékesítést mutattak ki az Egyesült Királyságban az érintett időszakokban, ami az ország jelentős ginpiacával összefüggésben csekélynek minősült.

A korábbi ítélkezési gyakorlattal összhangban azonban az UKIPO megállapította, hogy a tényleges használatnak nem kell mennyiségileg jelentősnek lennie ahhoz, hogy tényleges legyen, és „még a minimális használat is minősülhet tényleges használatnak, ha az érintett gazdasági ágazatban a vonatkozó áruk vagy szolgáltatások piaci részesedésének megteremtése vagy megőrzése céljából indokoltnak tekinthető”.

A tényleges használat olyan értékelésére volt szükség, amely több tényezőt is figyelembe vesz, és a bizonyítékokat összességükben tekinti át. Minthogy a Destileras „következetes és ismétlődő” értékesítési mintát tudott felmutatni (még akkor is, ha ezek közül sok egyetlen kizárólagos kiskereskedőnek szólt), és megkísérelte megteremtteni és fenntartani árujának piacát MASTER'S BOTTLE védjegye alatt, végül elegendő tényleges használatot bizonyított. Következésképpen a törlési kereset sikertelen volt.

Az UKIPO határozata hasznos útmutatást nyújt a tényleges használat elvének a lajstromozottól eltérő formában használt ábrás védjegyek esetében történő alkalmazásához. A határozat azt is megerősíti, hogy a tényleges használat bizonyítása során végső soron nem a mennyiség, hanem a minőség határozza meg, hogy teljesül-e a küszöbérték.

A határozat azonban azt is mutatja, hogy az UKIPO-nál a használat hiányára alapozott keresetek kimenetelét nehéz előre megjósolni. Az ilyen keresetek általában bizonyítékgényesek, és bizonyos mértékig az UKIPO által az adott ügy szempontjából fontosnak ítélt összes körülmény többtényezős értékelésétől függenek. Tekintettel a védjegy használatának és lajstromozásának formái közötti különbségekre, a rendkívül nagy piacról benyújtott minimális értékesítési adatokra és számlákra, valamint az UKIPO által felvetett bizonyítási hiányosságokra, ez az ügy talán könnyen másként is alakulhatott volna.

Bár az ügy kimenetele a jogtulajdonos számára kedvező volt, mindazonáltal fontos emlékeztetőül szolgál arra, hogy az öt évnél régebben lajstromozott jogok tulajdonosainak – legyenek azok brit nemzeti lajstromozások vagy klónozott lajstromozások – alaposan át kell gondolniuk jogaik esetleges sérülékenységét, mielőtt harmadik felekkel szemben fellépnének, valamint azt a kockázatot, hogy teljesen elveszíthetik jogaikat, ha a használatot nem sikerül bizonyítaniuk az eljárás során vagy egy későbbi megtorló, a használat hiányára alapozott törlési kereset során.

B) Az alábbiakban az NFT-k és az Egyesült Királyságban fennálló konkrét szellemi tulajdon-jogok közötti kölcsönhatást vizsgáljuk. (Az NFT-kről alapfogalmakat lásd dr. Palágyi Tivadar cikkében előző számunkban. A szerkesztő megjegyzése.)

Szerzői jog

Az Egyesült Királyság joga szerint a szerzői jog önműködően keletkezik, ha egy eredeti irodalmi, drámai, zenei vagy művészeti művet rögzítenek. A műnek abban az értelemben eredetinek kell lennie, hogy „a szerző saját szellemi alkotása” kell legyen. A küszöbérték

alacsony. A szerzői jogi mű szerzője általában a tulajdonos is, kivéve, ha alkalmazott. A szerzői jog tulajdonosa kizárólagos joggal rendelkezik a mű jelentős részének többszörözésére.

Fontos különbségtétel, hogy egy NFT birtoklása nem jelenti önműködően a kapcsolódó eszköz szerzői jogának birtoklását. Az egyik leggyakoribb tévhit az NFT birtoklásával kapcsolatban az, hogy az NFT vevőjének tulajdonjoga van, és ezáltal lehetősége annak megakadályozására, hogy mások használják a mögöttes eszközt, vagy másolatot/változatot készítsenek a műről.

Tapasztalataink szerint számos NFT-piacon az tapasztalható, hogy a mögöttes szerzői jog az eladóé marad, míg a vevőnek joga van a mögöttes eszköz megjelenítésére. Más szóval, a kreatív alkotás használatára, másolására és megjelenítésére általában egy nem kizárólagos és nem allicencelhető engedélyt adnak egy kriptopénz formájában fizetett díj ellenében. Az NFT-re és a mögöttes eszközre vonatkozó intelligens szerződés feltételeinek vagy az adásvételi feltételeknek az áttekintésekor fontos megérteni, hogy a megállapodás részeként mely szellemi tulajdon-jogok állnak védelem alatt és kerülnek átruházásra, vagy képezik licenc-megállapodás tárgyát.

A valóságban nincs „szabványos” rendszer az NFT-k tulajdonjogára vagy licenciájára. Ezért fontos tisztában lenni azzal, hogy az NFT tulajdonlásával kapcsolatos jogok között nagy eltérések vannak, és a szerződéses feltételeket gondosan át kell tekinteni.

Erkölcsei jogok

A szerzői joggal párhuzamosan, amely a művekhez fűződő gazdasági jogokat védi, a személyhez fűződő jogok nem gazdasági érdekeket védenek. A jogsértés kockázatának elkerülése érdekében a digitális eszközzel kapcsolatos erkölcsi jogokat is tiszteletben kell tartani. A gazdasági jogokkal ellentétben azonban a személyhez fűződő jogok nem adhatók el, vagy más módon nem ruházhatók át. A jogtulajdonos mindazonáltal dönthet úgy, hogy lemond a jogokról.

Védjegyek

A védjegy lényegében egy eredetmegjelölés, amely védi a márkát.

Egy NFT sérthet egy lajstromozott védjegyet, ha az NFT-t (vagy azt a digitális eszközt, amelyre az NFT „mutat”) a védjegyjogosult hozzájárulása nélkül használják bizonyos olyan árukkal vagy szolgáltatásokkal kapcsolatban, amelyekre a lajstromozott védjegy védelmet nyújt, ami a fogyasztók számára összetéveszthetőséget eredményez.

Az NFT akkor is sértheti a védjegyet, ha a vállalkozás az érintett területen jó hírnévvel rendelkezik. Lehetőség van olyan áruk vagy szolgáltatások oltalmára is, amelyek nem hasonlók, amennyiben az NFT használata tisztességtelen előnyhöz vagy a korábbi védjegy felhígulásához vezet. Ez különösen akkor lehet fontos, ha a „jogsértő” eszköz digitális termék, de a lajstromozott védjegy csak a fizikai áruk vonatkozásában részesül oltalomban.

Az EUIPO iránymutatásokat tett közzé, mert felismerte a „virtuális áruk” és a „nem helyettesíthető tokenek (NFT-k)” kifejezéseket tartalmazó bejelentések mennyiségi növekedésének jelentőségét.

Az EUIPO megközelítését az alábbiakban foglaljuk össze:

- A virtuális javakat (digitális tartalmak vagy képek) a 9. áruosztályba kell besorolni. A „virtuális áru” kifejezés önmagában azonban nem egyértelmű és nem pontos, ezért a bejelentőnek meg kell határoznia, hogy a virtuális áru milyen digitális tartalmat kíván védeni. Például letölthető virtuális áruk lehetnek virtuális cipők, virtuális alkoholos italok stb.
- A nizzai osztályozás 12. kiadása a 9. áruosztályba fogja beemelni a letölthető, nem helyettesíthető tokenekkel hitelesített digitális fájlok fogalmát.
- Az NFT-k egy blokkláncon rögzített egyedi digitális tanúsítványok, amelyek képesek hitelesíteni a digitális tárgyakat, de különböznek ezektől a digitális tárgyaktól. Törekedni kell a digitális tárgyak típusának meghatározására.
- A virtuális javakhoz és NFT-khez kapcsolódó szolgáltatásokat a vonatkozó osztályozási elvekkel összhangban kell besorolni.

Formatervezési minták

A formatervezési minták a termékek külső megjelenését védik, és előnyösek lehetnek a jogosultak számára, mert nem korlátozódnak az áruk és szolgáltatások egy bizonyos osztályára. A lajstromozott formatervezési mintákról szóló 1949. évi törvény 1. szakasza kimondja:

- „formatervezési minta”: a termék egészének vagy egy részének megjelenése, amely különösen a termék vonalai, körvonalai, színei, alakja, szerkezete vagy anyagai, illetve díszítései jellemzőiből ered”; és
- „termék”: bármely ipari vagy kézműves termék a számítógépes program kivételével; és különösen a csomagolás, a burkolat, a grafikai szimbólumok, a tipográfiai betűtípusok és az összetett terméké történő összeállításra szánt alkatrészek.

A virtuális formatervezési minták és a metaverzum összefüggésében nehéz határozottan megmondani, hogy egy digitális formatervezési minta „terméknek” minősül-e. Az EU Szellemi Tulajdoni Hivatala (European Union Intellectual Property Office, EUIPO) kezdeményező megközelítést alkalmazó meghatározása szerint:

„A képernyős megjelenítések és ikonok, valamint a számítógépes program másfajta látható elemeinek mintái lajstromozhatók (lásd a locarnói osztályozás 14-04. osztályát).

A formatervezési minták feltáratlan területnek számítanak az NFT-k területén, és a legfontosabb érdekelt felek felismerik ezt a problémát. Az Európai Bizottság jelenleg nyilvános konzultációt folytat a formatervezési mintákról a rájuk vonatkozó jog felülvizsgálata céljából. Az Egyesült Királyság szempontjából a kormány az idei „véleménykérés” során a formatervezési mintákhoz fűződő jogokkal kapcsolatban azt a választ adta, hogy elismeri

műszaki fejlődésüket, és hogy a jogszabályi keretnek elég rugalmasnak kell lennie ahhoz, hogy támogassa ezt a fejlődést.

Következtetés

Végezetül a vállalkozásoknak nem szabad megfélemleniük arról, hogy a meglevő, nem bejegyzett és bejegyzett szellemi tulajdon-jogok egyaránt vonatkoznak a digitális tartalomra. Minthogy az NFT-k nagymértékben ismeretlen területet jelentenek, de az érdeklődés erősen megnőtt, a szellemi tulajdon-jogok hivatalai és a kormányok igyekeznek biztosítani, hogy a jogi keret ne maradjon le az innováció mögött.

Egységes Szabadalmi Bíróság (Unified Patent Court, UPC)

Az Egységes Szabadalmi Bíróság 2022. október 20-án közzétette az új bírósági rendszer bírói kinevezéseinek régóta várt listáját. A lista nemcsak az összes elsőfokú helyi és központi bíróság, valamint a másodfokú fellebbviteli bíróság bíráinak nevét tartalmazza, hanem bejelenti az új bírósági rendszer elnökségének tagjait is.

Az UPC elnökségét dr. Klaus Grabinski, aki jelenleg a német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof, BGH) bírója, és Florence Butin francia bírónő fogja vezetni. Dr. Klaus Grabinski lesz a luxembourgi székhelyű fellebbviteli bíróság elnöke is, míg Florence Butin a decentralizált elsőfokú bíróság elnöke lesz.

Összesen 85 bírót neveztek ki, köztük 34 jogi és 51 műszaki végzettségűt. A bíróság megbízásának megfelelően a bírókat a részt vevő különböző tagállamokból választották ki.

A bírók megoszlása nemzetiség szerint: 28 német, 17 francia, 1 olasz, 7 holland, 5 belga, 5 dán, 4 finn, 3 svéd, 1 bolgár, 1 észt, 1 osztrák, 1 portugál és 1 szlovén. (<https://www.unified-patent-court.org/en/news/unified-patent-court-judicial-appointments-and-presidium-elections>).

A listán számos olyan bíró szerepel, akiket jelenleg a részt vevő tagállamokban a szabadalmi ügyekben vezető bíróknak tartanak, ami arra enged következtetni, hogy a felhasználók az ítéletek meglehetősen magas színvonalára számíthatnak.

Határozottan úgy tűnik, hogy ezzel a mostani újabb fontos lépéssel az UPC 2023 második negyedévében megkezdheti működését.

Európai Bizottság

Az Európai Bizottság 2022. október 18-án bemutatta 2023-ra szóló munkaprogramját, amely az ukrajnai háború és az ahhoz kapcsolódó energiaválság következtében kialakult, a Bizottság által „egyedülállónak nevezett körülmények” kezelésére irányul. Ugyanakkor a munkaprogram olyan hagyományosabb szakpolitikai területekkel is foglalkozik, mint a szabadalmi kényszerengedély, az egészségügy és az élettudományok. A munkaprogram szerint

a Bizottság 2023-ban a következő kezdeményezéseket fogja tenni, amelyek hatással lesznek ezekre a területekre:

- Kényszerengedélyezés – ígérete szerint a Bizottság „egyértelmű szabályokat” javasol majd a vitatottnak bizonyuló téma harmonizálása érdekében (2023. 2. negyedév). A kényszerengedélyezésre vonatkozó szabályok egy szabadalmilicenc-csomag részét képezik, amely a szabvány szempontjából lényeges szabadalmakat is szabályozni fogja.
- A rák elleni küzdelem terve – a Bizottság többféle módon folytatja a rák elleni küzdelem tervének végrehajtását, beleértve a vakcinával megelőzhető rákos megbetegedésekről szóló ajánlást.
- Egészségügyi adattér – a Bizottság az általa 2022 májusában előterjesztett javaslat alapján létre kívánja hozni az egészségügyi adatteret.
- Szellemi egészség – a Bizottság a szellemi egészséggel kapcsolatos átfogó megközelítés kidolgozását tervezi (2023. 2. negyedév).
- A gyógyszerekre vonatkozó változtatási keret felülvizsgálata – a Bizottság a gyógyszeripari cégeket kívánja segíteni azáltal, hogy csökkenti az ágazatra háruló adminisztratív terheket, amikor a gyógyszerek forgalombahozatali engedélyének módosítására törekszik (2023. 4. negyedév).

Figyelemre méltó, hogy a munkaprogram nem említi az uniós gyógyszerjog közelgő felülvizsgálatát, holott az erre vonatkozó javaslatot 2023 elejére tervezik (eredetileg 2022 decemberére tervezték).

Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH, European Patent Office, EPO)

Hihetőség

Annak, hogy egy találmány Európában kellőképpen ki van nyilvánítva, az egyik legfontosabb próbája a hihetőség: a találmányt hihetően nyilvánosságra hozták-e a benyújtott bejelentésben. Ez a fogalom mind a kielégítő kinyilvánítás (a szabadalom kielégítő módon tárja-e fel az információt ahhoz, hogy a szakavatott olvasó reprodukálni tudja a találmányt), mind a feltalálói tevékenység (kimutatták-e a műszaki hatást, és bizonyították-e, hogy az igényelt találmány ténylegesen megold egy adott problémát?) szempontjából fontos.

A kielégítő kinyilvánítás és a feltalálói tevékenység szorosan összefüggnek ebben a tekintetben. Általánosságban, ha az igénypontban műszaki hatás szerepel, pl. „ismert A vegyület az Y betegség kezelésére”, akkor az „Y betegség kezelésére” való alkalmasságát az elégséggesség alapján kell értékelni. Ha a műszaki hatás nem szerepel az igénypontokban (pl. új A vegyület önmagában), akkor a műszaki hatások hihetőségét a feltalálói tevékenység alapján kell értékelni. Ez a megkülönböztetés azért lehet fontos, mert a feltalálói tevékenységet néha később benyújtott adatokkal is meg lehet erősíteni (lásd alább), míg a kielégítő jelleget kizárólag a benyújtott bejelentésben kell megalapozni.

Ismét egy orvosi felhasználásra vonatkozó igénypontot használva példaként, a szabadalomnak olyan információkat kell tartalmaznia, amelyek műszakilag hihetővé teszik, hogy a termékek rendelkeznek az igényelt gyógyászati felhasználáshoz szükséges hatékonysággal (valamint olyan információkat, amelyek hihetővé teszik, hogy maguk a termékek előállíthatók) (T1599/06, T609/02). Az igényelt gyógyászati hatás alternatívaként levezethető a közismert általános ismeretekből, valamint más, a technika állása szerint ismert termékekből is (T1437/07, T950/13, T578/06). Ez azonban nyilvánvalóan feltalálási problémákhoz vezethet, mert a közismert általános ismeretek nyilvánvalóvá tehetik az igényelt gyógyászati hatást.

Egy termék gyógyászati célra való állítólagos alkalmassága bármilyen módon bizonyítható, amennyiben az alátámasztja a gyógyászati hatást (T814/12). Pusztán az a kijelentés, hogy egy termék hasznos egy adott célra, nem elegendő. A tudományos értekezés műszakilag alternatívaként használható, de a gyakorlatban jellemzően legalább egy *in vitro* példa megléte szükséges. Az ítélkezési gyakorlatban egyértelmű, hogy az *in vivo* adatok vagy a klinikai vizsgálati eredmények nem fontosak.

Oltalmi kör

Mennyi adat szükséges egy igényelt oltalmi kör igazolásához? Az Európai Szabadalmi Hivatal iránymutatásai (F-III 1) egyértelműen kimondják, hogy bizonyos esetekben még egy széles oltalmi kör is alátámasztható korlátozott számú példával, vagy akár egyetlen példával. Gyakran előnyös, ha a kérelemben műszaki értekezéssel alátámasztják, hogy miért indokolt a terjedelem, például az igényelt termék azon jellemzőinek azonosításával, amelyek kölcsönhatásba lépnek egy adott biológiai célponttal. Ez magában foglalhatja annak magyarázatát, hogy egy Markush-formula egy adott jellemzője miért eredményez jobb aktivitást, ami indokolja az általánosítást más helyzetben. Az iránymutatások (F-IV 6.2) szerint az olyan találmány, amely egy teljesen új területet nyit meg, az igénypontokban tágabb általánosításra jogosít, mint egy olyan találmány, amely egy ismert technológia továbbfejlesztésére vonatkozik.

Lehet-e később további adatokat beiktatni? G2/21

A hihetőség kielégítő kinyilvánítási szempontból történő bármilyen hiányossága nem orvosolható egy későbbi szakaszban utólag benyújtott bizonyítékokkal. Ha a benyújtott bejelentésben szereplő bizonyítékok nem teszik legalább hihetővé, hogy a találmány megvalósítható, akkor a bejelentés nem veszi az elégséges kinyilvánítás akadályát, és az ügy nem folytatódhat az engedélyezésig. Az utólag benyújtott adatok csak az eredetileg közölt megállapítások alátámasztására vehetők figyelembe (T609/02, T950/13).

A feltalálói tevékenység szempontjából hasonló megfontolások érvényesek. A T0116/18-as döntés a T1329/04-esre hivatkozva megállapítja: „Fontos, hogy a bejelentésből arra lehessen következtetni, miszerint a találmányt már megvalósították, azaz a problémát megoldot-

ták, és nem csupán a bejelentés bejelentési napján javasolták”. Itt nehézségek merülhetnek fel, mert a „problémát” Európában a legközelebbi technika állása szerinti dokumentummal szemben fogalmazzák meg, amely a bejelentés időpontjában nem feltétlenül ismert.

Amint azt a terület európai szakemberei is tudják, a kérdés, hogy a feltalálói tevékenység alátámasztására benyújthatók-e nyomon követési adatok, jelenleg felülvizsgálat alatt áll Európában, mert a G2/21-es ügyet a Bővített Fellebbezési Tanács elé terjesztették. A G2/21-es ügy eldöntéséig az ESZH előtti eljárás felfüggeszthető, ha a feltalálói tevékenység kérdése az utólag benyújtott adatokra vonatkozik.

Az előterjesztő tanács a T0116/18 sz. ügyben (amelyet itt nem tárgyalunk) a hihetőségi esetjog három különböző irányzatát azonosította, amelyek azt mutatják, hogy az ESZH esetjoga nem egységes ezen a területen. Míg a beterjesztett kérdések az adatoknak a feltalálói tevékenység értékelése céljából történő benyújtására összpontosítanak, a G2/21-es ügy a kielégítő kinyilvánításra is hatással lehet, mert az ügyet tárgyaló fellebbezési tanács döntésében (T0116/18) tárgyalt hihetőségi esetjog mind a kielégítő jelleg, mind a feltalálói tevékenység szempontjából fontos.

Meg kell találni az egyensúlyt. Az utólag benyújtott adatok teljes tiltása méltánytalan lenne a bejelentőkkel/jogosultakkal szemben, amikor egy új, a technika állása szerinti dokumentummal szemben kell bizonyítani a műszaki hatást (amelyről a bejelentő a bejelentés időpontjában esetleg nem is tudott). Ez különösen fontos lenne a felszólalási eljárásokban. Másrészt ha a bejelentés benyújtása után benyújtott adatok engedélyezése a bejelentés benyújtáskori nyilvánosságra hozatalának szintjétől függetlenül történne, az a spekulatív találmányok szabadalmazását eredményezné.

Kíváncsian várják a G2/21-es ügy döntését, ahogyan sokan mások is az élettudományi és a vegyipari ágazatban. Várakozásaik szerint az utólag benyújtott adatok bizonyos körülmények között továbbra is elfogadhatók lesznek, bár a benyújtott bejelentés alapvető hiányosságainak vagy a feltalálói tevékenység hiányának orvoslására való felhasználásuk valószínűleg nem lesz elfogadható.

Összefoglaló

Összefoglalva, a találmányt a benyújtott bejelentésben „hihetően” kell feltárni. A gyakorlatban a kielégítő kinyilvánítás és a feltalálói tevékenység szempontjából a legjobb, ha a bejelentés legalább egy kísérleti példát és adott esetben egy olyan fő jellemzőt azonosító fejtegetést is tartalmaz, amely tágabb oltalmi kört támaszt alá.

Az EU Szellemi Tulajdoni Hivatala

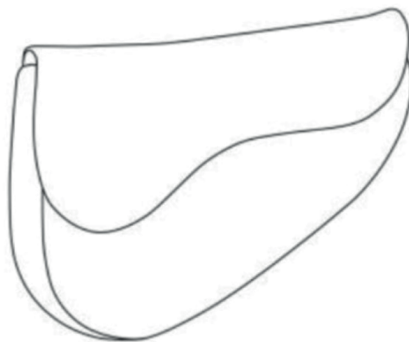
Az EUIPO második fellebbezési tanácsa a közelmúltban úgy ítélte meg, hogy a *Christian Dior* ikonikus, nyereg alakú kiegészítője nem rendelkezik kellő megkülönböztetőképeséggel ahhoz, hogy táskák és/vagy kiegészítők tekintetében védjegyként lajstromozható legyen. A

Dior határozott érvei ellenére, miszerint a táska formája megkülönböztetőképességű, és eltér a szokásos iparági szabványoktól, a tanács megjegyezte, hogy a táskák, kézitáskák és pénztárcák a legkülönbözőbb formákban léteznek. Ezért a Dior nyeregtáska formáját a fogyasztók valószínűleg nem fogják eredetre utalónak tekinteni. Ehelyett a tanács úgy ítélte meg, hogy a fogyasztók számos tényezőre, például a márkanévre és a logóra hagyatkoznak, és hogy az alakvédelem csupán a piacon már kapható kézitáskák formáinak változata.

a) Az ügy háttere

A nyereg alakú Dior táskát 1999-ben *John Galliano* tervezte a Dior 2000. tavaszi kollekciójának részeként. Azóta olyan hírességek és televíziós személyiségek népszerűsítik, mint Jennifer Lawrence, Beyoncé és Carrie Bradshaw szerepében Sarah Jessica Parker.

2021-ben a Dior kérelmezte a nyeregtáska 1. ábrán bemutatott 3D-s formájának uniós védjegyként történő lajstromozását a 18. áruosztályba tartozó különböző árukra, többek között táskákra és pénztárcákra, valamint a 9. áruosztályba tartozó napszemüveg- és telefonokra.

1. ábra

Az uniós védjegybejelentést részben elutasították, mert az EUIPO vizsgálója úgy ítélte meg, hogy a táska formája funkcionális célt szolgál tárgyak tárolására. Az elbíráló azt is megállapította, hogy a táska alakja nem tér el jelentősen a megszokottól, és mint ilyen nem alkalmas arra, hogy betöltsen eredendő funkcióját, és nem rendelkezik megkülönböztetőképességgel.

b) Fellebbezés

A Dior az elbíráló határozatával szemben fellebbezett az EUIPO második fellebbezési tanácsához. Ennek során nagymértékben támaszkodott egy hasonló ügyre, amely egy *Guerlain*-rúzs termékkel kapcsolatos, és amelyben a Guerlain végül sikerrel vette igénybe a 3. áruosztályba tartozó „ajakrúzsok” 3D védjegyének lajstromozását. Ebben az ügyben a GC úgy

ítélte meg, hogy a rúzs alakja megkülönböztetőképeséggel rendelkezik, mert hasonlít egy „hajótestre” vagy „babakocsira”.

A jelen ügyben a Dior azzal érvelt, hogy a Guerlainhez hasonlóan az ő nyeregtáskája is rendelkezik eredendő vagy szerzett megkülönböztetőképeséggel, mert:

- a használatra kész luxustermékek fogyasztói nagyobb fokú figyelmet tanúsítanak, mint az átlagfogyasztók;
- a védjegy lovaglónyereg alakú, és azt a Dior előtt soha nem használták a divatiparban; és
- a forma kellően eltér a luxusmárkák által forgalmazott más táskákétól, az alábbi, Chanel, Louis Vuitton és Hermes által tervezett példákra hivatkozva (2. ábra).

2. ábra

c) A fellebbezési tanács döntése

A tanács elutasította a Dior érveit. Míg a 9. áruosztályba tartozó áruk és egyes 18. áruosztályba tartozó áruk tekintetében helyt adott a Dior fellebbezésének, a védjegy lajstromozását elutasította a „táskák, kézitáskák, erszények (bőrárúk), utazási áruk (bőrárúk)” és a „pipere- és sminkkészítmények” tekintetében.

A szóban forgó Dior nyeregtáskához hasonló alakvédjegyek tekintetében megjegyezte, hogy csak az olyan alakok tekinthetők a szükséges megkülönböztetőképeséggel rendelkezőnek, amelyek jelentősen eltérnek az ágazatban szokásos és megszokott formáktól. Ezen túlmenően:

1. Elutasította a Dior érveit az átlagfogyasztó figyelmének szintjére vonatkozóan. Hivatkozott a szóban forgó táskák széles árkategóriájára, valamint arra, hogy a táskák reklámozására és értékesítésére többféle értékesítési csatorna áll rendelkezésre, többek között a supermarketekben is.
2. Megjegyezte, hogy a szóban forgó táskák kiegészítők. A kiegészítő ágazatot szerinte a formák „sokasága” és „bősége” jellemzi, amelyekkel a közönség már most is szembesül.
3. A bejelentett védjegy olyan megjelenési elemek kombinációjából áll, amelyek az ilyen típusú árukra jellemzők, és amelyek nem térnek el jelentősen a bőráruágazat normáitól.

4. A vállpánt vagy fogantyú megléte vagy hiánya, a táska zárófedelének kissé eltérő alakja, valamint annak szögletes vagy kerek alakja nem „jelentős”, és a fogyasztók számára nem azonnal szembetűnő.

d) Következtetések

Bár a döntés kétségtelenül hátrányt jelent a Dior számára, valószínűleg nem ez lesz az eljárás vége, mert az ügyet most visszaküldték az első fokra, hogy az döntsön a Dior külön állításáról a védjegyhasználat révén szerzett megkülönböztetőképességre vonatkozóan. A Dior emellett úgy dönthet, hogy fellebbez a határozat ellen a GC-hez.

Ennél is fontosabb azonban, hogy az ügy a védjegytulajdonosok számára emlékeztetőül szolgál arra, hogy milyen nehézségekbe ütközik a nem hagyományos formájú védjegyek lajstromozása. A fellebbezési tanács ebben az ügyben hozott határozata világossá teszi, hogy az ágazat normáitól való egyszerű eltérés nem elegendő ahhoz, hogy egy megjelölés védjegyként lajstromozható legyen. A megjelölés és az iparági normák közötti eltérésnek jelentősnek kell lennie. Ennek fényében a védjegytulajdonosoknak tisztában kell lenniük azzal, hogy a formatervezési minták oltalma alkalmazható-e az alakvédjegyek számára, ha a védjegyoltalom nem áll rendelkezésre. Bár a védjegy lajstromozása örökös monopóliumot biztosít a védjegy felett, a formatervezési minta lajstromozása – az újdonsági türelmi idő alkalmazását feltételezve – akár 25 éves védelmet nyújthat másolással és bitorlással szemben. Alternatívaként a nem lajstromozott közösségi formatervezésiminta-oltalmi jog legfeljebb három évig tart, és szükségessé teszi a másolás bizonyítását.

Az Európai Unió Törvényszéke (General Court of the EU, GC)

A) a) Az ügy háttere

Az áruk közötti elmosódó határvonal azt jelenti, hogy a bőrápolási termékek a 3. és az 5. áruosztályban hasonlónak tekinthetők.

A bőrápolási termékek területén egyre inkább elmosódnak a kozmetikumok és a gyógyszerek közötti határok. A kozmetikai termékek gyakran ugyanazt a célt szolgálják, mint a gyógyszeres kezelések, és formájuk és összetevőik (bár eltérő mennyiségben) azonosak lehetnek.

Az EU Törvényszéke felismerte ezt a tendenciát egy döntésében, amelyben megállapította, hogy a kozmetikai bőrápolási termékek hasonlónak tekinthetők a gyógyászati bőrápolási termékekhez, még akkor is, ha a kozmetikumok nem gyógyászati jellegűek.

Ez a döntés fontos figyelmeztetés az e területen működő vállalkozások számára. A márkatulajdonosoknak gondoskodniuk kell arról, hogy áruosztályaikat és leírásaikat megfelelően válasszák ki és fogalmazzák meg, hogy megfelelő védelmet biztosítsanak, de figyelembe kell venniük a más áruosztályokkal való véletlen átfedéseket is. Mivel a kozmetikumok és

a gyógyszerek közötti határok elmosódnak, szélesebb körű engedélyezési kutatásokat kell végezni annak biztosítására, hogy a kockázat jobb értékelése érdekében a 3. és az 5. áruosztály is szerepeljen.

b) A jogvita

A jogvita az EUIPO-hoz benyújtott védjegybejelentéssel kapcsolatban merült fel, amelyet a *Creaticon*, egy bőrápolási termékeket kínáló horvát vállalat nyújtott be. A társaság a SKINTEGRA márkanévet tartalmazó logó lajstromozását kérelmezte a 3. áruosztályba tartozó kozmetikai termékek sorozatára.

A Creaticon bejelentése ellen a *Paul Hartmann* orvosi berendezéseket gyártó cég szólalt fel korábbi SKINTEGRITY német védjegye, valamint uniós védjegye alapján, többek között az 5. áruosztályba tartozó áruk vonatkozásában.

Az EUIPO Felszólalási Osztálya részben helyt adott a felszólalásnak, és elutasította a védjegy lajstromozását a 3. áruosztályba tartozó egyes áruk vonatkozásában. Ezt a határozatot a fellebbezési tanács helybenhagyta (és némileg kiterjesztette). Ezt követően a Creaticon fellebbezéssel fordult a GC-hez.

c) A GC döntése

A Creaticon fellebbezését elutasítva a GC jóváhagyta a fellebbezési tanács által kifejtett érvelést. A bíróság különösen azt állapította meg, hogy a bejelentett 3. áruosztályba tartozó áruk hasonlóak a korábbi német védjegy által lefedett 5. áruosztályba tartozó „bőrvédő és tisztító gyógyászati termékek a személyi higiénia céljaira” és „testápoló, bőrvédő és tisztító gyógyászati készítmények” árukhoz.

A bíróság elutasította a felperes azon érvelését, hogy az áruk nem hasonlíthatnak egymásra, mert a 3. áruosztályba tartozó áruk nem gyógyászati kozmetikai termékekre, az 5. osztályba tartozó áruk pedig orvosi és gyógyászati termékekre vonatkoznak. Ehelyett arra a következtetésre jutott, hogy ezek az áruk több okból is hasonlóak.

- Mindkét árut ugyanarra a célra használják. Függetlenül attól, hogy gyógyszerek vagy nem gyógyszerek, mindkét termék védi és tisztítja a bőrt, és annak fizikai megjelenését igyekszik javítani.
- Mindkét árukészlet valószínűleg hasonló összetevőket tartalmaz, és ugyanolyan állagúak lehetnek, például krém vagy gél formájában.
- Mindkét kategóriába tartozó árukat ugyanazokon a forgalmazási csatornákon keresztül értékesítik, például gyógyszertárakban.
- Az áruk kiegészítik egymást – a bejelentett védjegy által érintett nem gyógyászati tisztító és hidratáló termékeket gyógyászati jellegű kezeléssel együtt használják. Ez olyan szoros kapcsolatot teremt, hogy a fogyasztók azt gondolhatják, miszerint az áruk ugyanattól a vállalkozástól származnak.

d) Megjegyzések

Ez a döntés rávilágít arra, hogy a vállalkozások számára milyen kockázatot jelent, ha az árukat hasonlóknak tekintik, még akkor is, ha azok különböző áruosztályokba tartoznak. Konkrétabban ez azt jelzi, hogy egyes kozmetikai és gyógyászati termékek között elmosódhat a határvonal.

Az ezekben az ágazatokban működő vállalatoknak tisztában kell lenniük ezzel a lehetséges átfedéssel. A védjegytulajdonosoknak tisztában kell lenniük termékeik céljával, és a felsorolást, valamint az osztályokat gondosan kell megfogalmazni és kiválasztani, hogy megfelelő védelmet nyújtsanak. Ha kozmetikai vagy gyógyászati termékre kívánnak védjegytalpmat szerezni, a 3. és az 5. áruosztályra is kiterjedő, szélesebb körű védjegytalpmi vizsgálatot kell végezni a sikeres felszólalási eljárás kockázatának csökkentése érdekében, minthogy egyes áruk az osztályok között hasonlóknak tekinthetők.

B) A GC 2022. szeptember 14-én hozta meg ítéletét a T-768/20. sz. ügyben (*Itinerant Show Room Srl kontra EUIPO és Save The Duck S.p.A.*), amely az EUIPO fellebbezési tanácsának a hírnévvel rendelkező védjegyek alapján indított felszólalási eljárásban hozott határozata ellen benyújtott fellebbezéssel kapcsolatos. A GC – miközben elutasította a tanács határozatát, – megerősítette az uniós védjegyjog és az ítélkezési gyakorlat által a jó hírnévvel rendelkező védjegyekkel kapcsolatban előírányzott megközelítést. Megállapította, hogy egy jó hírnévvel rendelkező védjegy még az összetéveszthetőség hiányában is sikeresen ellentmondhat egy védjegybejelentésnek, amennyiben az alábbi feltételek halmozottan teljesülnek: (1) a jó hírű védjegynek lajstromozottnak kell lennie; (2) a bejelentett védjegynek azonosnak vagy hasonlóknak kell lennie a jó hírű védjeggyel; illetve védjegyhez; (3) a védjegynek az Európai Unióban (uniós védjegy esetén) vagy az érintett tagállamban (hazai védjegy esetén) jó hírnévvel kell rendelkeznie; és (4) a jó hírű védjegy kellő indokolás nélküli használata sértheti a korábbi jó hírnevű védjegy megkülönböztetőképességét vagy jó hírnevét, vagy tisztességtelenül kihasználhatja az ilyen védjegy megkülönböztetőképességét és/vagy jó hírnevét.

Formatervezési mintaoltalom külföldön

Az ipari formatervezési minta (az Egyesült Államokban formatervezésiminta-szabadalom) a szellemi tulajdon olyan típusa, amely kizárólagos jogot biztosít egy termék megjelenésének újszerű szempontjaira. Az ezt a szellemi tulajdon-jogot létrehozó törvényi szabályozás elismeri, hogy a közrend szempontjából előnyös a tárgyak díszítő szempontjainak – beleértve a tárgyak alakját, kialakítását, színét vagy mintázatát – oltalmat biztosítani. Az ipari formatervezésiminta-oltalmi rendszer célkitűzése elismeri, hogy a tárgyaknak lehet olyan esztétikai értékük, amelyet drágán lehetett létrehozni, de könnyű lemásolni.

Az *Egyesült Államok* törvényes rendszere szerint az érvényes formatervezésiminta-szabadalom megköveteli a gyártmányra vonatkozó követelmény teljesülését. *Kanadában* és

más jelentős joghatóságokban is vannak hasonló követelmények. E követelmény teljesítéséhez a bejelentőknek be kell mutatniuk a formatervezési mintát úgy, ahogyan azt egy gyártási tárgyon alkalmazzák, vagy ahogyan azt egy gyártási tárgyban megtestesítik. Az ipari formatervezési mintára vonatkozó jogszabályok már régóta elismerik, hogy a szoftveralapú tárgyak, beleértve a grafikus felhasználói felületeket (graphical user interfaces, GUI) is, e jogokkal védhetők.

A formatervezésiminta-oltalomnak a szoftverrel létrehozott grafikus tárgyakhoz fűződő jogok érvényesítésére való felhasználására figyelemre méltó példa az *Apple* által a *Samsung* ellen az *Apple iOS* kezdőképernyőjének dizájnására vonatkozó formatervezésiminta-oltalmak megsértése miatt indított per. Az *Apple* kontra *Samsung*-ügyben hozott döntésében a Court of Appeals of the Federal Circuit (CAFC) helybenhagyta az esküdtszék ítéletét, amely jelentős kártérítést ítélt meg az *Apple*-nek formatervezésiminta-szabadalma *Samsung* általi bitorlása miatt.

A metaverzum és az azt benépesítő virtuális tárgyak kihívást jelentenek a jelenlegi ipari formatervezési mintákra vonatkozó jogszabályok és gyakorlatok számára, mert a hatékony oltalom megköveteli a virtuális tárgyak olyan tárgyakként való elismerését, amelyekre ipari formatervezésiminta-oltalom vonatkozhat.

Világoszte számos kulcsfontosságú formatervezésiminta-oltalmi joghatóság módosította (ipari) formatervezésiminta-oltalmi jogszabályait, hogy nagyobb védelmet biztosítsanak a virtuális eszközök számára, ami magában foglalhatja ezen eszközök védelmét a metaverzumban is.

Japán 2020 áprilisában felülvizsgálta formatervezésiminta-oltalmi törvényét, hogy a nem fizikai eszközön tárolt grafikai képek is oltalmat élvezzenek. Ezek a változások lehetővé teszik a képek oltalmát anélkül, hogy azok képernyőn való megjelenítésének követelménye fennállna.

Az *Európai Unió* lajstromozott közösségi formatervezési mintái a grafikai szimbólumokat és a kétdimenziós formatervezési mintákat termékként ismerik el. Ez azt jelenti, hogy az olyan hardvereket, mint a képernyők és a fizikai eszközök, nem kell a digitális formatervezési minták alkalmazási rajzain szemléltetni. Bár a közösségi formatervezési mintáknak meg kell nevezniük a termékkategóriát, amelyre alkalmazzák őket, ez pusztán osztályozási célokat szolgál, és nem korlátozza az oltalom hatályát.

Kína formatervezésiminta-oltalomra vonatkozó jogszabályokat léptetett életbe, hogy azokat összhangba hozza más jelentős jogrendszerrel. Ez magában foglalja a részleges termékek, például a számítógépen generált képek és a képernyőn megjelenített grafikus felhasználói felületek oltalmának (GUI) biztosítását. Amellett, hogy a rajzokon a képernyő megjelenítését is megkövetelik, a bejelentésben továbbra is kimerítően fel kell sorolni a fizikai eszközök kategóriáit, amelyekkel a képeket használni kívánják. Annak egyik jele, hogy a kínai bíróságok eltávolodnak a fizikai eszközhöz való kapcsolódástól, a pekingi Szellemi Tulajdoni Bíróság által egy nemrégiben tárgyalt GUI-tervezési ügy, amelyben a szoftver

általános vizuális hatása alapján döntöttek, és nem kifejezetten a fizikai eszköz alapján, amelyen a szoftvert használják.

Hasonlóképpen *Dél-Korea* 2021 októberében a formatervezésiminta-oltalomról szóló törvény értelmében a grafikus képeket hozzáadta a formatervezési minta fogalmához. Ezek a képek anélkül is oltalomban részesíthetők, hogy a rajzokon megjelenítő képernyő szerepelne. Japánhoz hasonlóan a képeknek egy eszköz működésében kell szerepelniük, vagy valamilyen funkciót kell bemutatniuk.

Franciaország

2022. június 10-én a Párizsi Bíróság (Cour de Paris) úgy döntött, hogy az Amazon egy „bonyolult keresőstratégia” végrehajtásával megsértette a *Carré Blanc* (fehér négyzet) ábrán látható védjegyét.

A természetes hivatkozással kapcsolatban a bírósághoz benyújtott dokumentumokból kiderült, hogy egyes Google-hirdetések a címben, webcímben és egyéb címekben az internetfelhasználó (és így a fogyasztó) számára láthatóan reprodukálták a fehér négyzet védjegyét, miközben „a vitatott webcímek által jelzett linkekre kattintva elérhető oldalakon nem kínáltak eladásra hiteles terméket”. A bíróság ezért úgy ítélte meg, hogy védjegybitorlás történt. Megállapítása szerint:

„A fehér négyzet védjegy használata a vitatott oldalak címében, webcímekben vagy akár a vitatott oldalak leírásában lehetővé tette, hogy növeljék ezen oldalak természetes hivatkozását, és ezáltal a keresési eredményekben való megjelenésük révén kiváltott forgalmat, annak ellenére, hogy nem kínáltak ott semmilyen hiteles terméket, ami tiltott gyakorlatnak minősülne”.

Ami a *fizetett hivatkozást* illeti, a bíróság a „négyzet”, a „fehér” és a „fehér négyzet” kulcsszavak megvásárlását vette észre a Bing.fr és Yahoo.com keresőmotorokon. A bíróság úgy ítélte meg, hogy védjegybitorlást megvalósító, védjegyként való használatról van szó, mert az internethasználót „abban a hitben hagyták, hogy hiteles termékeket szerezhet be, miközben végül csak versengő termékeket kínáltak számára”.

A bíróság ezért úgy döntött, hogy az Amazon bitorolta a Carré Blanc védjegyeit. A bíróság azonban úgy ítélte meg, hogy a Carré Blanc nem szolgáltatott olyan elemeket, amelyek „bármilyen gazdasági kár megállapításához” szükségesek, így e tekintetben nem ítélte meg kártérítést. A bíróság csak erkölcsi kárként ítélte meg 15 000 eurót.

Egy konkrét tételt illetően a bíróság a következőkre emlékeztetett.

- „Az a tény, hogy a termék harmadik személy által történő értékesítését jelezték, nem elegendő annak a kockázatnak a kizárásához, hogy a közönség azt képzelje, hogy a termék a védjegyjogosult egyik forgalmazója által értékesített hiteles termék”;
- „Az [Amazon] mint befogadó felelőssége valószínűsíthető, ha kiderül, hogy a Carré Blanc-tól megfelelő tájékoztatást kapott, de ezt követően nem orvosolta a helyzetet, bár tudnia kellett, hogy a digitális gazdaságban a bizalomról szóló törvény 6-I-5. cikke szerinti értesítés kézhezvételekor a befogadóról vélelmezni kell, hogy ismeri a tartalmat és annak nyilvánvalóan jogellenes jellegét”.

Ebben az esetben kiderült, hogy a Carré Blanc nem értesítette az Amazont a szóban forgó oldal jogsértő jellegéről.

A Carré Blanc 2019-ben már megnyerte a *Rueducommerce* elleni perét hasonló tényállás mellett (iptwins.com, 2019-07-13).

India

Az Indiai Szabadalmi Hivatal 2021–22-es gazdasági felmérésében *Sanjeev Sanyal* gazdasági főtanácsadó sajtótájékoztatóján elmondta, hogy a vizsgálók számának növelése hozzájárult Indiában a szabadalmak megadási idejének csökkenéséhez. Hozzátette, hogy a bejelentési eljárás idejének csökkentése hozzájárul az Indiában megadott szabadalmak számának növeléséhez, ami nagyban segíti a gazdaságot.

A szabadalmi bejelentések feldolgozási ideje a 2017-es 64 hónapról és a 2019-es 52 hónapról 2020-ra 42 hónapra csökkent, és az elmúlt 10 évben 7509-ről 28 391-re nőtt az Indiában megadott szabadalmak száma. Figyelemre méltó, hogy az indiai lakosok által benyújtott szabadalmi bejelentések aránya 2020–21-ben 41,5%-ra nőtt.

Az indiai szabadalmak megadásának folyamatát többféleképpen is fel lehet gyorsítani. Ennek egyik módja a gyorsított vizsgálat iránti kérelem benyújtása, akár a szabadalmi bejelentés benyújtásakor, akár azt követően. A gyorsított vizsgálat iránti kérelmet a következő főbb okok bármelyikére lehet alapozni:

- a) Indiát a megfelelő nemzetközi bejelentésben illetékes nemzetközi kutatási hatóságként vagy nemzetközi elővizsgálati hatóságként jelölték meg; vagy
- b) a bejelentő induló vállalkozás, kisvállalkozás; vagy
- c) ha a bejelentő természetes személy, vagy közös bejelentők esetén valamennyi bejelentő természetes személy, akkor a bejelentő vagy a bejelentők legalább egyike nő; vagy
- d) a kérelmező a kormány valamely szervezeti egysége; vagy
- e) a kérelmező olyan intézmény, amelyet teljes egészében vagy jelentős részben a kormány finanszíroz.

A bejelentőnek továbbá kérnie kell a korai közzétételt. Az ilyen kérelem beérkezését követően az Indiai Szabadalmi Hivatal egy hónapon belül közzéteszi a bejelentést, feltéve,

hogyan az abban foglalt találmány nem atomenergiával kapcsolatos vagy nem védelmi célokat szolgál. A gyorsított vizsgálat keretében a vizsgáló köteles az első vizsgálati jelentést a szabadalmi bejelentés vizsgálatára vonatkozó értesítésétől számított 1 hónapon, de legfeljebb 2 hónapon belül kiadni. Továbbá a szabadalmi bejelentést az első vizsgálati jelentésre adott válasz benyújtásától számított 3 hónapon belül végleg el kell bírálni.

Kanada

2022. augusztus 23-án a Szövetségi Bíróság (Federal Court, FC) közzétette nyilvános ítéletét és indokolását a szabadalmazott gyógyszerekről szóló rendeletek 6. szakaszának (1) bekezdése szerinti két végzésben, amelyek a paliperidon-palmitátra (Janssen-féle INVEGA SUSTENNA) vonatkoznak. A bíróság megállapította, hogy a 2 655 335 sz. ('335-ös) kanadai szabadalom igénypontjai a *Janssen Inc kontra Pharmascience Inc.*-ügyben nem érvénytelennek nyilvánvalóvá válás vagy a szabadalmazható tárgy hiánya miatt (vagyis orvosi kezelési módszerként).

A '335-ös szabadalom a skizofrénia kezelésére szolgáló, paliperidon-palmitát depot- (tartós hatású) készítmény adagolási rendjére vonatkozik. Az igényelt adagolási módszerek a paliperidon meghatározott adagjainak deltoid izomba történő beadását foglalják magukban az 1. és a 8. napon, majd ezt követően havonta egy alkalommal a deltoid vagy a gluteális izomba történő beadását.

A '335-ös szabadalom korábban a Szövetségi Bíróság három érdemi döntését eredményező peres eljárás tárgyát képezte:

- *Janssen Inc kontra Teva Canada Ltd*-ügy, 2020: A bíróság a '335-ös szabadalom egyes állításait érvényesnek és a Teva által bitoroltnak találta (a Teva fellebbezését 2021. szeptember 14-én tárgyalták; a döntés függőben van).
- *Janssen Inc kontra Pharmascience Inc*-ügy, 2022; és a *Janssen Inc kontra Apotex Inc*-ügy, 2022. A bíróság gyorsított eljárásra irányuló külön-külön indítványok alapján közös döntésben megállapította, hogy a Pharmascience és az Apotex bitorolta a '335-ös szabadalmat (a Pharmascience és az Apotex egyaránt fellebbezett).

A jelen döntés a Pharmascience által a fent említett, részben gyorsított eljárással indított perben, valamint a Janssen által a rendeletek 6. szakaszának (1) bekezdése alapján benyújtott külön perben 2022-ben előterjesztett szabadalmi érvénytelenségi kifogásokkal foglalkozott.

A '335-ös szabadalom igénypontjait nem kézenfekvőnek találva, a Szövetségi Bíróság megjegyezte, hogy a jelen ügyben a bizonyítékok összhangban vannak a Teva *Paliperidone*-ügyben a nem kézenfekvőségre vonatkozóan tett megállapításokkal. A technika állása nem határozta meg a paliperidon-palmitát biztonságosságát, hatékonyságát, farmakokinetikáját vagy farmakodinamikáját. A paliperidon-palmitáttal végzett klinikai vizsgálatokból szár-

mázó farmakokinetikai adatokra és eredményekre lenne szükség legalább a paliperidon-palmitát hosszú hatású depotinjekciója megfelelő adagolási rendjének meghatározásához.

A Pharmascience által idézett befektetői értekezlet jegyzőkönyvében leírt információk (amelyek nem képezték a Teva Paliperidone-ügyének tárgyát) tágak voltak, és nem tártak fel olyan részleteket a '335-ös szabadalom igénypontjairól, amelyek módosítanák a bíróság korábbi, a technika állása szerinti elemzését.

A Szövetségi Bíróság azt is megállapította, hogy a '335-ös szabadalom igénypontjai nem érvénytelenek orvosi kezelési módszerként (ami nem volt kérdéses a Teva Paliperidone-ügyben). Ez az elemzés a „felhasználásra” vonatkozó állítások tekintetében volt fontos, de a „termékre” vonatkozó állítások tekintetében nem (amelyek az előretöltött fecskendőkre és adagolási formákra vonatkozó állításokat, valamint a „svájci típusú” állításokat is magukban foglalták). A bíróság megjegyezte, hogy amint az orvos úgy dönt, hogy a termékeket az igényelt célra használja, az egyes állítások rögzített adagolási mennyiségeket, időközöket és injekciós helyeket tanítanak. Míg egyes állításelemek esetében a bíróság úgy ítélte meg, hogy az állítás tartalmaz választási lehetőséget (pl. a fenntartó adag beadásának helyét illetően), a bíróság megállapította, hogy ezeknek a választási lehetőségeknek nincs klinikai következménye. Az igényelt adagolási módok végrehajtásához így nem lenne szükség szakmai jártasságra és ítélőképességre.

A Pharmascience jogi alapon fellebbezhet.

Kína

A Kínai Nemzeti Szellemi Tulajdoni Adminisztráció 2022. június 23-án kiadott egy szabadalomérvénytelenítési határozatot, amelyben a *Dow Global Technologies LLC* (Dow) és a *Rohm and Haas Electronic Materials CMP Holdings, Inc.* (Rohm) egy alább tárgyalt szabadalmi bejelentését érvénytelennek nyilvánította. A hivatal viszonylag szigorú mércét alkalmazott annak megállapítására, hogy a leírásban szereplő kísérleti adatok alátámasztják-e a műszaki hatásokat, mert az olyan adatokat, amelyek nem tartalmazzák és nem mutatják be az állítás valamennyi korlátozását, nem feltétlenül tekintette elegendőnek az igényelt műszaki hatás bizonyítására.

a) Eseti tényállás

A Dow és a Rohm 2015. augusztus 19-én nyújtotta be a kínai hivatalnál „Poliuretán fényszőpárna” című szabadalmi bejelentését, amelyre 2020. február 28-án adott szabadalmat a hivatal. Ezt követően Wang, Wei-Siou, egy természetes személy, a szabadalom megsemmisítése iránti kérelmet nyújtott be a hivatalnál, mert úgy vélte, hogy a szóban forgó szabadalom egyik igénypontja sem alapul feltalálói tevékenységen. A hivatal 2022. június 23-án kiadta szabadalomérvénytelenítési határozatát, amelyben a szóban forgó szabadalom valamennyi igénypontját érvénytelennek nyilvánította.

b) A vitatott szabadalom műszaki elemzése és a bizonyítékok

A szóban forgó szabadalom olyan simító fényezőpárna, amely alacsony hibaszint mellett gyorsított fémeltávolítási sebességgel működik. Az 1. igénypont szövege:

„Félvezető, optikai és mágneses alapok legalább egyikének sík felületté alakítására alkalmas fényezőpárna, amely egy olyan öntött poliuretán polimer anyagot tartalmaz, amelyet H12MDI/TDI és politetrametilénéter-glikol prepolimer reakciójával képeztek izocianát-végződésű reakciótermék képzése céljából, ahol az izocianát-végződésű reakciótermék 8,95-9,25 tömegszázalékban nem reagált NCO-t tartalmaz, az izocianát-végződésű reakciótermék 4,4'-metilén-bisz(2-klór-anilin) kezelőszerezrel keményített, ahol a 4,4'-metilén-bisz(2-klór-anilin) keményítőszerből származó NH₂ és az izocianát-végződésű reakciótermékből származó NCO sztöchiometrikus aránya 102-109 százalék, az öntött poliuretán polimer anyag nem pórusos állapotban mérve 250-350 MPa G' nyírási tárolási moduluszal rendelkezik 30 °C-on torziós rögzítővel mérve, és G'' nyírási veszteségmodulusza 25-30 MPa 40 °C-on torziós rögzítővel mérve (ASTM D5279), és a polírozópárna 20 µm átlagos átmérőjű üreges mikrogömböket tartalmaz, és a porozitása 20-50 térfogatszázalék és sűrűsége 0,60-0,95 g/cm³.”

A kérelmező által csatolt egyik bizonyíték (CN101077569A, a Rohm tulajdonában) azt tárja fel, hogy „az oxid/SiN fényezésére alkalmas olyan polírozóbetétek iránt van igény, amelyek a síkfelület-kiegyenlítés és a hibás polírozási teljesítmény javított kombinációjával rendelkeznek”. A 4. bizonyíték 1. példája a polírozópárna-anyagok elkészítését, valamint a teljesítmény értékelését ismerteti. A 4. bizonyíték példáiból és a vitatott szabadalom 1. igénypontjából vett értékek alapján a vitatott szabadalom és a 4. bizonyíték közötti főbb különbségek a következők:

- (1) A vitatott szabadalom H12MDI/TDI-PTMEG-t használ izocianát-végcsoportos reakciótermék, azaz Adiprén™ L325 kialakításához, míg a 4. bizonyíték Chemtura Adiprene™ LF750D-t használ, amely TDI és PTMEG keverékét tartalmazza.
- (2) A 4. bizonyíték nem mutatja be a nem porózus állapotban mért G'-t és G''-t, amit a vitatott szabadalom 1. igénypontja előír.

c) A kínai hivatal véleménye

A kínai hivatal úgy véli, hogy a két különböző műszaki jellemzőt a szakember könnyen felfoghatja a 4. bizonyítékban foglaltak alapján. Ennélfogva a szóban forgó szabadalom nem feltalálói jellegű. A további részletes indokolást a hivatal két táblázat segítségével adja meg.

- (1) A vitatott szabadalom 1. táblázata azonban egyszerűen csak az 1-4. párna paramétereit mutatja, mint például az előpolimert, az NCO súlyszázalékos arányát az előpolimerben, a sztöchiometriát stb. Sem a sűrűség, sem a nem porózus állapotban mért G' és G'' értékek nem szerepelnek. Ezért ez a táblázat nem támasztja alá azt az állítást, hogy az 1-4. párna az 1. igénypont hatálya alá tartozik.

- (2) Másodszor, bár a vitatott szabadalom 8. táblázata tartalmaz információt az AA-II párnák nem porózus állapotban mért sűrűségéről, valamint G' és G'' értékeiről, csak a sztöchiometriát mutatja be anélkül, hogy kinyilvánítaná a prepolimert és annak NCO-tartalmát. Ezért az sem egyértelmű, hogy pusztán a 8. táblázat alapján melyik párna tartozik az 1. igénypont hatálya alá.
- (3) Továbbá az 1. és a 8. táblázatban szereplő betétek számozása eltérő. Tekintettel a 8. táblázatban szereplő kétértelmű prepolimer kétes elfogadására, a szakember nem tudja megállapítani, hogy a 8. táblázatban szereplő párnák az 1. igénypont hatálya alá tartozó prepolimerrel készültek-e. Így nincs megfelelés az 1. és a 8. táblázat között, következésképpen a szóban forgó szabadalomból hiányoznak a szilárd kísérleti adatok annak bizonyítására, hogy az 1. igénypontban szereplő polírozási technológia váratlan hatást fejt ki.
- (4) Ezen túlmenően, a prepolimer anyagok kiválasztására vonatkozóan a 4. bizonyíték leírásának 8. oldalán a következő prepolimerek sorozata szerepel, amelyek közül választani kell: „A Chemturától vásárolt LFG740D, LFT00D, LF750D, LF751D, LF753D és L325 Adiprene® prepolimerek”. Ezért a szakember motivált lenne az L325 prepolimer kiválasztására, ami azt jelenti, hogy a fent említett (1) megkülönböztetett műszaki jellemző a 4. bizonyítékban került nyilvánosságra. És mivel a G' -t és a G'' -t a diizocianát, a polioliol, a keményítőszer, valamint ezek mennyisége és sztöchiometriája határozza meg a nyersanyagban, a szakember a (2) megkülönböztetett műszaki jellemzőt is elvárhatja.
- (5) Végül a szabadalmas azzal érvel, hogy a szóban forgó szabadalom a volfrám eltávolítására irányul, míg a 4. bizonyíték nem tesz említést fém eltávolításáról. De ettől még a szakember a 4. bizonyíték tanítása alapján megváltoztathatja a paramétereket, beleértve a nyersanyagot, a sztöchiometriát stb., és így olyan polírozóbetétet kaphat, amely eltér a technika jelenlegi állása szerint ismertektől, mert a szóban forgó szabadalomban nincs bizonyíték arra, hogy a korlátozott műszaki jellemzők bármilyen váratlan hatást eredményeztek volna.

d) Bölcsesség által javasolt stratégiák

Ebben az esetben a vitatott szabadalom leírásának fő problémája az, hogy hiányoznak belőle az 1. igénypontban meghatározott összes korlátozást tartalmazó kísérleti adatok. A vitatott szabadalom 1. táblázatában szereplő példák azt mutatják, hogy a műszaki hatás akkor érhető el, ha az olyan paraméterek, mint a prepolimer, az NCO tömegszázaléka a prepolimerben, a sztöchiometria stb. az 1. igénypontban meghatározott tartományban vannak. A 8. táblázat példái azt mutatják ugyan, hogy a műszaki hatás akkor érhető el, ha a G' , G'' és a sűrűség az 1. igénypontban meghatározott tartományban van, ennek ellenére ha így mutatják be ahelyett, hogy mindkettőre szükség lenne, úgy tűnik, hogy amíg vagy „a prepolimer, az NCO tömegszázalékos aránya a prepolimerben és a sztöchiometria” vagy „a

G' , G'' és a sűrűség” az 1. igénypontban meghatározott tartományban van, a műszaki hatás elérhető.

A G' -re és G'' -re vonatkozó korlátozás azonban a legfontosabb különbség a szóban forgó szabadalom és a 4. bizonyíték között. Ha a kísérleti adatok megfeleltek volna az 1. igénypontjában meghatározott összes korlátozásnak, akkor a szóban forgó szabadalom 1. igénypontjában foglalt feltalálói tevékenységet bizonyítani tudták volna. És mégis kihívást jelent annak bemutatása, hogy a „ G' és G'' ” megkülönböztetett műszaki jellemző hogyan járult hozzá a műszaki hatáshoz ilyen adatok hiányában. A szakember a 4. bizonyítékban szereplő példák szerint az Adiprén L325 prepolimerként való kiválasztásával elérhette volna a vitatott szabadalomban szereplő találmányt, és elvárható lett volna, hogy elérje a vitatott szabadalomban szereplő műszaki hatást.

A szabadalmas továbbá azzal érvel, hogy a vitatott szabadalom felhasználása és hatása eltér a 4. bizonyítékban foglaltaktól, minthogy a 4. bizonyíték nem említi a fém eltávolítását. Azonban Tajvanon és Kínában a használat alapján meghatározott termék újdonságának és feltalálói tevékenységének vizsgálata szigorúbb, mint Japánban. A kínai szabadalmi vizsgálatra vonatkozó iránymutatások a II. rész 3. fejezet 3.2.5. szakasza szerint ha a felhasználást teljes mértékben a termék eredendő tulajdonsága határozza meg, és nem jár a termék szerkezetének és/vagy összetételének megváltoztatásával, akkor az ezen felhasználási jellemző által meghatározott termékigénypont nem új a hivatkozott dokumentumban szereplő termékhez képest. A tajvani szabadalmi vizsgálati irányelvek azt is előírják, hogy ha a különleges felhasználás nem befolyásolja a védendő terméket, hanem csupán a termék célját vagy felhasználási módját írja le, a felhasználás nem befolyásolja annak meghatározását, hogy az igénypont újdonságot vagy feltalálói tevékenységet tartalmaz-e vagy sem. Ennélfogva, bár az 1. igénypontot a fém eltávolításának felgyorsítására szolgáló felhasználás határozza meg, a felhasználás nem befolyásolja az oltalom alá helyezendő terméket, és ezért nem szolgálhat külön műszaki jellemzőként a feltalálói tevékenység meghatározásához.

Ebben az esetben a szóban forgó szabadalom úgy tekinthető, hogy a különböző anyagok közül az Adiprén L325-öt, a különböző folyamatparaméterek közül pedig bizonyos paramétereket választ ki. De még ha a kiválasztási találmány szempontjából nézzük is, az a lényeg, hogy a szóban forgó szabadalom nem tudja bizonyítani, hogy a kiválasztás váratlan hatást eredményezett. Bár a szóban forgó szabadalom és a 4. bizonyíték műszaki hatása eltérő, a kísérleti adatok elégtelensége mellett a különbség még mindig olyan általános választásnak minősül, amelyet egy szakember céljai elérése érdekében megtehet, ami könnyen elvégezhető, és amelyből hiányzik a feltalálói tevékenység.

Metaverzum

A) Az egyik nagy kihívás, amellyel a metaverzumot hasznosítani kívánó szellemijog-tulajdonosoknak szembe kell nézniük, szellemi tulajdonuk védelme. Jelenleg ha digitális árukkal kapcsolatban jogsértés történik, a szellemijog-tulajdonosoknak nincs más lehetőségük, mint bírósághoz fordulni. A metaverzum növekedésével a platformok számára előnyös lehet, ha megpróbálnak nem bírósági utakat is igénybe venni, amelyek segítenek a szellemi tulajdon-jogok érvényesítésében.

A metaverzum jelentős lehetőségeket kínál a vállalatok számára, hogy a csak fizikai árukkal szemben a digitális áruk értékesítésében is terjeszkedjenek. Ugyanakkor jogi kockázatok is rejt magában, különösen a szellemi tulajdon területén.

Az egyik legismertebb példa erre a *Hermès* luxusmárka által egy digitális művész ellen indított per. A *Hermès* azt állítja, hogy a művész NFT-ket készített a *Hermès BIRKIN* táskájáról, és azokat 23 500 dollárért eladta, amivel megsértette a *Hermès* szellemi tulajdon-jogát és védjegyjogait.

A szellemijog-tulajdonosok valószínűleg arra kényszerülnek majd, hogy jogérvényesítési intézkedéseket tegyenek a metaverzumban, és ha ezeket az intézkedéseket hagyományos peres eljárásokon keresztül kell végrehajtani, az nagyon gyorsan nagyon drága lesz.

A metaverzum a gyakran az internet következő fázisaként beharangozott Web 3.0-val párhuzamosan alakul ki. A Web 3.0 a blokkláncon fut, ami lehetővé teszi, hogy decentralizált környezetként működjön. A Web 2.0 ezzel szemben a ma ismert internet, amelyet néhány hatalmas vállalat ural olyan területeken, mint a keresés, a közösségi hálózatok és az online kereskedelem.

Ha a Web 3.0 arról szól, hogy ki irányítja a holnap internetjét, akkor a metaverzum azt mutatja, hogyan fogjuk azt meg tapasztalni. És ennek a tapasztalatnak szinte biztosan része lesz a kereskedelem is, hiszen a szellemijog-tulajdonosok digitális termékeket hirdetnek és értékesítenek a metaverzum platformjain. Ez azt jelenti, hogy a jogtulajdonosok számára új szellemi tulajdon-jogi kihívások merülnek fel, és ha a decentralizált Web 3.0 virágzik a metaverzumban, akkor a szellemi tulajdon-jogok érvényesítése nehéz és költséges vállalkozássá válhat.

Bár a Web 2.0 a nem túl távoli jövőben régiesnek tűnhet, visszatekintve rájöhethetünk, hogy meghatározó szereplői segítették kikövezni az utat a metaverzum platformjai számára.

B) Bár az NFT-k megjelenését kezdetben forradalomként üdvözlötték a kreatív iparágakban, úgy tűnik, hogy az elmúlt év második felében jelentősen veszítettek lendületükből: a Wall Street Journal jelentése szerint az NFT-k eladásai 92%-kal csökkentek a 2021. szeptemberi adatokhoz képest.

De mik is pontosan az NFT-k? Jogosultak-e a szellemi tulajdonra vonatkozó jogszabályok szerinti védelemre? Vagy csupán a felkaroltjai?

Az NFT szó a „non-fungible token” kifejezés rövidítése, és a blokklánc-technológián belül egy karakterláncból álló egyedi digitális azonosítót („hash”) jelent, amelyet a blokklánc főkönyvben való tárolása céljából hoznak létre.

Kezdjük az alapokkal! A helyettesíthetőség olyan árucikkek jellemzője, amelyek egyes egységei felcserélhetők, helyettesíthetők és azonos értékű egységekre cserélhetők. Egy sajátosan helyettesíthető (fungibilis) eszköz a valuta – abban az értelemben, hogy ötven darab 1 eurós érme egyenértékű öt darab 10 eurós bankjeggyel vagy akár egy 50 eurós bankjeggyel is, és felcserélhető velük. Ezzel szemben egy festmény nem fungibilis, mert egyedi, és csak valami teljesen másra vagy legfeljebb hasonlóra cserélhető.

A blokkláncon az NFT-ket megkülönböztetik helyettesíthető társaiktól, a kriptovalutáktól. A kriptovalutákkal ellentétben az NFT-k értéke a megvásárlásukhoz használt alapvaluta ingadozásától függetlenül is növekedhet – hasonlóan a gyűjteményekhez.

Erősen vitatható, hogy maguk az NFT-k szerzői jogi védelemben részesülhetnek-e mint a szerzői jog hatálya alá tartozó művek. Bár első látásra úgy tűnhet, hogy az „irodalmi mű” körébe tartoznak – amennyiben az NFT-k hash-e jellemzően betűkből és számokból áll –, nem valószínű, hogy képesek lennének megfelelni a szakmában meghatározott eredetiség-küszöbnek.

Ismertté válásuk nagyrészt azokhoz az alapjukul szolgáló eszközökhöz kötődött, amelyekhez kapcsolódnak – amelyek főként alkotói művek, és jellemzően szerzői jogi védelem alatt állnak.

Óvakodni kell attól a tényről, hogy az NFT-hez kötött mögöttes digitális eszköz nem feltétlenül rendelkezik az adott jogtulajdonos(ok) engedélyével, és következésképpen sértheti harmadik felek szellemi tulajdon-jogait.

Ezen túlmenően, hacsak előzőleg másként nem rendelkeztek, az NFT vásárlója nem szerez szerzői jogot a mögöttes műre, hasonlóan ahhoz, ahogyan egy hanglemezt vásárló fogyasztó sem szerez jogot a rajta tárolt zeneművek sugárzására.

Az NFT-k lényegében az alapul szolgáló (digitális vagy akár fizikai) eszköz eredetiségének igazolásaként szolgálnak (hasonlóan a tulajdoni laphoz vagy származási bizonyítványhoz).

A blokklánc-technológiát széles körben dicsérik biztonságos volta és megváltoztathatatlansága miatt – decentralizált jellegének és a kriptográfia alkalmazásának köszönhetően. Ennek megfelelően az NFT-ket, ha egyszer már létrehozták őket, szinte lehetetlen lemásolni vagy titokban eltulajdonítani. Nem csoda tehát, hogy a kalózkodás és a hamisítás lehetőségének kizárása miatt is dicsérik őket.

Pontosan ezek a tények okozzák, hogy a különböző nemzetközi márkák már javában dolgoznak a védjegyoltalom NFT-kre való kiterjesztésén. Ez a jelenség olyannyira elterjedt, hogy az EUIPO még egy hivatalos gyakorlati útmutatót is kiadott az NFT-kkel és a virtuális árukkal kapcsolatban.

Az EUIPO jelezte, hogy az „NFT-k” és a „virtuális áruk” kifejezés nem eléggé egyértelmű és pontos, és további pontosításra van szükség a védjegybejelentők részéről, akik az oltalmat

a nizzai osztályozás 9. áruosztályába tartozó, fent említett árukra is ki kívánják kiterjeszteni. Az EUIPO által vázoltak szerint ez a probléma áthidalható pusztán annak a mögöttes esz-köznek a konkrét típusmegjelölésével, amelyre az NFT-k vonatkoznak.

A fentiek ellenére elképzelhető, hogy a márkatulajdonosok akadályba ütköznek, amikor megpróbálják érvényesíteni a virtuális árukhoz kapcsolódó védjegyeiket a digitális térben, különösen azokban az esetekben, amikor azokat nem kereskedelmi célból eljáró személyek másolják – amennyiben a védjegyjogosultakat megillető kizárólagos jogok a „kereskedelmi forgalomban történő használatra” korlátozódnak.

A szerzői jog biztosíthatja a jogtulajdonosok számára azt a vigaszt, amelyet szellemi tulajdonaik bizonyos típusú digitális felhasználásának korlátozása ellen keresnek, minthogy a szerzői jogból eredő kizárólagos jogok jellemzően nem függenek kereskedelmi vonatkozásoktól. Inkább a védett művek többszörözése vagy nyilvánossághoz közvetítése tilos pusztán a jogtulajdonos(ok) szükséges engedélye nélkül. Ez azonban itt is az alkalmazandó jog alapján a szerzői joggal kapcsolatban felmerülő különböző kivételek vagy korlátozások függvénye, feltéve hogy a szóban forgó eszközök egyáltalán jogosultak szerzői jogi védelemre.

Bár még nem tudni, hogy az NFT-k hosszú távon mennyire lesznek meghatározók, mint minden újonnan megjelenő technológia, ezek is kihívásokat és lehetőségeket jelentenek a szellemijog-tulajdonosok számára. Jelenleg azonban úgy tűnik, hogy inkább a tulajdonjog vagy a hitelesség igazolására szolgáló eszközként, semmint önálló dologként hasznosak.

C) Az NFT-eket és a metaverzumot túl gyakran úgy tekintik, mint amik csak a „virtuális” műalkotásokhoz, illetve a „második élet” (second life) egyfajta technológiailag frissített változatához kapcsolódnak. Mindkettő kétségtelenül igaz, de ennél sokkal többről is szó van. Ennek megfelelően az általuk felvetett problémákat és lehetőségeket helyes jogi keretbe kell helyezni, ami a valós és a virtuális világ szakszerű (és biztonságos) integrációját igényli. Az alábbiakban az NFT-k és a metaverzum szellemi tulajdon-jogi vonatkozásait tárgyaljuk, és megvizsgáljuk, hogy ezek milyen hatással lehetnek a szellemijog-tulajdonosok stratégiáira.

Ez az integráció elsősorban az NFT-kben nyilvánul meg, amelyeket általában blokklánc-technológia alkalmazásával biztosítanak. Az NFT-eket nemcsak arra használják, hogy a digitális műalkotások „eredetijeit” felismerhetővé (és forgalomképesé) tegyék – megkülönböztetve azt még a legális másolatoktól is –, hanem valódi és sajátos *sui generis* kötvényekké is válhatnak, amelyek viszont forgalomképesek, és (tokenekként) a valós világ áruit és szolgáltatásait képviselik. A hálózat felhasználói képesek lesznek ilyen árukat választani a virtuális üzletekben, majd átvenni vagy kiszállíttatni azokat a valós világba. Lehet, hogy az ilyen áruk és szolgáltatások még nincsenek előállítva, és csak a kereslet alapján állíthatók elő, csökkentve ezzel a pazarlást.

Ez a folyamat megfelelő szerződéses feltételeket igényel, amelyek gyakran előírják a jogtulajdonos részére történő jogdíjfizetést is a token átruházása esetén egy olyan modell sze-

rint, amely a képzőművészeti alkotások egymást követő eladásakor keletkező viszonteladási jogra emlékeztet. A szellemi tulajdonra vonatkozó szabályok teljes mértékben alkalmazhatók az NFT-kre is.

Az NFT-k közé tartoznak a rajongói zsetonok is, amelyeken keresztül a megkülönböztető jelek, képek vagy más, szerzői joggal védett anyagok jogtulajdonosai szorosabb és elkötelezettebb kapcsolatot alakíthatnak ki a közönséggel, és a közönség egy olyan közösség részének érezheti magát, amely éppen e virtuális tárgyak kommunikációs és tapasztalati értéke körül alakul ki. Az ilyen zsetonokat is szellemi tulajdon-jogok védik.

Ebben az összefüggésben a metaverzum nem csupán a valós világgal párhuzamos virtuális világ, hanem a vállalati kommunikáció és a fogyasztói hűség fontos összetevőjévé is válhat. A valós világ vásárlási élményeit megismételheti és integrálhatja, és kiterjesztheti azokat olyan szolgáltatásokra, amelyek a fogyasztó számára éppen azért képviselnek értéket, mert a valós világhoz kapcsolódnak, és nem azért, mert annak gazdaságilag elérhetőbb változatát képviselik. Ez új határokat nyit a vállalatok közötti verseny előtt, amely a megkülönböztető jelek körül keletkező pozitív hozadék kiaknázásának képességén alapul, és így az NFT-k reklám-, kommunikációs és befektetési funkcióinak kiaknázását teszi lehetővé.

Ez az eszköz tehát nemcsak a lajstromozás és a hamisítás elleni stratégiák számára jelent kihívást, hanem új lehetőségeket teremt (már most is) a licencadási és különösen a közös márkapítési tevékenységek számára. A metaverzum megkönnyíti az üzleti megkülönböztető jelek, de a területi védjegyek, az oltalom alatt álló eredetmegjelölések és földrajzi árujelzések használatának összehangolását is. Ez kölcsönösen jövedelmezővé teszi ezek pozitív kommunikációs értékeit, különösen a továbbra is globális piaci versenyben.

A fentiek alapján megállapítható, hogy nem új, eseti alapú szabályokra van szükség, hanem a kizárólagos szellemi tulajdon-jogokra és a versenyre vonatkozó, már meglevő általános szabályok fejlődésén alapuló értelmezésére.

Németország

A) Minden nem német olvasónak először el kell magyarázni, mi is a „Spezi”. Az 1950-es években Németországban, pontosabban Bajorországban a kocsmákban és a sörkertekben népszerű üdítőital volt a kóla és a narancsos limonádé keveréke. Egy nap az augsburgi *Riegele* sörfőzde azzal az ötlettel állt elő, hogy ennek az italnak a készre kevert változatát állította elő. Korábban a keveréket helyben kellett elkészíteni. A „Spezial-Cola-Misch” (különleges kólakeverék) szóból eredően a Riegele a SPEZI nevet adta ennek az italnak, és védjegyoltalom alá helyezte. Az első SPEZI szóvédjegyet 1955-ben jelentették be a 32. áruosztályban, érdekes módon csak a sörre. Az évek során további SPEZI védjegyek következtek, amelyek az „alkoholmentes italokra és limonádékra” is kiterjedtek. Mellékesen megjegyezzük, hogy a Spezi egy délnémet köznyelvi kifejezés a haverra.

A SPEZI kontra SPEZI ügy

2022. október 11-én a Müncheni Tartományi Bíróság döntést hozott a müncheni *Paulaner* sörgyár által benyújtott perben, és engedélyezte, hogy a Paulaner továbbra is használhassa a SPEZI védjegyet a kólakeverék saját változatára.

Ahhoz, hogy megértsük ezt a döntést, meg kell vizsgálnunk a Riegele és a Paulaner sörfőzde közötti kapcsolatot. Mint említettük, a Riegele találta fel a SPEZI üdítőitalt, és több védjegyet is bejegyeztetett a „Spezi” kifejezés védelmében. A SPEZI azonban akkoriban nemcsak Augsburgban, hanem Münchenben és valószínűleg egész Bajorországban népszerű volt. Így a Paulaner is bevezetett egy kólakeverék-italt SPEZI néven. A hosszadalmas és költséges bírósági eljárás elkerülése érdekében a Riegele és a Paulaner 1974-ben megállapodást kötött, amely a Paulaner számára jogot adott arra, hogy SPEZI néven kólakeverék-italokat állítson elő és forgalmazzon. A Paulaner egyszeri 10 000 DM összegű díjat fizetett Riegelének ezért a jogért. És itt kezdődött a jogvita.

Mint ismeretes, a Paulaner ma egy hatalmas italgyártó, amely állítólag évente akár egymillió hektoliter SPEZI-t is gyárt (ez százmillió liter SPEZI-t vagy kétszázmillió félliteres SPEZI-palackot jelent). Érthetőnek tűnik, hogy Riegele az akkor megkötött megállapodást már nem tartotta a mai viszonyok között megfelelőnek. Ezért felmondta a megállapodást – amely véleménye szerint licencszerződés volt – azzal a céllal, hogy új megállapodást kössenek frissített feltételekkel. A Riegele körülbelül 4,5-5 millió euró éves licencdíjat kért, ami jól mutatja, hogy milyen jelentős lehet a különbség az eredeti megállapodás szerinti összeg és a mai viszonyok szerint számított összeg között.

Licenciamegállapodás vs. koegzisztencia- és elhatárolási megállapodás

A bíróság azonban úgy ítélte meg, hogy egy alku az alku, és helyt adott a Paulaner azon állításának, hogy Riegele nem mondhatta fel a megállapodást. A bíróság úgy ítélte meg, hogy a megállapodás nem licencszerződésnek, hanem koegzisztencia- és elhatárolási megállapodásnak minősül, amelyet nem lehet indokolás nélkül felmondani. A bíróság rámutatott, hogy a Paulaner nem adott okot a megállapodás felmondására, és hogy a Paulaner SPEZI váratlan és rendkívüli sikere sem képez jogalapot a felmondásra. Ezért a Paulaner továbbra is gyárthatja és forgalmazhatja kólakeverékét SPEZI néven. A döntés még nem jogerős, a Riegele fellebbezést nyújthat be.

Mit lehet leszűrni ebből az ügyből?

Ez az eset hatásosan mutatja, hogy a szellemi tulajdon-jogok védelmét szolgáló szerződések megkötésekor nem lehet eléggé figyelmesnek lenni. Alaposan meg kell fontolni, hogy egy másik féllel együttműködést alakítsunk-e ki, hogy együttélési és elhatárolási megállapodást kössünk-e, vagy jobb, ha csak licenciat adunk.

Azt is át kell gondolni, hogy az adott piacok hosszú távon hogyan fejlődhetnek, és hogy a tervezett szerződési forma minden eshetőségre kiterjed-e. Nem szabad megfélekedni a megfelelő felmondási lehetőségekről sem.

B) Történelmileg egy európai szabadalom és annak német megfelelője jogilag nem létezhetett egymás mellett a német kettős oltalom tilalma miatt. Ezért a kapcsolódó német szabadalom részben vagy egészben elveszíti jogi hatályát és ezáltal végrehajthatóságát. A közel-múltban az Egységes Szabadalmi Bírósági Megállapodás (Unified Patent Court Agreement, UPCA) fényében végrehajtott jogi felülvizsgálatok új forgatókönyvet hoztak létre: a kettős oltalom tilalma nem vonatkozik a következőkre: *a)* az egységes joghatállyal rendelkező európai szabadalmakra és *b)* az olyan európai szabadalmakra, amelyeket „opt-outoltak”.

Ez a meglehetősen friss jogi változás gyakorlati következményekkel jár, és megérdemli a közelebbi vizsgálatot, minthogy az UPCA várhatóan 2023 első felében hatályba lép.

a) Az ügy háttere

A gyakorlatban gyakran adódnak olyan helyzetek, amikor egyazon országban egymáshoz kapcsolódó nemzeti és európai szabadalmak létezhetnek egymás mellett. Például egy német szabadalom és egy európai szabadalom osztozhat ugyanazon elsőbbségi jog(ok)on és ugyanazon jogosult(ak)on, miután először egy német szabadalmi bejelentést nyújtottak be, amelyet egy európai szabadalmi bejelentés követett az elsőbbség igénylésével, majd mindkét bejelentési eljárást folytatták a megadásig. Egy ilyen forgatókönyv azt jelenti, hogy a jogosult(ak) potenciálisan két szabadalommal rendelkezhet(nek) ugyanarra a találmányra, ugyanabban az országban, és bármelyiket érvényesítheti(k).

E helyzet elkerülése érdekében a német szellemi tulajdon-jog a kettős oltalom tilalmát tartalmazza. A törvény értelmében a német szabadalom (a továbbiakban: kapcsolódó német szabadalom) elveszíti jogi hatályát azon tárgyak tekintetében, amelyek már a kapcsolódó európai szabadalmi bejelentés által oltalom alatt állnak. A kapcsolódó német szabadalom nem szűnik meg, de gyakorlatilag végrehajthatatlanná válik a közös tárgy tekintetében, amely a német szabadalom egy részét vagy egészét érintheti.

A joghatály elvesztése az európai felszólalási időszak lejártával vagy az európai felszólalási eljárás lezárásával következik be, visszavonhatatlan, azaz végleges még akkor is, ha az európai szabadalmat később módosítják vagy visszavonják. A gyakorlatban azonban a német bitorlási bíróságok a kettős oltalom tilalmának jogi követelményeit szűken értelmezhetik, és ennek következtében eseti alapon előfordulhat, hogy a német szabadalom nem veszíti el végrehajthatóságát olyan kategorikusan, ahogyan azt a törvény sugallja.

A kettős oltalom tilalmát azért vezették be, mert úgy ítélték meg, hogy nincs jogi érdek ugyanazon találmányra két, azonos területre kiterjedő szabadalom birtoklása iránt. Ezenkívül úgy vélték, hogy az európai szabadalomnak nagyobb gazdasági jelentősége van, így annak kell elsőbbséget élveznie. Lényegében a jogosultnak jelenleg választania kell, hogy

egy találmányt egy német nemzeti szabadalom vagy egy Németországra érvényes európai szabadalom révén kíván-e szabadalmi oltalomban részesíteni. A kettős oltalom tilalma azonban nem vonatkozik a német használati mintákra, és így a használati minta elágazása lehetővé teszi a jogosult számára, hogy az európai joggal párhuzamosan egy német nemzeti szellemi tulajdon-joggal is rendelkezzen.

b) Legutóbbi változások

A közelmúltban jelentős változtatásokat vezettek be a német jogba az új egységes hatályú szabadalmi rendszer figyelembevétele érdekében.

Röviden összefoglalva, a kettős oltalom tilalma most már továbbra is csak azokra a nemzeti szinten érvényesített európai szabadalmakra vonatkozik, amelyek nem tartoznak az Egységes Szabadalmi Bíróság kizárólagos joghatósága alá, azaz azokra az európai szabadalmakra, amelyekre vonatkozóan az opt-out hatályba lépett. Ez viszont azt jelenti, hogy az egységes joghatással rendelkező európai szabadalmakra és a nemzeti szinten érvényesített, opt-out hatálya alá nem tartozó európai szabadalmakra nem vonatkozik a kettős oltalom tilalma. Az ilyen esetekben a kapcsolódó német szabadalom érintetlen marad, vagyis nem következik be önműködően hatályvesztés. Ez az új forgatókönyv az UPCA hatálybalépését követően lesz alkalmazható. A nemzeti szinten érvényesített, opt-outolt európai szabadalmak esetében a kettős oltalom tilalma változatlan marad. A joghatály elvesztése akkor következik be, amikor az opt-out jogerőre emelkedik, és akkor is visszavonhatatlan, ha az opt-outot visszavonják.

Végül, bár a kapcsolódó német szabadalom hatályának és végrehajthatóságának elvesztése nem vonatkozik sem az egységes joghatással bíró európai szabadalmakra, sem a nemzeti szinten érvényesített, nem opt-outolt európai szabadalmakra, a közelmúltbeli jogi felülvizsgálat új „kettős érvényesítéssel kapcsolatos kifogást/védelmet” hozott létre, amely korlátozhatja a végrehajthatóságot. Más szavakkal, a kapcsolódó német szabadalomra alapított szabadalom bitorlási keresetet mint elfogadhatatlant el kell utasítani vagy fel kell függeszteni, ha: 1. az UPC előtt van vagy volt egy hasonló szabadalom bitorlási kereset, amely a kapcsolódó, egységes hatályú európai szabadalom vagy a kapcsolódó, nemzeti jogerőre emelkedett, nem opt-outolt európai szabadalomra alapul; és 2. az alperes kifogást emel.

c) Gyakorlati megfontolások

A német kettős oltalom tilalmának jogi felülvizsgálata azt jelenti, hogy az egységes joghatással bíró európai szabadalmak és a nemzeti jogerőre emelt, nem opt-outolt európai szabadalmak a kapcsolódó német szabadalommal együtt létezhetnek anélkül, hogy az utóbbit ez érintené. Ezért ezeket az európai szabadalmakat valóban „kísérheti” egy kapcsolódó német szabadalom. Miért kellene a bejelentőknek mégis megfontolniuk, hogy az egységes hatályú európai szabadalom vagy a nemzeti szinten hitelesített, nem opt-outolt európai szabadalom mellett párhuzamos német szabadalmat is szerezzenek?

Több ok is indokolja ezt a stratégiát: *i)* elkerülhető a „minden tojás egy kosárban” helyzet, *ii)* megmarad a német bitorlási peres rendszerhez való hozzáférés; és *iii)* élvezhető a német szabadalmi eljárás rugalmassága. Ezt a három pontot a következőkben némileg részletesebben fejtjük ki.

- i)* Az egységes hatályú európai szabadalom egyik hátránya, hogy az egész területre vonatkozóan érvényteleníthető egyetlen központi megsemmisítési támadással az UPC előtt. Ilyen esetben egy párhuzamos német szabadalom biztonsági hálót jelenthet, hogy Németországban még mindig legyen oltalom.
- ii)* A német bitorlási peres rendszer a düsseldorfi, a müncheni és a mannheimi vezető bírósággal viszonylag gyors és költséghatékony szabadalomérvényesítést biztosít. A szabadalmi jogosultak gyakran használják a német bitorlási peres rendszert a páneurópai vagy akár globális szabadalmi viták megoldásának korai szakaszában. Ez valószínűleg továbbra is népszerű stratégia lesz, mert ez a rendszer segíthet csökkenteni az egymással összefüggő, egységes hatályú európai szabadalmak ellen irányuló központi megsemmisítési támadások kockázatát is.
- iii)* A német szabadalmi gyakorlat nemcsak a vizsgálat megkezdésének akár 7 évvel történő elhalasztását teszi lehetővé, hanem viszonylag nagy rugalmasságot biztosít a per során történő módosítások tekintetében is. Ez egyes esetekben lehetővé teheti egy versenytárs olyan termékének lefedését, amelyre nem terjed ki az egységes hatályú európai szabadalom vagy a nemzeti szinten érvényesített európai szabadalom, például az ESZH vizsgálati eljárás során alkalmazott szigorú igénypont-módosítási gyakorlata miatt.

Ezek a megfontolások mind szerepet játszhatnak a jövőbeli bejelentési stratégiákban, valamint az „opt-out” döntésekben. Például ha a fentiekben ismertetett okok miatt egy „kísérő” német szabadalomra van szükség, az európai szabadalmat nem szabad opt-outolni, mert a kapcsolódó német szabadalom egyébként elveszítené jogi hatályát. Más szavakkal, valódi kettős oltalmat csak akkor lehet élvezni, ha az európai szabadalmat nem opt-outolják, kivéve a „kettős érvényesítés védelmét” (lásd fentebb).

Végül az időzítést is figyelembe kell venni. Mint említettük, az új forgatókönyv (kettős oltalom tilalma nélkül) csak akkor lesz alkalmazható, ha az UPCA hatályba lépett. Addig a kettős oltalom tilalma továbbra is érvényesül, és a kapcsolódó német szabadalom jogilag elveszítheti hatékonyságát. Ezért a bejelentőknek érdekükben állhat, hogy a kapcsolódó német szabadalom vizsgálati eljárását a UPCA hatálybalépéséig elhalasszák a tágabb választási lehetőségek és rugalmasság érdekében. Ezt vagy úgy lehet elérni, hogy a Német Szabadalmi és Védjegyhivatalnál a vizsgálat során rendes határidő-hosszabbítási kérelmet nyújtanak be, vagy pedig egy különleges „döntés késleltetése iránti kérelem” benyújtásával, ha nincs válszadási határidő függőben, és a megadás küszöbön állhat.

Olaszország

A Római Bíróság mérföldkőnek számító precedenst teremtett azzal, hogy végzésben kötelezte egy focista képeit megjelenítő NFT-k készítőjét, aki engedély nélkül reprodukálta a Juventus FC olasz labdarúgóklub tulajdonában levő lajstromozott védjegyeket, a jogsértés megszüntetésére. Ez az első ismert európai bírósági ítélet, amely kimondja, hogy egy harmadik fél védjegyeit engedély nélkül reprodukáló NFT-k jogsértők, és ezért a jogsértés megszüntetésére vonatkozó végzést hoz.

a) Az ügy háttere

A Juventus FC ideiglenes intézkedés elrendelését kérte egy NFT-játékoskártyákon alapuló, a Binance platformon üzemeltetett online fantáziafutball-játékot üzemeltető társaság ellen, amely jogsértést követett el azzal, hogy egy híres korábbi Juventus-játékos képét ábrázoló NFT-kártyákat állított elő. A kártyákon feltűnően szerepelt a Juventus tulajdonában lévő számos védjegy, köztük az ikonikus fekete-fehér csíkos minta és a klub nevének a szurkolók által jellemzően használt rövidített „Juve” változata.

A Juventus érveinek helyt adva a római bíróság ideiglenes intézkedést bocsátott ki az alperes ellen, amelyben

- megtiltotta „az ideiglenes intézkedés iránti kérelemben említett NFT-k és digitális tartalmak, valamint bármely más, az ideiglenes intézkedés iránti kérelemben említett képek, még ha módosított formában is, és/vagy a perbeli JUVENTUS védjegyeket viselő NFT-k digitális tartalmának vagy általában a termékeknek az előállítását, forgalmazását, hirdetését és értékesítésre történő közvetlen és/vagy közvetett, bármilyen módon és formában történő felkínálását, valamint a perbeli védjegyek bármilyen formában és módon történő használatát”;
- és kötelezte „az alperest, hogy vonja ki a forgalomból és távolítsa el minden olyan weboldaltól és/vagy az általa közvetlenül és/vagy közvetve ellenőrzött weboldal minden olyan részéről, amelyen ilyen termékeket kínálnak eladásra és/vagy hirdetnek, az NFT-eket és az azokhoz kapcsolódó digitális tartalmakat”.

A Római Bíróság végzése mostanra jogerőre emelkedett, mert nem fellebbeztek ellene.

b) A legfontosabb tanulságok

A Római Bíróság ítélete több szempontból is figyelemre méltó.

Először is elismeri, hogy a JUVENTUS védjegyek jól ismertek, és arra a következtetésre jut, hogy nem szükséges megvizsgálni, hogy azokat „digitális tárgyakra” vagy még pontosabban „az NFT által igazolt digitális tárgyakra” vonatkozóan lajstromozták-e. A bíróság azonban indokolásában hangsúlyozza, hogy a JUVENTUS védjegyek mindenképpen a nizzai osztályozás 9. áruosztályában vannak bejegyezve a „digitálisan letölthető kiadványokra”, így látszólag egyetért a jelenlegi általános megközelítéssel, amely szerint a 9. áruosztályban történő

lajstromozás szükséges a nem közismert védjegyek számára ahhoz, hogy védelmet kapjanak bitorló NFT-kkel szemben.

A bíróság ezt követően megállapítja, miszerint az a tény, hogy a Juventus korábbi játékosai az NFT-k létrehozójának biztosította képmása használatának jogát, nem zárja ki annak szükségességét, hogy engedélyt kérjenek az e képen megjelenített védjegyek használatára, minthogy az előállított árukat (az NFT-ket) piaci értékesítésre szánják.

Ez a megfontolás vezet az ítélet vitathatatlanul legfontosabb megállapításához, nevezetesen ahhoz, hogy az NFT-k jogi autonómiával rendelkeznek a hozzájuk kapcsolódó képekhez vagy adatokhoz képest. Úgy tűnik tehát, hogy a bíróság elfogadja a tartalom és a bizonylat szétválasztásának elméletét. Gyakorlati következményként a bíróság pontosítja, hogy a kibocsátott végzés mind a digitális tartalomra – beleértve a Juventus védjegyeit viselő játékos képét –, mind pedig magukra az NFT-kre vonatkozik.

Végezetül érdemes megjegyezni, hogy az alperest eltiltották a Juventus jogait sértő további NFT-k vagy digitális tartalmak – közvetlen vagy közvetett – előállításától, és egyúttal kötelezték, hogy tegyen intézkedéseket a jogsértő NFT-k és a kapcsolódó digitális tartalmak forgalomból – azaz weboldaláról – való kivonása érdekében, de a közvetlen vagy közvetett ellenőrzése alatt álló bármely más online helyről is.

c) A végrehajtási dilemma

Noha a Római Bíróság ítélete jogi szempontból több kulcsfontosságú megállapítást tartalmaz, még mindig nyitva hagy néhány kérdést azzal kapcsolatban, hogy a szellemi tulajdonjogok jogosultjai hogyan tudják hatékonyan végrehajtani az ilyen innovatív végzéseket (pl. a jogsértő NFT-ket és a kapcsolódó tartalmakat tároló platformok szerepe, a másodlagos piacon történő végrehajtás, a kártérítés megállapítása stb. tekintetében).

Nem kétséges azonban, hogy az NFT-k mostanra kialakult népszerűségével nőni fog a kapcsolódó jogviták esélye és így annak a valószínűsége is, hogy a bíróságokat felkérlik e nyitott kérdések megoldására.

Portugália

Tények

Az *Eunea Investiments de Portugal, Lda* (Eunea) társaság 2021. április 26-án a Portugál Szabadalmi és Védjegyhivatalnál bejelentette a PERUS védjegyet a 33. áruosztályba tartozó alkoholtartalmú italokra.

2021. július 12-én a *Société Civile du Château Petrus* (CHP) társaság a PETRUS-ra vonatkozó korábbi nemzetközi védjegy-lajstromozással való összetéveszthetőségre hivatkozva felszólalt a bejelentés ellen. A CHP a PETRUS védjegyet 2014. március 4-én lajstromoztatta a portugál hivatalnál a 33. áruosztályba tartozó borokra.

A Portugál Szabadalm és Védjegy hivatal 2022. február 3-án helyt adott az Eunea védjegybejelentésének, megállapítva, hogy:

- a Société Civile du Château Petrus nem szolgáltatott bizonyítékot a PETRUS védjegy közismert jellegére; és
- az ütköző védjegyek eltérő összbenyomást keltenek. Konkrétan a hivatal úgy vélte, hogy a „petrus” és a „perus” kifejezések:
 - o grafikailag és hangzással nem hasonlít egymáshoz a „petrus” szó „t” betűjének jelenléte miatt; és
 - o fogalmilag különbözik – míg a „petrus” egy kitalált, jelentés nélküli szó, addig a „perus” portugálul „pulykát” jelent.

A felszólaló fellebbezést nyújtott be a Szellemtulajdon-jogok Bíróságánál.

A bíróság döntése

A bíróság 2022. június 30-án visszavonta a hivatal határozatát, és elutasította az Eunea védjegybejelentését, mert megállapította, hogy a PETRUS és a „perus” szó grafikailag és hangzással hasonló. A „t” betű jelenléte a PETRUS szóban ugyanis nem elegendő ahhoz, hogy a szavak a fogyasztók számára könnyen megkülönböztethetővé váljanak. A bíróság ezért arra a következtetésre jutott, hogy összességében fennállt az összetévesztés és a képzettársítás veszélye a fogyasztók számára.

A bíróság azt is elismerte, hogy a PETRUS közismert védjegy, és ezért fokozott oltalmat élvez. A bíróság egy lépéssel tovább is ment, és megállapította, hogy a PETRUS a világ egyik legjobb és legdrágább borára utal, amelynek ára meghaladhatja a 7000 eurót, és amelyet árverésen 1 millió dollárért is eladtak már. Ezért a PETRUS-nak van hírneve, és az alperesnek a PERUS iránti kérelmével az volt a szándéka, hogy ebből jogosulatlanul hasznot húzzon.

A bíróság úgy ítélte meg, hogy a PERUS védjegy lajstromozása tisztességtelen versenycselekményekhez vezetne, tekintettel az érintett áruk és az ütköző megjelölések közötti erős hasonlóságra. A döntés végleges.

Spanyolország

A) a) Bevezetés

A barcelonai 4. számú kereskedelmi bíróság 2022. október 17-én helyt adott a *Two-Way Media Ltd* (TWM) által a *Telefónica, SA*, a *Telefónica de España, SAU* és *DTS* és a *Distribuidora de Televisión Digital, SAU* (együttesen: *Telefónica et al.*) ellen az EP 2278775 (EP '775) és EP 2323333 (EP '333) sz. európai szabadalmainak bitorlása miatt benyújtott kereseteknek.

Mindkét szabadalom a Movistar+ televíziós platformon használt televíziós technológia különböző jellemzőire vonatkozott. Az ítélet elutasította a *Telefónica et al.* által a fenti szabadalmak ellen benyújtott érvénytelenségi kereseteket.

b) Tények

2017 júliusában a TWM beperelte a Telefónica et al.-t azzal az indokkal, hogy az utóbbi által kínált, forgalmazott és megvalósított Movistar+ televíziós platform az EP '775 és az EP '333 szabadalom oltalmi körébe tartozik.

Az alperesek közül kettő mindkét szabadalom érvénytelensége alapján, a harmadik pedig a szabadalmak kivétel miatt fennálló érvénytelensége alapján indított ellenkeresetet. Valamennyi alperes azonban ugyanazokat az érvénytelenségi érveket hozta fel:

- a találmányok műszaki jellegének hiánya;
- a hozzáadott tárgy (szabadalmanként három támadás);
- az újdonság hiánya (egy támadás az EP '775, három támadás az EP '333 ellen); és
- a feltalálói tevékenység hiánya (szabadalmanként négy támadás).

A Telefónica et al. azzal is érvelt, hogy a TWM szabadalmait azért nem sértették meg, mert a Movistar+ televíziós platform műszaki jellemzői eltérnek az EP '775 és az EP '333 szabadalomban igényelt technológiák jellemzőitől.

A TWM 2018 márciusában nyújtotta be védekezését a megsemmisítési ellenkereset és a kivétel ellen.

2018 júliusában, majdnem egy évvel az után, hogy a Telefónica et al. benyújtotta érvénytelenségi ellenkeresetét és érvénytelenségi kivételét, a Telefónica, SA és az *Acens Technology, SL* (Acens) egy második bírósági eljárást kezdeményezett. Közvetlen érvénytelenségi keresetet nyújtottak be, amelyben az EP '775 és az EP '333 érvényességét támadták meg új érvek és a technika állása alapján a szabadalmak újdonságának és feltalálói tevékenységének hiánya miatt.

A TWM megvédte szabadalmainak érvényességét, és a két bírósági eljárás közötti perfüggőséggel érvelt.

A kereskedelmi bíróság 2020. november 24-i végzésével helyt adott a perfüggőségi kérelemnek. A barcelonai fellebbviteli bíróság azonban helyt adott a Telefonica, SA és az Acens fellebbezésének a fent említett végzés ellen, így a második (semmisségi) eljárás folytatódott.

A bíróság 2021 szeptemberében beleegyezett az összevonásba, vagyis

- a TWM által a Telefónica et al. ellen indított bitorlási eljárás és
- a Telefónica, SA és az Acens által indított semmisségi eljárás összevonásába.

Az összevont eljárások tárgyalására 2022. május 2-5-én került sor.

c) A bíróság döntése

2022. október 17-én a barcelonai 4. számú kereskedelmi bíróság mindkét eljárásban elutasította a Telefónica et al., valamint a Telefónica, SA és az Acens által előterjesztett valamennyi érvénytelenségi érvet, és helyt adott a TWM EP '775 és EP '333 szabadalmának érvényességére vonatkozó valamennyi érvenek.

Az ítélet továbbá elutasította az alperesek érveit, és megállapította, hogy a Movistar+ televíziós platform sérti az EP '775 és az EP '333 szabadalmat. A bíróság az alperesekre hárította az első eljárásban a Telefónica et al., a második eljárásban pedig a Telefónica, SA és az Acens által benyújtott jogsértési és érvénytelenségi keresetekből eredő jogi költségeket.

Megjegyzések

Az ítélet a szellemi tulajdon-jogokkal kapcsolatos viták szinte minden kérdését érinti:

- a két szabadalom oltalmának terjedelmét;
- a két szabadalom műszaki jellegének mélyreható elemzését és az Európai Szabadalmi Hivatal iránymutatásainak alapos tanulmányozását e kérdéssel kapcsolatban;
- a hozzáadott tárgyat;
- a feltalálói elemzést - a Telefónica et al. által a feltalálói elemzés elvégzése során követett szinte valamennyi lépés ellentmondásos volt. Ezért a bíróság szinte mindegyiket elemezte – nevezetesen:
 - o a helyes módszertan alkalmazását;
 - o a megoldandó műszaki problémát;
 - o az *ex post facto* elemzést; és
 - o különböző egyéb megfontolásokat, beleértve a technika állását az elsőbbség időpontjában.

A szabadalombitorlás megállapítása alapján a bíróság arra ítélte a Telefónica et al.-t, hogy fizesse meg a TWM-nek a keresetben követelt kártérítést. A spanyol szabadalmi törvény szerint a kártérítés kiszámítására a végrehajtási eljárás során kerül sor.

B) 2022. októberben a spanyol versenyhatóság (Comisión nacional de los mercados y la competencia – CNMC) 38 934 000 eurós bírságot szabott ki a *Merck Sharp & Dohme* (Merck) vállalatra, mert az állítólag visszaélt a fogamzásgátló hüvelygyűrűk piacán fennálló erőfölényével. A Merck a NUVARING® márkanév alatt ismert hüvelygyűrű szabadalmi jogainak tulajdonosa.

A Merck állítólag félrevezette a bíróságot azzal, hogy visszatartotta a ténybeli és technikai információkat, mielőtt *ex parte* végzést kapott az *Insud Pharma* (Insud) ellen, amely versenytárs cég ORNIBEI® márkanév alatt kifejlesztett egy alternatív hüvelygyűrűt. A végzés, amelynek célja állítólag a Merck szabadalmi jogainak védelme volt, 2017 végén 3 hónapra vonatkozott, és a CNMC szerint az ORNIBEI® termékek gyártásában, forgalmazásában és értékesítésében zavart okozott Spanyolországban és külföldön egyaránt. Az Insud végül elérte, hogy a bírósági tárgyalást követően a végzést feloldják.

A CNMC arra a következtetésre jutott, hogy a Merck nem jogszerűen érvényesítette szabadalmi jogait, hanem inkább egy olyan tervet dolgozott ki és hajtott végre, amelynek célja az volt, hogy késleltesse a saját hüvelygyűrűje generikus versenytársainak piacra lépését.

Az ügy példázza azt a kezdődő tendenciát, amely szerint a versenyhatóságok a szabadalmi rendszer egyébként jogszerű és törvényes felhasználása által okozott vélt versenyhiányt kezelik.

C) 2022. szeptember 1-jén az Alicantei 1. számú Unió Védjegybírósa megállapította, hogy a felperes *Colmado Casa Lola SL* tulajdonában levő LOLEA sangriavédjegy nem közismert. Továbbá megállapította, hogy az alperes *Barcelona Brands SL* saját sangriavédjegyének, a LOLA MOLA-nak a használata és lajstromozása összeegyeztethető a felperes LOLEA védjegyével és COLMADO CASA LOLA márkanevével.

a) Tények

2020 júliusában a felperes keresetet nyújtott be az alperes ellen, amelyben azt állította, hogy:

- az alperes megsértette a felperes állítólag jól ismert LOLEA védjegyét és a COLMADO CASA LOLA márkanevét;
- az alperes LOLA MOLA védjegyét meg kell semmisíteni;
- az alperes tisztességtelen versenyt folytatott; és
- kártérítést követel.

b) Az Alicantei 1. sz. Unió Védjegybírósa döntése

A bíróság az alperest az ellene benyújtott valamennyi kérelem alól felmentette. Az ítélet jogalapjait az alábbiakban ismertetjük.

A LOLEA védjegy közismert jellege

A bíróság rámutatott, hogy a felperes nem szolgáltatott elegendő bizonyítékot védjegye közismert jellegének bizonyítására azon termékek vonatkozásában, amelyekre a védjegyet a 33. áruosztályba sorolták – konkrétan a sangria vonatkozásában. Ezért arra a következtetésre jutott, hogy védjegy nem közismert.

A LOLEA védjegy megsértése

Az ütköző megjelölések vizsgálata során a bíróság figyelembe vette, hogy:

- a „lola” elnevezés (amelyet úgy értelmezett, hogy „lólát csinálni” jelentésű) a „lola” szót idézte, amely erősen emlékeztet a spanyol kultúrára és annak folklórára;
- a „lola” kifejezést a 33. áruosztályba tartozó termékeken szokásosan használták; és
- következésképpen az ütköző védjegyek az ezen áruosztályba tartozó termékek tekintetében csekély megkülönböztetőképeséggel rendelkeznek, ami azt jelenti, hogy az ütköző megjelölések közötti kis eltérések is elegendők voltak az összetéveszthetőség elkerülésére.

A bíróság ezért arra a következtetésre jutott, hogy a LOLEA védjegyet nem bitorolták.

A COLMADO CASA LOLA márkanév bitorlása

A bíróság úgy ítélte meg, hogy a „colmado” és a „casa” kifejezés nem leíró vagy általános jellegű a márkanév tárgyát képező termékekkel vagy szolgáltatásokkal kapcsolatban. Továbbá, a „lola” kifejezésben meglevő csekély megkülönböztetőképességű egybeesésen túlmenően nincs hangzásbeli vagy grafikai hasonlóság az alperes által használt LOLA MOLA megjelölés és a felperes COLMADO CASA LOLA márkanéve között, mert a köztük levő eltérések elegendők voltak az összetévesztés vagy képzettársítás veszélyének elkerülésére. A bíróság ezért arra a következtetésre jutott, hogy a COLMADO CASA LOLA kereskedelmi név nem sérült.

A LOLA MOLA védjegy törlése

A felperes a következőkre alapozta törlési keresetét:

- az alperes rosszhiszeműségére, mert az alperes volt a LOLEA sangria kizárólagos forgalmazója a belga piacon; és
- a LOLA MOLA védjegy és a felperes LOLEA védjegyének, valamint COLMADO CASA LOLA márkanévének összeférhetetlenségére.

A bíróság megállapította, hogy a felek közötti forgalmazási szerződés előzetes fennállása nem enged arra következtetni, hogy a LOLA MOLA védjegy lajstromozására rosszhiszeműen került volna sor – különösen az alperes által lajstromozott megjelölés jellemzőit figyelembe véve.

A LOLA MOLA védjegy és a felperes védjegyének és márkanévének állítólagos összeférhetetlenségével kapcsolatban a bíróság megállapította, hogy a bitorlási keresetek vizsgálata során már elvégezték a megjelölések összehasonlító elemzését. Ennek következtében a bíróság mind az alapkeresetet, mind a LOLA MOLA védjegy törlése iránti másodlagos keresetet elutasította.

Tisztességtelen verseny

A felperes azt állította, hogy az alperes által a LOLA MOLA megjelölés használata és az általa e védjegy alatt a sangriára vonatkozóan végzett reklámozás ütközik a tisztességtelen versenyről szóló törvénybe.

E tekintetben a bíróság úgy ítélte meg, hogy – összhangban a tisztességtelen versenyre vonatkozó törvény és a védjegy törvény viszonylagos kiegészítő jellegére vonatkozó jelenlegi ítélkezési gyakorlattal – a kérdéseket csak akkor lehet a tisztességtelen versenyre vonatkozó törvény alapján vizsgálni, ha azokat még nem oldották meg a védjegy törvény alapján. Ezért a bíróság a két fél reklámstratégiájának kérdésére korlátozta elemzését, különös tekintettel a tisztességtelen versenyre vonatkozó törvény 6., 12. és 4.1. cikkére.

- Összetéveszthetőség (a tisztességtelen versenyre vonatkozó törvény 6. cikke)
A bíróság rámutatott, hogy az esetleges összetéveszthetőséget eredményező tények ugyanazok, mint amelyeket a védjegy törvény alapján már megvizsgáltak. Ezért, ameny-

nyiben a benyújtott keresetet a védjegytvörvény alapján elutasították, a bíróság a tisztességtelen versenyre vonatkozó törvény 6. cikke szerinti esetleges jogsértést is elutasítja. A bíróság azt is hozzátette, hogy a LOLEA sangria valódi megkülönböztetőképességét a palack és annak pöttyös mintázata, valamint dugórendszere biztosítja. A LOLA MOLA sangria kiszerelése lényegesen különbözött. Ezért a két termék megjelenése alapján sem áll fenn az összetévesztés veszélye.

- Mások jó hírnevének kihasználása (a tisztességtelen versenyre vonatkozó törvény 12. cikke)

A bíróság rámutatott, hogy ez a cikk csak akkor alkalmazható, ha a védjegyjogszabályok nem alkalmazhatók az otalom alatt álló megjelöléseknek a kizárólagos jog hatályán kívül eső, nem megkülönböztető jellegű használata miatt (pl. leíró vagy díszítő jellegű használat esetei).

A bíróság rámutatott arra is, hogy a tisztességtelen versenyre vonatkozó törvény 12. cikke alapján mások erőfeszítéseinek kihasználása, valamint mások jó hírnevének megsértése kizárt esetek, mert azok nem fejeződnek ki benne kifejezetten. Az ilyen érveket a törvény 4. cikkében foglalt általános hűtlen kezelési cikkely alapján kell elemezni.

A bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a felperes által említett magatartások (azaz az alperes által a felperes megkülönböztető jelzéseinek, cégnevének és kommunikációs elemeinek utánzása) más erőfeszítéseinek kihasználására utalnak, amiért a tisztességtelen versenyre vonatkozó törvény 4. cikkében foglalt általános cikkely alapján kell felelősségre vonni.

Általános hűtlen kezelés [a tisztességtelen versenyre vonatkozó törvény 4. cikkének (1) bekezdése]

A bíróság rámutatott, hogy az alperes által elért versenyhelyzet saját erőfeszítéseiből származik, és hogy a felek közötti korábbi forgalmazási szerződés megléte nem minősíti ön-működően tisztességtelennek azt a helyzetet, amikor egy forgalmazó észrevesz egy üzleti lehetőséget, és úgy dönt, hogy saját termékével lép be a piacra, minthogy ez a verseny természetéből adódik.

A bíróság rámutatott arra is, hogy az alperes nem használta:

- a felperes ügyfeleit, csak a saját ügyfeleit; vagy
- a felperes által eszközölt reklámbefektetést. Az alperes által a védjegye népszerűsítésére használt csatornák azok voltak, amelyeket általában bármely versenytárs használ. Ami az alperes által használt reklámelemeket illeti, azok nem kizárólag a felperesre vonatkoztak, hanem olyanok voltak, amelyeket általában sok sangriavédjegy használ.

Tajvan

A feltalálói tevékenység objektív küszöbértékekkel történő meghatározása és az utólagos vizsgálat elkerülése érdekében a szabadalmi vizsgálati irányelvekben a „találmánnyal elért kereskedelmi siker” mindig is segédtevényezőként szerepelt a bejelentett találmány feltalálói tevékenységének meghatározásánál. A szabadalmi bejelentésre vonatkozó döntés meghozatala előtt ha a bejelentő bizonyító erejű dokumentumokat nyújt be annak igazolására, hogy az igényelt találmány műszaki jellemzőivel kereskedelmi sikert ért el, a vizsgálónak figyelembe kell vennie ezeket a dokumentumokat a szabadalmi bejelentés feltalálói tevékenységének értékelésekor.

Mindazonáltal a „kereskedelmi siker” alkalmazhatóságának küszöbértékei a bírói gyakorlatban még nem tűnnek állandónak. A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság és a Szellemi tulajdon-jogi és Kereskedelmi Bíróság által hozott döntések áttekintése azt mutatja, hogy még ugyanazon bíróságon belül is eltérőek a küszöbértékek és a vélemények a „kereskedelmi siker” figyelembevételére vagy figyelmen kívül hagyására terén:

Az alábbi 1. vélemény szerint a „kereskedelmi siker” a bíróság már nem veszi figyelembe, ha a technika állása elegendő annak bizonyítására, hogy a bejelentett találmány nem rendelkezik feltalálói tevékenységgel, és a 2. vélemény szerint a „kereskedelmi siker” a bíróság figyelembe veszi, feltéve, hogy a bejelentő a kereskedelmi sikerre hivatkozik, és bizonyítékokat mutat be annak alátámasztására.

1. Az 1. véleményre vonatkozó döntések tekintetében egy, a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság által hozott, 2020. évi ítélet kimondja, hogy a „kereskedelmi siker” csupán egy segédtevényező a feltalálói tevékenység meghatározásában – nem pedig az egyetlen tényező –, és hogy a szabadalmazott termék sikere más tényezőktől is függhet, amilyen például az értékesítési képességek, a reklám, a piaci kínálat és kereslet, valamint a társadalmi-gazdasági jólét. Minthogy a korábbi technika állásának kombinációja elegendő volt annak bizonyítására, hogy a szabadalom nem rendelkezik feltalálói tevékenységgel, a bíróságnak nem volt szükséges figyelembe vennie a „kereskedelmi siker” segédtevényezőt. A Szellemi tulajdon-jogi és Kereskedelmi Bíróság egy 2015. évi ítélete ugyanezt a véleményt osztja.
2. A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság egy 2019. évi ítéletében a 2. véleményt fogalmazta meg, amelyben hangsúlyozta, hogy a szabadalom jogosultja felelős a „kereskedelmi siker” és a szabadalmazott találmány közötti közvetlen kapcsolatot bizonyító anyag benyújtásáért. A bíróság végül nem ismerte el a szabadalmas „kereskedelmi sikerre” vonatkozó állítását, mert úgy ítélte meg, hogy a szabadalmas nem támasztotta kellően alá a vállalkozás növekedése és a szóban forgó szabadalom kereskedelmi hasznosítása közötti kapcsolatot.

Vannak olyan, a Szellemi tulajdon-jogi és Kereskedelmi Bíróság által hozott döntések is, amelyekben figyelembe vették a „kereskedelmi siker” tényezőt. Például egy 2018. évi köz-

igazgatási ítéletben a bíróság figyelembe vette ezt a tényezőt, és megerősítette a szabadalom feltalálói tevékenységét. Ebben az esetben a szabadalmazott megoldás egy hőtartósításra szolgáló élelmiszerfedélhez kapcsolódott. Míg a technika állása szerint az említett fedő nem volt összehajtható, a szóban forgó szabadalmazott fedő összehajtható volt. A szabadalom jogosultja bizonyította, hogy a szabadalmazott összehajtható fedőből csak hamisítványok léteznek a piacon, összehajtható fedők azonban nem. Ezért a bíróság úgy ítélte meg, hogy a bizonyítékok elegendők annak bizonyítására, hogy „a szóban forgó szabadalom összehajtható kialakításának műszaki jellemzői, nem pedig az értékesítési képességek vagy a reklám, valóban közvetlenül hozzájárulnak a kereskedelmi sikerhez”. Így a bizonyítékok elegendők voltak annak alátámasztására, hogy a szóban forgó szabadalom kereskedelmi sikert ért el, és a bíróság elismerte a szabadalom feltalálói tevékenységét.

2022 augusztusában a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság egy ítéletében úgy vélte, hogy az alsófokú bíróságoknak meg kell vizsgálniuk a szabadalom jogosultja által a kereskedelmi sikerre vonatkozóan benyújtott bizonyítékokat, amikor egy igényelt találmány feltalálói tevékenységéről döntenek; ellenkező esetben a döntések jogellenesek lesznek. Megállapította, „az igényelt találmány feltalálói tevékenységének meghatározásakor az alsófokú bíróságok a következő tényezőket is átfogóan figyelembe vehetik, hogy elkerüljék az alanyi önkényesség (például utólagos bölcesség) okozta téves értékítéleteket: 1. ha a találmány régóta létező, de megoldatlan problémát old meg; 2. ha a találmány kereskedelmi sikert ér el, és felváltja a technika állása szerinti termékeket; 3. ha a licenccrevő és a versenytársak belenyugszanak a találmányba; 4. ha a találmányt a jogsértők felismerték vagy reprodukálták; vagy 5. nem létezik (nek) hasonló vagy azonos találmány(ok) ugyanabban az időben. A fellebbező ragaszkodott ahhoz az állításhoz, hogy a szóban forgó szabadalmat több országban, például az Egyesült Királyságban, az Egyesült Államokban, Kínában és Japánban több mint 20 évvel korábban engedélyezték. Az integrált áramkört használó hazai iparág, beleértve a tőzsdén jegyzett társaságokat, miután részt vett a szóban forgó szabadalom licenckereskedelmében, és miután felülvizsgálta annak műszaki tartalmát, több milliárd olyan integrált áramkört exportált, amely a szóban forgó szabadalmazott technológiával készült. Ezért joggal állítható, hogy a szóban forgó szabadalom egy régóta fennálló, de megoldatlan problémát oldott meg, és kereskedelmi sikert ért el. A szabadalmas bizonyítékként benyújtotta a szóban forgó szabadalom külföldi megfelelőinek szabadalmi leírásait vagy szabadalmi közlönyeit, valamint a szabadalmilicenc-szerződés első oldalát is. A fenti magyarázatok, valamint a tapasztalat és a logika általános szabályainak fényében a szabadalmas kereskedelmi sikerre vonatkozó állításai megalapozottnak tűnnek, és valóban befolyásolják a szóban forgó szabadalom feltalálói tevékenységének meghatározását. Az eredeti bíróság figyelmen kívül hagyta a szabadalmasnak a kereskedelmi sikerre vonatkozó kijelentéseit, amivel nem csak a tapasztalat és a logika szabályait sértette meg, hanem az indokolást is elmulasztotta.”

Összefoglalva, a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság által hozott előző ítélet egyértelműen nem csak azt az öt tényezőt jelöli meg, amelyet a szabadalom feltalálói tevékenységének

vizsgálata során lehet figyelembe venni, hogy elkerülhető legyen az utólagos vizsgálat, hanem tovább részletezi, hogy a szabadalmas által állított kereskedelmi siker valóban befolyásolja a feltalálói tevékenység meghatározását, és ezt az eredeti bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül; ellenkező esetben a meghozott döntések jogellenesek lesznek.

A kereskedelmi siker jelentőségét a feltalálói tevékenység meghatározásában tehát a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság megerősíti. Ennek megfelelően a szabadalmas hivatkozhat erre az ítéletre a szabadalmi bejelentés vagy megsemmisítés során, hogy hatékonyan megvédje a szabadalom feltalálói tevékenységét.

Védjegylajstromozás

A nemzetközi védjegylajstromozásra vonatkozó nizzai osztályozási rendszer új (tizenkettedik) kiadása 2023. január 1-jén vált elérhetővé. A WIPO a közelmúltban jelentette be a 2023. január 1-jén elérhetővé vált legutóbbi frissítést. Ezért az ezen időpontban vagy ezt követően benyújtott nemzetközi védjegylajstromozási kérelmekben az oltalmat a legújabb kiadás alapján kell meghatározni.

Az alábbiakban ismertetjük a fontosabb változásokat és azok hatásait a védjegybejelentésekre.

A nemzetközi védjegylajstromozáshoz továbbra is meg kell adni azokat az áruosztályokat és/vagy szolgáltatási osztályokat, amelyekre a védjegyet használni kívánják. Ezeket az áruk és szolgáltatások nemzetközileg elismert osztályozása szerint kell meghatározni, amely 34 áruosztályból és 11 szolgáltatási osztályból áll. Ezt az osztályozási rendszert többek között a védjegyek hozzáférhetősége előzetes vizsgálatának megkönnyítésére is lehet használni.

Az uniós jogban kodifikálva van az áruk és szolgáltatások kellően világos és pontos meghatározásának kötelezettsége. Például a „gépek” kifejezés nem tekinthető elég egyértelműnek a 7. áruosztályba történő lajstromozáshoz, míg például a „mezőgazdasági gépek” kifejezés igen.

Annak érdekében, hogy a védjegytulajdonosok meg tudjanak felelni ennek a követelménynek, a WIPO minden évben frissíti a nizzai osztályozási rendszert, hogy az új termékek és szolgáltatások létrehozásával párhuzamosan a megfelelő kifejezések is bekerüljenek az osztályozásba.

Az új kiadás számos érdekes változást tartalmaz mind az áruk, mind a szolgáltatások tekintetében, amelyek közül néhányat példaként az alábbiakban ismertetünk.

Főbb változások az áruk osztályozásában

- 3. áruosztály: mostantól a „mosószerrel töltött mosógolyók” és a „fogfehérítő tollak” is idetartoznak.

- 9. osztály: a következőkkel egészül ki: „letölthető digitális fájlok, amelyek hitelesítését nem helyettesíthető tokenek, NFT-k végzik” és „hordozható dokumentumszkennerek”.
- 15. áruosztály: kiegészült a „gyermekeknek szánt hangszerekkel.”
- A 19. áruosztály a következővel egészült ki: „intelligens üveg épületekhez”.
- 32. áruosztályba most már az „alkoholmentes sör” is beletartozik.

A szolgáltatások osztályozásában néhány főbb változás

- 36. áruosztály: az „ingatlanügylek” kifejezés „ingatlanszolgáltatások”-ra változott, és a szolgáltatási kör kiegészült „adóval kapcsolatos pénzügyi tanácsadással”.
- 41. áruosztály: most már a „gépjármű-előfizetési szolgáltatások” is szerepelnek.
- 42. áruosztály: az „információtechnológiai tanácsadás” kifejezés „információtechnológiai támogatási szolgáltatások és szoftver hibaelhárítás” kifejezésre változott. Ezenkívül a szöveg kiegészült a „tudományos kutatás a genetika területén” szövegrésszel.

VÁLOGATÁS AZ IPARJOGVÉDELMI SZAKÉRTŐI TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY SZABADALMI OLTALOM KÉRDÉSÉBEN

ISZT-7/2020

I. A tényállás

1. A közjegyző az egyes közjegyzői nemperes eljárásokról szóló 2008. évi XLV. törvény 21. § (1) bekezdése és az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szervezetről és működéséről szóló 270/2002. (XII. 20.) Korm. rendelet 1. § (1) bekezdése alapján a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: SZTNH) mellett működő Iparjogvédelmi Szakértői Testületet rendelte ki szakértőként [személy3] kérelmére [személy1] feltalálói részaránya mértékének megállapítására a magyar HU *** ** és az EP * *** ** lajstromszámú európai szabadalom vonatkozásában.
2. A közjegyző a szakértői vizsgálat lefolytatásához az alábbi iratokat bocsátotta rendelkezésre:
 - releváns szabadalmi leírások;
 - email-levelezések mellékletekkel.
3. A közjegyző előtti eljárásban a kérelmező által a szakértő kirendelése és szakértői vélemény készítése iránti kérelemben előadott körülmények az alábbiakban foglalhatók össze.

A szakértői vizsgálat tárgyát a „Fejszerkezet optikai vagy elektronikai készülékek tartására és helyzetének beállítására” című magyar és a hasonló című európai szabadalom képezi.

A kérelmező az A2 mellékletben benyújtotta az EP * *** ** lajstromszámú szabadalom igénypontjainak magyar nyelvű fordítását, és az A3 mellékletben összevetette a szabadalmak igénypontjait. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület az A3 melléklet megvizsgálása alapján a kérelmező véleményével egyetértve megállapította, hogy a HU *** ** B1 szabadalom tárgyát képező találmány és az EP * *** ** B1 lajstromszámú szabadalom tárgyát képező találmány jellemzői azonosak, illetve ekvivalensek, ezért a szakértői vélemény a továbbiakban a találmány kifejezést mindkettőre összefoglalóan használja.

A szabadalmak feltalálói és jogosultjai a lajstromok szerint egyenlő arányban [személy1], [személy2] és [személy3]. [Személy3] és [személy2] a szabadalmak által oltalmazott találmány tárgyához hasonló témában már a szabadalmak elsőbbségét évtizedekkel megelőzően együttműködtek a meglévő fejszerkezetek tökéletesítése tárgyában, és együttműködésük eredménye egy szabadalmi bejelentés, amely közzétételre került (lásd D1 dokumentum). A találmány szempontjából releváns technika állását reprezentálja a D2 dokumentum is.

[Személy1] a 2012. évet jóval megelőzően is professzionális szinten foglalkozott fényképezéssel és az ahhoz szükséges eszközökkel. [Személy3]-at és [személy2]-t közelebbről nem ismerte, és csak 2012 végén lett figyelmes tevékenységükre, ekkor került velük kapcsolatba. 2012 decemberében ismerte meg [személy3] és [személy2] akkori új gömbfejlesztésének az eredményeit. 2012 decemberében, majd 2013 januárjától együttműködésük szorosabbá vált. [Személy1] részben befektetés ígéretével, részben üzleti kapcsolatrendszerére hivatkozva az általa akkor megismert fejszerkezet értékesítésének feladatait felvállalva társult [személy3]-hoz és [személy2]-höz.

Háromjuk között már a szabadalmi bejelentések benyújtását megelőzően mindennapos emailváltások kezdődtek (lásd B1–B18 mellékletek). A kérelmező álláspontja szerint [személy3] és [személy2] ennek során követhetően és reprodukálhatóan bemutatta a szabadalmak tárgyát képező fejszerkezetet [személy1] részére.

[Személy1]-et a hivatkozott befektetőszervezési vállalásaira tekintettel a szabadalmakban 1/3 részarányban feltalálóként és jogosultként feltüntették.

Nem sokkal a bejelentések benyújtása után [személy3] és [személy2], valamint [személy1] között megromlott az üzleti kapcsolat, és ennek kapcsán felmerült a kérdés, hogy [személy1] fent említett tevékenységei révén valóban feltalálója-e a szabadalmaknak, és ha igen, milyen mértékben.

A kérelmező álláspontja szerint a fenti, számára jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, ezért *iparjogvédelmi* és ehhez kapcsolódóan műszaki igazságügyi szakértői kompetenciával rendelkező, tanács formájában eljáró szakértő kirendelését indítványozta az eljáró közjegyzőnek.

II. A feltett kérdés

A kirendelés értelmében a szakértői vizsgálatnak a következő kérdésre kell választ adnia:

Tekinthető-e [személy1] a HU *** *** lajstromszámú magyar és az EP * *** *** lajstromszámú európai szabadalom, vagy mindkét szabadalom feltalálójának, és ha igen, milyen mértékben.

III. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület eljárása

1. A szakértői testület a 270/2002. (XII.20.) Korm. rendelet által meghatározott feladatkörben, szervezeti és eljárási rendben, valamint a tényállásra irányadó jogszabályok – főként a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Szt.) – rendelkezései alapján alakította ki az alábbiakban kifejtésre kerülő álláspontját.
2. A kormányrendelet értelmében a testület a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt; a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást. A jelen szakértői vélemény megállapításai és következtetései tehát a HU *** *** B1

(A 1/1 melléklet) és az EP * *** *** B1 (A1/2 melléklet) számú szabadalmi leíráson, a kérelmező által adott – a közjegyző által rendelkezésre bocsátott –, a találmány jellemzőivel kapcsolatos feltalálói tevékenységre vonatkozó igénypontonkénti elemzésen (A4 dokumentum), valamint az ügy szerinti szabadalmakra vonatkozó – az iparjogvédelmi hatósági nyilvántartásban szereplő nyilvános – adatokon alapulnak, s csak azokra nézve helytállóak.

3. Ez a szakértői vélemény a szabadalmak tárgyát képező találmány feltalálói részarányával kapcsolatos ügy(ek)ben eljáró hatóságokat és bíróságokat nem köti.

IV. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület álláspontja

A szakértői testület a szakértői kirendelés kapcsán a közjegyző által feltett iparjogvédelmi vonatkozású kérdésre nézve kialakított álláspontját az alábbiakban fejt ki.

A feltalálóra vonatkozó jogszabályi előírások

Az Szt. 7. § (1) bekezdése szerint feltaláló az, aki a találmányt megalkotta.

(2) Amíg jogerős bírósági ítélet mást nem állapít meg, azt a személyt kell feltalálónak tekinteni, aki a szabadalmi bejelentésben eredetileg feltalálónak szerepelt, vagy akit a szabadalmi lajstrom az erre vonatkozó bejegyzésnek az 55. § (2a) bekezdése szerinti módosítását követően feltalálónaként feltüntet.

Az Szt. 55. § (2a) bekezdése értelmében a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala a szabadalmi lajstromnak a feltalálóra és a szerzőségi arányra vonatkozó bejegyzését kérelemre a lajstromban feltüntetett valamennyi feltaláló és valamennyi kérelmező egybehangzó nyilatkozata vagy a kérelemhez mellékelt jogerős bírósági ítélet alapján módosítja.

(3) Ha többen közösen alkották a találmányt, a feltalálók szerzőségi részarányát – a szabadalmi bejelentésben eredetileg megadott ellenkező megjelölés hiányában – egyenlőnek kell tekinteni.

(4) Amíg jogerős bírósági ítélet mást nem állapít meg, a szabadalmi bejelentésben eredetileg megjelölt, a (3) bekezdés szerinti vagy a szabadalmi lajstromban az erre vonatkozó bejegyzésnek az 55. § (2a) bekezdése szerinti módosítását követően feltüntetett szerzőségi arányt kell irányadónak tekinteni.

A feltaláló a fenti rendelkezések értelmében az a természetes személy, aki részt vett a találmányi megoldás alapgondolatának felismerésében és megfogalmazásában, illetve a találmányi megoldás kidolgozásában.

Önmagában valamely ötlet, feladatkitűzés, a találmánnyal kapcsolatos egyéb tevékenység kifejtése [pl. a megvalósításhoz szükséges (pénz)eszközök biztosítása, gyártási-szerelési munkák elvégzése, kereskedelmi-pénzügyi tevékenységek és ezekkel összefüggő szempon-

tok kidolgozása, szabadalmi bejelentés elkészítése stb.) nem alapozza meg a feltalálói minőséget.

Közös találmány esetén a feltalálói minőség részarányát az alkotómunkában való részvétel aránya határozza meg, az ettől eltérő megállapodás érvénytelen. A szabadalmi igény részaránya viszont eltérhet a feltalálói minőség részarányától. A vagyoni jogok tekintetében önmagában nem eredményez érvénytelenséget a feltalálói minőségre vagy annak részarányára vonatkozó érvénytelen megállapodás.

A testület válasza a feltett kérdésre

[Személy1] semmilyen mértékben nem tekinthető a magyar és az európai szabadalom feltalálójának.

Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület álláspontjának indokolása

Az irányadó bírósági joggyakorlat (BH1998.139) szerint a feltalálói minőséget megalapozó közreműködés vizsgálata során azt kell megítélni, hogy a találmány lényegét alkotó műszaki megoldásnak az oltalomhoz szükséges tartalmi feltételei kidolgozásában alkotó módon vett-e részt az érintett személy.

Annak megállapítása során tehát, hogy [személy1] részt vett-e a találmányi megoldás alap gondolatának felismerésében és megfogalmazásában, illetve a találmányi megoldás kidolgozásában (azaz kifejtett-e feltalálói tevékenységet, és ha igen, milyen arányban), a szakértői testület a rendelkezésére bocsátott iratok és a kirendelésben írt tényállás alapján azt vizsgálhatta, hogy a találmánynak azok a jellemzői, amelyek [személy1] javaslatára kerültek kialakításra, hozzájárultak-e a találmány oltalomképességéhez.

A kérelmező feltett kérdésében mind a HU *** ***, mind az EP * *** *** szabadalom vonatkozásában kérte a testület választát.

Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület a tényállás rögzítése keretében megállapította, hogy a HU *** *** lajstromszámú szabadalom tárgyát képező találmány és az EP * *** *** lajstromszámú szabadalom tárgyát képező találmány jellemzői azonosak, illetve ekvivalensek, ezért [személy1] feltalálói részarányának vizsgálata tekintetében tett alábbi megállapítások mindkét szabadalomra vonatkoztathatók.

Az egyes jellemzők a következőkben a HU *** *** B1 szabadalmi leírás igénypontjai megfogalmazásának megfelelően szerepelnek.

A találmányi jellemzők és a B1-B18 mellékletek szerinti elektronikus levelezésből kiolvasható jellemzők részletes összevetése

- 1A) *jellemző: Fejszerkezet optikai vagy elektronikai készülék tartására és helyzetének beállítására,*
 A B1 melléklet fényképein egyértelműen fejszerkezet látható, amelyhez optikai vagy elektronikai készülék csatlakoztatható.
- 1B) *jellemző: amelynek háza, ebben rögzített teste, a testnek a készülékhez csatlakoztatható tartóeleme van,*
 A B4 nagyított fényképen jól felismerhetően látható a ház, a házban rögzített test és a testhez csatlakozó tartóelem.
- 1C) *jellemző: és a test a tartóelemmel együtt két egymásra merőleges tengely körül adott szögtartományon belül elfordítható, beállítható és rögzíthető,*
 A B4 nagyított fényképen látható, hogy a test és a tartóelem egymáshoz képest rögzített, és látható egy állítókar, amelynek segítségével a testen lévő részt kiszélesítve a test az őt körülvevő héjhoz szorítható. Ezáltal megvalósítható a rögzítés és az oldás. A B5 nagyított fényképen látható a gömb alakú test az alján futó horonnyal. A horony korlátozza a test elfordíthatóságát a vízszintes tengely körül, ugyanakkor lehetővé teszi a függőleges tengely körüli elfordítást. A B9 robbantott ábrán látható a horonyba a héj aljából kiálló csap (13-as számmal jelezve).
- 1D) *jellemző: a házban egy hozzá képest minden irányban állítható helyzetű és ebben rögzíthető héj helyezkedik el,*
 A B4 nagyított fényképen látható a gömb alakú külső felülettel rendelkező héj. A B8, illetve a B9 robbantott ábrán látható, hogy a házhéjhoz illeszkedő belseje gömb alakú üregként van kiképezve. A héj a házban azáltal rögzíthető bármely beállított helyzetben, hogy egy – a B1 fényképeken látható – rögzítőkar segítségével a felhasított gyűrű alakú tartóban kialakított rés összeszorítható, ezzel a ház kívülről a héjra szorítható, vagyis a héj rögzíthető.
- 1E) *jellemző: a háznak gömbhéj alakú belső ürege van,*
 A ház gömbhéj alakú belső ürege a B8, illetve a B9 robbantott ábrán jól látható.
- 1F) *jellemző: a héjnak a belső üreghez illeszkedő gömbhéj felülete van,*
 A héj külső felületének és a ház üreges belső felületének egymáshoz illeszkedése jól látható a B4 nagyított, illetve a B8 és B9 robbantott ábrákon.
- 1G) *jellemző: és a héj oly módon helyezkedik el a ház belső üregében, hogy a két illeszkedő gömbhéj felület révén a héj a házhoz képest adott határok között bármely irányban elmozdítható,*
 Ez a jellemző adódik az 1D), 1E), 1F) jellemzőből.

- 1H) jellemző: és a ház, valamint a héj között bármely beállított helyzetben a héjat oldhatóan a házhoz rögzítő szerve van,
A rögzítőszerv az 1D) jellemzőnél említett rögzítő kar.
- 1I) jellemző: a héj legalább egy tengely körül körszimmetrikus belső üreggel van ellátva,
A héj két része és a kialakult üreg körszimmetrikus kialakítása a B8 és a B9 robbantott képen jól látható.
- 1J) jellemző: a héj és a test között a testnek a héjhoz képest felvett helyzetét az említett tengely körüli szöghelyzet szabad állításával, továbbá egy másik, a tengelyre merőleges forgástengely körül történő szöghelyzetének szabad állítását megengedő két szabadságfokú beállító szerkezet van,
Az 1C) jellemzőnél említett horony (lásd B5 nagyított fénykép) és az alul belevezetett említett rövid csap (lásd a B9 robbantott képen 13-as számmal jelölve) biztosítja a két szabadságfokú mozgást két egymásra merőleges tengely körül. A horonyban megvalósított vezetéssel a gömb alakú test a héjhoz képest két egymásra merőleges tengely körül két szabadságfokban állítható.
- 1K) jellemző: amely bármely beállított helyzetben a testet oldhatóan a héjhoz rögzítő, ugyanakkor a héj és a ház közötti kapcsolatot nem befolyásoló beállító szervvel van ellátva.
A B4 nagyított fényképen látható állító kar elfordításával a gömb alakú testben lévő rés szétfeszíthető, illetve lazán hagyható. Ennek eredményeképpen a test a héj belsejéhez szorul vagy sem. Ez a feszítés-lazítás a héj külső kialakítását nem befolyásolja, a test rögzítése független attól, hogy a ház és a héj között milyen a kapcsolat.
- 2A) jellemző: A két szabadságfokú beállító szerkezetben a héjat bármely beállított helyzetben a testhez rögzítő egyetlen közös beállító szerv van.
A B4 nagyított fényképen látható állítókar egyetlen közös beállítószervet alkot.
- 3A) jellemző: A test egy rajta adott hosszban végigvonuló és azt két egymástól elválasztott részre osztó hasítékkal van ellátva,
- 3B) jellemző: és a beállító szerv a két részt egy kezelő szerv működtetése révén egymástól eltávolító, illetve közelítő elemet tartalmaz.
Az említett hasíték jól látható a B4 és a B5 nagyított fényképen. A B4 nagyított fényképen látható állítókarral a rés szélességét lehet állítani.
- 4A) jellemző: A test alsó része legalább egy tengely körül körszimmetrikus kialakítású külső felülettel rendelkezik,
- 4B) jellemző: amelyet üreges betét vesz körül,
- 4C) jellemző: a betét üregének legalább egy zónában a test említett külső felületéhez illeszkedő belső felülete, és a héj forgásszimmetrikus üregének felületéhez legalább egy másik zónában illeszkedő külső felülete van.
A B5 nagyított fényképeken látható a nyakrész alatti gömb alakú rész, amely körszimmetrikus. Az üreges betét a héj belsejében van, a B8, illetve a B9 robbantott képen világosabb árnyalattal látható. A B8, illetve B9 robbantott képeken felismerhető az is,

hogy a betét belső felülete a test felületéhez, külső felülete a héj üregének felületéhez illeszkedik.

5A) *jellemző: A test részeinek egymástól való eltávolítása a test említett felületét a betéthez nyomja és ugyanekkor a betét rugalmas szétnyílása vagy tágulása révén a betét külső felületét a héj üregéhez nyomja és ezzel a testet, a betétet és a héjat egymáshoz kapcsolja.* A betét a gömb alakú test és a héj belső ürege között helyezkedik el. Ha a betétet a gömb szétfeszítése kifelé nyomja, akkor ezt a nyomást saját szétnyílása vagy tágulása révén átadja a héj felé is, és ez a nyomás alkalmas a test adott helyzetben történő rögzítésére.

6A) *jellemző: A héj belső üregének a betéthez illeszkedő felülete hengerfelület.*

Az elektronikus levelezésben ismertetett kiviteli alaknál az említett felület nem hengerfelület, azonban szakember számára nyilvánvaló, hogy hengerfelület is alkalmazható. A kívánt működés érdekében ugyanis a test a héjban csak függőleges tengely körül foroghat, ebből az következik, hogy az említett felületnek körszimmetrikusnak kell lennie (azaz hengerfelület is lehet). A héj belseje és a test gömbfelülete közötti betéttel kapcsolatban viszont biztosítani kell, hogy a testtel a betét együtt tudjon forogni a függőleges tengely körül.

7A) *jellemző: A test külső és a betét belső üregének felületi kialakítása a testnek a betéthez képest a tengely körüli elfordulását akadályozó, de a tengelyre merőleges forgástengely körüli elfordulását megengedi, és a betét külső felülete a héj üregének belső felületével együtt hengeres felület.*

A B16 rajzon látható, hogy a test és a betét kétoldalt ellapított, ezáltal a betét belső üregének és a test külső felületének az alakja megakadályozza ennek a két alkatrésznek a függőleges tengely körül egymáshoz képest történő elfordulását, ugyanakkor megengedi a test tengelyre merőleges forgástengely körüli elfordulását.

8A) *jellemző: A testnek a betéthez illeszkedő felülete legalább részben henger- vagy gömbfelület.*

A kívánt működéshez az szükséges, hogy a betét belső felülete illeszkedjen a test külső felületéhez.

9A) *jellemző: A testnek a betéttel kapcsolódó felülete gömbfelület,*

9B) *jellemző: és a gömb testén annak egyenlítői síkjába eső, és a tengelyre merőleges forgástengellyel rendelkező furat vezet keresztül,*

9C) *jellemző: ennek meghosszabbításában a betét falán is furat van kialakítva, és a furaton tengelycsap vezet keresztül, amelynek végei a héj falában kialakított gyűrűalakú horonyba illeszkednek,*

9D) *jellemző: amely horonynak a tengelyre merőleges középsíkja van, és a test a tengelycsap körül elforgatható.*

A fenti jellemzők összessége – azaz a test vízszintes horonyban tengelycsappal történő vezetése – már a D1 melléklet 1. és 2. ábráján látható volt.

10A) jellemző: A testnek a betéttel kapcsolódó felülete gömbfelület, és a gömb testének a héj felé néző oldalán adott hosszúságban a tengellyel párhuzamosan húzódó, adott szélességű és meghatározott mélységű horony van kialakítva,

10B) jellemző: és a héj belső ürege tengelyvonalában a héj falából az üreg felé néző a tengelybe eső forgástengellyel rendelkező csap emelkedik ki a gömb hornya felé és abba adott mélységbe benyúlik és ezzel a testet annak elmozdítása során vezeti, de a testnek a tengely körüli elfordítását megengedi.

Az említett horony jól felismerhető a B5 nagyított fényképen, a csap pedig a B8, illetve a B9 robbantott ábrán. Ez a csap biztosítja a vezetést és egyben a test elfordíthatóságát a függőleges tengely körül.

11A) jellemző: A horonyban egy rövid, annak profiljába illeszkedő vezető elem illeszkedik, amelyen a csap részére azzal kapcsolódó furat van.

Amennyiben a vezetést a horony szélességéhez igazodó átmérőjű csap biztosítaná, az csak két rövid vonal mentén történő kapcsolódást jelentene, ami a vezetést bizonytalanná tenné. Emiatt kézenfekvő a csapra illesztett – a horonyba illeszkedő – párhuzamos falú vezetőelem használata. A vezetőelemben kialakított kör alakú furat a vezetőelem elfordíthatóságát biztosítja. A megvezetéssel kapcsolatos problémának és megoldásának felvetése a B17 emailben olvasható.

12A) jellemző: A héjnak sík felső felülete van, amely a belső ürege tengelyére merőleges, és a tengelyre merőleges irányban a héj külső felületének a tengelye és a belső üregének a tengelye egymással párhuzamos, de egymástól adott távolságban helyezkednek el és ezáltal a héjnak változó falvastagsága van,

12B) jellemző: és a fal legvastagabb szakaszában a fal felső síkjába mélyedően vízmérték van sülyesztve, amellyel az említett síkfelület a ház bármely helyzetében vízszintesre és a tengely függőlegesre állítható.

A héjnak a mozgatása a házhoz képest teljesen független a gömb alakú testnek a héjhoz viszonyított állításától és elmozdulásától, ezért nincs jelentősége annak, hogy a héjban lévő üreg szimmetriatengelye a héj közepére essen. Erre alapozva, és azért, hogy a héj felső síkjába egy vízmérték legyen elhelyezhető, a héj aszimmetrikus kialakítású, változó falvastagságú. A kialakítás a B18 melléklet 9. fényképén (hej_50_01.jpg) látható. Itt látható a vízmérték befogadására kialakított furat is. Vízmérték alkalmazása már a D1 dokumentum 4. oldalán, a második bekezdésben említésre került.

13A) jellemző: A ház oldalfalán egy oldalsó nyílás van kialakítva, amely a ház és a héj közötti kapcsolat oldott állapotában megengedi, hogy a test forgástengelye a tengelyre merőleges, azaz vízszintes vagy közel vízszintes helyzetbe legyen állítható.

A ház oldalfalában kialakított nyílás lehetővé teszi a testnek a forgástengelyre merőleges megdöntését, ami portréfelvételek készítésénél lehet szükséges. A nyílás jól látható a B18 melléklet 11. fényképén (haz_50_03.jpg). A D2 dokumentum 4. ábráján is látható egy, a tartóház oldalán kialakított nyílás, ami a gömb oldalirányú teljes megdön-

tését megengedi, alátámasztva, hogy a ház oldalfalában kialakított nyílás egyébként ismert megoldás az adott szakterületen.

A fenti összevetésből látható, hogy a találmány valamennyi jellemzője megismerhető volt a 2012 decemberében folytatott levelezés és az abban csatolt képek alapján.

[Személy1] a B11 emailben javasolta, hogy a fejszerkezet (drágább változata) tartalmazzon két csavaros beállítógombot az x és az y tengely mentén történő gyors és pontos vízszintezéshez, a B13 emailben pedig javasolta precíziós vízmérték alkalmazását. Az első javaslat a találmányban nem került megvalósításra, a második javaslat tárgya a fentiek szerint már korábban ismert volt.

[Személy1] további javaslatai általános felvetések, nem kapcsolódnak a találmány szerinti fejszerkezet konkrét műszaki kialakításához.

Összefoglalás

A találmányi jellemzők és a B1–B18 melléklet szerinti elektronikus levelezésből kiolvasható jellemzők részletes összevetése alapján [személy1] a szabadalmi bejelentések benyújtását megelőzően nem vett részt a találmányi megoldás alapgondolatának felismerésében és megfogalmazásában, illetve a találmányi megoldás kidolgozásában.

Ebből következően [személy1] semmilyen mértékben nem tekinthető a magyar és az európai szabadalom feltalálójának.

Dr. Baticz Csaba, az eljáró tanács elnöke

Goitein Miklós, az eljáró tanács előadó tagja

Dr. Vass László Ádám, az eljáró tanács szavazó tagja

Összeállította: Dr. Cserhátiné dr. Füzesi Krisztina

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Tomasz Gawiczek, Piotr Godlewski: There are always two sides of the same coin – a brief polemic on the unitary patent system (from a Polish perspective) (Az éremnek mindig két oldala van – egy rövid vita az egységes szabadalmi rendszerről lengyel szemszögből).
Lexology. 2022. október 12.

2022-ben erőteljesen felgyorsultak az egységes szabadalmi rendszer bevezetésével kapcsolatos munkálatok. Az egységes hatályú európai szabadalom intézménye és az Egységes Szabadalmi Bíróság (Unitary Patent Court, UPC) tevékenysége nemcsak azokat az európai uniós tagállamokat érinti, amelyek vállalták, hogy a semmiből építik ki az új rendszert. Ha a nagyobb képet nézzük, nem kétséges, hogy a vonatkozó egyezmény (UPCA) hatálybalépésével bevezetett változások (kisebb-nagyobb mértékben) valójában egész Európát érintik.

Ebben a helyzetben Hamlet kérdése – „lenni (az új szabadalmi rendszeren belül) vagy nem lenni?” – kissé más értelmet nyer, különösen Lengyelország szempontjából, amely csatlakozott az egységes szabadalmi oltalmi rendszer létrehozására irányuló megerősített uniós együttműködéshez, de a mai napig nem írta alá az UPCA-t. Két lengyel szabadalmi ügyvivő, akik ugyanabban a szabadalomjogi irodában dolgoznak, kissé eltérő módon látja a választ erre a kérdésre. Ez a kétpólusú vita egy szélesebb körű, évek óta tartó vita része, amely még ennél is alapvetőbb kérdésre vonatkozik: Európának valóban szüksége van az újonnan létrehozott szabadalmi rendszerre?

Az UPCA-rendszertől való távollétnek szükségszerűen azt kell jelentenie, hogy nem létezik? – Piotr Godlewski megjegyzései

A 2013. február 19-i megállapodást, amely létrehozta az egységes joghatállyal bíró európai szabadalommal és az UPC-vel kapcsolatos előkészítő bizottságot, az Európai Unió 24 tagállama írta alá. Az Európai Unió 27 jelenlegi tagja közül (2022-től az Egyesült Királyság már nem tagja a közösségnek) három ország nem csatlakozott ehhez a megállapodáshoz: Horvátország, Spanyolország és Lengyelország.

Ami érdekes, az egységes hatályú európai szabadalmat és az Egységes Szabadalmi Bíróságot alkotó új szabályozás – amelynek hatálybalépése 2023-ra van kitűzve – a fent említett 24 ország közül csak 17 országban lesz kötelező érvényű. Ciprus, Csehország, Görögország, Írország, Magyarország, Románia és Szlovákia még nem ratifikálta az UPCA-t (kérdés, hogy szándékosan-e).

Ez a rövid számszerű elemzés azt hivatott bemutatni, hogy az európai szabadalmak világában nincs egyetértés az új intézményeket illetően. Azt feltételezni, hogy az összes EU-tagállam egy hangon fog beszélni, messzemenő naivitás lenne.

Ezeket a számokat figyelembe véve feltehetjük a kérdést, hogy a Lengyelország árnyékban maradásáról szóló döntést az új rendszer kialakításában elvesztett lehetőségnek kell-e tekinteni. A válasz bizonyos mértékig igen, hiszen ha valaki nem része az új rendnek már működésének kezdetétől fogva, elveszítheti befolyását annak alakítására. Ezt tartalmazza Tomasz Gawliczek alábbi véleménye, aki Lengyelország hiányát az új rendszerben potenciális „veszteségnek” tartja.

Azonban elsősorban nem veszteségről, hanem a jelenlegi helyzet által teremtett lehetőségről kellene beszélnünk. Lengyelország hiánya az UPCA-rendszerben nem jelenti azt, hogy az egységes hatályú európai szabadalmak végül – bizonyos időkereten belül – nem lesznek területünkön kötelezők.

Bár Lengyelország nem írta alá az Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodást, nem lépett ki a megerősített együttműködési mechanizmusból sem [amely az UPCA mellett uniós jogi aktusokból áll: az Európai Parlament és a Tanács 1257/2012/EU sz. rendelete (2012. december 17.) az egységes szabadalmi oltalom létrehozása területén történő megerősített együttműködés végrehajtásáról, valamint a Tanács 1260/2012/EU sz. rendelete az egységes szabadalmi oltalom létrehozása területén történő megerősített együttműködés végrehajtásáról]. Mi a megerősített együttműködés? Ez egy olyan, az európai uniós eljárásokban előirányzott mechanizmus, amely lehetővé teszi az államok számára, hogy bizonyos területeken nagyobb mértékű integráció mellett döntsenek. Az egységes hatályú európai szabadalomra és az egységes szabadalmi oltalom rendszerére hivatkozva Lengyelországnak lehetősége volt arra, hogy állást foglaljon, és befolyásolja az elfogadott rendeletek végső formáját.

Bár Lengyelország továbbra is a periférián maradt – még a már említett 7 államnál is nagyobb mértékben, amelyek még mindig nem ratifikálták az UPCA-t –, nem olyan határozottan képviseli álláspontját, mint Spanyolország, amely a kezdetektől fogva nem vett részt a megerősített együttműködésben, és teljesen elhatárolódott az új intézményektől.

Ebben a szakaszban senki sem tudja, hogy a Lengyelország által képviselt álláspont több pozitív vagy több negatív eredményt hozhat-e. Az biztos, hogy a Lengyelország által képviselt álláspont biztonságos abban az értelemben, hogy az UPCA-rendszerhez való csatlakozás bármikor lehetséges. Bizonyára számos tényező fogja befolyásolni a csatlakozás pontos időpontját.

Már sokat írtak az új rendszerrel kapcsolatos kételyekről, valamint az új intézmények pozitív szempontjairól, amelyeket egyesek már évtizedek óta várnak. Azonban csak a folyamatban levő visszavonási eljárások, a benyújtott „opt-out” kérelmek, a benyújtott perek, a benyújtott fordítások stb. tényleges számai alapján lehet majd értékelni, hogy minden érdekelt fél szempontjait figyelembe vették-e.

Köztudott, hogy a kezdetben hozott döntések meghatározhatják az UPC további intézkedéseit, és ha kezdetétől fogva nem veszünk részt a rendszerben – amit Lengyelország tett, amely kizárta magát a rendszerből –, az megfoszt bennünket a jogalkotásra gyakorolt befolyástól. Úgy tűnik azonban, hogy nincs olyan joghatóság a világon, ahol ne lenne fejlőd-

dés a bíraskodásban, és ennek megfelelően ez lesz a helyzet az UPC esetében is. A tizedik, századik és ezredik eset hatással lesz a joggyakorlatra, ugyanakkor a garanciákra, a szabadságjogokra és végül mindazok aggodalmaira is, akik szabadalmazott műszaki megoldások alapján cselekszenek. A folyamatban levő eljárások lehetővé teszik annak értékelését, hogy kereskedelmi szempontból milyen hatással lesz az egyes iparágak működésére, és milyen tényleges hatásai lesznek a helyi (nemzeti) jogalanyokat érintő eljárásoknak. Végül az egy-séges joghatállyal bíró európai szabadalmak száma fogja megmutatni, hogy az új rendszer mekkora hatást gyakorol a helyi gazdaságokra, és hogy több lehetőséget (a verseny fokozása révén) vagy több kockázatot (a kevésbé innovatív és inkább reprodukálható jellegű kkv-k tevékenységi szabadságának csökkentése révén) jelent-e.

Az Európai Unió minden egyes tagállamának (a közös szabályozáson és bizonyos esetekben a közös valután kívül) megvan a maga történelme és megvannak tapasztalatai, amelyek a politikai döntéseket is befolyásolják. Ez a geopolitikai tényező – különösen a lengyel keleti határon túli legutóbbi eseményeket figyelembe véve – döntő fontosságúnak bizonyulhat. A változó valóságot tekintve Lengyelországnak, amely az Európai Unió határországa, rugalmasan kell döntenie arról, hogy használ-e és milyen eszközöket, hogy a lehető legtöbbet nyerjen, és a lehető legkevesebbet veszítsen.

Csaknem egy évtized telt el a legutóbbi elemzés óta, amely meghatározta a vállalkozások, a politikusok és az egész lengyel iparjogvédelmi közösség álláspontját. Ez egy hosszú időszak, amely alatt sok minden megváltozott. Ezért a 2012/2013-ban bemutatott nézetekkel kapcsolatban érvényes aggályok többsége mára elvesztette jelentőségét.

Az új rendszer működésének kezdettől fogva történő szoros és rugalmas megfigyelése, valamint a szomszédos országok tapasztalataiból való tanulás lehetővé teszi Lengyelország számára, hogy helyes döntést hozzon. Nyilvánvaló, hogy ha mind a 24 állam, amelyik aláírta az előkészítő megállapodást, már a kezdetektől fogva aktívan részt vett volna az új rendszerben (végül 17 állam lett), és ha az Egyesült Királyság nem lépett volna ki az Európai Unióból, és végül ha Lengyelország lett volna az egyetlen uniós ország, amelyik kimaradt a megerősített együttműködésből, és teljes mértékben bojkottálta volna az új rendszer létrehozását, akkor bizonyára más lett volna a véleményem. Egy ilyen megközelítést lehetőségként definiálni nem lett volna indokolt.

A jelenlegi körülmények között azonban Lengyelország helyzetét lehetőségként kezelem, és az okos politikai döntésektől, valamint a szoros és alapos elemzéstől és az adatok értékelésétől függ, hogy mi mint ország élünk-e ezzel a lehetőséggel.

Az UPCA-hoz csatlakozni készülők későn érkezők csak nyerhetnek? – erre a kérdésre válaszol Tomasz Gawliczek, PhD

A jogi változások (különösen a rendszerszintűek) mindig kérdéseket vetnek fel a kapcsolódó következmények területén. Bizonyos eredmények előre láthatók, de a valódi értékelés tekintetben csak bizonyos idő elteltével történhet meg. Érdekes-e tehát megvárni az UPCA végrehajtásával kapcsolatos események további alakulását, hogy biztosak lehessünk abban,

hogyan fog működni ez a rendszer a gyakorlatban? Ilyen javaslatot tett a fentiekben Piotr Godlewski. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a Lengyelországban eddig lezajlott vita csak arra a kérdésre összpontosított, hogy csatlakozzunk-e az új rendszerhez vagy sem.

Ebben az összefüggésben érdemes emlékeztetni arra, hogy az Európai Unió megerősített együttműködési mechanizmusában való részvétel önkéntes jellegű. Ezért a csatlakozással Lengyelország – hasonlóan a többi országhoz, amelyek már aláírták az UPCA-t, de még nem ratifikálták a megállapodást – kötelezettségeket vállalt az együttműködés céljainak elérésével kapcsolatban. Így Lengyelország részvétele ebben a tervben már eldőlt. Továbbá, a ma feltett kérdés, hogy Lengyelország csatlakozását ehhez az új rendszerhez véglegesíteni kell-e, felváltja az a kérdést, hogy pontosan mikor kell ezt a csatlakozást véglegesíteni.

Kétségtelen, hogy a legjobb megoldások gyakran azok, amelyek már bizonyítottan működnek. Ha az egységes szabadalmi rendszer hosszabb távon hatékonynak és megbízhatónak bizonyul (az UPCA-szabályok első felülvizsgálatára a megállapodás hatálybalépésétől számított hét év elteltével kerül sor), akkor minden bizonnyal fokozatosan nőni fog az abban résztvevők száma. Figyelembe kell azonban venni, hogy az UPCA-hoz későn csatlakozó államoknak nemcsak az UPC már meglevő ítélkezési gyakorlatát kell elfogadniuk, hanem a bíróság megalapozott működési módjait is. Ezek folyamatosan fejlődni fognak a teljes egységes szabadalmi csomag szabályainak alkalmazási folyamata során, beleértve az időközben elfogadott végrehajtási jogi aktusokat is.

Ráadásul az új rendszerhez később csatlakozó államokra az „egységes hatás” kisebb mértékben terjed ki, mint a jelenlegi résztvevőkre. Ez abból a feltételezésből következik, hogy az egységes hatályú európai szabadalomnak különböző generációi vannak. E tekintetben várható, hogy ezekben az országokban a nemzeti szabadalmi bíróságok szerepe még mindig nagyobb lesz, mint az UPC-é, különösen figyelembe véve az átmeneti rendelkezések formáját és azt a tényt, hogy a körülményekhez képest a műszaki megoldások viszonylag nagyobb része a klasszikus európai szabadalommal védett lesz az új szerződő tagállamok területén.

Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy Lengyelország hiánya a rendszerben nem eredményezi azt, hogy az egységes szabadalmi csomagban elfogadott megoldások nem lesznek hatással az Európai Unió más országaiban üzleti tevékenységet folytató lengyel vállalkozókra. Amennyiben az egységes joghatással bíró európai szabadalmat megsértik, ahelyett, hogy Lengyelországban perelnék őket – ami akkor történne, ha ez az ország aláírná és ratifikálná az UPCA-t –, a jogosultak az UPC helyi részlegei előtt fognak perelni az Európai Unió más országaiban, ami nyilvánvalóan növeli az ilyen perek lefolytatásának költségeit. Ráadásul, ha ugyanazt a szabadalmat Lengyelországban kell érvényesíteni, a pereskedés megismétlődhet. Ekkor egy ilyen jogvitára egyszerre kerül sor a varsói szabadalmi bíróság és az UPC külföldi helyi részlege előtt.

A Lengyelországnak az UPCA-hoz való csatlakozásával kapcsolatos vita során bemutatott érvek közül különösen azokat emelték ki, amelyek arra mutattak rá, hogy az új rendszerhez való csatlakozás után megsokszorozódik az ebben az országban érvényes európai szabadal-

mak száma. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a szabadalmi jog jellege az innovációs tényezőre és az ahhoz kapcsolódó beruházások ösztönzésére korlátozódik. Úgy tűnik, hogy a szabadalmi oltalom szerepét és jelentőségét az új rendszer működésében élenjáró államok is így látják. Litvániának, Lettországnak vagy Bulgáriának – figyelembe véve például az EPO statisztikáit az ezekből az országokból származó szervezetek számára 2021-ben megadott európai szabadalmak számáról – több kétsége lehet e kérdéssel kapcsolatban, mint Lengyelországnak, bár nem fogalmazták meg azokat.

Végül a „várakozás” stratégiája, amely abban áll, hogy megfigyeljük, hogyan működik az új szabadalmi rendszer a gyakorlatban, és a későbbiekben csatlakozunk ehhez a rendszerhez, politikai jellegű kockázatokat is rejt magában. Néha előfordul, hogy a döntés meghozatalának elhalasztása a döntés tárgyát képező kérdés jelentőségének csökkenéséhez, vagy (szélsőséges esetben) annak a nyilvános vitában való teljes háttérbe szorulásához vezet. Az UPC elindításával kapcsolatos munkálatok dinamikus előrehaladását látva Írország most vissza kíván térni az UPCA ratifikálásáról szóló vitára. Ez jó példa, és megerősíti, hogy itt a megfelelő pillanat arra, hogy a még mindig bizonytalan államokban újraindítsuk a témával kapcsolatos megbeszéléseket.

Az egységes európai szabadalmi rendszer létrehozására irányuló munkálatok csaknem 50 évig tartottak. Az a várakozás, hogy az egységes szabadalmi csomagon alapuló rendszer mellett teljesen más rendszer fog kialakulni, legalábbis bizonyos mértékig idealista megközelítésnek tűnik. Mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy az UPCA nem példaértékű megoldás, de lehetővé teszi, hogy legalább néhány olyan kiindulási feltételt megvalósítsunk, amelyeket már jó ideje az európai gazdaság versenyképességének a világ más gazdaságaival szemben mért növelése szükségességével összefüggésben terjesztettek elő. Tehát valóban az a helyzet, hogy csak Európa konszolidációs folyamatának megfigyelése a szabadalmi oltalom kérdéseivel kapcsolatban nagyobb hasznot hozhat a rendszeren kívül állóknak, mint a rendszer alkotóinak? A fenti érveket figyelembe véve úgy tűnik, hogy a válasz egyelőre egyértelmű.

Ezeknek a különböző véleményeknek ki kell zárniuk egymást?

Mérsékelt szkepticizmus és korlátozott lelkesedés – ezekkel a kifejezésekkel lehet a legjobban jellemezni az egységes szabadalmi csomagban szereplő megoldásokkal kapcsolatos általános polémia két álláspontját. Bár ez sokkal hosszabb vita tárgyát képezi, két fontos kérdésben mindketten egyetértünk. Először is, Európának szüksége van a szabadalmi rendszer reformjára. Másodszor, a hatékony megoldások kidolgozásához csak egy olyan érdemi vita jelenthet jó kiindulópontot, amelyben különböző nézeteket mutatnak be. Ezért kívánjuk Európának, Lengyelországnak és olvasóinknak, hogy pontosan ilyen érdemi vitákat folytassanak ebben a kérdésben.

Dr. Palágyi Tivadar

Yolanda Wang és Jennifer Che: How Smart is a „Skilled Person in the Art”? (Mennyire okos egy „szakember”? Lexology, 2022. április 11.

Az alábbiakban azzal a kérdéssel foglalkozunk, mennyire okos egy „szakember” (a person skilled in the art).

Kezdjük egy találós kérdéssel: létezik-e olyan személy, aki elolvasott minden könyvet, minden folyóiratot, elvégzett minden ismert kísérletet, és ismeri a világ összes szabadalmi ügyét/perét?

A válasz?

Egy „a szakmában jártas személy” – a magyar szaknyelvben „szakember”.

Ezt a személyt „a szakmában jártas személy”-ként, „a szokásos szakértelemmel rendelkező személy”-ként, „avatott személy”-ként, „PHOSITA”-ként, „POS”-ként vagy egyszerűen „szakember”-ként ismerik. A szakember egy fiktív jogi személy, aki a szabadalmi törvényekben világszerte széles körben hivatkozási alapként szolgál a feltalálói tevékenység/nyilvánvalóság értékelésére. Ez a szakember a szabadalmi törvényekben is megjelenik az elégséges kitanítás meghatározásakor, és egyes jogrendszerekben a bitorlás értékelésénél.

Miként fentebb említettük, a „szakember” egy feltételezett személy, aki „jó” ismeretekkel és készségekkel rendelkezik egy szakmában, de lehet, hogy képtelen a kreativitásra. Más szavakkal, nem elég okos ahhoz, hogy zseni legyen, és nem elég tudatlan ahhoz, hogy laikus legyen. De mi a helyzet az intelligenciaszinttel? Vajon ez a szint az egyes joghatóságok szerint változik?

Íme egy összehasonlítás a „szakemberről” az Egyesült Államokban, Európában és Kínában.

USA

Az USA-ban a szakember „olyan hipotetikus személy, akiről feltételezhető, hogy a találmány időpontjában ismerte a vonatkozó szakterületet”. Ennek a személynek nem kell doktori szintű mérnöknek vagy tudósnak lennie, mert csak egy átlagos kreativitással rendelkező személy. Ez a hétköznapi kreatív személy képes több szabadalmat „mint egy kirakós játék darabjait” összekapcsolni, hogy új találmányt hozzon létre.

A szokásos szakértelem szintjének meghatározásakor figyelembe vehető tényezők lehetnek a következők: (A) a szakmában felmerülő problémák típusa; (B) az ilyen problémákra adott korábbi megoldások; (C) az újítások gyorsasága; (D) a technológia kifinomultsága; és (E) a területen tevékenykedő munkavállalók képzettségi szintje.

A szaktudás szintje változhat a kiszámítható területektől (villamos mérnökség) a kiszámíthatatlan területekig (biotechnológia), vagy a hagyományos iparágaktól (mezőgazdaság) a csúcstechnológiai iparágakig (távközlés).

A szabadalmi bejelentés benyújtása után közzétett hivatkozások továbbra is felhasználhatók a bejelentés időpontjában vagy annak közelében a szakember tudásszintjének bizonyítására.

Európa

Az Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH) vizsgálati irányelvei szerint a szakember „vélelmezhetően az érintett műszaki területen jártas szakember, aki átlagos ismeretekkel és képességekkel rendelkezik”, és „tisztában van azzal, hogy mi volt az adott időpontban a szakmában a közismert, általános tudás”.

A szakemberről azt is vélelmezik, hogy hozzáférhetett mindenhez, ami a „technika állása”, különösen a kutatási jelentésben hivatkozott dokumentumokhoz, és rendelkezett a szóban forgó műszaki területen szokásos rutinmunkához és kísérletezéshez szükséges eszközökkel és képességekkel.

A szakembertől elvárható, hogy a szomszédos és általános műszaki területeken vagy akár távoli műszaki területeken is keressen javaslatokat, ha erre késztetik. Bár a szakember azonos képességi szinttel rendelkezik a feltalálói tevékenység és a kielégítő kinyilvánítás megítéléséhez, a képességi szint a kiszámítható területektől a kiszámíthatatlan területekig változik.

Továbbá a szakember azon képességét, hogy a tanításokat egy adott probléma megoldása érdekében kombinálja, a tanítások száma (általában nem több kettőnél) és a tanítások műszaki területeinek hasonlósága korlátozza.

Kína

Kínában a szakember a bejelentési nap előtt ismeri a műszaki tudományok egészét/a technika állását azon a műszaki területen, amelyhez a találmány tartozik. Képes továbbá az összes hagyományos kísérleti módszer alkalmazására, alkotóképességgel azonban nem rendelkezik. Ugyanakkor képes átugrani egy másik műszaki területre, ha a műszaki probléma erre készteti. Így a kínai szakembernek a bejelentési nap előtt nincs szüksége közvetlen „tanításra” a technika korábbi szintjéről ahhoz, hogy megismerje a vonatkozó korábbi technika állását, az általános műszaki tudást, illetve a más műszaki területekről származó rutinszerű kísérleti eszközöket. Amíg a műszaki probléma motiválni képes, addig nincs szükség további tanításra.

A műszaki terület jellege nem befolyásolja a szakember tudásszintjét. Nem számít, hogy a terület gyorsan, lassan, kiszámíthatóan vagy kiszámíthatatlanul fejlődik-e; és az sem, hogy a jellegzetes szakember milyen végzettséggel rendelkezik. Egy gazdálkodó ugyanolyan okos és kreatív, mint egy PhD-fokozatú tudós, feltéve, hogy mindketten „a szakmában jártas személyek”.

Hogyan tekintenek az elbírálók a szakemberre?

A gyakorlatban a legtöbb szakember egyetért abban, hogy az ESZH „barátságos” a szabadalmi bejelentőkkel szemben a feltalálói tevékenység tekintetében. A nyilvánvaló kombinációkat kereső elbíráló számára meglehetősen korlátozó, ha valaki csak a legközelebbi technika jelenlegi állását kombinálhatja egy további hivatkozással (összesen kettővel). Mennyire más ez, mint az USA-ban, ahol 5-10 hivatkozást kombináló elutasítás nem ismeretlen! Aztán ott van Kína, ahol az elbíráló korlátlan számú hivatkozást kombinálhat, és aztán megkövetelheti, hogy a bejelentő meglepő adatokat nyújtson be az első pillantásra (*prima facie*) nyilvánvalóság esetének leküzdésére.

Bár az amerikai „szakember” rendelkezik bizonyos szintű „szokásos kreativitással”, az elbírálónak még mindig meg kell állapítania, hogy a technika állásához tartozó hivatkozások „kifejezetten vagy hallgatólagosan sugallják az igényelt találmányt”, azaz motivációt adnak a kombináláshoz, hogy megalapozzák a *prima facie* esetet.

Másrészt a kínai szakember inkább egy élő és lélegző szuperkönyvtárnak tűnik, amely képes ismerni az összes elérhető technika állását, és alkalmazni az összes rutinszerű kísérleti módszert bármilyen problémára, függetlenül a műszaki területtől. Nem követelmény, hogy a korábbi technika állásának vonatkozásai kifejezetten motiválják a kombinációt, bár úgy tűnik, hogy a közelmúltban frissített vizsgálati irányelvek a korábbi technika állása valamilyen „motivációjának” megkövetelése felé mozdulnak el annak elkerülése érdekében, hogy az elbírálók a reakció utólagos bölcsesség révén való ismeretét használják fel az elutasításhoz.

A közelmúltban bekövetkezett javulások ellenére a kínai szabadalmi bejelentőknek még mindig nehezebb dolguk van a szabadalmak igénypontjainak nyilvánvalóvá nyilvánításával szemben, ha az elbíráló rámutathat az „emberfeletti”, „mindentudó” szakemberre. Ezért erősen javasoljuk, hogy a lehető legtöbb alátámasztó adatot, különösen összehasonlító adatokat nyújtsanak be, hogy legyőzzék ezeket a Kínában „könnyen bizonyítható”, *prima facie* kézenfekvőségi eseteket. Kínában még mindig a meglepő eredmények uralkodnak, de a feltalálói tevékenység hiányára alapozott elutasító határozatok többségét le lehet küzdeni.

Dr. Palágyi Tivadar

James Bridle: Az emberi intelligencián túl. Állatok, növények, gépek: a földi értelem nyomában. Libri Kiadó, 2022; ISBN 9789634337386

Félelmetesen izgalmas és időszerű e téma! Ha hozzávesszük, hogy milyen ellentétek feszülnek az iparosított társadalmak és a bioszféra között, másrészt hogy már a mai látókörünk szerint is várhatóan milyen lehetőségek nyílnak meg, jók és rosszak, segítők és pusztítók, a mesterséges intelligencia fejlődésével, jó alappal mondható, hogy kevés fontosabb van ennél, már ha van egyáltalán.

„*Intelligencia*”: sokféle definíciónk van rá, ami azt jelenti, hogy általánosan elfogadott egy szál sincs. „Emberi intelligencia”: ha már voltunk szívesek azokat a fajokat befogadni főemlősöknek, amelyek külsőre a leginkább hasonlítanak hozzánk, összességében mely élőlényekről ismerjük el, hogy birtokában vannak valamiféle intelligenciának? A mesterséges intelligencia (MI) viszonylag egyszerűbb képlet, már ha nem követjük Stanisław Lem merész gondolatát, hogy az evolúció az embert használhatja olyan magasabbrendű intelligencia létrehozására, amilyenre maga nem volt képes. (Lymphater utolsó képlete, Kozmosz Könyvek, 1966). Ez esetben tekinthetjük azt úgy, hogy az ember a maga képére teremti – amíg a MI túl nem lép rajta! –, de mi van más fajokkal? Meddig megyünk el annak elismerésében, hogy rendelkeznek bizonyos intelligenciával, s hogyan hat vissza azok intelligenciájának bármilyen, esetleges elismerése „a teremtés koronája” egyedül és mindenek felett álló státusára? S miként hat vissza arra, ahogyan olyan fajokkal és azok egyedeivel bánunk, amelyeket a továbbiakban magunk is elismerünk intelligensnek? Hiszen a „Tervező” – legyen bár az az evolúció – már a legtöbbünk élethez való hozzáállását is erősen ambivalenssé tette: a törzsfejlődés húsevővé tett, ezzel ragadozóvá is, ám a mai húsevő emberek igen jelentős része lelkeleg képtelen lenne a saját kezével ölni. (Az emberek egymás közti háborúi, gyilkolászásai más lapra tartoznak.) Mi lesz, ha a nem is csak érző, hanem intelligens állatok lesznek a táplálékszerzés forrásai, s még inkább, ha elismerjük a növények hasonló voltát?

Bridle netán égbekiáltóan eretnek könyvet írt, és örüljön, hogy megússza a máglyát? Hiszen a felvetés – nem az emberi faj kizárólagos monopóliuma az intelligencia – szinte felér azzal, ahogyan anno eretneknek ítélt módon kiteszajtották a Földet a világmindenség középpontja státusából. Maga is beszél erről, a címlap pedig Jane Goodallt idézi: „Az olvasó átértékeli a viszonyát azokhoz a csodálatos életformákhoz, amelyekkel együtt élünk a Földön”. Ha ez megáll, akkor gördül a változás a fajok hierarchiáját illetően, s ki tudja, hol áll meg, s bennünket hogyan talál meg?

Bridle honlapjáról: Róla: „1980-ban született, író, művész, újságíró, a technológia szerepének kutatója.” Kissé részletesebben könyve bevezetésében: „Író és képzőművész vagyok, már sok éve kutatom a technológia és a hétköznapi élet viszonyát; azt, hogy milyen hatással vannak az emberek által készített tárgyak – különösen az olyan komplex eszközök, mint a

számítógép – a társadalomra, a politikára, és egyre inkább a környezetünkre is.” (Kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

Bridle idéz recenziókat e könyvről: „Egy mámorító, gyakran ámulatba ejtő áttekintés a több-mint-emberi világról szóló új felfedezésekről. Évmilliókon, kontinenseken és tudományágakon átívelve, *Bridle* kíváncsiságának és felfogóképességének hatóköre óriási” – *The New York Times*

„Könyvében *Bridle* új gondolkodásmódot alkotott a világunkról és létünkéről. Miként éljük majd életünket és változtatjuk világunkat, ha magunkévá tesszük e gondolkodást? Ha nem helyezzük magunkat mindenek középpontjába? Olvasd, kérlek, ezt a fontos könyvet. Olvasd kétszer. Beszélj róla. Mondd el mindenkinek, akit ismersz.” – *The Washington Post* (erre még bővebben visszatérünk.)

„*Bridle* arra bátorít, hogy tágítsuk értelmünk határait, mérlegeljük a feleslegessé tett intelligenciát, amely élénkíti a polipok és méhek életeterejét, csak úgy, mint az emberszabású majmokét és az elefántokét. Mi, emberek, nem vagyunk egyedülállóak abban, hogy van közösségi érzésünk, humorérzékünk, képességünk a csodálkozásra és tiszteletre a természet szépsége iránt. Legyetek készek átértékelni viszonyokat a bámulatos életformákhoz, amelyekkel osztozunk e bolygón. *Bámulatba ejtő, innovatív és gondolatébresztő – abszolút ajánlom ezt a könyvet.*” – *Dr. Jane Goodall, DBE*, a Jane Goodall Institute alapítója és az ENSZ békehírvivője.

„A növények, állatok intelligenciájának és a MI-nek ebben az áttekintésében *Bridle* szintézist alkot napjaink tudományos kutatásának impozáns köréből, s merít a hagyományos népi gondolkodásrendszerekből, valamint a nem nyugati tudományokból, amelyek már rég felismerték a gondolkodás nem emberi módjainak jelentőségét. A könyv magával ragadóan kiáll az értelem egyetemessége mellett, az előnyök mellett, amelyek annak elismerésével arathatók le, s kiemeli annak – az ökológiai összeomlás fölénk tornyosuló fenyegetése realitásából következő – sürgető szükségét, hogy ezt megtegyük. *Egy provokatív, rendkívül éleselmjű mérlegelése az értelem formáinak és azok jelentőségének közös jövőnkben.*” – *Kirkus Reviews* starred review (1933 óta működő könyvkritika magazin. A csillagos könyvismertetés a kiemelkedő vagy különösen jó minőségű könyvet jelöli.

„Az intelligencia emberközpontú fogalma háttérbe húzódik ebben a lenyűgöző áttekintésben. *E megvilágító erejű beszámoló új megvilágításban mutatja meg az olvasóknak a helyüket a világban.*” – *Publisher's Weekly*

„*Bridle* csodálatra méltó hozzájárulást tett a 'fajközi kor' (interspecies age) hajnalodásához azzal, hogy rávilágított, milyen türelem, képzelőerő és alázat kell az intelligencia más földi formáinak jobb megismeréséhez és védelméhez.” – *The Economist*

„Lehetetlen nem elragadtatást érezni *Bridle* jövővíziójától, amelyben *a digitális technológia új célt kap*, hogy összehétköztesse egy szemellenzős, a maga felsőbbrendűségében hívó emberi intelligencia felfogást az állatok és növények 'több mint emberi' adottságaival.” – *Morning Star*

S végül egy részletesebb ajánló Bridle oldaláról:

„Mit jelent intelligens lenni? Ez valami kizárólag emberi sajátosság, vagy osztozunk rajta más lényekkel? Az utóbbi években gyors előrehaladás ment végbe az MI terén, amely egyre inkább valami különösebbnek mutatkozik, mint ahogy valaha is gondoltuk. Ugyanakkor mindinkább ráébredünk, hogy vannak másfajta intelligenciák, amelyek mindig is velünk voltak, tudtunk nélkül. Ezek a másfajta lények állatok, növények és természetes rendszerek (különösen izgalmas komponens – Osman P.), amelyek körülvesznek bennünket, és lassanként megmutatják a maguk összetettségét és tudását – épp amikor az új technológiáink a kihalásuk előidézésével, és a miénkkel, fenyegetnek. Könyvében az író és művész Bridle a földi létezés elragadó, különös és sokféle módját vizsgálja. Mit tanulhatunk az intelligenciának és személyiségnek ezektől a másfajta formáitól, s hogyan változtathatjuk meg társadalmunkat, hogy igazságosabban éljünk együtt egymással és a nem emberi világgal? Görög bölcsektől a polipokig, erdőktől a műholdakig, Bridle radikálisan új történetet mond az ökológiáról, technológiáról és intelligenciáról. Amellett érvel, hogy ki kell terjesztenünk e fogalmak meghatározását, hogy jelentőségteljes és szabad viszonyt építsünk a nem emberivel, olyat, amely szolidaritásra és kognitív sokszínűségre támaszkodik. Sok van, amit meg kell tanulnunk, és sok világ, amelyet meg kell nyernünk.” (Ez az *Amazon ajánlója* is.)

Végezetül a *The Washington Post* kritikájából: „Ha azt tervezik, hogy elolvassák Bridle könyvét – és nem tudom eléggé ajánlani, hogy tegyék meg –, mérlegelhetik, hogy először egy támogató csoportot alakítanak. Az eszmék a könyvben oly nagyok, oly lenyűgözők és, igen, olyan szokatlanok, hogy szükségük lesz emberekre, akikkel beszélhetnek róluk. Legyenek meg ehhez, gyorsírók, barátok. És tegyék biztossá, hogy jó sok időt tudnak az olvasásának szentelni. Valószínűleg nem egyszer teszik majd – újból is el akarják majd olvasni. Ez a könyv próbára teszi Önöket.

Bridle nyitókérdése hozzánk: mit jelent intelligens lenni? Sok jellemzőt sorolunk az intelligencia meghatározásához. Ha arról beszélünk, hogy valami intelligens, jellemzően olyasvalamit értünk, ami azon a szinten és módon működik, ahogy magunk is. Hajlamosak vagyunk hinni, hogy az emberek az intelligencia egyedüli birtokosai. Ez az, ami elválaszt az „alacsonyabbrendű” lényektől. Ez az első akadály, amelyet venni kell: Bridle szilárdan kiáll amellett, hogy amit az intelligenciáról gondoltak, az eltérhet az egzakt igazságtól, amint az is, hogy ki intelligens. Nem az esetleg butábbakról van szó, sőt, most egyáltalán nem emberekről beszélünk. Bridle azt akarja, hogy mérlegeljük az állatok intelligenciáját. A növényekét. A gépeket. Ehhez nyitottaknak kell lennünk a „több mint emberi világ” eszméjére. Olyan világ ez, amelyben nem különítjük el magunkat a természettől. Nem úgy tekintünk a világra, mint ami tele van alsóbbrendű teremtményekkel. Bridle így szól: „A világot alanyok (subjects), nem pedig tárgyak (objects) alkotják. Minden valójában mindenki, és mindazoknak a lényeknek megvannak a maguk nézőpontjai, életformái, képviselete.”

Megismertet az „umwelt” fogalmával. Ennek fordítása környezet (a szó köznapi, másrészt ökológiai értelmében), az ő szóhasználatában viszont „egy bizonyos organizmus perspektívája: annak belső modellje a világról, amely a tudásából és az észleléseiből tevődik össze”. Állítja: „Alapvetően minden organizmus létrehozza a maga umweltjét, de folyamatosan át is formálja azt a világgal való találkozásaiában... Minden egyedi és összekuszált. S természetesen egy több-mint-emberi világban nem csak az organizmusoknak van meg a maguk umweltje – mindennek megvan.” – Nem rossz ötlet az a fentebb javasolt támogatócsoport. Jó adag filozófiai töprengésbe kerülhet ezt mélységében megérteni, s mérlegelni, mennyi lehet benne a valóság. Az eszmecsere jól segít az ilyen feldolgozásban – már azzal is, hogy tisztázza, finomítja a gondolatainkat, ha más számára igyekszünk világosan megfogalmazni azokat.

Bridle világosan kimondja, hogy „[i]ntelligencia... nem valami, amit tesztelni kell, hanem amit fel kell ismerni a sokféle formában, amelyeket felvehet. A feladat kitalálni, miként ismerhetünk rá, kerülhetünk kapcsolatba vele, vehetjük rá, hogy megnyilvánuljon. Ez a folyamat maga is bevonódás, hogy megnyitjuk magunkat a kommunikáció és a kölcsönhatás formáinak a több-mint-emberi világ teljességével. Ez magában foglalja, hogy változtatunk magunkon, a saját hozzáállásunkon és magatartásunkon, nem pedig a nem-emberi 'partnereink' állapotait változtatjuk.” *Bridle elmondja, hogy a növényeknek is megvan a maguk umweltje.* Mi több, állítja, hogy azok hallanak. Igen, jól olvasták. Azt is mondja, hogy képesek dolgokra emlékezni. „E rövid írásban csak azt mondhatom erről, bízzanak szavaimban: el fogják hinni neki. S azt is, ami mondanivalója van a gépekről és a MI-ről.” Az írás szerzője Brenna Maloney, a National Geographic Society egyik szerkesztő munkatársa.

Innentől Bridle nyitó gondolataiból

Bevezetőjében Bridle meglehetősen ambivalens, sőt gyanakvó érzéseket hangoztat a gazdasági tevékenységek, a modern technológiák és az MI tekintetében. Amit ott előad, az némi egyszerűsítéssel abban összegezzhető, hogy rút világot hozhat, ha az MI úgy viselkedik, mint a modern, kapitalista világunkat meghatározó erők és emberek. Egyelőre ez utóbbiaktól van mit tartanunk. A MI majd akkor lép ebben előtérbe, ha képes lesz az emberi korlátoktól megszabadulva maga fejleszteni a tudását és képességeit, és saját célokat kitűző öntudatra tesz szert.

„Valami mélyen gyökerező tévedés él bennünk azzal kapcsolatban, mire valók az eszközeink. Ez a felismerés lassan tudatosult bennem az elmúlt években, miközben figyeltem, hogyan használják fel az új technológiákat – különösképpen a legmodernebbeket és 'legintelligensebbeket' – az emberek örömeinek és biztonságának, sőt életének a tönkretételére. Nem vagyok egyedül ezzel a gondolattal. Már számtalan, széles körben folytatott kutatás vizsgálja, hányféle módon lehetnek ártalmasak ezek az elvileg intelligens eszközök, milyen formában szoríthatnak háttérbe minket és léphetnek a helyünkbe. A kérdést igyekeznek feltérképezni a számítástechnika területén dolgozó tudósok, programozók és csúcstechno-

lógiai vállalatok, valamint a mesterséges intelligenciát tanulmányozó elméletírók és filozófusok is.

A mesterséges intelligencia ellen szóló legerősebb figyelmeztetések valójában a legnagyobb támogatóitól érkeznek: a Szilícium-völgy milliárdosaitól, akik bármin átgázolva, csökönyösen hirdetik a technológiai determinizmus narratíváját. *A technológiai determinizmus szerint a technológia fejlődése megállíthatatlan.* És mivel a mesterséges intelligencia fejlődése ugyanolyan elkerülhetetlen, mint a számítógépeké, az interneté, ahogyan a teljes társadalom digitalizációja is, talán legjobb volna, ha sodródnánk az árral, lesz, ami lesz. Mégis, maga *Elon Musk*, a PayPal megálmodója, a Tesla és a SpaceX tulajdonosa is azt vallja, hogy *'a mesterséges intelligencia az emberiségre leselkedő legnagyobb egzisztenciális fenyegetés.'* (Muskról: Ashlee Vance: *Elon Musk – Tesla, SpaceX és a fantasztikus jövő feltalálása* – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2016/1. sz. – Osman P.) *Bill Gates*, a Microsoft alapítója pedig kijelentette, hogy *nem érti, az embereket miért nem aggasztja jobban a mesterséges intelligencia fejlődése.* Még a Google tulajdonában lévő, mesterséges intelligenciát fejlesztő cég, a DeepMind társalapítója, *Shane Legg* is így fogalmazott: *'Azt hiszem, az emberi faj valószínűleg ki fog halni, és ebben szerepet játszik majd a technológia is.'* Nem az olajról beszélt, hanem a mesterséges intelligenciáról.

Quo vadis, Domine? „Az elmúlt néhány évben több konferencián is előadtam az új technológia társadalmi hatásairól, és panelbeszélgetéseken is részt vettem, ezért néha megkérdezik tőlem, mikor jelenik meg a 'valódi' mesterséges intelligencia – ez alatt a szuperintelligens gépeket értik, amelyek képesek meghaladni az emberi képességeket, és helyettesíteni tudnak minket. Erre a kérdésre azt szoktam válaszolni: *már megjelent. A nagyvállalatok képében.*” Ennek megrázó erejű kifejtésével folytatja – aki utál szorongani, aligha találja megnyugtatónak, s joggal. Egy részlet belőle, amely átvezet a programhoz:

„A vállalatok legtöbbször emberi lényeket használnak érzékelőnek és effektornak; logisztikai és kommunikációs hálózatokat üzemeltetnek, arbitrázsügyleteket folytatnak a munkaerő- és a pénzügyi piacon, és a változó input és kontextus alapján újraszámítják a helyszínek, jutalmak és ösztönzők értékét. Döntő fontosságú jellemzőjük, hogy *nem empatikusak, nem lojálisak*, és nehéz – ha nem is lehetetlen – elpusztítani őket. Charles Stross sci-fi-író szerint *a jelenlegi, vállalati irányítás alatt álló kor egy földönkívüli megszállás utáni állapothoz hasonlít.* A vállalatoknak nem ugyanazok a prioritásaik, mint nekünk. *Egy olyan globális államban élünk, amelyet úgy szerveztek meg, hogy nem emberi létezők előnyét és nem emberi céljait szolgálja.* Ebből a komor értékelésből azt szűrtem le, hogy a mesterséges intelligenciával – ennél fogva a sajátunk mintájára elképzelt, általánosságban vett intelligenciával – kapcsolatos koncepciónk alapvetően hibás és korlátozott. Kiderül belőle, hogy *amikor a mesterséges intelligenciáról beszélünk, legtöbbször erről a fajta vállalati intelligenciáról beszélünk, figyelmen kívül hagyva minden más lehetséges formát, amiben a mesterséges – és bármilyen más – intelligencia megnyilvánulhat.*”

Út a kiúthoz: Bridle vázolja, hogy mindaz, amit a világban látunk, hallunk, tapasztalunk, a profitorientált, kizsákmányoló képet erősíti a MI alkalmazásáról „úgyhogy végül ez dominálja azt, hogy mit gondolunk a mesterséges intelligenciáról. Úgy látszik, képtelenek vagyunk bármilyen más formában elképzelni az intelligenciát – és ez nem csupán arra kárhoztat minket, hogy ezzel a képpel éljünk együtt, hanem arra is, hogy ezt ismételjük és testesítsük meg, mindannyiunk és a bolygó kárára. Sok tekintetben mi magunk is egyre jobban hasonlítunk ezekhez az elképzelt gépekhez, és *e tény már jelenleg is mélységesen negatív hatást gyakorol az egymással és a tágabb világgal való kapcsolatainkra.*

Ha meg akarjuk változtatni ezen kapcsolataink jellegét, egyik módszerünk tehát az lehet, ha megváltoztatjuk az intelligenciáról alkotott képünket: azt, hogy hogyan működik a világ, és azt, hogy kinek a birtokában van. Azon a szűk értelmezésen túl, amelyet a techvállalatok nagy része és az ember egyedülállóságát hangsúlyozó alapelv (miszerint az emberi intelligencia egyedi és az összes többinél nagyszerűbb) propagál, rengeteg más megközelítése is létezik az intelligenciáról való gondolkodásnak és magának az intelligencia gyakorlásának. E könyv célja, hogy megkezdje az intelligencia újraértelmezését: kitekintsen a saját magunk és a teremtményeink jelentette horizonton túlra, és megpillantson egy másik vagy több, különféle intelligenciát, olyanokat, amelyek mindig itt voltak velünk, az orrunk előtt egész idő alatt – és számos szempontból megelőzték minket. Eközben talán azt is megváltoztathatjuk, ahogyan a világról gondolkodunk, és utat mutathatunk egy új, kevésbé kizsákmányoló, romboló, kevésbé egyenlőtlen, igazságosabb, barátságosabb, gyógyító jövő felé.

Az úton nem leszünk egyedül. Az elmúlt néhány évtizedben már megindult a folyamat *e felé az új kép felé.* Az intelligencia újfajta megközelítési módja egyfelől a biológiából és a viselkedéstudományból táplálkozik, másfelől abból, hogy egyre elfogadottabbá válnak és egyre jobban beépülnek a köztudatba az őslakos népek hagyományai és a nyugati gondolkodásmódtól eltérő tudásrendszerek, és *ez az újfajta intelligenciakép verseng a céltudatosság és a kapzsiság narratíváival.* Ami pedig ennél is jelentősebb jelenlegi mondandónk szempontjából, az az, hogy megkérdőjelezi azt az elképzelést, miszerint az intelligencia kizárólag vagy akár főként 'emberi' jelenség.”

„E könyv központi témája az, hogyan alakítsunk ki újfajta kapcsolatot a nem emberi intelligenciával. Egy *tágabb és mélyebb felismerésből indul ki:* abból az egyre inkább nyilvánvaló és egyre sürgetőbb tényből, hogy *milyen szoros szálakkal kötődünk ahhoz a világhoz, amely az emberen túli, több mint emberi.* A következőkben megvizsgáljuk *e kifejezés teljes jelentését és a hatásait* ránk, az általunk használt technológiákra, valamint mindazzal és mindazokkal való kapcsolatunkra, amivel és akikkel osztozunk a bolygón. Ez a vállalkozás egyszerre sürgetően fontos és rendkívül érdekes. Ha behatóan akarunk foglalkozni a bolygó nagyszabású kizsákmányolásával és egyre növekvő tehetetlenségünkkel a számítástechnika óriási hatalmával szemben, akkor valahogyan össze kell egyeztetnünk a technológiai tudásunkat és az ember egyediségébe vetett hitünket valamiféle földi érzékenységgel és az arra való figyelemmel, hogy minden mindennel összekapcsolódik. Meg kell tanulnunk együttélni

a világgal, ahelyett, hogy arra törnénk, uralkodjunk felette. Röviden: *fel kell fedeznünk a technológia ökológiáját.*” – Sorsdöntő jelentőségű itt világosan látni, hogy nem a számítástechnika maga a fenyegető, nem annak hatalma tornyosul mind nyomasztóbban fölénk, hanem azoké a gazdasági alakulatoké, amelyek a számítástechnikát a maguk rendeltetése, céljai szerint használják, és annak érdekében fejlesztik. Messze nem is csak a számítástechnika ilyen, hiszen ott van mellette az informatika, az automatizálás, és sorolhatnánk. *A mai piacgazdaságban mindezek csak eszközök, amelyeket a gazdaság és a technológia kölcsönhatásban működő evolúciója úgy hoz létre, ahogy az élővilágban kiemelkedtek a csúcsragadozó fajok.* Milton Friedman tüpontos, a lényeg nyers őszinteségű összegzését adó tétele, hogy „the business of the business is business”, azaz a profitorientált cégek rendeltetése a profitszerzés, a működésük ezt szolgálja. Ezt persze egyikük sem teszi ki sem a zászlajára, sem a küldetésnyilatkozatába, ettől azonban még így van. Sokat beszélnek a magasztosnál magasztosabb célokról, roppant nagy kelete van egyebek közt a társadalmi felelősségvállalás és a környezettudatosság felmutatásának, s hasonló vitathatatlanul nemes célokénak, ám ha a cég rosszul teljesít a gazdálkodási mutatói szerint – akár a mérlege szerinti profitja kedvezőtlen alakulását, akár a mai gazdaság egyik legfontosabb cégmutatója, a „részvényesi érték” alakulását tekintve – azt könyörtelenül és rendszerint azonnal megtorolják a profitjában érdekeltek. Ezt pontosan tudja a cégek stratégiai és operatív vezetése is, s e szerint irányít. Ez is meghatározó eleme a technológia ökológiájának, amelyben a vállalati magatartás alakításában semmi sem érhet fel azzal, hogy még több profitot szerezni, és elkerülni mindent, ami ezt ronthatja.

„Az ökológiai gondolkodásmód talán legrövidebb, egyszersmind legjobban hangzó leírását” így idézi Bridle: *„Ha bármit önmagában akarnánk kiemelni, azzal szembesülünk, hogy össze van kötve az univerzum minden más létezőjével.”* És „[a]z ökológia ezeket a kapcsolódásokat vizsgálja: azokat az eltéphetetlen szálakat, amelyek mindent összekötnek minden-nel. Alapvetően ezek a kapcsolódások nemcsak az élőlényekre terjednek ki, hanem a dolgokra is. Idővel minden diszciplína felismeri a saját ökológiáját, amikor feltartóztathatatlanul el-éri azt a pontot, amikor a szűkebb tárgyra specializált kutatások után a tágabb értelemben vett világ kérdéseivel is foglalkozni kezd. Miközben a látókörünk szélesedik, előbb-utóbb felfedezzük, hogy valóban minden mindennel összefügg – és értelmet találunk ezekben a kölcsönös kapcsolódásokban. *E könyv nagy részében ezzel a konkrét ökológiai gondolattal fogunk foglalkozni: azzal, hogy ami igazán számít, az inkább a kapcsolódásokban, semmint a dolgokban magukban rejlik – azaz a lényeg köztünk, és nem bennünk van.*

A technológia az utolsó tudományág, amely felismerte a saját ökológiáját. (‘Tudományág’?? – Osman P.) A technológia története leginkább arról a szándékos vakságról mesél, amely-lyel a saját tevékenysége kontextusát, cselekvési képességét és következményeit szemléli. (A ‘technológia’ nem vizsgálódik, a cégek és tulajdonosaik teszik azt, érdekeik szerint. Nem vakok, csak érdektelenek lehetnek a mondottakban – Osman P.) *Ebben a könyvben a csúcs-technológiára koncentrálok, különösen arra a változatára, amelyet a második világháború*

óta eltelt évtizedekben fejlesztettek ki: az információtechnológia, a számítógépek, a digitális kommunikáció és a számítástechnika tudományára és gyakorlatára. (Ez így inog. Nincs 'a csúcstechnológia', sokkal inkább dinamikusán változik, mik működnek éppen csúcstechnológiákként a gazdaságban és az életet támogató szolgáltatásokban – pl. egészségügy. Bridle itt nem említi pl. a géntechnológiákat, az anyagtechnológiák élvonalát, a nanotechnológiákat. Csúcstechnológiák úgy születnek és szorulnak később vissza, ahogy a tudomány állása és az abból kirobbanó, meghatározó jelentőségű lehetőségeket teremtő új innovációk ezt alakítják – Osman P.) Ám mivel az ökológiai kapcsolódások is érdekelnek minket, *érintjük majd az ezt megelőző ipari technológiákat is*: a gőzgépeket, a pamutszövő gyárakat, a sugárhajtóműveket, a sűrített levegővel működő utcai órákat vagy a távirókábeleket. Még az újkőkorszakban megszólaltatott furulyák, a rugós szerkezettel működő automaták és az ókori görög 'új média' is szóba kerül."

„Mélyebb szinten foglalkozom azzal, *hogyan gondolkodunk a technológiáinkról és arról, hogyan élünk velük*: hogyan mérlegeljük a szerepüket és a hatásukat, a jelentésüket, és milyen metaforákban gondolkodunk róluk, a velük folytatott dialógusról és a környező világgal való kapcsolatokról. Ezenfelül törekszem alaposan megvizsgálni, mik a különbségek a technológia ezen típusai és szintjei, valamint a technológia, az emberi mesterségek és az univerzum további része közt. Mert igen mély és régi paradoxon, hogy a technológiának nagyon sok időbe telt felismerni és elismerni – vagy másképp fogalmazva: felfedezni önmagában – az ökológiát.” – Ez így ismét azt sugallja, mintha a technológia tudatos cselekvő lenne – s ezt általános érvénnyel, nem pedig a MI egy majdani, esetleges szintjére mondja. Ám a „mi számít technológiának?” felvetésre ezt írja: „Nekem a sci-fi-szerző, Ursula K. Le Guin definíciója tetszik a leginkább: 'A technológia az emberek és az anyagi világ közti aktív kapcsolódási pont'”, márpedig bármit is jelentsen itt az „aktív”, a technológia nem képes gondolkodni, sem önmagáról, sem a világban betöltött szerepéről. Ezt azok a szervezetek, bizonyos értelemben szuperintelligenciák teszik, amelyek létrehozzák, felhasználják, fejlesztik. A technológiák ökológiájáról is az ember-társadalom-cégek háromszögben folyhat gondolkodás és döntéshozatal, az uralkodó érdekeknek és erőviszonyoknak megfelelően.

A gondolatmenet következő stációiról: „Úgy kezdjük egy ilyen ökológia megalkotását, hogy megvizsgáljuk a gondolkodásmódunkba rögzült feltételezéseket és előítéleteket, amelyek ennek következtében a mindennap használt eszközeinkbe is olyan mélyen beépültek, hogy ritkán jut eszünkbe megkérdőjelezni őket. Ahogy látni fogjuk, valójában számos módja létezik az intelligencia művelésének – az intelligencia ugyanis aktív folyamat, nem csupán egy mentális képesség. (Ezen is lehet elgondolkodni! – Osman P.) Ha újragondoljuk az intelligenciáról és az arról alkotott elképzeléseinket, milyen formákban jelenik meg más élőlényekben, azzal *elkezdjük lebontani azokat az akadályokat és hamis hierarchiákat, amelyek elválasztanak minket a világon élő egyéb fajoktól*. És ha ez megtörténik, olyan *újfajta kapcsolatokat alakíthatunk ki velük*, amelyek egymás kölcsönös elismerésén és az egymás

íránti tiszteleten alapulnak.” – „Újfajta kapcsolatok” – ha másként tekintünk az egyéb fajokra, másként kezeljük-e a természeti erőforrások lerablását, amelyek az ő életüket jelentik? Ehhez alapvető változások kellenek az érdekérvényesítésben. S vajon mit jelenthet itt a „kölcsonösség” olyan fajokkal, amelyek talán akár sokkal intelligensebbek is, mint azt előítéletesen vagy tudatlanul gondoljuk, de aligha gondolkodnak olyan szinten, ami a kölcsönösséghez kell. Mit jelent itt a „tisztelet”? Ha el is fogadjuk, hogy az nemcsak az emberi kapcsolatok sajátja, hanem valami hasonló jelenik meg egyes, a mai nézőpontunk szerint is magasan fejlett intelligenciával bíró fajoknál – pl. elefántok, emberszabású majmok –, miként várhatjuk és milyen körben, hogy ezekben az új kapcsolatokban ezek az új „partnereink” képesek lesznek viszonzni a tiszteletet? Különösen izgalmas ehhez, hogy *Bridle egy egész fejezetet szentel a szolidaritás kérdéskörének*. Ebből csak pár gondolatot hozunk ide: „Az állatok gyakorlatiasan politizálnak: a hétköznapi életükben számtalanféle konszenzus-építési és közösségi döntéshozási mechanizmust alkalmaznak. az állatvilágban [az érdek-konfliktus] problémára ritkán vagy talán soha nem a despotizmus a válasz: nemigen fordul elő, hogy a csapat egy domináns tagját kezdenék vakon követni. Sokkal gyakrabban jutnak döntésre demokratikus folyamat során.” Szól a gímszarvasok és a bölények döntéshozatali szavazási módjáról, majd „[a] madaraknál és rovaroknál is megfigyelték a komplex döntéshozó folyamatokat.” És „[a]z egyenlőség – az a fajta diverz, megosztott politikai gyakorlat, amely mellett az előző fejezetben letettük a voksunkat – talán legszemléletesebb példája a mézelő méh.”

„Ezek után azt fogom megvizsgálni, hogy a nyelv, a legnagyobb felidézőképességű emberi készség hogyan emelkedett ki a világ közvetlen megtapasztalásából. Amellett fogok érvelni, hogy talán a nyelv kifejlődése óta a modern kori, hálózatba rendezett, számítógépes technológiák jelentik a legteljesebb kísérletünket arra, hogy közelebb kerüljünk a természethez, még ha rendkívül gondatlanul és csupán tudat alatt tesszük is ezt. Ha meg akarjuk változtatni a világhoz fűződő kapcsolatunkat, el kell fogadnunk ezt, aztán körültekintőbben és tudatosan újra neki kell látnunk a feladatnak. Ez a feladat a legelső lépés, ha szeretnénk összhangba hozni az óriási, istenszerű hatalmat és a technológiánk anyagi követelményeit a jelenlegi helyzettel.” – Sorsunk áll vagy bukik azon, hogy jól értsük a világformáló tényezőket. A technológiának nincs hatalma, képességei vannak. Hatalmuk azoknak a társadalmi-gazdasági szereplőknek van, amelyek felhasználják ezeket a ma gyorsan növekvő képességeket. A hatalmat pedig mindig saját érdekek érvényesítésére használják – mi kényszerítheti őket bármilyen, ettől eltérő összehangolásra?

S ha már a hatalomról: „Ha nem akarunk magányosan és nyomorultan élni a föld felszínén [előzőleg Bridle a technológiák környezetpusztító hatásairól szól], *technológiai társadalmunk minden aspektusát át kell gondolnunk*, köztük azokat az elképzeléseket is, amelyekre alapoztuk – mégpedig *minél gyorsabban*. Az előttünk álló feladat nem annyira az, hogy vadonatúj változást idézzünk elő magunkban, sokkal inkább az, hogy felismerjük – pontosabban újra felismerjük, megértsük és újragondoljuk – a világban elfoglalt helyünket.”

– De mit ér bármi felismerés, ha azok az erők, amelyeknek megvan a hatalma a szükséges változtatáshoz, nem eléggé érdekeltek abban, vagy nem képesek megbirkózni az irányváltás nehézségeivel, beleértve a széttartó érdekek összehangolását, különös tekintettel a profitérdekekre?

A technológia vagy inkább az eljövendő technológia cselekvési képességéről és személyiségéről is szólni fogok e kötetben: arról a megjósolható pillanatról, amikor a gépeink önellátóvá, öntudatosná, sőt talán önirányítóvá válnak. (Ha önellátó és öntudatos, akkor kétségtávolan igényelni fogják az önirányítás képességét, s előbb-utóbb a szabadság eszméjéhez és igényéhez is eljutnak – Osman P.) Ám ez a pillanat sem jelenti, hogy levethetnénk magunkról a felelősséget, és elkerülhetnénk, hogy a saját attitűdünket és viselkedésünket megváltoztassuk. Ellenkezőleg, ha fontolóra vesszük a technológia cselekvési képességét, azzal egyúttal alkalmunk nyílik arra is, hogy komolyan és tényszerűen végiggondoljuk, hogyan biztosíthatnánk a bolygó lakói, emberek, élőlények és *gépek* (?? – Osman P.) számára igazságosabb és egyenlőbb körülményeket. A technológia e pillanatban még a saját kezünkben van, ami azt jelenti, hogy képesek vagyunk megjavítani, helyreállítani és regenerálni a világhoz fűződő kusza és bonyolult kapcsolatát és azt, hogy milyen hatást gyakorol rá. – Mérget erre ne vegyünk! Ha egy technológia elegendően nagy hasznára lehet kellően erős társadalmi-gazdasági szereplőknek, azt nem hagyják kiaknázatlanul. Voltunk-e valaha is feltétlen urai a technológiáink, ill. az azokat megtestesítő eszközök, árucikkek és a világ közötti kapcsolatnak – mert annyi bizonyos, hogy már rég nem vagyunk.

„A gépek, amelyeket ma alkotunk, egy napon valamilyen tagadhatatlanul saját formában önálló életre is kelhetnek, amely létforma jobban fog hasonlítani ahhoz, amit mi életnek nevezünk. Ha azonban arra várunk, hogy ez megtörténjen, akkor nem vesszük észre az *emberen túli világra jellemző személyiség* következményeit. Hiszen máris élnek, máris szubjektumok, és ez fontos következményekkel jár ránk és a bolygónkra nézve. (Élnek? Vajon van-e élet az önreprodukció, a fajfenntartás képessége nélkül? Alighanem szerencsénkre, a gépeink erre még nem képesek. Szubjektumok? Lehet-e szubjektum az önreflexió képessége nélkül? Persze önreflexió sincs valamilyen tudat nélkül, s csak remélhetjük, hogy még hosszú az út, amíg odáig eljuthatnak. Az emberiség még önmagával is folyamatos ketrecharcot vív a Föld adta élettérben – mi lesz, ha a tudatra ébredt gépekkel is osztoznia kell rajta? Hiszen önreflexió valóban ráébresztheti őket helyzetük alávetett voltára – Osman P.)

A sokszor Marshall McLuhannek tulajdonított (ám valószínűleg inkább Winston Churchilltől származó) szavak szerint: 'Mi formáljuk az eszközeinket, és ezáltal az eszközeink is formálnak minket.' (McLuhan filozófus, a modern média egyik alapvető jelentőségű teoretikusa, aki megalkotta egyebek közt a Gutenberg-galaxis és a globális falu fogalmát, és megjósolta a világhálót csaknem 30 évvel annak létrejötte előtt – Osman P.) *Mi vagyunk az eszközeink technológiája: ők alakítanak és formálnak minket.* (Vajon milyen filozófia szerint áll ez meg? Nem az-e a pontos diagnózis, hogy valójában – ma még! – mi formáljuk magunkat és egymást, az eszközeink adta lehetőségekkel élve és visszaélve? Ismétcsak: a formálás

szándéka mögött tudat áll, s Ridley sem állítja, hogy eszközeink már bírnának olyannal – Osman P.) Eszközeinknek cselekvési képességük van, emiatt az emberen túli világnak is részei. (Valóban? Ez érdekes kérdés. Valamilyen cselekvési képessége kétségkívül minden élőlénynek van, de hol találkozunk élettelen létező ilyen adottságával? – Osman P.). *Ez a megállapítás teszi lehetővé, hogy elvégezzük a technológiai ökológia kulcsfontosságú feladatát: újraintegráljuk a fejlett emberi mesterségeket a természetbe, amelyből kifejlődtek.*” – Vajon nem kívánczik-e ide az a pontosítás, hogy „a fejlett emberi mesterségeknek” legalább a zöme a társadalomból és az azt eltartó gazdaság technológiai szükségleteiből fejlődött ki? Ezeket milyen lemondások árán lehetne – ha egyáltalán – újraintegrálni a természetbe? Ha akárcsak olyan, többszörösen is kritikus jelentőségű tevékenységeket nézünk, mint pl. a mobilitás, az energiatermelés és -elosztás, vagy épp az emberiség élelmiszerellátása?

„Végezetül, a könyvnek még egy további célja van. Figyelembe véve, hogy mi, emberek és a dolgok, amelyeket készítünk, elválaszthatatlanul össze vagyunk kötve az emberen túli világgal, és azt, hogy ha újra akarjuk gondolni az ahhoz a világhoz fűződő kapcsolatunkat, el kell ismernünk a létezését és a cselekvési képességét, akkor azon is el kell tűnődnünk egy kicsit, hogy milyen formát lehetne adni ennek a kapcsolatnak. Egyrészt egyszerűen csak foglalkozunk vele: folyamatosan figyeljük az összekapcsolódás jelentését és hatását. Ami ezen kívül van, sajnos nem más, mint politika: a vita, a döntéshozatal, a hatalmi és státuszviszonyok súlyos, kemény részletei. És úgy hiszem, ez az a pont, ahol a számítástechnika világa kulcsfontosságú hozzájárulással támogathatja az emberen túli közösségünket, valami olyannal, ami idővel igazolhatja, miért van helye a számítástechnikának ebben a közösségben, már ha szükséges ezt egyáltalán igazolni. (A számítástechnika, mint önálló szereplője a közösségnek? Ez egyrészt azt jelentené, hogy a számítástechnika önálló identitásként áll elénk – de mi is az, miben áll és melyek identitásának a határai? A számítástechnika műszaki tevékenységek halmaza, amelyet cégek, azokon belül pedig – egyelőre, legalábbis az irányító szerepekörökben – emberek végeznek. Miként osztoznának ezen az identitáson? Továbbá, miért csak a számítástechnika, más, hasonlóan kulcsszerepet játszó csúcstechnológiai ágazatok miért nem? Milyen csúszós pályára, és milyen feszültségekhez vezethet ez? – Osman P.)

A számítástechnika végtelen komplexitása, amelyet az anyagi világ alapján képzeltünk el vagy álmodtunk meg, és a gépek alakjában valósítottunk meg, sokat taníthat arról, milyen viszonyok állhatnak fenn köztünk. *Erről készülök szólni a könyv utolsó részében:* a gépekről, amelyek a méhekkal, a szent folyókkal, a rabságban tartott elefántokkal és a rulettkerekekkel együtt talán elvezethetnek minket a jelenleginél igazságosabb, méltányosabb, emberen túli politikához.” – Egyáltalán nem ironizálásként, sokkal inkább a témakör dimenzióinak egy apró szondázásaként: egyik végén a szinte végtelenül, de legalábbis majdhogynem felmérhetetlenül nagy: a számítástechnika, amelyről bármilyen mennyiségi mutatót csak a segítségével kaphatunk, akár az összetettségét, akár a volumeneit vizsgáljuk. A másik végén legyen most épp a rulettkerék – de ha az is szubjektum, úgy vajon a benne kóválygó apró golyóval az-e, vagy netán maga a golyó is további szubjektum? Hogyan lehet ilyen széles határok

közt érvényes „emberen túli politikát” alkotni, s még inkább, miként lehetne azt a világnak a maguk körében tényleges hatalommal rendelkező szereplőivel, olykor szükségképp ellenükre is, érvényre juttatni? Mai berendezkedésünkkel, ezeknek a szereplőknek a sora a saját állatai, növényei és eszközei, tárgyai felett hatalommal bíró embertől az államokig és az óriásvállalatokig ível.

A sokat ígérő fejezetcímek: Bevezetés: Az emberen túl – több mint emberi / Másképp gondolkodni / Az erdő világhálója / Láss a bolygó szemével / Beszélgetés idegenekkel / Nem bináris gépek / A véletlen működése / Szolidaritás / Az állatok internete / Utószó: A fémfarmon (nagyteljesítményű „fémányász” növényekről).

Bridle gondolatmeneteit, felvetéseit és állításait mérlegelve jó mindig szem előtt tartanunk: a természetben minden lehetséges, amit annak alapvető törvényei nem zárnak ki, mi magunk pedig még csak a folyamatában járunk e törvények megismerésének. A kellő óvatossághoz jusson eszünkbe a híres történet: „1867-ben az érettségi előtt álló Max Planck fizikaprofesszora, Philip von Jolly azzal a megjegyzéssel hűtötte [tanítványa] elméleti fizika iránti érdeklődését, hogy 'ebben a tudományágban már szinte mindent felfedeztek, és már csak néhány jelentéktelen lyukat kell betömni' – az időben sok fizikus gondolta így.” (http://mesterandras.hu/wp-content/uploads/2020/03/Modern_fizika_szuletese2020_03_17.pdf) Tudásunk tökéletlenségére általánosítva pedig megáll „a nagy Hamlet-sejtés”: „Több dolgok vannak földön és egen, mintsem bölcselmünk álmodni képes.” A tudományok új felfedezései ezt rendre igazolják, ha pedig számításba vesszük, hogy a technológiák fejlődésének korunkbeli exponenciális gyorsulásával nyilvánvalóan együtt nő a tudományok megismerő képessége, e tétel beláthatatlan – és nagy valószínűséggel mai gondolkodásunkkal felfoghatatlan távlatok felé mutat.

Visszaidézzük a The Washington Post kritikájából: „Ez a könyv próbára teszi Önöket.” Való igaz, de gondoljunk az imént idézettekre, s ahol a képzelőerőnk cserben hagy, a józan-nak gondolt ítéletünk lázadozik, őrizzük meg nyitottságunkat.

Dr. Osman Péter

Merlin Sheldrake: Az élet szövedéke. Miként építik fel világunkat és hatnak ránk a gombák?
Park Könyvkiadó, 2022; ISBN 9789633556948

„Minden, a természet bensőségeiből megismerése felé tett lépéssel újabb labirintusok bejáratához érünk.” – Alexander von Humboldt
 „Ma már egyetlen élőlényt sem lehet – az embert is beleértve – a vele egy testben élő mikrobiális közösségektől elkülönítve elképzelni. A testünk, mint minden más élőlényé, lakóhely. Az élet egymásba ágyazott biomok sorozata.”
 „Sok szempontból akár azt is mondhatnánk, hogy az élesztők házasítottak bennünket.”
 (Forrásmegadás nélküli idézetek a könyvből, kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

Vigyázat! Ez az a fajta könyv, amely ahogy olvasni kezdjük, megfog, és nem ereszt! Van egy ország a Földön, amelynek sokszínűsége és alkotóinak számtalan képessége, sajátossága, életvitele messze meghaladja a fantasy regényeket. Nem a földrajzi atlaszban található, hanem az élőlények rendszertanában. Ez a gombák országa. Róluk, és az élővilágban betöltött szerepükről, az élet szinte minden területével folytatott kapcsolataikról szól a könyv. Felkavaró élményt nyújt: milyen meghökkentően összetett és kifinomult a gombák világa, és a legtöbbünk milyen keveset tud róla. Megkapóan izgalmas, mennyi célszerűség, finom és hatékony praktikák, rugalmas alkalmazkodási képességek látszanak megmutatkozni, amelyekről nehéz elképzelni, hogy a vakon próbálkozó evolúció mesterművei lennének, és mindezt olyan élőlények hozzák, amelyeket a legegyszerűbbek közül valóknak gondolunk.

Legegyszerűbbek? E könyv vég nélkül sorakozó meglepetésekkel szolgál róluk. Sokuk olyan dolgokra képes, amelyeket csak igen fejlett életformáktól várnánk – egy s más igazából csak a „teremtés koronájától”. Tudjuk, hogy sokuk mikroszkopikus méretű, ám azt a legtöbbünk csak innen, hogy „egyes példányaik a világ legnagyobb élőlényei közé tartoznak. A jelenlegi, Oregonban élő csúcstartó több száz tonnát nyom, tíz négyzetkilométeren terül el, a korát pedig kétezer és nyolcezer év közöttire becsülik. Valószínűleg bőven akadnak nála jóval nagyobb és idősebb példányok is, csak még nem fedezték fel őket.” És „[a] Föld legdrágább eseményei közül jó néhány a gombák tevékenységének eredménye volt – és ma is az.” S csak egy intellektuális csemege e könyv dúsan terített asztalán, hogy a gombák milyen, „magasabb rendű” élőlényektől is elképzelhetetlen feladatmegoldásra képesek. Egy élőlény, amelynek semmiféle, mérlegeléshez vagy döntéshozatalhoz szükséges, számunkra felismerhető szerve sincs, de „kereskedelmi mérleg” alapján működik együtt más élőlényekkel! (Erre visszatérünk.) És ki hallott már ragadozó gombákról? „Az érzékelés leglenyűgözőbb teljesítményei közé tartoznak a fonálférgeket csapdába ejtő és elfogyasztó ragadozó gombák ’mutatványai’. Világszerte sok száz féregvadász gombafaj ismert.” Egnémely, itt megismerhető technikáikkal túltesznek a horrorfilmek rémisztő képein! (Erre is.)

Bizonyos rovarokról tudjuk, hogy közösségeik mintegy szuperorganizmusként működnek. Sheldrake a gombákra a „hálózatalapú élőlény” minősítést használja, és a leírtak azt

mutatják, hogy bizonyos gombák igencsak fejlett *szuperorganizmust* alkotnak – érdekes megállapítások szólnak ennek mikéntjéről.

Sheldrake honlapjáról: Biológus, író, szónok. Szakmai háttere: növénytudományok, mikrobiológia, ökológia, tudománytörténet és -filozófia. A Cambridge University-n szerzett PhD-fokozatot trópusi ökológiából. Szellemes mottója e könyvéhez: Hálával a gombáknak, amelyektől tanultam.

Könyve fogadtatásáról a honlapjáról: a *Scientific American* hosszú recenziójából: Költői, észbontó túra a gombák világában – Sheldrake megmutatja, mennyire létfontosságú ez az elhanyagolt birodalom az élethez a Földön. További testes recenziók, köztük: *The New Yorker*: a Wood Wide Web titkai; *The Telegraph*: Gombák, holdfény, pszichedelikumok – Sheldrake alapvető meglátása minden életforma összekapcsolódásáról borzongatóan előrelátó; *Der Spiegel*: beszélgetés Merlin Sheldrake-vel – A gombák a világlátás új módjára tanítanak bennünket; *The Observer*: Merlin és a gombák mágija – Csodálatos, elképesztő könyv – valahogy úgy tűnik, fejreállítja a világot; a *Financial Times* beszélgetést közöl vele, s abban kiemeli, hogy *ez az első könyve, és elnyerte a Royal Society 2021-es Tudományos Könyv Díját*.

A *Wikipedia a könyv fogadtatásáról*: (dicsérő kritikák sora mellett) a Time magazin felvette a mindenképp elolvasandó könyvek 2020-as listájára, a The Daily Telegraph 2020 50 Legjobb Könyve közé.

Goodreads: „Sheldrake feltárja a gombák látványos és figyelmen kívül hagyott világát: vég nélküli meglepetésekkel szolgáló organizmusok.”

Erről szól: „A gombák mindenütt ott vannak, de könnyű nem észrevenni őket. Ott vannak bennünk és körülöttünk. Fenntartanak bennünket, és minden egyebet is, ami nélkülözhetetlen a számunkra. Folyamatosan hatással vannak magára az életre is úgy, ahogyan azt évmilliárdok óta teszik. Köveket esznek, talajt teremtenek, szennyező anyagokat emésztnek meg, táplálják és megőlik a növényeket, életben maradnak a világűrben, látomásokat váltanak ki, táplálékot termelnek, gyógyszereket állítanak elő, állatok viselkedését befolyásolják, s hatással vannak a Föld légkörének összetételére. Kulcsfontosságúak ahhoz, hogy megértsük a bolygót, amelyen élünk, és azt, ahogyan gondolkozunk, érzünk és viselkedünk. Életüket mégis javarészt a szemünk elől elrejtve töltik, és fajaik több mint 90%-át még le sem írták. Bármilyen közel vannak is hozzánk, rendkívül megtévesztők, a lehetőségeik pedig annyira mások. Képes lehet-e az állati aggyal, testtel és nyelvvel felvértezett ember megtanulni, hogyan ismerjen és értsen meg tőle ennyire különböző élőlényeket? Derülátóbb pillanataimban úgy képzeltem el ezt a könyvet, mint az élet fája egyik elhanyagolt ágának bemutatását, de a valóság ennél jóval kuszább. (Sheldrake kiemeli: a gombák nagy része olyan változékony, alakváltó, hogy kérdéses, miként illeszthető rájuk – már egyes fajtáikra is – rendszertani besorolás – Osman P.) *Könyvem inkább beszámoló*, egyrészt a gombák életének megértése felé tett utamról, másrészt arról, milyen hatást gyakoroltak a gombák rám és

az utam során megismert sok egyéb teremtményre. *A gombák rengeteg kérdés szakadéka felé görgetnek bennünket, és e könyv azokból az élményeimből született, amelyeket e szakadékok némelyikének peremén át kémelve szereztem. A gombák világát tanulmányozva kénytelen voltam a nagy részét átértékelni mindannak, amit tudok. Evolúció, ökoszisztémák, egyéniség, intelligencia, élet – egyik sem egészen az, aminek hittem.*

Igazán mélyre merült e vizsgálódásaival. „Jelentkeztem egy klinikai vizsgálatba, amelyben az LSD-nek a tudósok, mérnökök és matematikusok problémamegoldó képességére gyakorolt hatását tanulmányozták. A szakemberek arra voltak kíváncsiak, képes-e az LSD megnyitni a tudósok szakmai tudattalanját, és *hozzásegítheti-e őket ahhoz, hogy az ismerős problémákat új irányokból közelítsék meg.* A 'show' sztárja az egyébként többnyire félresöpört képzeletünk volt, a fellépő jelenségeket pedig megfigyelésekkel és, amennyiben lehetséges volt, mérésekkel kívánták vizsgálni. Az ország tudományos műhelyeiben kihelyezett plakátok ('Van olyan fontos problémád, amelyet meg kellene oldanod?') segítségével fiatal kutatók roppant eklektikus csoportját sikerült összegyűjteni. Merész vizsgálat volt. Kreatív áttöréseket mesterségesen előidézni hírhedten nehéz, egy kórház klinikai vizsgálati részlegén még inkább az. Az én kutatási kérdéseim mind a gombákra vonatkoztak, és valahogy kellemes volt számomra a tudat, hogy az *LSD-t eredetileg egy, a haszonnövényekben élő gombából vonták ki – gombák kínálhattak megoldást a gombákkal kapcsolatos problémáimra.* Vajon mi fog történni?” Részletesen leírja, és ez is olyan ablak, amelyen érdemes kinéznünk.

Pár vonás a gombakarakterológiából, a könyvből:

„Az új szárazföldi ökoszisztémákat mind a mai napig gombák alapítják.”

„Nagyon leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy gombák alkotják a növények közösségi hálóját. Erre utal az 'erdőháló' (wood wide web) kifejezés is.”

„A gombák átvészelték a Föld mind az öt nagy kihalási eseményét; ezek mindegyike a bolygón akkor élt fajok 75-95%-át elpusztította. Néhány gomba még ezekben a katasztrofális időszakokban is dúsan tenyészett.”

„Egyes gombák, például a cukrot alkohollá erjesztő vagy a kenyeret megkelesztő élesztők egyetlen sejtből állnak, és sejteik osztódásával szaporodnak. A legtöbbjük azonban sok sejtből álló hálózatokat hoz létre: a *gombafonalak*, azaz *hifák* elágazásával, összeolvadásával és összegabalyodásával létrejövő, kaotikus csipkemintázatokat nevezik *micéliumnak*. Az ökoszisztémákban a víz és a tápanyagok a micéliumhálózatokban áramlanak. A *gombaélet jelentős része, beleértve a micéliumnövesztést is, a csábítás kifinomultabb formáin alapul.* Két olyan kulcsfolyamat van, amelyek által az egyszerű gombafonalakból micéliumhálózat fejlődik. Először is elágaznak, másodsor pedig összeolvadnak. Ha a gombafonalak nem tudnának elágazni, egyből soha nem lehetne több. Ha a gombafonalak nem tudnának egymással összeolvadni, nem lennének képesek összetett hálózatokat alkotni. Az összeolvadás előtt azonban az egyik gombafonálnak meg is kell találnia a másikat, és ebből a célból vonzzák egymást – ezt a jelenséget önvezérlésnek nevezik. A gombafonalak összeolvadása

az a varrat, amely a micéliumot micéliummá teszi, a legalapvetőbb hálózátépítési művelet. Ebben az értelemben bármely gomba micéliuma az önmaga vonzására való képességének az eredménye. [Gombaszex:] De ha egy adott micéliumhálózat képes önmagával találkozni, akkor más micéliumhálózatokkal is képes. Hogyan tartják fenn a gombák a testük érzetét, ha az folyamatosan változhat? *A gombafonalaknak képeseknek kell lenniük megállapítani, hogy saját maguk egyik ágába ütköznek-e vagy egy másik gombáéba.* Ha másikról van szó, akkor azt is meg kell tudniuk állapítani, hogy az egy másik – potenciálisan ellenséges – fajhoz tartozik-e, a saját faj egy ivaros szaporodásra kompatibilis tagja-e, vagy egyik sem. *Egyes gombáknak több tízezer párosodási típusa van, ami nagyjából a mi nemeink megfelelője.* Sok gomba micéliumhálózata akkor képes összeolvadni más micéliumhálózatokkal, ha genetikailag kellően hasonló, még ha ivaroson nem is kompatibilisek. A gombák önazonossága számít, de a világuk nem mindig bináris jellegű. Az 'én' képes fokozatosan átmenni a 'másikba'.

Önvezérlés nélkül nem létezhetne micélium. Micélium nélkül nem lehetne vonzódás a párosodási típusok között. Szexuális vonzódás nélkül nem lehetne ivaros szaporodás. Ivaros szaporodás nélkül pedig nem létezhetne szarvasgomba. (A szarvasgomba Sheldrake egyik leggyakoribb példája – Osman P.). Ámde a szarvasgombák és a partnerfaik közötti kapcsolatok is ugyanilyen fontosak, kémiai érintkezéseiket pedig igen összetett módon kell kezelni. A fiatal szarvasgombák gombafonalai hamar elhalnak, ha nem találnak egy növényt, amellyel partneri viszonyt létesíthetnek. *A növényeknek be kell bocsátaniuk a gyökereikbe azokat a gombafajokat, amelyek kölcsönösen előnyös viszonyt létesítenek velük, miközben kizárják azt a nagyszámú fajt, amelyek betegséget okoznak.* A gombafonalak és a növényi gyökök számára is komoly feladatot jelent egymás megtalálása a talaj kémiai Babelében, ahol számtalan egyéb gyöker, gomba és mikroba kutat és érintkezik.”

Kémiai hívás és válasz: „A növények és a gombák is illékony vegyületeket használnak arra, hogy vonzóvá tegyék magukat egymás számára. A fogékony növényi gyökök illékony vegyületek felhőit bocsátják ki, amelyek a talajban szétáradva a spórákat csírázásra, a gombafonalakat pedig gyorsabb növekedésre és több elágazásra serkentik. A gombák ugyanakkor olyan növényi növekedési hormonokat termelnek, amelyekkel manipulálni tudják a gyököket, és arra tudják készíteni, hogy sokszorosán elágazva finom hajszálgyökök rengetegét hozzák létre – a nagyobb felület valószínűbbé teszi a gyökérvégek és a gombafonalak találkozását. Sok gomba azért termel növényi, illetve állati hormonokat, hogy megváltoztassa a gazdaszervezetei élettani folyamatait. *Mindkét élőlény módosítja az anyagcseréjét és a fejlődési programját.* A gombák által kibocsátott vegyületek felfüggesztik növényi partnereik immunválaszát – ha ez nem történne meg, nem tudnának elég közel kerülni ahhoz, hogy kiépítsék a szimbiotikus struktúrákat.”

Gombafüggők: „Az anyagcsere terén tanúsított leleményességük miatt a gombák roppant sokféle kapcsolatot képesek kialakítani. Amióta csak léteznek növények, akár gyökereikben, akár hajtásaikban mindig is rászorultak a gombák segítségére a táplálkozásban és önma-

guk megvédésében. Az állatok is függenek a gombáktól. Az emberi társadalmak gombákkal való összefonódása is hasonló mértékű.” Ennek részletezése következik, azzal kezdve, hogy „[a] gombás betegségek évente sok milliárd dollárnyi veszteséget okoznak”, továbbá a védekezés, a gombaölő vegyszerek kártékony hatásaival. „Ahogy [a tevékenységeinkkel, pl. áruk szállításával] a kórokozó gombákat terjesztjük, új lehetőségeket teremtünk az evolúciójukhoz.” „Ugyanakkor a levélvágóhangyákhoz hasonlóan („a levélvágóhangyák életében meghatározó szerepe van egy gombának, amelyet tágas, föld alatti üregeikben termesztnek, és levéldarabkákkal táplálnak”) az ember is rájött arra, hogyan oldhat meg egy sor súlyos problémát a gombákkal. Valószínűleg már fajunk, a *Homo sapiens* kialakulása előtt is igénybe vettük a segítségüket.”

Létfontosságú ismeretlenek: „Az emberi társadalmak élete mindig is a gombák bámulatos anyagcseréje körül forgott. A gombák kémiai eredményeinek teljes felsorolása hónapokig tartó litánia lenne. Bármilyen ígéretesek is azonban, és bármennyire központi szerepet játszottak is számos ősi hagyományban, a rájuk irányuló figyelem mindig is *töredéke volt csupán annak, amit az állatokra és a növényekre fordítottunk*. A legmegbízhatóbb becslések szerint a Földön 2,2–3,8 millió gombafaj él – 6-10-szer több mint ahány növényfaj –, ami azt jelenti, hogy az összes gombafajnak mindeddig alig 6%-át írták le. Éppen csak hogy elkezdtük tehát felfedezni a gombák életének bonyolultságát és kifinomultságát.” – Mai világunk természetét tekintve, ahol e felfedezés új profítlehetőségekre mutat, a megismerési és kiaknázási erőfeszítések gombamód szaporodni fognak.

„*Bolygónkon viszonylag kevés olyan hely van, ahol egyáltalán nincsenek gombák:* a tengerfenék mélyebb üledékrétegeiben éppúgy jelen vannak, mint a sivatagok felszínén, az örökké fagyos antarktikai völgyekben vagy az ember emésztőrendszerében és testnyílásaiban. A növényi sejtek közötti résekben alkotnak bonyolult szöveteket, és segítenek megvédeni a növényt a betegségektől. Egyetlen, természetes körülmények közt fejlődött növényt sem találtak még ilyen gombák nélkül: ugyanannyira részei a növényi életformának, mint a levelek vagy a gyökök.”

Szuperlények? „Hatékony enzimek és savak koktélljai segítségével a bolygón előforduló legellenállóbb anyagok egy részét is képesek lebontani, a fák legszívósabb összetevőjétől, a lignintől kezdve a kőzeteken, a nyersolajon és a poliuretánon át egészen a TNT-ig. *Kevés olyan környezet van, amely túl szélsőséges lenne a számukra*. A csernobili romok között nagy számban nőnek radiotróf gombák. E *radiotoleráns fajok* némelyike egyenesen a sugárzás szempontjából forró anyagszemcsék felé növekszik, és a jelek szerint képes hasonló módon *energiaforrásként hasznosítani a sugárzást, ahogyan a növények a napfény energiáját*.” [A hirosimai atomtámadás után] „a jelentések szerint az első élőlény, amely a romok között fejlődésnek indult, egy matsutake gomba volt.” Sheldrake itt megjegyzi: „Egy bányameddőkből izolált gomba a radioaktív sugárzással szemben legellenállóbb élőlények egyike az általunk ismert fajok közül, és segíthet a nukleáris hulladéklerakók megtisztításában.”

„Radikális gombatechnológiák segíthetnek bennünket megküzdeni számos olyan problémával, amelyek a tartós környezetkárosítás következtében lépnek fel. A gombamicéliumok termelte vírusellenes szerek csökkentik a méhkaptárakat sújtó elnéptelenedési szindrómát. A gombák mohó étvágya munkára fogható a környezetet szennyező anyagok, például a nyersolajfoltok lebontásában; a folyamatot *mikoremediáció*nak nevezik. A *mikofiltráció* során a szennyezett vizet micéliumszövedéken engedik át, amely kiszűri belőle a nehézfémeket és semlegesíti a mérgeanyagokat. A *mikofabrikáció* során micéliumok segítségével építőanyagokat és szöveteket növesztenek, amelyek számos felhasználási területen a műanyagok és a bőr helyére léphetnek. A *radiotoleráns* gombák által termelt, gombamelanin nevű pigmentek újfajta, a sugárzással szemben ellenálló bioanyagok előállítását tehetik lehetővé.”

„A *micélium felfedező üzemmódban* kezd el minden irányban terjeszkedni. Ha egy szivattyúban kellene vizet találnunk, mi kénytelenek lennénk kiválasztani egy irányt, amerre elindulunk. A *gombák azonban egyszerre kutathatnak minden irányban*. Ha aztán a gomba valami ehetőt talál, megerősíti az őt a táplálékkal összekapcsoló összeköttetéseit, míg azoktól, amelyek sehová sem vezetnek, megszabadul.”

„A *micélium vándorol, szüntelenül önnön korlátjain kívülre és túlra*. Rengeteg kapcsolatot hoz létre. Egy részük versenyképesebbnek bizonyul a többinél. Ezek megvastagodnak. A kevésbé versenyképes kapcsolatokat a gomba visszavonja, és csak néhány forgalmas főútvonalat hagy meg. Azzal, hogy az egyik irányba növekednek, a másikkól pedig visszahúzódnak, a micéliumhálózatok akár lassú vándorlásra is képesek.”

„Lynne Boddy, a Cardiffi Egyetem mikrobiális ökológiával foglalkozó professzora évtizedeket töltött a *micélium kereső viselkedésének* tanulmányozásával. Egyik kísérletében hagyta, hogy egy korhasztó gomba egy fadarabban növekedjen. A fadarabot ezután egy Petricsészébe tette. A fadarabtól kifelé minden irányban micélium növekedett, bolyhos, fehér gyűrűt hozott létre. A terjeszkedő hálózat idővel újabb fadarabot talált. A gombának csak egy kis része került érintkezésbe ezzel a fadarabbal, mégis *az egész hálózat viselkedése megváltozott*. A micélium nem kutatott tovább minden irányban. *Visszavonta hálózatának a kereső részeit, ugyanakkor az újonnan talált fadarabbal való összeköttetést megvastagította*. (Sheldrake egyik nagy kérdése, miként, milyen technikával terjed el a vonatkozó információ az egész hálózatban, hogy erre a reagálásra készítse a gombafonalakat. Több felvetést hoz, egyik a kémiai vezérlés, biztos válasz még nincs – Osman P.) Néhány nap elteltével a hálózat felismerhetetlenül megváltozott, teljesen átalakította önmagát. Boddy ezután megismételte a kísérletet, de némi csavarral. Most is hagyta, hogy az eredeti fadarabból növekedő gomba felfedezze az új fadarabot. Ám most, mielőtt még a hálózatnak elegendő ideje lett volna átalakítani önmagát, kivette az eredeti fadarabot a Petri-csészéből, leszedte róla az összes gombafonalat, és egy másik Petri-csészébe helyezte át. A gombafonalak az eredeti fadarabból abba az irányba kezdtek növekedni, amerre az előző Petri-csészében az újonnan felfedezett fadarab volt. A *micélium a jelek szerint rendelkezett valamiféle iránymemóriával*, bár azt egyelőre nem tudjuk, hogyan is működik ez a memória.”

A gombák és az agy: A gombák teljesítményei kapcsán rendre felvetődő kérdés a szellemi teljesítmény és az „agy” kapcsolata: lehet-e az előbbi az utóbbi nélkül, hiszen a gombáknak semmiféle hagyományos „agyszerű” struktúrájuk sincs. Valóban? Jó ok ez arra, hogy elgondolkodjunk, mi is tekinthető agynak.

Érdekes eredményt adhat, ha nem a struktúrát, hanem a teljesítményt nézzük. Vajon eretnek-e mondani, hogy bennünket sem az agyunk, hanem az elménk tesz emberré (ami nálunk agy nélkül nem menne – de ez a mi felépítésünk). Ha működik érzékelés, „intelligens” – kifinomult – válasz, problémamegoldás vagy más ’szellemi’ funkció, nem ez a lényeg, ha „agy” nem is látszik? „Japán kutatók nyálkagombákat tettek olyan Petri-csészékbe, amelyekben a tokiói agglomeráció térképét alakították ki. Zabpehelyszemek jelezték a fő forgalmi csomópontokat, az akadályokat, például a hegyeket pedig erős fények – a nyálkagombák nem szeretik a fényt. Egyetlen nap elég volt arra, hogy a nyálkagombák megtalálják a zabpehelyszemek közti leghatékonyabb útvonalat, és a nyúlványainkkal kialakított hálózat szinte pontosan megfelelt Tokió meglévő vasúthálózatának. Más hasonló kísérletekben a nyálkagombák az Egyesült Államok autópálya-hálózatát és az ókori Közép-Európa római úthálózatát alkották újra.”

„Az agyat már nagyon régóta dinamikus hálózatnak tartják. Napjainkban a *’hálózati idegtudomány’* nevet használják arra a tudományterületre, amely azt vizsgálja, miként alakul ki az agy tevékenysége az idegsejtek millióinak egymással összekapcsolt működéséből. Az ember agyának egyetlen idegsejtáramköre nem eredményezhet intelligens viselkedést, mint ahogy egyetlen természet viselkedése sem elegendő egy összetett természet felépítéséhez. Egyetlen idegi áramkör sem ’tudja’ jobban, mi is történik, mint amennyire egyetlen természet ’ismeri’ a természet szerkezetét, de nagyszámú idegsejtből olyan hálózat épülhet fel, amelyben meglepő jelenségek alakulhatnak ki. Ezen felfogás szerint *az összetett viselkedések – beleértve az elméket és a megélt, tudatos tapasztalás mélyen árnyalt textúráit is – az önmagukat rugalmasan átépítő, összetett idegsejthálózatokból születnek.*” Igazából már az sem kérdés, állhat-e itt „idegsejt” helyett „kapcsolóelem”, hiszen ezt teszi a modern informatika, s már odáig haladt, hogy mesterséges intelligenciát konstruáljon. Ha pedig „kapcsolóelem”, Sheldrake erre is izgalmas választ hoz: „Stefan Olsson svéd mikológus évtizedeket töltött annak kutatásával, miként koordinálják magukat a micéliumhálózatok. [Alapul vette, hogy] a gombafonalak elméletileg alkalmasak kell legyenek elektromos impulzusok közvetítésére. (Sheldrake másutt le is írja, hogy kimutatták e vezetőképességet.) Szigetelő tulajdonságú fehérjék borítják őket, ennek köszönhetően az elektromos aktivitás hullámai nagy távolságokat tehetnek meg anélkül, hogy eloszlanának – az állati idegsejteket ehhez nagyon hasonló szigetelőburok veszi körül. Ráadásul a micélium sejtjei egybefüggők, ami azt jelenti, hogy a hálózat egyik részéből induló jelzések akadálytalanul juthatnak el más részekbe. Feltételezte, hogy ha a gombákban léteznek elektromos kommunikációs rendszerek, azokat könnyebb lenne olyan fajokban kimutatni, amelyeknek nagyobb szükségük van távolsági kommunikációra. Mikroelektrodákat szúrt tuskógomba gombafonalaiba, és rendszeres

akcióspotenciál-szerű impulzusokat észlelt, amelyek gyakorisága nagyon hasonló volt az állatok érző idegsejtjeiben mérhetőhöz. Egy sor egyéb gombafajt is megvizsgált, mindegyikben keletkeztek akciós potenciálhoz hasonló impulzusok, és mindegyik érzékenynek bizonyult különféle ingerekre. Feltevése szerint *az elektromos jeltovábbítás sokféle gomba számára kínálhat működőképes megoldást arra, hogy üzeneteket küldjenek önmaguk különböző részeihez a táplálékforrásokról, a sérülésekről, a gombán belüli helyi körülményekről vagy a környezetében jelen lévő más egyedekről.*

„Hogy a gombák elektromos jelzéseket használhatnak a gyors kommunikációhoz, erre a Nem Hagyományos Számítástechnikai Laboratórium igazgatója, Andrew Adamatzky is felfigyelt. [Kutatásai alapján] felvetette azt a lehetőséget, hogy a micéliumhálózatok az elektromos aktivitás tüskéivel kódolt információkat dolgoznak fel. Ha tudjuk, hogyan reagál egy micéliumhálózat egy adott ingerre, érvelt Adamatzky, akkor élő áramkörként kezelhetjük. Adamatzky éveket töltött olyan módszerek fejlesztésével, amelyek lehetővé teszik a nyálkagombák érzékelőként és számítógépként való használatát. Ezek az egyelőre prototípusként létező bioszámítógépek a nyálkagombák segítségével különféle mértani problémákat képesek megoldani. A nyálkagomba-hálózatokat módosítani is lehet – például egy összeköttetés átvágásával –, hogy megváltoztassák a hálózatban megvalósított 'logikai funkciók' készletét.”

Hihetetlen szenzoros képességek: „A később Nobel-díjas Max Delbrück érdeklődni kezdett a szenzoros viselkedés iránt. Modellélőlénynek a *Phycomyces blakesleeanus* nevű gombát választotta, mivel lenyűgözték annak érzékelési képességei. A *Phycomyces* termőestei – lényegében óriási, függőleges gombafonalak – az emberi szemhez hasonlóan fényérzékenyek, és alkalmazkodnak a gyenge, illetve az erős fényhez. *Képesek már az egyetlen csillagból származó fényt is érzékelni, és csak a derűs időben tündöklően ragyogó nap tudja elkápráztatni őket.* Egy növényből csak ennél több százszor erősebb fénnel lehetne reakciót kiváltani. Az érintés iránti rendkívüli érzékenysége mellett – mindig széllel szemben nő, még ha annak a sebessége nem is haladja meg az óránkénti 0,036 kilométert – a *Phycomyces* a közelében lévő tárgyakat is észleli; ezt a jelenséget 'elkerülési reakciónak' nevezték el. Noha évtizedek óta igen alaposan tanulmányozzák, az elkerülési reakció még *ma is rejtély*. Ha növekedésük közben a *Phycomyces* termőestei néhány milliméterre megközelítenek egy másik dolgot, elhajolnak előle, és soha nem érnek hozzá. Akármilyen tárgy kerül is a közelébe – legyen az átlátszó vagy átlátszatlan, sima vagy érdes –, *a Phycomyces nagyjából két perc elteltével elkezd elhajlani tőle.*” A kutatók – olvashatjuk – az észlelés legkülönbözőbb útját-módját vizsgálták, de magyarázatot még nem találtak.

Két úton egyszerre, de hányan? Fentebb már idéztük a gombák „útvonal-megoldó képességét”. Ahhoz csatlakozva: „Képzeljük el, milyen lenne egyszerre két ajtón belépni! Felfoghatatlan, a gombák mégis folyton ezt teszik. Elágazáshoz érve a gombafonalaknak nem kell eldönteniük, hogy melyik irányt válasszák. Egyszerűen elágazhatnak, és mindkét úton továbbhaladhatnak. Ha a gombafonalakat mikroszkopikus labirintusokban növeszt-

jük, megfigyelhetjük, hogyan tapogatták ki az útjukat. Akadályba ütközve kettéágaznak. Miután így megkerülték az akadályt, a hifacsúcsok újra az eredeti irányban növekednek tovább. *Gyorsan megtalálják a legrövidebb utat* a kijáráshoz, ahogyan a barátom feladatmegoldó nyálkagombái is képesek voltak megtalálni az IKEA-útvesztőből kivezető legrövidebb útvonalat. A hifák csúcsait a környezet felfedezése közben megfigyelve különös dolognak lehetünk tanúi. Egy csúcsból kettő lesz, kettőből négy, négyből nyolc – de mind ugyanazon micéliumhálózat része marad. Időnként azon kapom magam, hogy eltöprengek, *vajon ez egyetlen élőlény-e, vagy sok, aztán kénytelen vagyok belátni, hogy bármily képtelenség is, valami módon mindkettő egyszerre*. A micélium a mi állati képzeletünk számára szinte felfoghatatlan módja az életnek.”

Az említett *IKEA-kísérlet*: „Egy nyálkagomba-rajongó (mik vannak! – Osman P.) mesélt egy általa elvégzett vizsgálatról. Gyakran megesett vele, hogy eltévedt az IKEA áruházakban, és hosszú perceket töltött a kijárat keresésével. Elhatározta tehát, hogy a nyálkagombáira bízta a feladat megoldását, és a helyi IKEA alaprajzának megfelelő útvesztőt épített számukra. A nyálkagombák pedig, noha sem jelzések, sem személyzet nem igazította útba őket, hamar megtalálták a kijáráshoz vezető legrövidebb utat. ’Látod – nevetett az illető –, okosabbak nálam.’”

Leleményes mechanizmus, zseniális válasz „A kukorica genetikájával kapcsolatos kutatásaiért Nobel-díjjal jutalmazott Barbara McClintock a növényeket ’rendkívüli, a legvadabb várakozásainkat is felülmúló’ élőlényekként írta le. Nem azért, mert módot találtak arra, hogy olyan dolgokat is megtegyenek, amikre az ember is képes, hanem mert az egy helyen legyökerezve leélt életük miatt kénytelenek voltak számtalan ’leleményes mechanizmust’ kialakítani olyan problémák megoldására, amelyeket az állatok azzal, hogy elfutnak, könnyen elkerülhetnek. De ugyanez a gombákról is elmondható. *A micélium is egy ilyen leleményes mechanizmus, zseniális válasz az élet néhány egészen alapvető kihívására*. A micéliumalkotó gombák nem úgy viselkednek, ahogyan mi viselkedünk, és olyan rugalmas hálózatokból állnak, amelyek folyamatosan átalakítják önmagukat. *Lényegében nem mások, mint rugalmas, önmagukat folytonosan átformáló hálózatok*.”

A mondandó íve, a fejezetcímekkel: Csali / Élő útvesztők / Idegenek meghitt viszonya / Behálózott elmék / A gyökerek előtt / Erdőhálók / Radikális mikológia / Értsük meg a gombákat! / Epilógus: Ez a komposzt.

Mindebből már csak néhány kis részletről szólhatunk itt. Íme!

Horrorgombák: A „Behálózott elmék” nem napjaink társadalmairól szól, hanem horrorba illő tudományos leírások arról, miként kerítenek hatalmukba gombák bizonyos állatokat, s használják fel azok testét. „Az állati viselkedés legtermékenyebb és legötletesebb manipulátorait a rovarok testében élő gombák egy csoportjában kell keresnünk. Ezek a ’zombigombák’ képesek úgy módosítani a gazdaszervezet viselkedését, hogy abból egyértelmű előnyük származzon: a rovar eltérítésével a gomba képes szétszórni spóráit és befejezni

életciklusát.” Rémisztő leírások sorakoznak. Jól érzékelhető, hogy ha a micélium nem is (egy gondolatmenet bemutatta, hogy szinte vég nélkül képes hosszabbodni), a természet kegyetlensége végtelen és rendkívül találgató. Egy enyhébb példa: „A zombigombák elképesztő pontossággal irányítják rovargazdáik viselkedését. Az *Ophiocordyceps* arra kényszeríti a hangyákat, hogy a halálos szorítást egy olyan zónában hajtsák végre, ahol éppen megfelelő a hőmérséklet és a páratartalom a gomba spóratermeléséhez: huszonöt centiméterrel az erdő talaja fölött. A gomba a hangyákat a nap irányának megfelelően tájolja, és a fertőzött hangyák mind egyszerre, délben harapnak rá a növényre. De nem is egy véletlenszerű pontra harapnak rá a levél fonákán: az esetek 98%-ában egy nagyobb eret találnak telibe.” (Többé nem képesek elengedni, ott pusztulnak – ezért a „halálos”). A leírtakban a „hogyan teszi”-re kísérletes – és kísérteties – válaszok vannak, ám a pontos működésre, s még inkább arra, hogy mindez miként jött össze, még nagyon nincsenek. Az biztos, hogy a szadista gyilkosokról szóló sorozatok alkotói tanulni járhatnak a gombákhoz!

A badargomba és az ember: ki kit használ? (persze csak abban, a könyvben olykor felsejlő felfogásban, hogy a gombák aktív cselekvők): „Azt talán nem tudjuk, hogy a pszilocibin miként szolgálta a gombák érdekeit létezése első néhány millió évében. (A pszilocibin a 'varázsgombák' számos fajának hatóanyaga. Sheldrake részletesen bemutatja klasszikus alkalmazását és modern, terápiás felhasználását – Osman P.) De a jelenlegi nézőpontunkból egyértelmű, hogy a pszilocibin és az emberi elme kölcsönhatása átalakította a vegyületet termelő gombák evolúciós sorsát. A pszilocibint termelő gombák könnyen alakítanak ki kapcsolatot az emberrel. A pszilocibin arra készítette az embereket, hogy felkutassák a gombákat, egyik helyről a másikra vigyék őket, és módszereket dolgozzanak ki a termesztésükre. Ezáltal hozzájárultunk spóráik elterjedéséhez, amelyek egyrészt elég könnyűek ahhoz, hogy nagy távolságokat tegyenek meg a levegőben, másrészt nagy számban termelődnek: hagyjunk egyetlen termőtestet néhány órán át egy felületen, és annyi spórát fog kiszórni, hogy sűrű, fekete foltot hagy maga után. Az, ahogyan a varázsgombák a 20. század néhány évtizede alatt az ismeretlenségből nemzetközi sztárokká váltak, az ember és a gombák közti kapcsolatok hosszú történetének egyik leglátványosabb momentuma.”

Gomba–növény kereskedelmi stratégiák – de vajon mi formál–működtet ilyen célorientált „viselkedést” lényekben, amelynek nincs tudata? A szcenárió: „A növényeknek és a mikorrhizaképző gombáknak nincs felismerhető agyuk vagy értelmük, de minden bizonynyal összefonódott életet élnek, és ki kellett alakítaniuk a módját, hogyan intézzék bonyolult ügyeiket. A növények cselekedeteire hatnak a gombapartnereik érzékelési világában zajló események. Hasonlóképpen, a gombák viselkedését befolyásolja az, ami növényi partnereik érzékelési világában történik. A növények hajtásai és levelei tizenöt-húszt különböző érzék információit felhasználva vizsgálják a levegőt, és viselkedésüket a környezetükben bekövetkező folyamatos, finom változásokhoz igazítják. Gyökércsúcsok ezrei, milliói vagy akár milliárdjai fedezik fel a talajt, és mindegyikük többszörös kapcsolatot képes kialakítani különböző gombafajokkal. Eközben a mikorrhizaképző gombáknak ki kell szimatolniuk a

tápanyagforrásokat, el kell szaporodniuk azokban, más mikrobák tömegével kell keveredniük – legyenek azok gombák, baktériumok vagy egyebek –, fel kell szívniuk a tápanyagokat, és továbbítaniuk kell azokat testük zezzugos hálózatában.”

Az *akciók*: „Toby Kiers, a Vrije Universiteit Amsterdam professzora egyike azoknak a kutatóknak, akik a legtöbbet tették a növények és a gombák közti 'erőegyensúly' fenntartásának vizsgálatáért. Képes nyomon követni a növényi gyökerekből a gombafonalakba kerülő szenet, illetve a gombákból a növényi gyökerekbe kerülő foszfort. Azáltal, hogy igen részletesen megmérte ezeket az anyagáramlásokat, le tudta írni, hogy a két partner miként bonyolítja a cserét. Eredményei azért meglepők, mert arra utalnak, hogy sem a növény, sem a gomba nem képes teljes mértékben irányítani a kapcsolatot. *Képesek kompromisszumokat kötni és kifinomult kereskedelmi stratégiákat alkalmazni.* Az egyik kísérletsorozatban azt találta, hogy a növényi gyökerek több szénrel látták el azokat a gombatörzseket, amelyekből több foszfort kaptak. Azok a gombák azután, amelyek több szénen kaptak a növénytől, még több foszfort továbbítottak neki. A csere bizonyos értelemben az erőforrások elérhetőségének függvényében zajlott a felek között. Kiers feltételezése szerint ezek a 'kölcsonös jutalmak' segítettek abban, hogy a növények és a gombák társulásai az evolúció során stabilak maradjanak. *A viselkedésük rugalmas, folyamatos tárgyalások sorozata,* amelyek attól függenek, hogy mi történik körülöttük és más részeikben. Nem sokat tudunk e viselkedések működéséről, de az világos, hogy *a növények és a gombák minden pillanatban többféle lehetőséggel szembesülnek. A lehetőségek pedig döntéseket vonnak maguk után, akárhogy hozzák is meg azokat* – akár egy tudatos emberi elmében születnek, akár egy tudattalan számítógépes algoritmusban, vagy bárhol a kettő között.”

Hatalmas, összetett együttműködő rendszerek: „A legtöbb növény promiszkuis, és számos mikorrhizapartnerrel képes kapcsolatot létesíteni. A mikorrhizaképző gombák is promiszkuisak a növényekkel való kapcsolataikban. Különálló gombahálózatok is összeolvadhatnak egymással. Az eredmény? A közös mikorrhizahálózatok potenciálisan hatalmas, összetett és együttműködő rendszerei. A gombahálózatok fizikai kapcsolatokat alakítanak ki a növények között. *Ezek az egymással megosztott mikorrhizahálózatok az ökológia legalapvetőbb elvét testesítik meg: az élőlények közötti kapcsolatokat.* Humboldt a 'hálószerű, összekuszált szövet' hasonlatot használta a természeti világ 'élő egészének' a leírására, a kapcsolatok olyan, bonyolult együttesére, amelybe az élőlények elválaszthatatlanul beágyazódnak. *A mikorrhizahálózatok valóságossá teszik a hálót és a szövetet.*”

„Lehetséges volna, hogy a növények között, a föld alatti közös gombahálózatokon keresztül infokemikáliák is továbbítódnak? Ez a kérdés foglalkoztatta Lucy Gilbertet és David Johnstont, akik a skóciai Aberdeeni Egyetemen dolgoztak. [Kísérleteikkel] egyértelmű megerősítést kaptak a hipotézisükre. Azok a növények, amelyek közös gombahálózaton keresztül kapcsolódtak a levéltetűvel fertőzött növényhez, fokozták az illékony védekező vegyületek termelését, még akkor is, ha ők maguk nem találkoztak levéltetűekkel. Világossá vált, hogy megállapításuk nem egyedi példa. Hasonló jelenséget figyeltek meg a hernyók

által megtámadott paradicsompalánták, valamint a lucrügymoly által megtámadott duglászfenyő- és erdeifenyő-csemeték között. Ezek a vizsgálatok izgalmas új lehetőségeket tárnak fel. Sok kutató osztja azt a nézetet, hogy *a gombahálózatokon keresztül történő növényi kommunikáció a mikorrhizaképzés egyik legizgalmasabb aspektusa.*” – Ami, ahogy Sheldrake is kiemeli, megválaszolandó kérdések új sorát veti fel.

„Valójában a gombák korántsem passzív kábelek. Mint láttuk, a micéliumhálózatok képesek összetett térbeli problémákat megoldani, és kifejlesztettek egy finoman hangolt képességet anyagok szállítására.” A továbbiakban elemzi, milyen saját, aktív szerepük van a gombáknak e hálózatos anyagtranszferek irányításában, „optimalizálják az általuk elért cserearányt”. A gondolatmenet felett pedig ott lebeg, nem először: mintha mindezt valami célszerűségi megfontolás irányítaná.

Namármost, vagy szerzünk némi badargombát, s a korlátot feledve örömmel folytatjuk tovább e hihetetlen világ bemutatását, vagy itt kell abbahagyni. Sajnos, az utóbbi!

Dr. Osman Péter

SUMMARIES

ORIGIN PROTECTION OF THE HUNGARIAN WINES

Katalin Holczapfel

In this thesis we seek to answer the question of the extent to which Hungarian wines are protected and regulated by geographical indications, including the protection of wine origin. The interdisciplinary nature of the topic requires that, in addition to the legislation, we also briefly examine the agricultural sciences, viticultural-winegrowing technologies, the international trade in wines and their role in culture.

IS MY HOUSE MY CASTLE? – LIMITS ESTABLISHED BY THE COPYRIGHT OF ARCHITECTURAL WORKS – PART II

Zsófia Eszter Bosányi

The thesis examines the legal status of architectural works whose copyright owner cannot be identified or traced („orphan works”), with particular reference to the relevant European Union Directive. In the second part, the thesis examines the question of how the personal and economic rights of the author are developed in the case of architectural works and how the legislator deals with conflicts of rights.

”ALL WORK WILL DELIVER PROFIT...” THE SECOND EPOCH OF THE WOLFNER FACTORY IN ÚJPEST

Dr Zsuzsanna Tószegi

In the second part of the series of articles the further development of the Wolfner factory is described in historical context, like world war I, economical crisis etc. The effect of these events on the activity and personal lifeway of the members of the family is also explained.

OVERVIEW OF THE COPYRIGHT ISSUES OF THE GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Dr Gergely Csősz

The market for generative AI services, which is expanding at an explosive pace, has almost inevitably brought legal issues and litigations, especially in relation to copyright. The purpose of this paper is to attempt to give, with respect to the current circumstances, an inventory and summary of the copyright-related legal issues arising in changing market conditions. It is not intended to provide answers but rather to draw attention to the importance and complexity of the subject.